

Lipooti Makehe

‘Atita ‘o e

Ngaahi Ngāue Fakapa’anga’

mo e Faipau ki he Lao’

2020/21 – 2021/22

Tukuatu mei he:

‘Ofisi ‘o e ‘Atita Seniale,
Tonga.

Nuku’alofa
Sune 2023

Our Reference: LC1052/406/23

Your Reference:

Date: 27 'o Sune 2023

'Eiki Sea 'o e Fale Alea

'Oku'ou fakapa'apa'apa ke fakahū atu 'Eiki Sea 'a e lipooti makehe ko 'eni, "**"Atita 'o e Ngaahi Ngāue Fakapa'anga mo e Faipau ki he Lao 2020/21-2021/22"**", fakatatau ki he *Kupu 24 'o e Lao ki he 'Atita 'a e Pule'anga 2007 (mo hono fakatonutonu)*.

Ko e lipooti makehe' ni 'oku fakama'opo'opo'i ai 'a e ngaahi ola mo e ngaahi fokotu'u 'a e 'atita 'o e ngaahi ngāue fakapa'anga' mo e faipau ki he lao pule'i 'o e ngaahi ngāue fakapa'anga' 'a ia na'a' mau fakahoko 'i he ta'u 2020/21-2021/22.

'I he Loto Faka'apa'apa Mo'oni

Sefita Tangi FCPA(Aust.)
'ATITA SENIALE

Tatau ki he: 'Eiki Palēmia

'Ofisi 'o e Palēmia

HOKOHOKO

peesi

VAHE 1:	TALATEU	3
VAHE 2:	FAKAMATALA PA'ANGA 'A E PULE'ANGA (PUBLIC ACCOUNTS 2021-22 PEA MO E FAKAMĀ'OPO'OPO FAKAKUATA 'O E PA'ANGA HŪ MAI PA'ANGA HŪ ATU	5
2.1	Fakamā'opo'opo	5
2.2	Puipuitu'a	5
2.3	Ngaahi ola 'o e 'atita' mo e ngaahi fokotu'u	5
I.	Fakamatala pa'anga 'a e pule'anga 2021-22	
II.	Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a	24
III.	'Atita'i 'o e ngaahi fakamatala pa'anga fakakuata ki he pa'anga hū mai mo e hū atu	29
VAHE 3:	NGAAHI POTUNGĀUE 'A E PULE'ANGA, MDAs.....	30
3.1	Fakamā'opo'opo	30
3.2	Puipuitu'a	30
3.3	Ngaahi ola 'o e 'atita' mo e ngaahi fokotu'u	30
VAHE 4:	NGAHI POLŌSEKI FAKALAKALAKA	103
4.1	Fakamā'opo'opo	103
4.2	Puipuitu'a	103
4.3	Ngaahi ola 'o e 'atita' mo e ngaahi fokotu'u	103
VAHE 5:	NGAAHI PISINISI 'A E PULE'ANGA	109
5.1	Fakamā'opo'opo	109
5.2	Puipuitu'a	109
5.3	Ngaahi ola 'o e 'atita' mo e ngaahi fokotu'u	109

VAHE 1: TALATEU

‘Oku fakamā’opo’opo ‘i he lipooti’ni ‘a e ngaahi ola kotoa ‘a e ‘atita ‘o e ngaahi ngāue fakapa’anga’ mo e faipau ki he lao’ na’ā’mau fakahoko lolotonga ‘o e ta’u ngāue 2020/21 mo e 2021/22, ‘o a’u ki Tisema 2022. Mei he 2016-17, na’e kamata ai ‘a e lipooti makehe’ni, ‘Atita ‘o e Ngaahi Ngāue Fakapa’anga’ mo e Faipau ki he Lao, ko hono fakatahataha’i mai ‘o e ngaahi fakamatala’ ‘i he ‘emau feinga ke tokoni ki he ngaahi ngafa fatongia tataki ‘o e Fale Alea.

Hangē ko ia ‘i he ‘emau lipooti ‘o e ngaahi ta’u kimu’a, ‘oku’ou fie ‘uluaki ‘oatu ha fakama’ala’ala ma’ae kotoa ‘o e Hou’eiki Mēmipa, MPs, ‘a e natula ko ia ‘i he ‘atita ‘o e ngaahi ngāue fakapa’anga’ mo e ‘atita ‘o e faipau ki he lao.

‘Atita ‘o e Ngaahi Ngāue Fakapa’anga: ko ‘emau sivi tau’atāina mo taau ‘a e ngaahi fakamatala pa’anga ‘a e Pule’anga’ mo e ngaahi Kautaha Fakapule’anga ‘i he ‘osi ‘o e ta’u fakapa’anga takitaha. ‘I he faipau ki he *Lao ki he ‘Atita ‘a e Pule’anga 2007*, ‘oku mau fakahoko hono ‘atita’i ‘a e ngaahi fakamatala fakapa’anga ‘a e Pule’anga’, pea mo e ngaahi Kautaha Fakapule’anga ‘oku nau ‘atita tau’atāina ‘aki ‘a e ‘Atita Seniale’. Ko e ngaahi kautaha fakapule’anga leva ‘oku nau fokotu’u ha kautaha tauhitohi mavahe ko ‘enau ‘atita tau’atāina, ‘oku pau ki he ‘Atita Seniale ke ne vakai’i mo tali ‘a e ngaahi fakamatala fakapa’anga ko ia’.

‘Oku fakataumu’a ‘emau ‘atita’i ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga’ ke mau ma’u ‘a e falala fe’unga ‘oku hao ‘a e ngaahi fakamatala fakapa’anga kātoa mei ha fakamatala hala ‘oku lahi, tupu mei ha ngāue kākā pe fehālaaki, pea makatu’unga ai ‘a e tala ‘e he ‘Atita’ ‘ene fakakaukau pe ko e ngaahi fakamatala fakapa’anga na’e teuteu’i, ‘oku fakatatau ia ki he ngaahi sīpinga fakamatala fakapa’anga ‘oku tali mo ngāue’aki. Ko e ngaahi sīpinga fakamatala fakapa’anga ko ia ‘oku tali mo ngāue’aki’ ‘oku kau ki ai ‘a e Ngaahi Sīpinga Fakamatala Pa’anga Fakavaha’apule’anga, IFRSs, Ngaahi Sīpinga Tauhitohi Fakavaha’apulenga ki he Pa’anga Fakapule’anga, IPSASs, pe ko ha sīpinga ‘oku tala fakapatonu mai ‘e he lao.

Ko e tala fakakaukau ‘a e ‘Atita’ ‘oku ‘oatu ma’u pe ‘i he ‘atita ‘o e fakamatala pa’anga kotoa pe pea ‘oku kalasi ‘e ua; (i) tala fakakaukau haohaoa, mo e (ii) tala fakakaukau liliu.

- (i) **Talafakakaukau haohaoa:** ‘oku fakahā ia ‘e he ‘Atita Seniale ko ‘ene aofangatuku ia, ‘oku fai ‘a e ngaahi fakamatala pa’anga, ‘i he tapa mahu’inga kotoa pē, ‘o fakatatau ki he sīpinga fakamatala fakapa’anga ‘oku tali mo ngāue’aki; mo e
- (ii) **Talafakakaukau Liliu** ‘oku fakahā ia ‘e he ‘Atita Seniale
 - (a) ko ‘ene aofangatuku, makatu’unga ‘i he ngaahi fakamo’oni faka’atita fe’unga mo kaunga totonu na’e ma’u’, ko e ngaahi fakamatala pa’anga fakalukufua ‘oku ‘ikai hao mei he fehālaaki lahi; pē
 - (e) ‘oku ‘ikai malava ke ma’u ha ngaahi fakamo’oni faka’atita fe’unga mo kaunga totonu ke makatu’unga ai ha malava ‘o aofangatuku ko e ngaahi fakamatala pa’anga fakalukufua’ ‘oku hao mei he fehālaaki lahi.

Ko e ngaahi kalasi ‘o e Talafakakaukau Liliu:

Tala Fakakaukau ‘oku ‘i ai hono Anga

‘Oku fakahā ‘e he ‘Atita Seniale’ ‘a e Fakakaukau ‘oku ‘i ai hono anga ‘o ka:

- (a) kuo ma’u ‘a e ngaahi fakamo’oni fe’unga mo kaunga totonu, pea’ ne aofangatuku ko e ngaahi fehālaaki ‘oku lahi, ‘i he ‘enau tu’u taautaha pe tānaki kinautolu fakakātoa, kaneongo ia’ ‘oku ‘ikai fakatu’utāmaki ki he fakamatala pa’anga; pe
- (e) ‘ikai malava ke ma’u ha fakamo’oni faka’atita ‘oku fe’unga mo kaunga totonu ke makatu’unga ai ‘a e tala fakakaukau, kae aofangatuku ‘a e ‘Atita’ ko e ngaahi uesia ‘i he fakamatala pa’anga ‘o e ngaahi fehālaaki, taautaha pe ‘i honau tānaki fakakātoa, ‘oku lahi kae ‘ikai fakatu’utāmaki ki he fakamatala pa’anga.

Tala Fakakaukau ‘oku ‘i ai ‘a e Faingata’ā

‘Oku fakahā ia ‘e he ‘Atita, ‘o ka ne aofangatuku makatu’unga mei he ngaahi fakamo’oni faka’atita fe’unga mo kaunga totonu kuo ma’u, ko e ngaahi fehāaki, taautaha pe tānaki fakakātoa, ‘oku fakatou lahi mo fakatu’utāmaki ki he fakamatala pa’anga.

Ikai malava Tala ha Fakakaukau

‘Oku fakahā ia ‘e he ‘Atita’ ‘oku ‘ikai malava tala ha’ā’ne fakakaukau he kuo ‘ikai ma’u ha ngaahi fakamo’oni faka’atita ‘oku fe’unga mo kaunga totonu ke makatu’unga ai ‘a e tala fakakaukau, pea’ne aofangatuku ko e ngaahi uesia ‘e malava hoko ki he fakamatala pa’anga’ mei he ngaahi fehāaki te’eki ke fakamo’oni’ ko ‘eni, ‘e malava pe ke lahi mo fakatu’utāmaki.

‘Atita’i ‘o e Faipau ki he Lao: ‘oku makatu’unga eni ‘i he tefito’i mo’oni ko e kau pulengāue’ ‘oku’nau fatongia’aki ‘a e faipau ki he lao. ‘I hono fakahoa ki he *Lao ki he ‘Atita ‘a e Pule’anga 2007*;

“*kuo pau ki he ‘Atita Seniale ke’ne tokanga’i ‘oku faipau ki he ngaahi fiema’u ‘a ha Lao ‘oku’ne pule’i ‘a e fakalele mo pule’i ‘a e pa’anga mo e ngaahi koloa ‘a e Pule’anga*”, (*kupu 10(4)*).

‘Oku toe fokotu’u ‘e he Lao’ni ko e;

“*Atita Seniale kuo pau ke’ne rakai’i mo fakapapau’i ‘a e fakahoko ‘o e ngaahi fatongia pule’i fakapa’anga’ kau ai hono tauhi ‘o e ngaahi lekooti fakatauhitobi mo ha founa fakatauhitobi fe’unga ki he pule’i fakaloto-potungāue ke fakapapau’i ‘oku faipau ‘a e ngaahi Potungāue, ngaahi fakafofonga ‘o e Pule’anga’ mo e ngaahi pisinisi ‘a e pule’anga’ ki honau ngaahi fatongia pule’i fakapa’anga ‘i he lao*”.

“*Ko e tokanga’i ‘oku faipau ki he fiema’u ‘a e lao*” ‘oku fakahoko ia ‘i he founa ‘atita ko ‘eni’ ‘a ia ‘oku mau fakahoko atu ki he ngaahi Potungāue mo e ngaahi fakafofonga ‘o e Pule’anga, *MDAs*. Ko e lipooti ‘o e Faipau ki he Lao ‘oku fakafou atu ‘i he ngaahi lipooti ki he kau taki ngāue ‘o e ngaahi *MDAs* ‘a e ola ‘o e sivi faka’atita. Ko e kotoa ‘o e ola ‘o e sivi faka’atita’ ‘oku fakamā’opo’opo atu ia ‘i he lipooti’ni ‘a e ola ‘o e Ngaahi ‘Atita Fakapa’anga mo e Ngaahi ‘Atita ‘o e Faipua ki he Lao.

Ko e ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga’, *MDAs* ‘oku ‘ikai ke’nau teuteu ha fakamatala fakapa’anga ‘i he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga. Kae kehe, ‘oku fekau’i ‘e he lao’ ko e ngaahi me’ā fakapa’anga kotoa ke’nau faipau ki ai. ‘Oku’mau fakahoko ‘a e ngaahi ‘atita ‘o e faipau ki he lao mo lipooti ‘a e ngaahi pule’i fakapa’aga ‘i he malumalu ‘o e *Lao ki hono Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga 2002*, hono ngaahi Tu’utu’uni, Tu’utu’uni Faka-Falepa’anga, mo e ngaahi tu’utu’uni ‘a e Minisitā Pa’anga mei he taimi ki he taimi.

‘Oku’mau fakakau ‘a e ‘atita’i ‘o e ngaahi Poloseki Fakalakalaka ‘i he ‘Atita ‘o e Faipau ki he Lao, he ko e konga lahi ‘o hono ‘atita’i’ ko hono sivi ‘o e faipau ki he ngaahi makatu’unga mo e fekau ‘oku ‘omai ‘i he ngaahi tohi aleapau takitaha, ko e fa’unga mo e ngaahi founa ngāue ‘oku ‘omai ‘e he ngaahi Kautaha Tokoni, mo faipau ki he *Lao ki hono Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga 2002*.

‘I he tu’unga ko ia’, ko e ‘atita ‘o e faipau ki he lao’ ‘oku fakahoko fakataha pe ia mo hono ‘atita’i ‘o e ngaahi fakamatala fakapa’anga’ he kuo pau ke fakahā ‘a e tala fakakaukau ‘a e ‘Atita Seniale ‘i he ngaahi fakamatala fakapa’anga ‘a e ngaahi poloseki takitaha.

Fakamā’opo’opo mo e puipuitu’ā

Ko e ngaahi vahe’ takitaha ‘oku’mau kamata ‘aki ‘a hono fakamā’opo’opo nounou ‘o e ola ‘o e ngaahi ‘atita ‘oku lipooti ‘i he vahe ko ia’. ‘Oku hoko ai ‘a e puipuitu’ā nounou ki he natula ‘o e ngaahi ‘atita kuo lipooti ‘i he ngaahi Vahe pea ki he fakamatala nounou ‘a e ngaahi ola ‘o e ‘atita mo e ngaahi fokotu’u.

VAHE 2: FAKAMATALA PA'ANGA 'A E PULE'ANGA (PUBLIC ACCOUNTS) 2021-22 MO E FAKAMĀ'OPO'OPO FAKAKUATA 'O E PA'ANGA HŪ MAI & HŪ ATU

I. FAKAMATALA PA'ANGA 'A E PULE'ANGA (PUBLIC ACCOUNTS) 2021-22

2.1 Fakamā'opo'opo

Ko e fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga ngata ki he 'aho 30 Sune 2022 na'e teuteu'i pea fakahā'a'i 'a 'ene faipau ki he Sīpinga Tauhitohi Fakavaha'apule'anga ki he fehū'aki 'a e Pa'anga, (IPSAS), 'o hangē ko e fakamatala pa'anga, 2020/2021.

Na'a'mau 'oatu 'a e "Talafakakaukau Liliu" ki he Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga (Public Account) 2021-2022. Na'e makatu'unga 'a e Tala Fakakaukau Liliu mei he ongo 'elia ko 'eni; (i) Pa'anga mo e Ngaahi Pa'anga Tatau Pe, mo e (ii) Kelekele mo e Ngaahi Hale, Misini mo e Me'angāue 'a e Pule'anga.

- i. Pa'anga mo e Ngaahi Pa'anga Tatau Pe 'i he 'aho 'osi, 30 'o Sune 2022
 - Pa'anga Fakalakalaka: Kehekehe 'i he fakakātoa 'o e palanisi pa'anga pea mo e toenga 'o e ngaahi ngāue fakalakalaka.
- ii. Kelekele mo e Ngaahi Hale, Misini mo e Me'angāue 'a e Pule'anga
 - Ke taliui kakato pea mo mapule'i lelei 'a e kotoa e ngaahi koloa 'a e Pule'anga ko e tefito'i 'isiū fuoloa eni, fakatatau ki he kehekehe \$133,336,497.00 'a e lisi lēsisita 'o e ngaahi koloa 'a e Pule'anga fakahaoa mo e palanisi mei he *Sun System*

Na'a mau 'ohake ai 'a e ngaahi 'isiū 'e 45 pea na'e lipooti ia ki he Pule 'o e Potungāue Pa'anga, mei hono sivi faka'atita 'o e Fakamatala Pa'anga 2021-2022, 'oku kau fakataha ki henī mo e kotoa 'o e ngaahi matavaivai na'e muimui'i mai mei he ngaahi ta'u kuohili. Na'a mau toe 'oatu mo e ngaahi fokotu'u fakapatonu ki he Potungāue ko e ngaahi ngāue fakalelei ia ke fakakaukau'i mo fakahoko.

2.2 Puipuitu'a

'Oku tokoni 'a hono teuteu'i mo hono 'atita'i 'o e Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga ki he taliui mo 'ata ki tu'a 'o e Pule'anga.

Ko e fakamatala Pa'anga 'oku teuteu'i ia mei ha va'a Tauhitohi 'o e Potungāue Pa'anga (MOF) pea 'oku fakahū mai ia 'e he Minisitā Pa'anga. Ko e Fakamatala Pa'anga mo hono ngaahi fakamatala fakaikiiki 'oku nau tokoni ki hono fakahā 'a e ola mo e tu'unga fakapa'anga 'a e Pule'anga. 'Oku kau kātoa 'a e ngaahi ola 'o e ngāue fakapa'anga 'a e ngaahi Potungāue mo e Ngaahi Fakafofonga 'a e Pule'anga, 'a ia na'e vahe atu 'enau pa'anga mei he patiseti 'a e Pule'anga ki he ta'u fakapa'anga'ni, 'i he Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga.

2.3 Ngaahi ola 'o e 'atita mo e ngaahi fokotu'u

1 Tala fakakaukau 'a e 'Atita

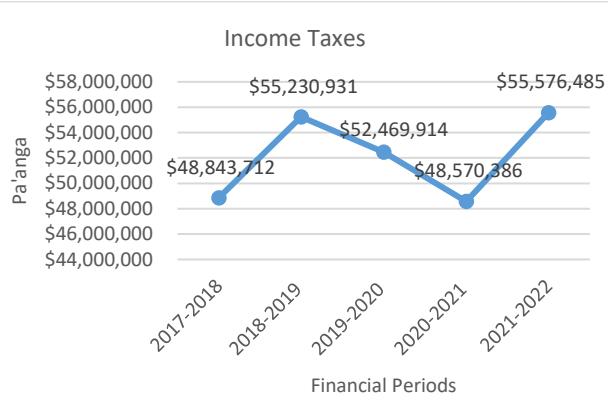
Kuo kakato 'a hono 'atita'i 'o e fakamatala pa'anga 'a e Pule'anga' ki he ta'u 'oku ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022 pea na'e 'oatu 'e he 'Atita Seniale 'ene tala fakakaukau 'i he 'aho 23 'o Fepueli, 2023. Na'e 'oatu 'a e Tala Fakakaukau Liliu 'a e 'Atita Seniale ki he Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga 2021-2022. Ko e makatu'unga 'o e Tala Fakakaukau Liliu 'a ia 'oku hā 'i he konga 2.1.

2 Fakamatala ‘o e Pa’anga Hū Mai mo e Pa’anga Hū Atu

i. Pa’anga Hū Mai ‘a e Pule’anga

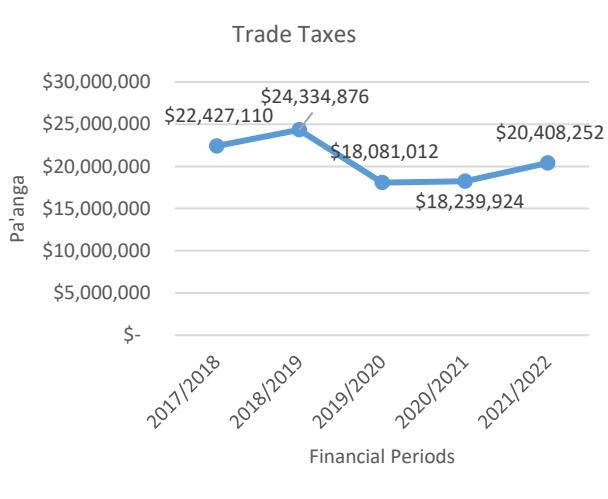
- Ngaahi Ola mei he ‘atita ki mu’ā
Ko e ngaahi Tu’utu’uni Ngāue: Ko e ngaahi liliu mo e vakai ‘o e tu’utu’uni ki he pa’anga hū mai ‘a e Pule’anga ‘i he lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga’ ‘oku fakapapau’i mai ‘i he ngaahi fe’unuaki ‘a e pa’anga hū mai.
- Ngaahi fe’unuaki lahitaha ‘a e Pa’anga hū mai ‘a e pule’anga

1. Tukuhau Vāhenga

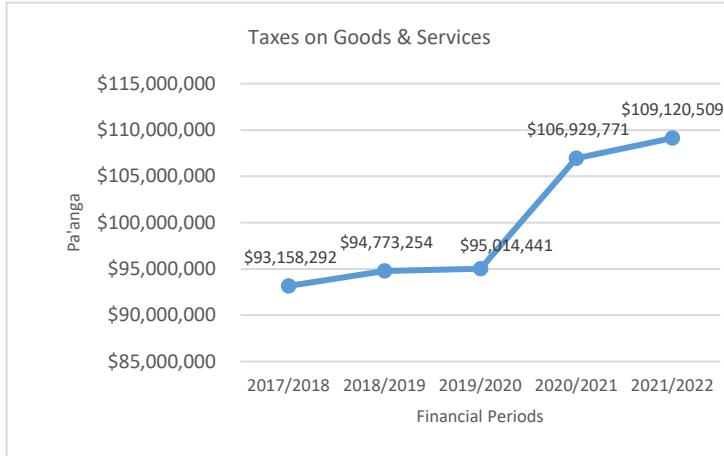
- Ko e ‘uhinga ‘a e tupu ‘a e tukuhau vāhenga he ta’u fakapa’anga 21/22, ko e tupu lahi ‘a e Tukuhau ‘a e ngaahi Kautaha Lalahi mo e Tukuhau ta’ofi ki he kakai ‘oku ‘ikai Nofo Fonua mei he ta’u fakapa’anga 20/21.

2. Tukuhau Fefakatau’aki

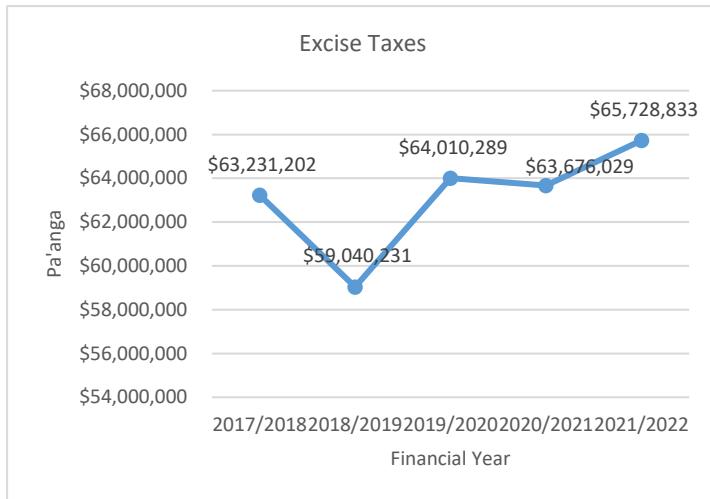
- Na’e tupu ‘a e Tukuhau Ngāue’aki Koloa Hū Mai he ta’u fakapa’anga 21/22 ‘aki ha pa’anga ‘e \$2.2m

3. Tukuhau ki he Ngaahi Koloa mo e Ngāue

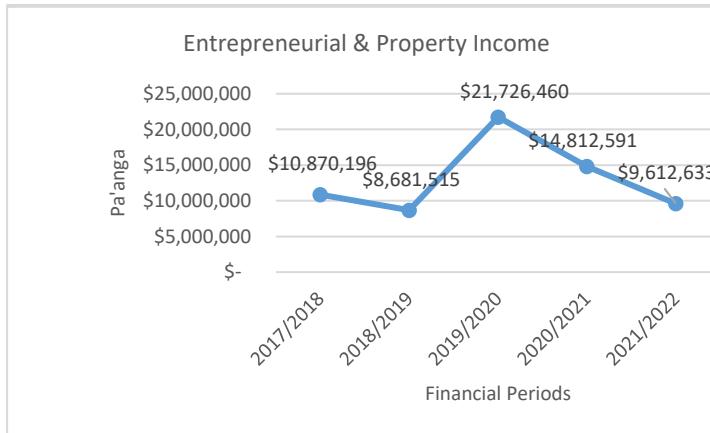
- I he fakaho'a a e ta'u fakapa'anga 20/21 ki he 21/22 na'e tupu hake 'a e CT – *Import* 'aki e pa'anga 'e \$4.5m mei he ta'u kuo 'osi, 'o tupunga mei ai 'a e hiki 'a e tukuhau ngāue'aki (CT).

4. Tukuhau 'Eikisia

- Na'e tupu hake 'a e tukuhau 'ekisia mei he ta'u fakapa'anga 20/21 ki he 21/22 'aki ha pa'anga 'e \$2.05m.

5. Ngaahi Pisinisi mo e Koloa 'a e Pule'anga

- Na'e holo 'a e pa'anga hū mai mei he ngaahi Pisinisi mo e Koloa 'o e Pule'anga 'aki ha pa'anga 'e \$5.2m. Ko e 'uhinga 'o e holo ko'eni na'e si'si'i 'a e tānaki mai 'a e ngaahi 'inasi \$1.7m mo e \$3.2m mei he totongi mai ki hono ngāue'aki 'o e kelekele mo e ngaahi totongi kehe.

‘O hangē ko ia na’e fakakau atu ‘i he lipooti kimu’ā, ‘oku ‘ikai ke fakamatala’i mahino mo kakato ‘a e ngaahi fe’unuaki ‘a e ngaahi tukuhau lalahi ‘a e pule’anga’. ‘E malava ke toe mahino ange ‘a e fe’unuaki ko’eni’ ‘o kapau na’e fakamahu’inga’i ‘a e ngaahi holo mo e hiki ‘o e pa’anga hū mai, mei he ngaahi liliu kuo fakahoko ki he ngaahi tu’utu’uni fekau’aki mo e pa’anga Hū mai ‘a e Pule’anga.

‘Oku fokotu’u atu ke fai hano fakamahu’inga’i ‘o e ngaahi fe’unuaki ‘o e pa’anga hū mai, tupu mei ha liliu ‘o e ngaahi tu’utu’uni fekau’aki ki he pa’anga hū mai ‘o e Pule’anga, pea ‘oku fiema’u ke fakamatala’i mahino mo lēkooti kakato foki.

‘Oku toe fokotu’u atu foki ki he Va’ā Pa’anga ‘a e Potungāue’ke nau fakapapau’i ko e fakatonutonu fakalelei fakamāhina ‘o e ngaahi pa’anga hū mai ‘a e ngaahi Potungāue’ ‘oku fakahoko lelei. ‘E lava leva henī ke fakapapau’i ko e ngaahi sino tānaki pa’anga ‘a e pule’anga ‘oku nau tauhi ‘a e ngaahi lēkooti ‘oku maau mo kakato ki he pa’anga hū mai ‘a e pule’anga. ‘Oku tokoni foki ‘eni ki hono fakapapau’i ‘oku fakamā’opo’opo ‘a e ngaahi pa’anga ‘oku nofo fuoloa ‘i he pangikē ‘a ia ‘oku ‘ikai fa’a lava ‘o fakamatala totonu ki ai.

ii. Ngaahi Fakatonutonu – Pa’anga Hū Mai

‘Oku kei kau pe ‘a e ‘isiū ‘o e lahi ‘aupito ‘a e ngaahi fakatonutonu ‘oku fai ki he sisitemi komipiuta’ ‘o fakatefito ki he pa’anga hū mai ‘a e Pule’anga’. Kā ‘i he vakai ‘a e ‘atita’ ‘oku holo ‘a e mahu’inga ‘a e ngaahi fakatonutonu ki he pa’anga hū mai, mei he ta’u fakapa’anga kuo ‘osi’ mei he pa’anga ‘e \$11,659,818 ki he \$4,666,751.

‘Oku tautaufito eni ki he Potungāue Pa’anga Hū Mai mo e Tute pea mo e Potungāue Pa’anga.

iii. Pa’anga Tokoni ki he Patiseti mo e Pa’anga Ngāue

Pa’anga tokoni na’e hū mai mo e pa’anga na’e patiseti ke hū mai 2021-2022.

<i>Pa’anga Tokoni</i>	<i>Patiseti 2020-21</i>	<i>Patiseti 2021-22</i>	<i>Pa’anga Hū Mai totonu 2021-22</i>
Tokoni Pule’anga ‘Aositelelia (DFAT)		13,570,300.00	10,765,113.00
Fakapa’anga ‘e Nu’usila (New Zealand Fund)		3,204,900.00	5,199,049.00
Pa’anga Tokoni ‘a e Pangikē ‘a Māmani (World Bank Grant)		11,647,200.00	24,880,200.00
Pangikē Langa Fakalakalaka ‘Esia (ADB)	11,647,200.00	0	11,253,657.00
‘Iunioni ‘a Tulope (EU)		5,400,000.00	0
Fakakātoa	11,647,200.00	33,822,400.00	52,098,019.00

Na’e hiki hake ‘a e tokoni mai ki he Patiseti ‘o e Pule’anga mei he Pangikē ‘a Māmani,(World Bank), ‘aki ha pa’anga ‘e \$13,629,075.16.

Mei he fakamatala patiseti ‘o e ta’u fakapa’anga 2022/23, ‘oku hā ai ‘e ‘i ai ‘a e tōnounou (*deficit*) ‘aki e pa’anga e \$19.8m ‘i he ta’u fakapa’anga 21/22. Ko e hiki hake ‘a e pa’anga tokoni mei he Pangikē ‘a Māmani (World Bank), ‘oku lava eni ‘o tokoni ‘a e tōnounou ko’eni

Ko e pa'anga tokoni **\$11,253,657** mei he **Pangikē Langa Fakalakalaka 'Esia (ADB)** na'e patiseti ia ke ma'u mai he ta'u fakapa'anga 2020/21. Ko e 'uhinga na'e 'ikai ma'u ai, ko e felotoi 'a e Pangikē 'a Mamani (WB) mo e ADB 'i he lipooti fakaangaanga 'a e Tu'utu'uni Ngāue Fakalakalaka, (*Development Policy Operations*, ke totongi mai e tokoni 'a e WB he ta'u fakapa'anga 2020-21, pea ko e ADB leva 'a e ta'u fakapa'anga 2021-22. Na'e patiseti foki eni ki he pa'anga 'e \$11,647,200 ka koe pa'anga pe 'e \$11,253,657 na'e ma'u mai 'i he 'aho 25.11.2021.)

Fakatonutonu

Dr	Pa'anga Tokoni ki he Patiseti	\$11,253,657
Cr	Pa'anga hū mai te'eki ma'u mai, (<i>Accrued Income</i>)	\$11,253,657

(*i he Fakamatala Pa'anga Hū Mai mo e Hū Atu ke to'o (reverse) 'a e pa'anga tokoni ADB 2021 'a ia na'e ma'u 'i he 2022*)

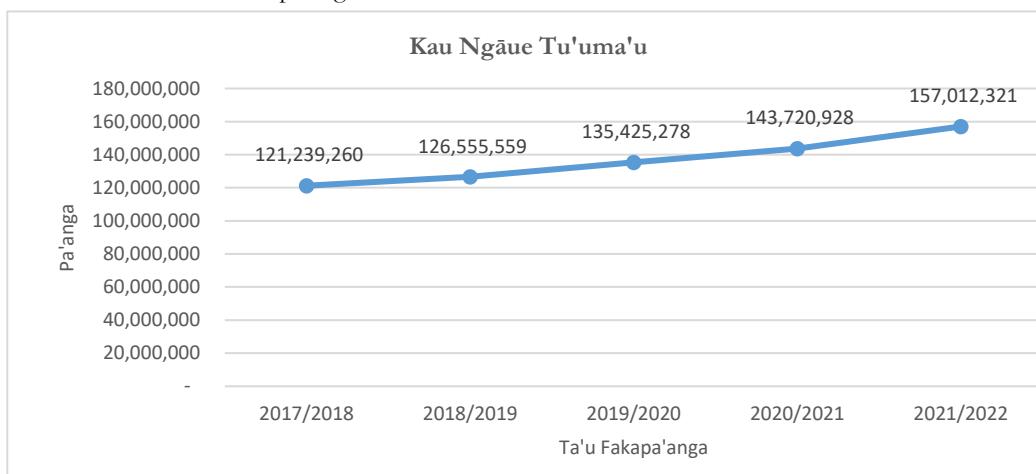
iv. Ngaahi totongi atu

Ko e ngaahi fe'unuaki lahi taha mei he ta'u kuo'osi 2020-21 ki he ta'u fakapa'anga lolotonga 2021-22.

	Ta'u fakapa'anga lolotonga 2021-22	Ta'u fakapa'anga kuo'osi 2020-21	Ngaahi fe'unuaki	%
Kau Ngāue Tu'uma'u	157,012,321	143,720,928	13,291,393	9%
Kau Ngāue Lau'aho	19,290,234	15,957,223	3,333,011	21%
Fefononga'aki mo Fetu'utaki	12,378,629	11,766,010	612,619	5%
Tauhi mo Fakalele Ngāue	33,565,558	34,353,887	(788,329)	(2%)
Totongi Koloa mo Ngāue	86,395,483	89,030,922	(2,635,439)	(3%)
Me'aofa fakangāue moe 'Inasi	85,402,943	81,662,606	3,740,337	5%
Fakamole Tute Ngaahi Poloseki Fakalakalaka	2,843,772	2,917,243	(73,471)	(3%)
Penisoni moe Ngaahi Mea'ofa	3,854,341	4,410,483	(556,142)	(13%)
Pa'anga Hū Atu Talāsiti	15,647,244	10,922,728	4,724,516	43%
Fakakātoa Pa'anga Hū Atu	\$416,390,525	\$394,742,030	\$21,648,495	5%

Pa'anga hū atu 'a e Pule'anga na'e hiki lahi taha 'i he lolotonga 'o e ta'u:

- a) **Kaungāue tu'uma'u:** Na'e hiki hake 'aki 'a e pa'anga 'e \$13,291,393 'a e fakamole 'o e kaungāue tu'uma'u mei he ta'u fakapa'anga 2020-21.

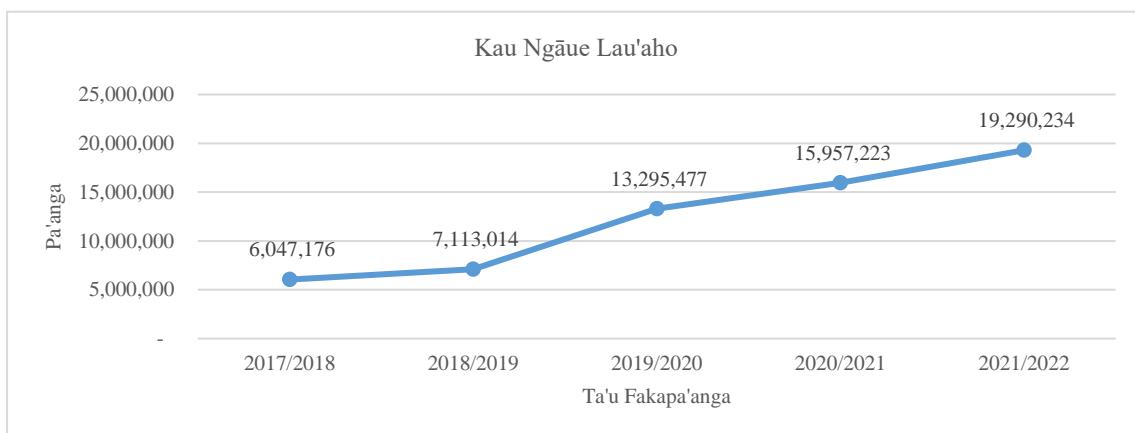

Ko e lisi eni ‘o e ngaahi fakamole lalahi ‘e fā (4) na’e hiki lahitaha lolotonga ‘o e ta’u:

<i>Fika</i>	<i>Items</i>	<i>2020-21</i>	<i>2021-22</i>	<i>Feliliu’aki</i>
1001	Vāhenga	\$109,748,822.97	\$113,925,612.46	\$4,176,789.49
1002	‘Ovataimi	\$13,176,481.43	\$19,082,352.73	\$5,905,871.30
1003	Ngaahi mea’ofa kehe	\$3,496,426.69	\$5,151,723.11	\$1,655,296.42
1005	‘Inasi ‘o e pule’anga ki he kau vāhenga mālōlō	\$11,114,656.64	\$11,501,922.31	\$387,265.67

e) **Kaungāue lau’aho:** Ko e kaungāue lau’aho na’e hiki hake ‘aki ha \$3,333,011

<i>Fika</i>	<i>Item</i>	<i>2020/21</i>	<i>2021/22</i>	<i>Feliliu’aki</i>
1101	Kaungāue Lau’aho	\$7,093,287.15	\$10,039,130.18	\$2,945,843.03
1199	Kaungāue Aleapau	\$8,863,935.43	\$9,251,103.79	\$387,167.36

Na’e fakahoko ‘e he ‘atita’ ‘a hono sivi’i ‘a e ngaahi sisitemi fakahoko fatongia ki he vahe ‘a e kaungāue fakapule’anga ‘o tatau pe ki he Kaungāue Tu’uma’u pea mo e Kaungāue Lau’aho.

Na’e fakatokanga’i foki heni ‘a e **ngaahi matavaivai** ‘i he ngaahi founiga ngāue ki he vahe pē ko e (Micipay system) na’e fehangahangai pea mo e Potungāue Pa’anga ‘i he fakahoko fatongia ko ia ‘i he tafa’aki ‘o e vahe ‘a ia ‘oku hā atu i lalo:

1. Ko e ngaahi liliu kotoa pe ki he Vahe ‘a e kaungāue, ‘Ovataimi ‘oku lēkooti pe ‘a e ngaahi hingoa takitaha ‘i he tohi, ‘oku fu’u faingata’ ‘eni ke fakahoko ki ha ngaahi Potungāue ‘oku toe lalahi ange ‘o hangē ko e Potungāue Mo’ui etc.
2. Ko e kaungāue kotoa pe kuo nau ‘osi mālōlō mei he ngāue fakapule’anga ‘oku ‘ikai ke lava ke fakafaikehekehe’i ia ‘i he sisitemi vahe mei he kaungāue ‘oku nau lolotonga fakahoko fatongia.
3. Ko e sisitemi vahe ‘oku ‘ikai ke ne lava ‘eia ‘iate ia pē ke ne fakatokanga’i ‘a e ngaahi fehalaaki ‘oku hoko ‘o hangē ko ‘eni:
 - a) ‘Ikai ha houa ngāue pea ‘e ‘ikai ke ‘i ai ha vahe, ka koe sisitemi vahe lolotonga ‘oku ngāue’aki, ‘oku totongi kakato pe ‘a e kaungāue ia ‘oku ‘ikai hanau houa;
 - e) Lahi hake he houa e 80 he vahe fakauike ua;
 - f) Totongi ‘o lahi hake/si’isi’iange he 50%,10% pe 20% ‘a e ‘Inasi ‘a e pule’anga ki he kau vāhenga mālōlō;
 - h) Kau Ngāue kuo ‘osi mālōlō pe ko e ‘Inasi ‘a e pule’anga ki he kau vāhenga mālōlō (RFB);
 - i) Totongi ‘o lahi hake pe si’isi’iange he vahe fakauike ua.

4. Ko e sisitemi vahe 'oku 'ikai ke ne lava 'iate ia pe ke fakatonutonu 'a e ni'ihi 'oku nau ma'u 'enau vahe' 'o lakahake he tu'otaha ki ha ngaahi taumu'a ke fakatonutonu 'a e pa'anga tukuhau; mo e
5. Ko e sisitemi ki he vahe 'oku 'ikai ke fenāpasi ia pea mo e sisitemi vahe, (*database system*) ko ia 'oku ngāue'aki 'e he PSC ke lava ke ne fakahoko 'i hono taimi totonu 'a hono fakakakato 'o e ngaahi lēkooti ke lava ke 'ne fakasi'i'i ai 'a e ngaahi fehalaaki 'i he totongi 'ova 'i he vahe, ka 'i he taimi tatau 'oku nau falala pe ki he'enau sisitemi vahe ki hono fakakakato 'a e lisi 'o e kaungāue, tu'unga vāhenga pea mo ha toe ngaahi lēkooti kehe. Ko e matavaivai ko ia 'i he totongi 'ova 'i he vahe' 'oku' ne fakatupunga ia mei he tōmui ko ia 'enau ma'u 'a e ngaahi Tu'utu'uni mei he Komisoni 'o e Kaungāue Fakapule'anga, PSCD fekau'aki mo e ni'ihi kuo 'osi mālōlō fakafisi mei he ngāue, mo e ni'ihi 'oku mālōlō 'eve'eva ta'evahe, SLWOP etc

f) **Ngaahi vahe totongi hulu:**

Ko e fakakātoa 'o e ngaahi vahe na'e totongi hulu 'i he 'aho 30 'o Sune 2022 ko e pa'anga 'e \$132,075.77. Na'e fakatokanga'i 'e he 'Atita ko e ngaahi vahe na'e totongi hulu na'e toe hiki ia mei he ta'u fakapa'anga kuo'osi. Pea 'oku makatu'unga 'eni mei hono ma'u tōmui mai 'o e ngaahi tu'utu'uni ki he kaungāue kuo'osi mālōlō mei he ngāue fakapule'anga, fakafisi mei he ngāue, poaki mālōlō ta'evahe, mālōlō 'ikai ha ngofua mei he ngāue'anga, pea mo e ngaahi faingamālie ako sikolasipi ki muli

Fakaikiiki ki he ngaahi vahe na'e totongi hulu 'i he lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga			
Ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga	Fakakātoa 'o e ngaahi vahe na'e totongi hulu	Ngaahi Vahe na'e lava 'o totongi mai	Ngaahi vahe te'eki lava ke totongi mai
Potungāue Polisi	\$2,433.46	\$1773.46	\$660
Potungāue Mo'ui	\$90,005.88	\$22,297.85	\$67,708.03
Potungāue Ngaahi Ngāue Fakalotofonua	\$1,729	\$440	\$1,289
Potungāue Ako & Ako Ngāue	\$16,601.99	\$500	\$16,101.99
Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Vao'akau	\$13,071.81	\$8,500	\$4,571.81
Potungāue Kelekele mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula	\$3,725.58	-	\$3,732.58
MEIDECC	\$4,070	\$3,126.75	\$943.25
Potungāue Toutai	\$431.05	\$180	\$251.05
Fakakātoa	\$132,075.77	\$36,818.06	\$95,257.71

Ko e ngaahi vahe totongi hulu na'e te'eki totongi mai mei he ngaahi ta'u kimu'a

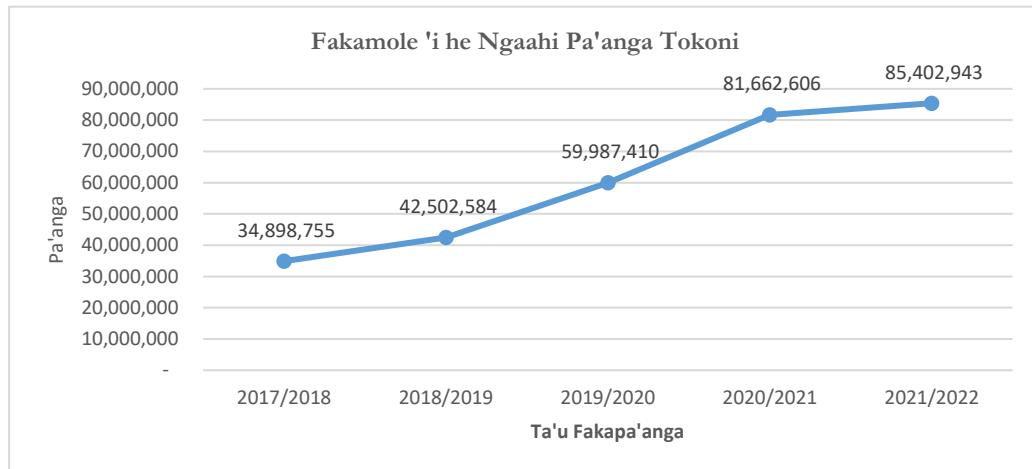
Ko e ngaahi totongi 'ova na'e tātānaki mai mei he ngaahi ta'u fakapa'anga kimu'a 'i he 'emau fakatokanga'i na'e te'eki lava ha totongi fakafoki mai 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni', \$152,341.08, fakataha'i kātoa ki he \$247,598.79 'i he 'ene a'u ki he 30 'o Sune, 2022.

'Oku mau fokotu'u atu ke fakakau 'a e mahu'inga ko 'eni 'o e ngaahi vahe te'eki ke totongi mai 'i he vahe 'o anga pehē' ni.:

Dr	Pa'anga te'eki ke ma'u mai (Salary Overpayment)	\$247,598.79
Cr	Vāhenga – Kau Ngāue Tu'uma'u	\$247,598.79

(ke fakakau 'a e pa'anga 'oku te'eki ai totongi mai 'i he vāhenga)

- h) Fakamole 'i he ngaahi pa'anga tokoni na'e hiki hake 'aki 'a e \$3,740,337 mei he ta'u fakapa'anga kuo'osi:

- ✓ Ko e hiki lahitaha 'i he Me'a'ofa Fakangāue moe 'inasi na'e makatu'unga ia 'i he toe hiki hake ko ia 'a e ngaahi fakamole 'oku ha atu 'i he tēpile 'i lalo:

Fika		2021/2022	2020/2021	Feliliu'aki
1515	Polokalama tokoni ki he ngaahi Sipoti	2,620,238.81	1,049,345.30	1,570,893.51
1541	Polokalama tokoni ki he kau faingata'a'ia	4,559,030.65	2,124,559.88	2,434,470.77

v. Ngaahi Fakatonutonu – Pa'anga Hū Atu

'Oku kei tatau pe 'a e 'isiū ki he ngaahi fakatonutonu 'o e pa'anga hū atu mei he ngaahi ta'u ki mu'a. Ka 'oku holo 'a e mahu'inga 'o e ngaahi fakatonutonu ko'eni mei he ta'u fakapa'anga 20/21. Ko e mahu'inga 'o e fakatonutonu ki he pa'anga hū atu he ta'u fakapa'anga 21/22 ko e pa'anga 'e \$23,880,326, ka 'oku fiema'u pe ke toe lelei ange 'a hono siofi mo fakalelei'i 'a e 'isiū' ni.

vi. Pa'anga ngāue fakalakalaka hū mai mo e hū atu

Ko e ngaahi Pa'anga Hū Mai Fakalakalaka 'oku kau ia he ngaahi makatu'unga 'oku fakahā ai 'e he 'Atita Seniale 'a e 'ikai ke fakamo'oni kakato 'i he Fakamatala Pa'anga 'o e Pule'anga, 'o ngata he 'aho 30 'o Sune 2021. 'Oku hā ai "ko e Ngaabi Mo'ua 'a e Pa'anga Fakalakalaka, 'ia na'e kau ki ai 'a e Toenga Pa'anga Fakalakalaka 'i he Fakamatala Pa'anga ki he Ngaahi Koloa mo e Ngaabi Mo'ua, na'e fe'unga eni mo e pa'anga 'e \$132,174,089, 'o ma'u ai 'a e faikehekehe ko e pa'anga 'e \$3,998,859." Ko e 'isiū ko'eni 'oku te'eki ke fakalelei'i 'i he a'u mai ki he 'aho 30 'o Sune 2022. Koe faikehekehe 'o e Pa'anga Fakalakalaka te'eki to'o ki tu'a mo e Toenga Pa'anga Fakalakalaka 'i he a'u mai ki he 'aho 30 'o Sune 2022, na'e fe'unga mo e pa'anga 'e \$567,398. 'A ia na'e holo eni mei he ta'u fakapa'anga 20/21 'oku fakahā atu 'i 'olunga.

Ko e fakafohoanaki 'a e Pa'anga Fakalakalaka te'eki ke to'o ki tu'a mei he Pa'anga mo e Ngaahi Pa'anga Tatau Pehē ki he Toenga Pa'anga Fakalakalaka 'i he 'aho 30 'o Sune 2022

Fakamatala Pa'anga (Nouti)	Mahu'inga
Nouti 3.5 Pa'anga mo e Ngaahi Pa'anga Tatau Pehē	144,368,507
Nouti 3.7 Toenga Pa'anga Fakalakalaka	143,801,109
Faikehekehe	567,398

Na'e 'ikai kakato foki 'a e lisi 'o e ngaahi Pa'anga Fakalakalaka te'eki to'o ki tu'a 'oku te'eki ke 'ave ki he 'akauni ki he Ngāue Angamaheni, he 'oku fiema'u 'e he 'atita 'a e ngaahi lēkooti poupou (Senolo Vausia) ki he ngaahi fe'ave'aki ko'eni. Ke fakapapau'i 'a e totonu 'a e ngaahi lēkooti – 'oku fakahoko lelei mo tonu hono fakamo'oni'i pea tali 'e he kau ma'u mafai 'oku tonu ke nau tali 'a e ngaahi fe'ave'aki pea 'oku maau mo faile kakato.

Ngaahi fokotu'u:

- Ke fakahoko 'i he vave taha 'a hono fakafehoanaki 'a e palanisi 'o e Nouti 3.5 (Pa'anga mo e Ngaahi Pa'anga Tatau Pehē) mo e Nouti 3.7 (Toenga Pa'anga Fakalakalaka); mo e
- Ke tauhi ke kakato mo maau 'a e ngaahi lēkooti poupou faka'ofisiale 'oku fekau'aki mo e Pa'anga Fakalakalaka.

• **Pa'anga Fakalakalaka Hū Mai**

2021/22	2020/21	Fe'unuaki
136,121,799	153,196,197	(17,074,398)

• **Pa'anga Fakalakalaka Hū Atu**

2021/22	2020/21	Fe'unuaki
120,496,148	144,058,791	(23,562,643)

vii. Ngaahi Fakatonutonu – Pa'anga Hū Atu

a). Pa'anga 'i he Pangikē mo e Seifi.

✓ Pa'anga 'i he seifi 'i he 'aho 30 Sune 2022.

	Fakamatala	Palanisi ki he 'aho faka'osi (FY 21-22)	Foomu lau pa'anga 'i he 'aho 30 Sune 2022	Faikehekehe
FLOAT-TTP	CASHIER FLOAT-TONGATAPU	6,605,639.75	6,605,639.71	0.04
FLOAT-VV	CASHIER FLOAT-VAVA'U	33,071.79	33,071.80	0.01
FLOAT-HP	CASHIER FLOAT-HA'APAI	21,784.60	21,783.60	1.00
FLOAT-'Eua	CASHIER FLOAT-'EUA	25,213.59	25,213.60	0.01
FLOAT-NF	CASHIER FLOAT-NIUAFO'OU	93,402.15	93,402.15	-
FLOAT-NTT	CASHIER FLOAT-NIUATOPUTAPU	91,506.04		91,506.04
	Fakakātoa 'a e pa'anga 'i he seifi.	6,870,617.92	6,779,110.86 (fakapapau'i faka'atita)	

Ko e fakakātoa e pa'anga mei he seifi 'i he 'aho 30 Sune 2022 koe \$6,870,617.92. Ne lava he 'atita 'o fakapapau'i hangatonu 'a e ngaahi palanisi mei he ngaahi seifi ki Tongatapu pea mo e ngaahi 'otumotu, kau ki ai pea mo e Falepa'anga Niuatoputapu, ne 'ikai ha lēkooti ki he'enau lau pa'anga (cash count). Fakatatau ki ha toki 'atita makehe ki he Falepa'anga Niuatoputapu, ne fika'i 'a e pa'anga 'i he seifi ki he 'aho 30 Sune 2022 na'e \$91,510.02.

Ngaahi fokotu'u:

- Ke fakapapau'i 'oku fakahoko he ngaahi V'a'a-falepa'anga' 'a hono lau 'o e pa'anga 'i he seifi 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga.

✓ **Ngaahi ‘Akauni Pangikē**

tala

<i>Akauni Pangikē</i>	<i>Lahi ‘o e ngaahi ‘akauni</i>	<i>Palanisi ‘i he ‘aho faka’osi (FY 21-22)</i>
Pa’anga Ngāue Angamaheni	43	67,529,217
Pa’anga Fakalakalaka	74	144,368,507
Pa’anga Talāsiti	6	30,330,894
	123	242,228,618

- Ko e fakakātoa ‘o e Pa’anga Pangikē ‘i he ‘aho 30 Sune 2022 na’e \$242,228,618.

✓ **Fakaikiiki ‘o e ngaahi fakatonutonu**

Ko e fakamā’opo’opo fakakātoa ‘o e ngaahi fakatonutonu ki he ngaahi ‘akauni pangikē ‘a ia ‘oku fakahā ‘i he tēpile ‘i lalo.

<i>Fakahū pa’anga te’eki ke hū ki he pangikē.</i>	<i>(Ngaahi sieke te’eki toho mei pangikē.)</i>	<i>Ngaahi totongi to’o hangatonu fakapangikē.</i>	<i>(Ngaahi totongi fakahū hangatonu fakapangikē.)</i>
194,863.96	21,178,761.17	144,614.22	562,357.67

✓ **Fakahū Pa’anga Te’eki Ke Hū ki he Pangikē**

<i>Fakamatala</i>	<i>Mahu’inga</i>	2021-2022		
		<i>Māhina 1-3</i>	<i>Māhina 3-6</i>	<i>Māhina 6+</i>
Fakahū Pa’anga Te’eki Ke Hū ki he Pangikē	194,863.96	192,811.71	1,017.00	1,035.25

- Ko e tēpile ‘i ‘olunga, koe fuoloa ia ‘o e ngaahi Fakahū Pa’anga Te’eki Ke Hū ki he Pangikē. Ko e ngaahi fakahū pa’anga ko’eni ne lava ‘o fakakakato kotoa lolotonga ‘a e kuata ‘uluaki ‘o e ta’u fakapa’anga 2022-2023.
- Ko e pa’anga hū mai ne fakapapau’i ne fakahū kakato ki he sun-system. Na’e fakahā kotoa pe ‘i he fakamatala pa’anga.

✓ **Ngaahi Sieke Te’eki Ke Toho Mei Pangikē**

<i>Fakamatala</i>	<i>Mahu’inga</i>	2021-2022			<i>2020-2021</i>
		<i>Māhina 1-3</i>	<i>Māhina 3-6</i>	<i>Māhina 6+</i>	
Ngaahi Sieke Te’eki Ke Toho Mei Pangikē	21,178,761.17	20,414,630.03	430,278.80	173,863.82	159,988.52

Ko e fuoloa ‘o e Ngaahi Sieke Te’eki Ke Toho Mei Pangikē, ‘oku ‘i ai e ngaahi sieke kuo lahi hake ‘i he lōloa ‘o e māhina ‘e 12 ka ‘oku te’eki ke toho.

Ngaahi Fokotu’u

- Ke fakatonutonu ‘o fakafoki ‘a e ngaahi sieke te’eki toho ‘oku fu’u fuoloa ‘o lahi hake he ta’u ‘e taha, ‘o fakatatau ki he fakatonutonu ‘oku fokotu’u atu ‘i lalo.

➤ **Fakatonutonu**

Dr ‘Akauni Pangikē (Reconciliation)	159,988.52
Cr Pa’anga Hū Mai Kehe	159,988.52

(Ke fakafoki ‘a e ngaahi sieke te’eki toho ‘oku fu’u fuoloa lahi hake he ta’u e taha – Fakamatala ki he Pa’anga Tānaki mo e Fakamole)

✓ **Ngaahi Totongi To'o Hangatonu Fakapangikē.**

Fakamatala	Mahu'inga	2021-2022			2020-2021
		Māhina 1-3	Māhina 3-6	Māhina 6+	
Ngaahi totongi to'o hangatonu fakapangikē.	144,614.22	83,819.68	13,946.23	46,158.31	690.00

- Ko e fakaikiiki ki he Ngaahi Totongi To'o Hangatonu Fakapangikē na'e lava 'o ma'u mai, pea 'oku felāve'i ia ki he ngaahi sieke 'ikai lava toho ko e 'ikai ha palanisi he 'akauni 'o e sieke na'e fakahū mei he ngaahi potungāue.
- Na'e fakapapau'i ko e ngaahi sieke 'ikai lava toho ko e 'ikai ha palanisi he 'akauni 'o e sieke kuo lēkooti ia 'i he sisitemi Sun ko e pa'anga hū mai.
- Ko e ngaahi "Totongi to'o hangatonu fakapangikē" lahi hake he ta'u 'e taha 'oku fokotu'u atu ke fakatonutonu fakafoki.

Fakatonutonu.

Dr	Pa'anga Hū atu Kehe (votes)	\$690
Cr	'Akauni Pangikē (Reconciliation)	\$690

(Ke fakatonutonu 'a e ngaabi totongi to'o hangatonu fakapangikē 'oku fu'u fuoloa – Fakamatala ki he Pa'anga Tānaki mo e Fakamole)

✓ **Ngaahi totongi fakahū hangatonu fakapangikē**

Fakamatala	Mahu'inga	2021-2022			2020-2021
		Māhina 1-3	Māhina 3-6	Māhina 6+	
Ngaahi totongi fakahū hangatonu fakapangikē	562,357.67	484,323.80	23,021.42	51,539.05	3,473.40

- Ko e "Ngaahi totongi fakahū hangatonu fakapangikē" na'e felāve'i ia mo e ta'u fakapa'anga kimu'a. 'Oku fokotu'u atu 'e he 'atita ke fakatonutonu fakafoki 'a e "Ngaahi totongi fakahū hangatonu fakapangikē" fu'u fuoloa.
- Ko e "Ngaahi totongi fakahū hangatonu fakapangikē" na'e lava ia 'o tala mei he fefakafehoanaki fakamāhina, (monthly reconciliation) ka e 'ikai ke lava 'o tala 'a e 'uhinga ki ai.

Fakatonutonu

Dr	'Akauni Pangikē (Reconciliation)	\$3,473.40
Cr	Pa'anga Hū Mai Kehe	\$3,473.40

(Ke fakatonutonu 'a e Ngaahi totongi fakahū hangatonu fakapangikē 'oku fu'u fuoloa – Fakamatala ki he Pa'anga Tānaki mo e Fakamole)

e). **Ngaahi nō ke totongi mai.**

1. Ke to'o 'a e fo'i lea "Tātānaki" mei he kolomu 'o e Totongi tupu tātānaki mo e Totongi Fakafoki tātānaki 'i he "FAKAKEAKE MEI HE SAIKOLONE GITA" mo e "NGAAHI NŌ IIKI KE TOKONI'I 'A E KAKAI FEFINE".

2.	Ko e ngaahi nō tānaki mai lolotonga ‘a e ta’u fakapa’anga ‘oku hā atu ‘i lalo:	
i.	Fakaakeake mei he Saikolone Gita Konga 5	66,500.00
ii.	Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine Konga 3	30,000.00
iii.	Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine Konga 6	205,000.00
iv.	Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine Konga 7	98,500.00
v.	Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine Konga 8	<u>65,000.00</u>
	Fakakātoa	<u>465,000.00</u>

‘Oku mau fakamālō’ia ai pe ‘a e ngāue kuo fakahoko he Potungāue ke fakapapau’i ‘oku tauhi kakato ‘a e lēsisita’ fakataha mo hono ngaahi lēkooti kakato, ki he Fakaakeake mei he Saikolone Gita mo e Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine.

- Ke fakakau ‘a e mahu’inga ‘o e ngaahi nō na’e toho mei he Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine konga 6 ki 8 ‘i he kolomu ‘o e Ngaahi Toho ‘i he nō.
- Ke fakakau ‘a e mahu’inga ‘o e ngaahi nō na’e toho mei he Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine konga 6, TOP205,000 ki he fakamatala pa’anga ‘aki ‘a e senolo vausia ko ‘eni’:

Dr	Ngaahi Mo’ua ke Totongi Mai	205,000
Cr	Pa’anga Hū mai makehe	205,000

(ke fakakau e ngaahi nō na’e toho mei he Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni’i ‘a e Kakai Fefine lot 6)

- Ko e fuofua taimi eni ke fakakau ai ‘e he Potungāue’ ‘a e Tupu na’e Totonu ke Ma’u Mai ka ‘oku te’eki ke Hū mai, ki he Fakamatala Ki he Ngaahi Koloa Mo e Ngaahi Mo’ua ‘i he ‘Aho 30 Sune 2021, ko e fakakātoa ki he \$11,309,637.

‘I he ta’u fakapa’anga ko ‘eni, na’e fika’i ‘e he Potungāue ‘a e Tupu na’e totonu ke ma’u Mai ka ‘oku te’eki ke Hū mai ‘i he’ene a’u mai ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2022 pea fakahū kakato pe ‘a e mahu’inga ko ia ki he fakamatala pa’anga’ ‘aki ‘a e senolo vausia ko ‘eni’.

Dr	Tupu na’e totonu ke ma’u mai	11,067,507.97
Cr	Ngaahi Pisinisi mo e Koloa ‘a e Pule’anga	11,067,507.97

(ko e senolo vausia ‘eni na’e fakahū ‘e he Potungāue ki he Totongi tupu na’e Totonu ke Ma’u mai Ka ‘oku te’eki Hū mai ‘o a’u mai ki he ‘aho 30 Sune 2022)

‘I he tu’unga ko ia, ko e totongi tupu na’e fakahū he ta’u’ni’, na’e ‘osi fakahū ia ‘i he fakamatala pa’anga ‘o e ta’u kuohili. Ko e kehekehe ko ia ‘i hono fika’i ‘o e totongi tupu ‘o e ta’u’ni mo ia ko ia mei he ta’u kuohili’, ko e mahu’inga pe ko ia’ ‘oku totonu ke fakakau ‘i he Fakamatala Ki He Pa’anga Tānaki mo e Fakamole.

Kaekehe ‘oku mau fokotu’u atu ke toe fakafoki ‘a e senolo vausia na’e fakahū ‘e he Potungāue kae toe fika’i fo’ou.

Dr	Ngaahi Pisinisi mo e Koloa ‘a e Pule’anga	11,067,507.97
Cr	Tupu na’e Totonu ke Ma’u Mai	11,067,507.97
(ke fakafoki ‘a e senolo vausia na’e fakahū ‘e he Potungāue ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2022)		

Na’a mau toe fika’i fo’ou ‘a e Tupu na’e Totonu ke Ma’u Mai ‘i he’ene a’u mai ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2022 pea ‘oku fakaikiiki atu ia ‘i lalo’ni.

Ngaahi Nō	Mahu’inga (\$)
✓ Ngaahi nō ‘a e Ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga	32,906
✓ Ngaahi nō ‘oku fakamalumalu ‘i he Pangikē ‘a Siaina (EXIM)	17,017,919
✓ Ngaahi nō ki he kau Toutai mo e kau Ngoue	11,703
✓ Ngaahi nō ki he Fakaakeake mei he Saikolone Gita	2,232
✓ Ngaahi nō iiki ke tokoni’i e Kakai Fefine	<u>1,078</u>
Fakakātoa	<u>17,065,838</u>

I he 'aho 30 'o Sune 2022, ko e mahu'inga 'o e Tupu na'e Totonu ke Ma'u Mai ko e TOP\$17,065,838. 'Oku mau fokotu'u atu ke fakatonutonu e fakamatala pa'anga 'aki e senolo vausia ko eni 'i lalo:

Dr	Tupu na'e totonu ke Ma'u Mai ka 'oku te'eki ke Hū mai	5,089,380.56
Cr	Totongi Tupu	5,089,380.56

(Ke fakakau e Totongi Tupu 'i he Fakamatala Pa'anga)

6. Lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga 'o e 2012 ki he 2014, na'e vahe'i 'e he Pule'anga 'a e pa'anga 'e \$1,296,893 ki he Kau Toutai mo e Kau Ngoue ke nau nō mei ai 'o fakamalumalu 'i he Ngaahi Mo'ua ke Totongi mai', 'i he totongi tupu ko e pēseti 'e taha (1%), pea ke totongi fakafoki 'i loto 'i he ta'u 'e taha. I he 'aho 30 'o Sune 2022, ko e toenga 'o e Sino'i Pa'anga te'eki Totongi Mai mei he Ngaahi Nō ke Totongi Mai', 'oku fakakātoa ia ki he \$1,170,282, pea mo e totongi tupu 'oku \$11,703. (Kei tu'u pe 'isiū ko eni mei he ta'u kuohili')

'Oku mau toe fokotu'u atu ai ki he kau pule ngāue ke nau fai ha ngāue 'oku fe'unga', ke tānaki 'i he vave taha', 'a e ngaahi Mou'a fuoloa ko 'eni.

7. Na'e to'o faka'aufuli 'e he Potungāue' 'a e Kautaha Toutai Sea Star mei he Ngaahi Mo'ua ke Totongi Mai 'aki 'a e senolo vausia ko eni 'i lalo:

Dr	Toenga Pa'anga Angamaheni	3,645,900.00
Cr	Ngaahi Mo'ua ke Totongi Mai	3,645,900.00

'Oku mau fokotu'u atu ke fakatonutonu 'a e 'uluaki senolo vausia na'e fakahū ki he fakamatala pa'anga 'aki 'a e senolo vausia ko eni 'i lalo':

Dr	Mo'ua 'ikai lava ke Totongi	3,645,900.00
Cr	Toenga Pa'anga Angamaheni	3,645,900.00

(ke fakakau 'a e Mo'ua 'ikai lava ke Totongi ko e ola ia 'o hono tamate'i 'o e Ngaahi Mo'ua ke Totongi Mai, Kautaha Toutai Sea Star)

8. Ko e aleapau 'i he vaha'a 'o e Pule'anga Tonga' mo e Kautaha City Assets (Molisi) 'oku te'eki ai ke fakamo'oni e aleapau ko ia 'i he mahu'inga ko e TOP\$6,761,247 (kei tu'u pe 'a e 'isiū ko 'eni mei he ta'u kuohili).

'Oku mau fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke fakahoko ha ngāue 'oku fe'unga ke solova 'a e 'isiū fuoloa ko 'eni.

9. Ko e fakakātoa 'o e pa'anga na'e ma'u mai mei he Ngaahi Mo'ua ke Totongi Mai', 'oku ha atu 'i lalo:

Fakakalasi 'o e Mo'ua	Totongi Sino'i Nō	Totongi Tupu	Total
Pa'anga na'e ma'u mai mei he ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga	243,642	57,401	301,043
Pa'anga na'e ma'u mai mei he nō 'oku fakamalumalu 'i he Pangikē Siaina (EXIM)	102,500	102,500	205,000
Pa'anga na'e ma'u mai mei he Kau Ngoue mo e Kau Toutai	0	0	0
Pa'anga na'e ma'u mai mei he Ngaahi Nō Fakaakeake hili 'a e Saikolone Gita	71,394	643	72,037
Pa'anga na'e ma'u mai mei he Ngaahi Nō Iiki ke Tokoni'i 'a e Kakai Fefine	243,987	2,059	246,046
Total	661,522	162,603	824,125

10. Ko e fakakātoa ‘o e totongi tupu na’e totongi ‘i he ta’u fakapa’anga ‘e he Pule’anga’, ki he Pangikē EXIM ‘a Siaina’, ko e TOP\$1,527,618. Ko e nō ‘eni na’e fakataumu’ā ki hono toe langa fo’ou ‘o Nuku’alofa. Ko e fakakātoa ‘o e totongi tupu na’e ma’u mai mei he Ngaahi Mo’ua ke Totongi Mai ‘i he pa’anga nō ko ‘eni’, na’e fakakātoa peia ki he \$102,500 (Royco).

f). Kelekele mo e ngaahi fale, misini mo e me’angāue ‘a e Pule’anga

Fakakātoa ‘o e Kelekele mo e Ngaahi Hale, Misini ‘a e Pule’anga ‘i hono fakakau ‘i he fakamatala pa’anga ko e \$376,585,741. ‘I hono fakahoa e kātoa ‘o e ngaahi koloa na’e lēkooti ‘i he lēsisita ‘o e ngaahi koloa ‘a e pule’anga ko e \$243,249,244. Ko hono ola, ‘oku faikehekehe’aki ‘a e \$133,336,497 mei he lēsisita lolotonga ‘o e ngaahi koloa mo e palanisi mei he sisitemi Sun.

	Fakamatala Pa’anga 30 Sune 2022	Lēsisita ‘o e Ngaahi Koloa 30 Sune 2022 (Ikai ke kakato)	Faikehekehe
Kelekele mo e ngaahi fale	105,465,281	105,465,281	1,382,116
Ngaahi koloa kehe	271,120,460	136,401,847	134,718,613
Fakakātoa	376,585,741	243,249,244	133,336,497

Ko e palanisi na’e fakakau ‘i he ‘akauni fakalukufua ‘a e pule’anga, ko e palanisi tatānaki ia e ngaahi koloa ‘a e pule’anga ‘o e ngaahi ta’u ki mu’a mei he sisitemi Sun. ‘Oku ‘ikai kau heni ‘a e holoki fakata’u ‘o e ngaahi koloa ‘i he palanisi ko eni.

Ko hono faka’auha ‘o e ngaahi koloa ‘a e pule’anga na’e ‘ikai fakahoko ia ‘i hono mahu’inga lolotonga. Na’e meimeī fakatefito peia ke lēkooti ‘a e tupu mo e mole ‘i he ngaahi lēkooti ‘i he taimi ‘oku fakahoko ai hono faka’auha e ngaahi koloa. Fakakātoa ‘o e pa’anga \$115,533 na’e tānaki mei hono fakatau atu e ngaahi koloa ‘a e pule’anga ‘e fakakau atu ia he nouti 7.3.

‘Oku fakatokanga’i hen ‘oku ‘ikai ha fengāue’aki lelei ‘i he Va’ā Pa’anga mo e tafa’aki ki hono tokanga’i e koloa ‘a e Pule’anga ‘i he Potungāue ni.

- Ko e tu’unga lolotonga hono lēkooti e ngaahi koloa ‘a e pule’anga ‘oku makatu’unga peia mei he ngaahi vausia totongi ‘oku fakahū ‘e he Va’ā Pa’anga ki he SunSystem.
- Ko e ngaahi Lēsisita koloa ‘a e pule’anga na’e tānaki mo fakamā’opo’opo ‘e he tafa’aki tokanga’i e koloa ‘a e pule’anga, ‘oku ‘ikai ke tatau ia mo e lēkooti ‘i he sisitemi Sun mo ia kuo fakahā ‘i he fakamatala pa’anga.

Ngaahi Fokotu’u:

- Tafa’aki ki hono tokanga’i e koloa e pule’anga ‘oku fakamalumalu ‘i he Potungāue Pa’anga ke nau fokotu’u ha ngaahi vā fengāue’aki malohi mo e ngaahi Va’ā ‘Akauni taautaha ‘o e ngaahi potungāue kotoa pe, hangē: Va’ā pule’i e ngaahi koloa ‘a e pule’anga;
- Fakatahataha’i e ngaahi tafa’aki ki he koloa ‘a e pule’anga ki hono muimui’i e ngaahi koloa na’e fakatau mai mo e ngaahi koloa ne faka’auha.
- Ko e tafa’aki ki he koloa ‘a e pule’anga ke nau faikehekehe’i e \$376m ki he Kelekele mo e Ngaahi Hale, Misini mo e Me’angāue ‘a e Pule’anga ki he ngaahi potungāue taautaha pea ke fakafehoanaki e palanisi ki he’enau lēsisita ‘o e ngaahi koloa ‘a e pule’anga kuo fakahū mai.

h). Ngaahi ‘Akauni Talāsiti

1. Ko e fika ‘i he ta’u kuohili ‘o fakatatau ki he ‘akauni 2020/21 na’e fakamo’oni’, na’e fe’unga fakakātoa ia mo e \$22,648,458, ka ko hono fakaikiiki ‘i he fakamatala pa’anga ‘o e ta’u ni na’e nounou’aki ‘a e \$629,052. ‘Oku tupu eni mei hono toe fakafa’ahinga ‘o e Ngaahi ‘Akuni Talāsiti ‘i he nouti 3.8 ki he fakamatala pa’anga.

Fakahoa ki he ngaahi fakaikiiki ‘oku hā atu ‘i lalo’:

‘Akauni na’e fakamo’oni 2020/21	22,648,458
Fakaikiiki	<u>22,019,406</u>
Kehekehe	<u>629,052</u>

Fakaofonga’i e kehekehe ‘e he:

Ngaahi Vahe te’eki Toho	214,060
Talāsiti ‘a Niuatoputopu ki he Peaukula	63,507
Pōnite – Fakamaau’anga Lahi	518,866
Tapinga ‘Unaloto-ki-Moana Kauhala	(167,381)
Fakakātoa	<u>629,052</u>

‘Oku mau fokotu’u atu ke fakahū ‘a e kehekehe ko ‘eni’ ‘o fakamalumalu ‘i he ‘Ngaahi ‘Akauni Talāsiti Makehe’ ‘i he fika ‘o e ta’u kuohili ‘i he fakamatala pa’anga 2021/22.

2. Fakatatau ki he fakamatala pa’anga fakaangaanga, Nouti 3.8, Ngaahi ‘Akauni Talāsiti, na’e fokotu’u ai e mahu’inga ‘o e Ngaahi Tupu & mo e ngaahi totongi ‘a e Pangikē, fakakātoa ki he \$290,454. Na’e fakahū ‘e he Potungāue ‘a e mahu’inga ko ia ‘aki ‘a e senolo vausia ko eni ‘i lalo ki he fakamatala pa’anga:

Dr Ngaahi ‘Akauni Talāsiti	290,454
Cr Fakatonutonu ki he Ta’u Fakapa’anga Kuo’osi	290,454

(*Senolo ki hono fakapalanisi ‘o e Ngaabi ‘Akauni Talasiti ko e Ngaahi Tupu mo e Ngaabi totongi ‘a e Pangike*)

Ko e fika ko ‘eni’, \$290,454, ko e ola ia ki he ta’u fakapa’anga lolotonga, 2021/22 ka ‘oku ‘ikai ha’ane felāve’ i ki he ta’u kuohili. Ko ia ai, ‘oku mau fokotu’u atu ke fakafoki ‘a e ‘uluaki senolo’, ‘aki ‘a e senolo vausia ‘oku ha atu ‘i lalo’:

Dr Ngaahi ‘Akauni Talāsiti	290,454
Cr Fakatonutonu ki he Ta’u Fakapa’anga Kuo’osi	290,454

(*Senolo ki hono fakapalanisi ‘o e Ngaabi ‘Akauni Talasiti ko e Ngaahi Tupu mo e Ngaabi totongi ‘a e Pangike*)

Ko e fika ko ‘eni’, \$290,454, ko e ola ia ki he ta’u fakapa’anga lolotonga, 2021/22 ka ‘oku ‘ikai ha’ane felāve’ i ki he ta’u kuohili. Ko ia ai, ‘oku mau fokotu’u atu ke fakafoki ‘a e ‘uluaki senolo’, ‘aki ‘a e senolo vausia ‘oku hā atu ‘i lalo’:

Dr Fakatonutonu ki he Ta’u Fakapa’anga Kuo’osi	290,454
Cr Ngaahi ‘Akauni Talāsiti	290,454

(*Senolo Fakapalanisi ki he Ngaabi ‘Akauni Talasiti*)

3. Ko e fakakātoa ‘o e Ngaahi ‘Akauni Talāsiti ko e \$30,330,894 fakatatau ki he fakamatala pa’anga fakaangaanga. I he hili ko ia hono toe fakamā’opo’opo ‘o e Ngaahi ‘Akauni Talāsiti, ‘oku ne ‘omai ai e mahu’inga ‘o e palanisi fo’ou ko e (fakahoa ki he tēpile ‘i lalo).

‘Oku mau fokotu’u atu ai ki he Potungāue ke fakahū ‘a e senolo vausia ‘oku ha atu ‘i lalo ki he fakamatala pa’anga:

Dr Fakamole ki he Totongi Tupu	227,014
Cr Ngaahi ‘Akauni Talāsiti (Ngaahi Tupu mo e Totongi Pangikē)	227,014

(ke fakakau ‘a e Ngaahi Tupu mo e Ngaahi totongi ‘a e Pangikē ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2022)

4. Ko e felāve’i eni ‘o e ‘Akauni ‘o e Pa’anga Talāsiti mo e Ngaahi ‘Akauni Talāsiti ‘i he Ngaahi Mo’ua ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2022:

✓ ‘Akauni ‘o e Pa’anga Talāsiti	30,330,894
✓ Ngaahi ‘Akauni Talāsiti (Ngaahi Mo’ua)	<u>30,848,361</u>
Kehekehe	<u>(517,467)</u>

‘Oku fakakafofonga’i e kehekehe ‘e he ongo me’ā ko ‘eni:

✓ ‘Akauni Fakataimi ki he ongo Niua	506,409
✓ Fakalukufua ‘o e fehu’aki ‘o e pa’anga Talāsiti ‘i tahi	<u>11,057</u>
Fakākātoa	<u>517,467</u>

Ko e kehekehe ko ‘eni ‘oku hā atu ‘i ‘olunga’, na’e lēkooti kakato ia ‘i he Ngaahi ‘Akauni Talāsiti (Ngaahi Mo’ua) ka na’e ‘ikai ha pa’anga pehēe ‘i he Palanisi ‘o e ‘Akauni ‘o e Pa’anga Talāsiti.

Ko ia ai, ‘oku mau fokotu’u atu ke fakahū ‘a e pa’anga mei he ‘Akauni ‘o e Pa’anga Ngāue Angamaheni ki he ‘Akauni ‘o e Pa’anga Talāsiti’, ki he kakato ‘o e lēkooti ki he Ngaahi ‘Akauni Talāsiti mo ia foki ‘i he Palanisi ‘o hono Pa’anga.

Dr ‘Akauni ‘o e Pa’anga Talāsiti	517,467
Cr Pa’anga Ngāue Angamaheni	517,467
<i>(fakahū ‘a e pa’anga Talāsiti mei he Pa’anga Ngāue Angamaheni ki he Pa’anga Talāsiti.)</i>	

5. Ko e Pa’anga Talāsiti na’e hū mai’, na’e fe’unga ia mo e \$23,620,134, mo e ngaahi tupu mo e ngaahi totongi ‘a e pangikē, \$227,014, na’e lēkooti ‘i he sun system.
6. Ko e Pa’anga Talāsiti na’e hū atu’, na’e fe’unga ia mo e \$15,647,244 ‘a ia na’e lēkooti ‘i he SunSystem.
7. Ko e fakaikiiki ‘eni ki he fehu’aki ‘i he Pa’anga Talāsiti lolotonga ‘a e ta’u fakapa’anga 2021/22:

<i>Pa’anga Talāsiti</i>	<i>Palanisi Kamata</i>	<i>Hū mai</i>	<i>Hū atu</i>	<i>Palanisi Faka’osi</i>
Ngaahi Lisi Kelekele	1,014,526	829,761	743,676	1,100,611
Pa’anga Fakatu’upāke Fakafonua	2,528,904	44,169	1,310,853	1,262,221
‘Akauni Talāsiti ‘a ‘Aositelelia mo Nu’usila ki he Langa	8,479,365	1,221,281	0	9,700,646
Pa’anga Talāsiti ki he Fakalelei ‘o e Hala Pule’anga	5,723,964	956,465	850,000	5,830,429
Pa’anga Talāsiti ki he Totongi Nō	0	7,584,375	0	7,584,375
Ngaahi Vahe mo e Fakamole te’eki Toho	1,628,869	57,522	32,371	1,654,020
Pa’anga ki he Maketi Fakataautaha	553,203	393,763	348,930	598,035
Niu’s Suspense Accounts	0	9,898,458	9,392,049	506,409
Totongi Mo’ua he Fakamaau’anga	398,955	277,969	152,520	524,404
Talāsiti ‘a e Kautaha Lulutai – Ha’apai & ‘Eua	144,638	614,257	2712,420	487,475
Tapinga ‘Unaloto-ki-Moana Kauhala	167,381	20,761	188,142	0
Ngaahi ‘Akauni Talāsiti Makehe	1,991,101	1,721,352	2,357,283	1,355,170
Ngaahi Tupu & ngaahi totongi ‘a e Pangikē	17,552	268,055	41,041	244,566
Kātoa ‘o e Pa’anga Talāsiti	22,648,458	23,905,740	15,688,285	30,848,361

Ko e ongo pa’anga talāsiti ‘eni ‘e 2 na’e tānaki mai lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga 2021/22:

1. *Ngaahi Talāsiti ki he Totongi Nō*

‘I he ‘aho 29 ‘o Ma’asi 2022, na’e fakangofua ai ‘e he Minisitā ke tali ke fokotu’u ha ‘akauni talāsiti ki he Ngaahi Talāsiti ki he Totongi Nō ‘i hono fakamatala ‘i he Lao ki hono Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga 2002 (Konga IV, (22). Ko e fakataumu’a ‘eni ke tokoni ki he ngaahi totongi sino’i nō ‘i he kaha’u’, ‘i he ngaahi makatu’unga ke tātānaki ‘a e pa’anga ki he totongi sino’i nō.

‘Oku mau fokotu’u atu ke fai e fakatonutonu ki he nouti xii, ‘i he nouti ki he fakamatala pa’anga (3.8 Ngaahi ‘Akauni Talāsiti).

2. *Akauni fakataimi ‘a Niua*

‘I he ‘aho ‘aho 7 ‘o Siulai 2021, na’e faitohi fakaloto’i potungāue ai ‘a e Tokoni CEO (Falepa’anga) ki he CEO ke’ne fakangofua ‘e ongo ‘akauni fakataimi ki he ongo Niua. ‘Oku ‘ikai ke muimui pau eni ki he Lao ki hono Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga 2002 konga 22 (1).

3. ‘Oku ‘i ai ‘a e pa’anga ‘oku te’eki tānaki mai ki he ‘Akauni Talāsiti ‘a ‘Aositelelia mo Nu’usila ki he Langa ko e \$2,145,135.34. ‘Oku mau fokotu’u atu ke fakahā eni ‘i he nouti ki he fakamatala pa’anga.

i). Ngaahi mo’ua nō ‘a e Pule’anga.

1. ‘Oku mau fakamālō’ia ‘a e ngāue kuo fai ‘e he Tafa’aki ki he Ngaahi Mo’ua ki hono fakakau ‘a e mahu’inga ‘o Nō ‘oku te’eki toho ‘i he nouti 6.3 ki he fakamatala pa’anga.
2. Ko e fakaikiiki ki he Ngaahi Totongi Nō pea moe Ngaahi Nō Tānaki Mai.

Fakaikiiki	Mahu’inga ‘i he Fakaikiiki ‘i he ngaahi Mo’ua Nō ‘a e Pule’anga	Mahu’inga ‘i he Fakamatala ki he Pa’anga Ma’u Mai mo e Totongi Atu	Kehekehe	Fakamatala
Ngaahi Totongi Fakafoki	34,448,575	34,584,379	135,604	Ko e kehekehe eni tupu mei hono fakafoki ‘a e toenga palanisi ki he nō ‘o e IDA V196-TO PPA, \$25,804.09” Mo e Totongi ki he Ponite mo e Totongi Lēsisita, \$109,800, ‘a ia na’e lēkooti ‘i he Sun System.
Ngaahi Nō Tānaki Mai	18,499,603	16,634,079	2,573,678	Ko e kehekehe ‘eni tupu mei he ngaahi Mo’ua Nō ne Toloi lolotonga ‘a e ta’u.

3. Na’e ‘ikai malava ke vakai ‘a e ‘atita ki he ngaahi fakamo’oni pau ki he nō mei he kautaha ‘oku nō mei ai ‘a e pule’anga ‘i tu’apule’anga mo e nō fakalotofonua. Ko ia ai, na’e fakahoko pe ‘a e ngāue ‘i he falala ki he ngaahi lēkooti ‘a e Potungāue ‘oku ui ko e Provisional”.
4. Ko e fakaikiiki ‘eni ki he mo’ua ‘o e totongi tupu ke totongi ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2022:

Fakaikiiki ‘o e Nō	Amounts (\$)
✓ Fakalotofonua	822,715
✓ Pangikē Fakalakalaka ‘a ‘Esia	145,691
✓ Pa’anga Fakalakalaka Fakavaha’apule’anga ki he Fakalakalaka Ngoue	600,104
✓ Pangikē ‘a Māmani	245,831
✓ Pangikē EXIM ‘a Siaina	<u>348,951</u>
Fakakātoa	<u>2,163,292</u>

Ko e palanisi kamata ki he mo’ua ki he totongi tupu ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2022, na’e fe’unga ia mo e \$1,314,279, ‘a ia ko e fika pe ia ‘i he fakamatala pa’anga. Ko e kātoa ‘o e kehekehe ko e \$849,013.00.

‘Oku mau fokotu’u atu ke fakahā e mahu’inga ‘o e mou’ā ki he totongi tupu ‘i he fakamatala pa’anga ‘aki ‘a e senolo vausia ko ‘eni:

Dr	Fakamole ki he Totongi Tupu	849,013.00
Cr	Mo’ua ki he Totongi Tupu	849,013.00

(ke fakakau ‘a e totongi tupu ki he ngaahi nō ‘a e pule’anga ki he fakamatala pa’anga)

k). ‘Inivesi

	Fika ki he 2021-22
‘Inivesi	
‘Inivesi Taimi nounou	18,300,410
‘Inivesi laka hake māhina ‘e 12	14,547,242
‘Inivesi ‘i he ngaahi kautaha	171,193,658
Total	204,041,310

1. Ko e ngaahi Teemi Tipōsiti ‘i he Falepa’anga.

- Ko e kātoa e pa’anga ko e TOP\$18,300,410, ko e Teemi Tipōsiti taimi nounou ‘e fā (4) ‘i he Pangikē Langa Fakalakalaka ‘o Tonga mo e ua (2) ‘i he Pangikē ‘a ‘Aositelelia mo Nu’usila. Ko e ngaahi ‘akauni ‘Inivesí’ ni, ‘oku ‘osi fakapapau’i ‘oku tatau pē mo e fakamo’oni faka-Pangikē.
- Ko e kātoa ko e pa’anga ‘e TOP\$14,547,242, ko e Teemi Tipōsiti laka hake he māhina ‘e 12, ‘i he Pangikē Langa Fakalakalaka ‘o Tonga, ‘oku ‘osi fakapapau’i ‘oku tatau pē mo e fakamo’oni faka-Pangikē.
- Ko e ngaahi totongi tupu na’e ma’u ko e pa’anga ‘e TOP\$711,914.68, na’e ‘osi lēkooti ia ki he Sun System, pea na’e fakahā ia ‘i he Fakamatala Pa’anga Tānaki mo e Fakamole ‘a e ngaahi Pisini mo e koloa ‘a e Pule’anga.
- ‘Oku ‘osi fakapapau’i ‘e he ‘Atita’ ko e ngaahi totongi tupu na’e totonu ke ma’u ka na’e te’eki ke ma’u na’e pa’anga ‘e TOP\$266,038.87 na’e ‘ikai ke fakamatala’i ‘i he Fakamatala Pa’anga. Ko e fakatonutonu ‘ena ‘oku ha atu ‘i lalo.

Dr Totongi Tupu na’e tonu ke ma’u ka ‘oku te’eki ke ma’u \$266,038.87

Cr Totongi tupu

\$266,038.87

(Ke fokotu’u ‘a e totongi tupu na’e totonu ke ma’u mei he ‘Inivesi ki he ta’u ‘i he fakamatala pa’anga ki he ngaahi koloa mo e mo’ua mo e Fakamatala Pa’anga Tānaki mo e Fakamole.)

Ngaahi Fokotu’u

- Ke fakapapau’i ‘oku fakahā kakato’ a e totongi tupu na’e totonu ke ma’u ‘i he Fakamatala Pa’anga.

2. ‘Inasi Iiki

	Fakamatala Pa’anga	Fakamo’oni’i
Lulutai Airlines	13,500,000	‘Ikai ha fakamo’oni
Air Pacific Limited	77,222	‘Ikai ha fakamo’oni
Ocean Royal Shipping	1,429,926	‘Ikai ha fakamo’oni
15,007,148		

- ‘Oku te’eki ke solova e matavaivai mei he ‘atita ‘o e ta’u kimu’ā – ‘Oku ‘ikai ha fakamo’oni ‘oku ‘i ai ha ‘inasi ‘a e Pule’anga mei he ngaahi kautaha ko’eni. ‘Oku ‘ikai fakamo’oni’i ‘e he ‘Atita, ‘oku kau ‘a e Pule’anga ‘i he ngaahi kautaha’ ni.

3. ‘Inivesi ‘i he ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga

Kautaha ‘a e Pule’anga	Fakamo’oni Lisi ngaahi Kautaha ‘a e Pule’anga
Pangikē Langa Fakalakalaka ‘o Tonga.	22,000,000
Kautaha Fetu’utaki ‘a Tonga.	14,243,639
Kautaha Maketi ‘a Tonga.	1,600,000
Kautaha Mala’evakapuna ‘a Tonga.	36,543,226
Poate Ma’u Mafai ki he Veve.	900,000
Poate ‘Uhila ‘a Tonga	33,783,595
Positi ‘Ofisi ‘o Tonga	1,907,915
Kautaha ki he Pule’i ‘o e Ngaahi Koloa ‘a Tonga	1,761,707
Kautaha Keipolo ‘o Tonga	29,556,887
Kautaha Vaka ‘Otumotu Anga’ofa.	400,000

	Fakamo'oni Lisi ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga
Poate 'a e Pule'anga	
Poate Ma'u Mafai ki he Ngaahi Taulanga	10,949,097
Komisoni Fakamafolalea 'a Tonga	475,404
Poate Vai 'o Tonga	2,065,040
Kātoa e 'Inivesi 'i he Ngaahi Kautaha mo e Poate 'a e Pule'anga.	156,186,510

- Ko e kātoa e pa'anga TOP\$156,186,510 'Inivesi 'i he ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga, kuo 'osi fakapapau'i ia 'e he Potungāue 'a e ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga.
- Ko e 'isiū heni – ko e lēkooti faka'ofisiale 'a e Potungāue 'i he kātoa 'o e 'inivesi lahi ko eni?.

II. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ko e ngaahi 'isiū na'e lipooti atu 'i he lipooti 'atita 'o e ta'u kuo 'osi. Na'e fai hono vakai'i fakataha mo e ngaahi fokotu'u na'e 'oatu he ta'u ki mu'a pea mo e ngāue kuo fai ki ai. 'Oku 'oatu 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi fokotu'u takitaha 'i he tēpile 'i lalo.

<i>Ngaahi 'isiū mei he ta'u kimu'a</i>	<i>Tu'unga 'oku 'i ai 'i he 'atita 2021/22</i>
<p><i>Ngaahi founiga mo e tu'utu'uni ki he tānaki pa'anga 'a e pule'anga</i></p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko hono fakakātoa, 'oku 'ikai ke fakamatala'i mahino henī 'a e ngaahi fe'unuaki ko ia 'a e ngaahi tefito'i tānaki pa'anga 'a e pule'anga pea 'ikai lava ke fakahā mahino mo fakamatala'i lelei. 'Oku mahino henī 'oku 'i ai pe 'a e felālāve'i 'i he ngaahi fe'unuaki ko eni 'i he vaha'a 'o e tukuhau koloa, tukuhau 'ekisia, mo e tukuhau vāhenga. 'E malava ke toe mahino ange e feliiliuaki e ngaahi tu'utu'uni ngāue ki he pa'anga tānaki 'i he ta'u fakapa'anga ke ne fakamatala mo fakapapau'i ai e ngaahi liliu mo e fe'unuaki 'i he pa'anga tānaki. Ko ia ai, 'oku fakamamafa'i atu henī kapau 'e 'i ai ha ngaahi liliu 'i he tu'utu'uni ngāue 'a e pule'anga ki he pa'anga tānaki ke fakama'ala'ala ia pea ke fakamahino foki.</p>	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.
<p><i>Ngaahi Fakatonutonu ki he fakahū hala 'o e mata'ifika</i></p> <p>Fakamatala</p> <p>'Oku kei hoko pe 'a e fakahū e ngaahi fakatonutonu ki he ngaahi mata'ifika 'i he sisitemi Sun, 'o tatau pe 'i he pa'anga hū mai mo e pa'anga hū atu, pea ko e 'isiū ko eni 'oku kei tu'u pe mei he ngaahi ta'u fakapa'anga ki mu'a.</p>	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.
<p><i>'Akauni e ngaahi pa'anga tokoni ki he Patiseti</i></p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e 'esitimeti liliu kuo tali, 'i he'ene hā he Fakamatala fakamā'opo'opo 'o e fakahoa 'o e patiseti mo e pa'anga mo'oni 'oku fakakau ai 'a e ngaahi mata'ifika ki he ngaahi pa'anga tokoni ki he patiseti 'o tānaki ia ki he mata'ifika he pa'anga ngāue'aki. Ko e 'ikai ke fakakau e ngaahi fakamole mei he pa'anga tokoni ki he patiseti 'i henī, koe'uhī 'oku fakamole ia 'i tu'a 'o 'ikai 'i he sisitemi Sun. 'E malava leva ke hoko ha fehalaaki 'i he taimi hono fakahoa e konga 'o e patiseti mei he pa'anga mo'oni.</p>	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko 'eni.
<p><i>Ngaahi fakatonutonu mei he ngaahi ta'u ki mu'a</i></p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e ngaahi fakatonutonu 'o e 'akauni mei he ngaahi ta'u kimu'a ne fai ia 'i hono fa'a fakatonutonu e ngaahi vausia vahe kae pehē ki he ngaahi faikehekehe he liliu pa'anga. 'Oku kei 'i ai pe 'a e ngaahi fehalaaki mei hono fakahū e ngaahi fakatonutonu mei he ngaahi ta'u kimu'a ka 'oku 'ikai ke felāvē'i ia mo e ta'u kuo 'osi. 'Oku toe 'ohake pe henī 'a e ngaahi fiema'u ko ia ke fakalelei'i mei he ta'u kuo 'osi, 'oku 'ikai ke ma'u 'e he 'atita ha ngaahi fakamo'oni fe'unga ki he ngata'anga, (<i>cut off</i>), mo'oni, (<i>validity</i>), mo e tonu 'o e mahu'inga hono fakatonutonu e 'akauni mei he ngaahi ta'u ki mu'a'.</p> <p>Ko e tali ne 'omai mei he Potungāue, 'oku nau tui tatau pe, pea 'oku nau fakatokanga'i eni ke fai hono toe vakai'i e ngaahi me'a ko eni ne fakatonutonu mei he ngaahi ta'u kimu'a 'i he lolotonga pe 'o e ta'u. Ko e ngaahi fakamo'oni tu'upau kotoa pe ki he ngaahi fakatonutonu ko eni te nau faile mo tauhi fakalelei ia.</p>	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.

<i>Ngaahi 'isiū mei he ta'u kimu'a</i>	<i>Tu'unga 'oku 'i ai 'i he 'atita 2021/22</i>
<p><i>Pa'anga 'i he pangikē mo e pa'anga te'eki ke fakahū ki he pangikē</i></p> <p>Fakamatala</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ngaahi sieke tuku fuoloa te'eki ke toho, (talu mei he 2015/16). Ko e kotoa e ngaahi sieke te'eki ai ke toho ko eni 'i hono fakafehoanaki e ngaahi lēkooti mei he pangikē, 'oku kei kau pe 'i he ta'u fakapa'anga 2021/2022. • Pa'anga 'oku to'o hangatonu 'i he pangikē, (talu mei he 2015/16) Ko e pa'anga 'oku to'o hangatonu 'i he pangikē mei he ngaahi sieke fakafoki 'oku kei kau pe 'i he ta'u fakapa'anga 2021/2022. • Pa'anga hūmai 'oku fakahū hangatonu ki he pangikē, (talu mei he 2015/16) Ko e ngaahi pa'anga 'oku fakahū hangatonu ko eni ki he pangikē 'oku kei kau pe 'i he ta'u fakapa'anga 2021/2022 	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko 'eni.
<p><i>Ngaahi mo'ua nō 'a e pule'anga</i></p> <p>Fakamatala</p> <p>Ko e ngaahi totongi tupu kotoa pe 'oku hilifaki 'i he ngaahi mo'ua nō 'a e pule'anga, ko e ngaahi pa'anga totongi tupu pe kuo ma'u kuo lēkooti, 'o 'ikai kau hen'i 'a e ngaahi totongi tupu 'oku te'eki ke ma'u mai 'i he 'aho 30 Sune, 2020.</p>	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko 'eni.
<p>Inivesimeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pa'anga Tupu 'i he ngaahi 'Inivesimeni 'a e pule'anga 'Oku 'i ai 'a e ngaahi tupu mei he pangikē te'eki ke fakakau he fakamatala pa'anga pea na'e toe fakatokanga'i 'oku 'ikai ke fakakau 'i he ngaahi lēkooti mei he pangikē. • Kautaha Vaka (Air Pacific Limited) 'Oku 'i ai 'a e pa'anga 'inivesi 'a e pule'anga 'i he Kautaha Vaka Fiji Airways pe na'e 'iloa pe ko e (Air Pacific Limited) ko e pa'anga 'e \$77,222. Na'e 'ikai ke ma'u 'e he 'atita' ha ngaahi lēkooti ke ne fakapapau'i 'aki 'a e fika ko eni, tuku kehe 'a e 'imeili mei he Kautaha' ni. • Kautaha Vaka Ocean Royal 'Oku 'i ai foki mo e pa'anga 'inivesi 'a e pule'anga 'i he Kautaha Vaka Ocean Royal ko e pa'anga 'e \$1,429,926 'oku hā 'i he fakamatala pa'anga mei he ngaahi ta'u kimu'a ka 'oku 'ikai ma'u 'e he potungāue ha ngaahi lēkooti ke fakapapau'i 'aki 'a e fika ko 'eni. • 'Inivesimeni mei he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga(Investment in Public Enterprises) 'I hono teuteui'i ko ia 'a e fakamatala pa'anga 'oku fakafalala pe 'a e Potungāue mei he ngaahi lēkooti ko ia 'oku 'omai mei Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga pea mo e ngaahi Kautaha kehe 'oku nau 'inivesi 'i he Pule'anga. 	<p>Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.</p> <p>Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.</p> <p>Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.</p> <p>Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.</p>
<p>Kelekele mo e Ngaahi fale,Misini moe Me'angāue 'a e Pule'anga(PPE)</p> <p>Fakamatala</p> <p>Na'e 'ikai malava 'e he 'atita ke ne vakai'i 'a e ngaahi fe'unuaki 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga (ngaahi koloa tānaki mai 'i he lolotonga 'a e ta'u). Na'e fakapapau'i 'e he 'atita 'a e koloa 'a e Pule'anga na'e fakatau mai 'i he lolotonga 'a e ta'u 'oku maau pe mo kakato hono fakahū ki he Sisitemi Sun.</p>	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.

Kelekele mo e Fale, Ngaahi Misini mo e Ngaahi Ngoue	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
Fakamatala Na'e fakangatangata pe 'a e 'atita 'i hono vakai'i 'o e fe'unuaki 'o e ngaahi koloa (tānaki atu mo e ngaahi koloa na'e fakatau mai 'i he lolotonga 'o e ta'u). Na'a mau fakapapau'i 'a e kotoa 'o e ngaahi koloa tānaki mai na'e fakatau lolotonga 'o e ta'u pea fakahū atu ki he SunSystem.	
Ngaahi Mo'ua Nō 'a e Pule'anga	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko'eni.
Fakamatala <ul style="list-style-type: none"> • 'Oku 'ikai ke fakakau 'i he nouti 'o e Fakamatala Pa'anga 'a e tupu mei he pangikē ke totongi mei he ngaahi nō 'i loto fonua mo e nō mei tu'apule'anga. • Na'e vakai 'e he 'atita 'oku 'ikai ke fēmahino'aki 'a e Tafa'aki Nō 'a e Potungāue Pa'anga mo e Tafa'aki Tokoni (<i>Aid</i>) ke fakapapau'i 'a e ngaahi mo'ua ke totongi. 'Oku 'ikai leva ke ma'u 'e he tafa'aki nō 'a e lahi 'o e mahu'inga 'a e nō ke totongi, he 'oku toki lēkooti pe 'e nautolu 'a e ma'u mai 'a e 'inivoisi ke totongi 'a e mahu'inga ko ia. 	
Faikehekehe 'i he totongi ta'u kimu'a mo e lolotonga (net changes) mo e Palanisi 'o e Ngaahi 'Akauni Talāsiti	Kuo 'osi solova 'a e 'isiū ko'eni.
Fakamatala Ko e tatānaki mai eni 'a e ngaahi pa'anga 'oku 'ikai ke kau 'i he palanisi 'o e Fakamatala ki he Pa'anga Hū Mai mo e Totongi Atu, ka 'oku kau eni he Pa'anga mo e Ngaahi pa'anga tatau pehē he a'u mai ki he 'aho faka'osi 'o e ta'u fakapa'anga.	
Ngaahi Nō na'e 'ikai fakamo'oni hono aleapau	'Oku kei tu'u pē 'a e 'isiū ko'eni.
Fakamatala Ko e aleapau 'o e nō 'a e kautaha City Assets (Molisi) pea mo e Pule'anga 'oku te'eki pe ke fakamo'oni, 'oku fe'unga 'a e mahu'inga mo e pa'anga 'e \$6,761,247.	
Lēsisita Koloa Tauhi Tu'upau	'Oku kei tu'u pē 'a e 'isiū ko'eni.
Fakamatala 'Oku 'ikai ke 'i ai ha lēsisita koloa ma'ae ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e Pule'anga.	
'Ikai ha tu'utu'unī ngāue ki he holoki fakata'u 'o e koloa 'a e Pule'anga	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.
Fakamatala 'Oku 'ikai ke 'i ai ha tu'utu'unī ngāue ki he holoki fakata'u 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga pea mo e ngaahi fakamole 'oku nau hilifaki ki he mahu'inga 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga. Ko ia ai ko e palanisi 'o e koloa 'a e pule'anga ko e fika ia na'e tātānaki mai mei he ngaahi ta'u kimu'a.	
Lēkooti tau'atāina 'oku tauhi 'i he Potungāue.	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.
Fakamatala Na'e ha mei hono vakai'i 'o e 'inivesimeni 'a e pule'anga pea mo e pa'anga mālōlō 'oku kei tuku 'i he Poate ki he Sino'i Pa'anga Mālōlō 'oku 'ikai ha lēkooti tau'atāina 'ae Potungāue ki he ngaahi me'a ko 'eni. Ko ia 'oku fakafalala pe 'a e potungāue ki he fakamatala mo e mahu'inga 'e 'oatu mei he Poate kae'uma'a 'a e Pangikē koe'uhī ke fakahū ki he fakamatala ki he ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua 'o e pule'anga. 'Oku fokotu'u atu ai 'oku fiema'u ke tauhi pe 'e he potungāue ha'anē lēkooti tau'atāina kae'oua 'e fakafalala pē he mahu'inga 'e 'oatu ke hoko ia ko e me'a sivi ke ne fakapapau'i mo fakahoa mo e lēkooti 'e 'oatu ke mahino 'oku tonu pea kakato.	

<i>Ngaahi ‘isiū mei he ta’u kimu’ā</i>	<i>Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘i he ‘atita 2021/22</i>
<p>Vakai’i ‘o e ngaahi fakatamaki ‘e ala solova, te ne uesia ‘a e hoko mai Fakamatala</p> <p>Ko hono vakai’i mo sivi’i ‘o e ngaahi fakatamaki ‘e malava hoko mai ‘i he Potungāue ke ne uesia ai ‘a e fakamatala pa’anga ‘oku te’eki fakahoko pe a ‘oku kei ‘i he tu’unga tatau pe mo ia na’e lipooti ‘i he ta’u kuo’osi.</p>	Ko e ‘isiū ko ‘eni ‘oku kei tu’u pe.
<p>Vakai’i ‘a e ngaahi founiga ngāue malu’i Fakamatala</p> <p>‘Oku fakahāngatonu eni ki he Va’ā ‘Atita Fakalotongāue ko e konga mahu’inga ‘o e fatongia malu’i ‘o e ngaahi founiga ngāue. Ke toe longomo’ui ange ‘a e Va’ā’ ni ‘i hono vakai’i ‘o e ngāue lelei mo mālohi ‘a e ngaahi founiga ngāue malu’i tautaufitio ki he levolo ‘o e fakahoko ngāue</p>	Ko e ‘isiū ko ‘eni ‘oku kei tu’u pe.
<p>Ngaahi Kupu Fekau’aki</p> <p>Fakamatala</p> <p>‘Oku te’eki ke fakahoko ‘e he Potungāue Pa’anga ha founiga ngāue ‘e malava ai ke nau ‘ilo’i mo fakahā ‘a e ngaahi fehū’aki ‘i he ngaahi kupu fekau’aki mei he ngaahi potungāue ‘a e pule’anga ‘o e fakataau ki he <i>IPSAS 20</i>, - fakahā ‘o e ngaahi kupu fekau’aki.</p> <p>Ko hono fakahā ‘oku kau ai eni:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lisi ‘o e ngaahi kupu fekau’aki - Ngaahi fengāue’aki fakapisinisi kotoa pe mo e ngaahi sino ko ‘eni pea pehē ki hono mahu’inga fakapa’anga - Ngaahi monū’ia fakapa’anga mo e monū’ia kehe kotoa pe ‘a e kau taki ‘o e pule’anga <p>Ko e Ngaahi Kupu Fekau’aki ‘oku fakamatala’i ia ‘i he Sipinga Tauhitohi Fakavaha’apule’anga ‘o e Fakamatala Pa’anga Fakapule’anga (<i>IPSAS 20</i>) ko e ngaahi sino fekau’aki ‘oku kau ai ‘a e;</p> <ul style="list-style-type: none"> (a) kau taki ‘o e pule’anga pea mo ha ngaahi pisinisi ‘oku ‘anautolu (e) fāmili ofi pe maheni ‘o e kau taki ‘o e pule’anga (f) kautaha pe pisinisi ‘o ha famili ofi ‘o e kau taki ‘e pule’anga (h) kautaha pe pisinisi ‘o ha hoa ngāue ‘o e kau taki ‘o e pule’anga. (i) Ka ‘iai ha ngaahi fengāue’aki mo e ngaahi kupu fekau’aki ko ‘eni mo ia ‘i he (f) pe (h) pe koha taha ‘oku’ne mo’ua ai <p>Ko hono fakahoko ‘e he ngaahi kupu fekau’aki’ ni ‘a hono fe’aveaki ‘o e ngaahi koloa.</p>	Ko e ‘isiū ko ‘eni ‘oku kei tu’u pe.
<p>Sisitemi Vahe</p> <p>Fakamatala</p> <p>Mei he vakai ‘a e ‘atitā ‘i hono sivi’i ‘a e ngaahi vausia vahē, ‘oku ‘i ai ‘a e faikehakehe ‘i hono fakafēhoanaki ‘a e lipooti mei he Micro-Pay mo e Senolo Vausia Vahe. Ko e lēkooti ‘oku ‘omai mei he Micro Pay ‘oku ‘ikai failē ia mo e vausia vahe, pea ‘oku hā mai mei he sivi’i ‘o e ngaahi vāhenga, ‘oku ‘ikai ke vahevahē fakalelei ‘a e fatongia ngāue ‘a e kau ngāue ki he vahē, he ko e tokotaha pē ‘oku ne mei fakahoko kātoa ‘a e ngāue ki henī</p>	‘Oku kei tu’u pe ‘a e ‘isiū ko’eni, ka ‘oku kamata pe ke ngāue ki ai ‘a e Potungāue Pa’anga.

<i>Ngaahi ‘isiū mei he ta’u kimu’ā</i>	<i>Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘i he ‘atita 2021/22</i>
Aleapau ‘a e Ngaahi Me’a’ofa Fakangāue mo e ‘inasi	
Fakamatala Na’e ma’u he lolotonga fakahoko ‘a e ‘atita na’e ‘ikai ‘i ai ha ngaahi aleapau na’e tauhi ‘e he ‘ū Potungāue na’e totongi atu ‘a e ngaahi me’a’ofa fakangāue mo e ‘inasi ki he Ngaahi Sino Fekau’aki. Neongo na’e ‘i ai pē ‘a e ngaahi tu’utu’uni Kapineti na’e fakakau mai he lēkooti, ‘oku mahu’inga pē ke ‘i ai ha aleapau ke fakamo’oni ai ‘a e Third Party ‘o hangē ko ia ‘oku hā ‘i he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga (Treasury Instructions, Kupu v, 35 (2).	‘Oku kei tu’u pē ‘a e ‘isiū ko’eni
Ngaahi Poloseki Fakalakalaka ‘i tu’ā mei he Sisitemi ‘o e Pule’anga	‘Oku kei tu’u pē ‘a e ‘isiū ko’eni
Fakamatala ‘Oku ‘ikai foki ke lava ‘e he Potungāue Pa’anga ‘o pule’i ‘a e pa’anga tokoni ki he ngaahi poloseki ‘a e ngaahi Potungāue ‘ikai Fakapule’anga, he ‘oku ‘ave hangatonu pe ‘a e pa’anga tokoni kia kinautolu. Ka ‘oku mahu’inga ke fakakau ‘a e ngaahi poloseki fakalakalaka he fakamatala pa’anga. ‘Oku fokotu’u atu ke fakakau ‘a e ngaahi poloseki he nouti ‘o e Fakamatala Pa’anga.	
Founga Hono Lēkooti ‘o e Ngaahi Tokoni	‘Oku kei tu’u pē ‘a e ‘isiū ko’eni
Fakamatala Ko e ‘isiū ki he tokoni mei tu’apule’anga mei he lipooti fakamuimui ‘oku kei tu’u pe	
Ngaahi totongi fakahoko ‘e he Ngaahi Sino Fekau’aki ma’ae Pule’anga	‘Oku kei tu’u pē ‘a e ‘isiū ko’eni
Fakamatala ‘Oku ‘ikai ke fakakau ‘i he fakamatala pa’anga a e ngaahi totongi ‘oku fakahoko ‘e he Ngaahi Sino Fekau’aki ma’ae Pule’anga. ‘Oku fiema’u foki ke fakakau eni he Fakamatala ki he Pa’anga Ma’u Mai mo e Totongi Atu, ‘o hangē ko ia ‘oku hā ‘i he Sipinga Tauhitohi Fakavaha’a Pule’anga (<i>IPSAS Cash Basis</i>). ‘Oku hā ‘i he fakamatala ki he ngaahi tu’utu’uni faka’akauni, nouti (vi), ‘oku te’eki ke fale’i mai ki he Potungāue Pa’anga mei he ngaahi sino fekau’aki, ‘oku ‘osi fakahoko ‘a e totongi pē ku ‘osi fakapapau’i mai e ngaahi tokoni ko’eni. Kaneongo ia, ‘oku fiema’u pe ke fakakau ‘i he fakamatala pa’anga (lipooti) he ko e tu’utu’uni ia mei he Sipinga Tauhitohi Fakavaha’a Pule’anga Ki He Fehū’aki ‘a e Pa’anga (<i>IPSAS Cash Basis</i>).	

III. ‘Atita’i ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga fakakuata ki he Pa’anga Hū Mai mo e Hū Atu

Na’e kakato hono ‘atita’i ‘o e ngaahi fakamatala pa’anga fakakuata ki he Pa’anga Hū Mai mo e Pa’anga Hū Atu ki he ngaahi kuata ko’eni pea mo lipooti ‘i he ngaahi piliole ko’eni.

- i. Kuata ngata ki he ‘aho 30 September, 2022; ko e “Talafakakaukau ‘Ikai Liliu” na’e fakakakato ‘i he ‘aho 21 Nōvema, 2022.;
- ii. Kuata ngata ki he ‘aho 31 Ma’asi, 2022; ko e “Talafakakaukau ‘Ikai Liliu” na’e fakakakato ‘i he ‘aho 8 ‘Akosi, 2022.;
- iii. Kuata ngata ki he ‘aho 31 Tisema, 2021; ko e “Talafakakaukau ‘Ikai Liliu” na’e fakakakato ‘i he ‘aho 11 Ma’asi, 2022;
- iv. Kuata ngata ki he ‘aho 30 Sepitema, 2021; ko e “Talafakakaukau ‘Ikai Liliu” na’e fakakakato ‘i he ‘aho 30 Nōvema, 2021;
- v. Kuata ngata ki he ‘aho 31 Ma’asi, 2021; ko e “Talafakakaukau ‘Ikai Liliu” na’e fakakakato ‘i he ‘aho 30 Sune, 2021;
- vi. Kuata ngata ki he ‘aho 31 Tisema, 2020; ko e “Talafakakaukau ‘Ikai Liliu” na’e fakakakato ‘i he ‘aho 20 Sune, 2021;
- vii. Kuata ngata ki he ‘aho 30 Sepitema, 2020; ko e “Talafakakaukau ‘Ikai Liliu” na’e fakakakato ‘i he ‘aho 30 Sune, 2021.

Tefito’i ‘isiū na’e ‘ohake mei he sivi faka’atita:

- ✓ Ko e kehekehe ‘o e transaction listing pea mo e Fakamatala Pa’anga Fakakuata tupu mei he fakahū atu ‘a e Pa’anga Hū Mai pea moe Hū Mai ki he sisitemi Sun hili ‘a e ‘aho faka’osi.
- ✓ Ko e gefakatonutonu’aki ‘i he ngaahi lēkooti fakapangikē na’e ‘ikai ke kakato kotoa ki he ngaahi ‘akauni pangikē ‘i he taimi ne fakahoko atu e ngāue ‘a e ‘atita, pea ke vakai’i fakalelei ‘e he timi ‘atita.
- ✓ ‘I he taimi ne fakakakato ai e ngāue, na’e ‘ikai ke lava ‘o fakapapau’i hangatonu ki ha foomu poate savea ‘a e palanisi pa’anga mei he seifi makatu’unga ‘i he ‘ikai ma’u he timi ‘atita ‘a e lēkooti ko ia.
- ✓ Ko ha ngaahi ngāue ne toki tānaki tōmui ki he sisitemi ‘i ha hili ia hono fakahū mai ko ia ‘a e Fakamatala Pa’anga Fakakuata, ko e hoko eni mei he tuai hono ma’u mai e naunau mei he ngaahi motu ‘i tahi pea mo e ngaahi ‘ofisi fakapule’anga ‘i muli;
- ✓ Ko hono fakahū taimi totonu mai ko ia ‘o e Fakamatala Pa’anga Fakakuata ke atita’i, ‘o fakatatau ki he fiema’u ‘a e Lao Ki Hono Pule’i ‘a e Pa’anga ‘a e Pule’anga, ko e ‘isiū fuoloa eni. Kaikehe, ‘oku ‘i ai e fakalakalaka lahi ‘i he taimi’ ni, pea mo e ‘amanaki ‘e hokohoko pehē atu ai pe ‘a e faipau ki he fiema’u ‘a e lao ‘i he’ene tu’u atu ki he kaha’u.

VAHE 3: NGAahi POTUNGĀUE ‘A E PULE’ANGA, MDAs

3.1 Fakamā’opo’opo

Na’ā’mau fakakakato ‘a hono ‘atita’i ‘o e ‘iuniti ‘atita ‘e 79 (‘i he ngaahi Potungāue mo e Ngaha Kautaha ‘a e Pule’anga, MDAs), ngaahi tohi fakamo’oni ‘atita ki he ngaahi ako ‘ikai fakapule’anga ‘e 28 mo e ngaahi ‘atita makehe ‘e 4.

Na’ā’mau ‘oatu ‘a e ngaahi fokotu’u ‘e 395 ki he ngaahi ‘isiū na’e ‘ohake. Hangē ko e angamaheni, ‘oku mau fakakau atu mo e ngaahi tohi tali mei he ngaahi Potungāue, MDAs kuo ma’u mai.

Tānaki atu’, na’e kakato ‘a hono ‘atita’i ‘o e Pa’anga Tokoni Faka-Fale Alea ki he ngaahi Vāhenga Fili ‘e 17 mei he vaha’a taimi ‘o Siulai 2019 ki Sanuali 2021 pea lipooti atu ki he Sea ‘o e Fale Alea ‘i he ‘aho 9 ‘o ‘Aokosi 2021.

3.2 Puipuitu’ā

Ko e fatongia fakamatala pa’anga ‘a e Pule’anga’ ‘oku tāfataha pe ia ‘i he Potungāue Pa’anga, ‘a ia ko hono fa’u ‘o e Fakamatala Pa’anga ‘a e Pule’anga’ ‘o e ta’u fakapa’anga’ takitaha. ‘Oku ‘ikai ke teuteu ‘e he ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga, MDAs ha fakamatala pa’anga ki he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga’.

Kaekehe, ko e ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga, MDAs ke’ nau tokanga’i, fakahoko, mo tauhi ‘a e ngaahi lēkooti ‘o e ngaahi ngāue fakapa’anga kotoa ‘o fakatatau mo e founa tauhitohi fakapa’anga ‘a e Pule’anga’, ‘oku hā ‘i he Lao. Pea ke’mau fakahoko ‘a hono ‘atita’i ‘o hono ngāue’aki ‘o e pa’anga ‘i hono fakahoa ki he ngaahi fiema’u ‘a e lao ki hono tokanga’i e malu mo hono ngāue’aki ‘o e pa’anga mo e ngaahi koloa ‘a e Pule’anga.

‘Oku hokohoko pe ‘a ‘emau fakahoko ‘a hono ‘atita’i ‘o e ngaahi Potungāue ‘a e Pule’anga, MDAs. ‘A ia ‘oku mau palani mo fakahoko ‘a e ‘atita mei he taimi na’e ngata ai ‘a e ‘atita fakamuimui ‘o a’u mai ki he taimi ‘oku kamata ai ‘a e ‘atita ko eni. Ko e vaha’a taimi ‘o e ‘atita’ takitaha ‘oku mau fakahā ia ‘o hangē ko ‘ene ‘i he ‘emau lipooti tohi ki he kau pule.

Ko e ngaahi ola ‘o ‘emau ‘atita’ ‘oku mei he founa ngāue faka’atita na’e fokotu’u pē ‘o fakataumu’a ki hono sivi mo vakai’i ‘a e ngaahi founa fakatauhitohi’ mo e fakahoko fatongia ‘a e ngaahi Potungāue’ takitaha. Pehē foki, na’e ‘ikai ke’mau sivi faka’auliliki ‘a e ngaahi founa ngāue’ pea ‘e ‘ikai malava ke pehē ko e fakamatala faka’auliliki ‘eni ‘o e ngaahi matavaivai kotoa, pe ko e kotoa ‘o e ngaahi fakalelei ke fakahoko.

3.3 Ngaahi ola ‘o e ‘atita mo e ngaahi fokotu’u

3.3.1 Potungāue Ngoue, Me’atokoni mo e Vao’akau, MAFF Vaha’a taimi na’e ‘atita’i: Ma’asi 2019 – Sune 2022 (māhina ‘e 39)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
‘Ikai ke faipau ki he founa fokotu’u ‘o ha tokotaha Fale’i ‘i he ngāue ‘a e Pule’anga	Mālōlō ‘a e tokotaha Fale’i mei he ngāue’anga.
‘Ikai ma’u ha fakamafai faka’ofisiale ‘e he Fale’i hono ngāue’aki ‘o e saliote misini ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palēmia	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Tauhi ‘o e tohi pangikē ‘e he Potungāue’ te’eki ma’u ha ngofua mei he Minisitā Pa’anga	Te’eki fakahoko ha fakalelei
Pulia ‘o e tohi pa’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Ngāue’aki ‘a e tohi talitotongi ‘ikai faka’ofisiale	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Nounou 'a e pa'anga tānaki mei he Va'a Vao'akau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai fakahū ki he pangikē 'a e pa'anga na'e talitotongi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Tōmui 'o e fakahū pa'anga mei he ngaahi Va'a	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Hokohoko 'a e 'ikai fakahū kakato 'a e pa'anga talitotongi mei he Va'a Vao'akau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakahū pa'anga angamaheni	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ofisa tānaki pa'anga 'ikai fakamafai'i	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Tukuatu 'o e tōketi talitotongi 'ikai ha 'aho mo ha fakamo'oni tohi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Tohi tōketi talitotongi 'e ua (2) na'e ngāue'i faka'angataha pe	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai talitotongi mo fakahū ki he pangikē 'a e pa'anga hulu na'e ma'u 'i he taimi lau pa'anga 'o e Va'a Kolonitini	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ha pepa poupou ki he ngaahi feliliuaki 'o e totongi 'i he Va'a Fangamonumanu	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai lēkooti 'e he Taki 'o e Va'a 'a 'ene ma'u ngāue 'i he tohi lēkooti ma'u ngāue 'a e Potungāue	Mālōlō 'a e tokotaha mei he ngāue'anga
Lēkooti 'e he kaungāue Kolonitini 'a 'enau ma'u ngāue 'i he Tohi Lēsisita koloa uta ki tu'a kae 'ikai ko e tohi lēkooti kau ma'u ngāue	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga neongo 'a e fakangofua 'o e palani ngāue tu'ataimi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai kakato 'a e ngaahi tohi poupou ki he vausia taimi ngāue	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai lēkooti 'a e pa'anga ma'u mei he kau sponisā fakahoia ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga 2010	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ha pepa poupou 'o e ngaahi fakamole ki he monomono mo e ngāue 'a e Va'a	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai faingamālie 'a e ngaahi vausia totongi atu mei he vouti 'a e Pulengāue mo e ngaahi monū'ia 'a e Minisitā	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakatau koloa mei he mēmipa 'o e fāmili 'a e kaungāue 'a e Potungāue	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ha foomu kole fakatau koloa ki he ngaahi fakamole 'i he Faka'ali'ali Ngoue	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai fakakakato 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Ngāue'aki tu'ataimi 'a e saliote misini 'a e Potungāue 'e he Tokoni Talēkita	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai malava ke vakai'i 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau lolotonga hono fakahoko 'o e lau koloa	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Mole 'a e ngaahi vausia totongi atu 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e fakatau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ha laiseni peleti fika ki he saliote misini 'a e Polōseki	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e Pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga.

Ko e kotoa 'o e pa'anga na'e tānaki lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita na'e talitotongi pea fakahū ki he pangikē.

3. Ma'u'anga Pa'anga Hū Mai

a. Tōmui 'o e fakahū pa'anga mei he kotoa 'o e ngaahi Va'a 'a e Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Vao'akau ki he 'Ulu'i 'Ofisi

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakamamafa'i 'e he Supavaisa 'o e 'Akauni' ki he kau tānaki pa'anga' kuo pau ke fakahū faka'aho 'a e pa'anga tānaki'ki he pangikē' 'o ka hulu 'i he \$100.

e. **Tōmui ‘o e fakahū pa’anga**

‘Oku kei hokohoko atu pe ‘o e fakahū pa’anga tōmui.

Ngaahi fokotu’u

2. Ke fakapapau’i ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni’ ko e fakahū pa’anga ki he pangikē ‘oku fakahoko faka’aho pe ko e ‘aho ngāue hoko’ fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga.

f. **Fakamafai’i ‘o e ‘Ofisa Lau’aho ke tānaki pa’anga**

Na’e fakatokanga’i mei he ngaahi fakamo’oni tohi ‘i he ngaahi tohi tōketi talitotongi’ ko e kau ‘ofisa lau’aho ‘e toko tolu (3) na’e fakamafai’i mo fakafatongia’aki ‘a hono tānaki ‘o e pa’anga mei he Va’a Vao’akau mo e Va’a Fangamonumanu.

Ngaahi fokotu’u

3. Ki he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ke ta’ofi hono fakafatongia’aki ‘o e kau ‘ofisa lau’aho’ ‘i hono tānaki ‘o e pa’anga.
4. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia ko e kaungāue tu’uma’u pe ‘oku fakafatongi’aki ‘a e tānaki pa’anga.

h. **Ikai fakafonu kakato ‘a e ngaahi tohi tōketi talitotongi**

Na’e toutou faka’atā atu ‘e he Va’a ‘o e Kakai Fefine, Vao’akau mo e Fangamonumanu ki he kakai ‘a e tohi tōketi talitotongi te’eki ai ke fakakakato ‘a e ‘aho mo fakamo’oni tohi. Kaekehe, na’e ‘ikai malava ke fakatokanga’i eni ‘e he Taki ‘i he Va’a’ni mo e ‘Ofisa Mā’olunga’ ‘i he taimi hono vakai’i tau’atāina.

Ngaahi fokotu’u

5. Ke toe fakamalohi’i ange ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ‘a e kau ‘ofisa tānaki pa’anga, ‘i hono fakafonu kakato ‘o e ngaahi tohi tōketi talitotongi.
6. Ko kinautolu ‘oku fakafatongia’aki hono tānaki ‘o e pa’anga’ kuo pau ke fakakakato ‘a hono fakafonu ‘o e ngaahi tōketi talitotongi kimu’ā hono tuku atu ki he kakai fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga.

i. **Fakata’e’aonga’i ‘o e tōketi talitotongi ko e ‘ikai tauhi ‘a e ‘uluaki tatau**

Na’e ‘ikai tauhi ‘e he Va’a Fangamonumanu mo e Va’a Kakai Fefine ‘a e ‘uluaki tatau tōketi talitotongi na’e fakata’e’aonga’i’ fakataha mo hono tatau.

Ngaahi fokotu’u

7. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa Tānaki Pa’anga, ko e tohi tōketi talitotongi kotoa pe ‘oku fakata’e’aonga’i’ kuo pau ke: (i)- fakapipiki ‘a e ‘uluaki tatau fakataha mo e hiki tatau; (ii) tohi’i ‘a e ‘uhinga ‘oku fakata’e’aonga’i ai ‘i he ‘uluaki tatau; (iii) fakamo’oni tohi ‘a e supavaisa lolotonga hono vakai’i tau’atāina.
8. Kuo pau ke fakahoko fakalelei ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘o e ngaahi lēkooti ‘o e pa’anga hū mai pea ke lipooti ki he Pulengāue, CEO ‘o kapau ko e tohi tōketi talitotongi fakata’e’aonga’i ‘oku ‘ikai fa’ā tauhi fakataha mo hono ‘uluaki tatau.

k. **Fetō’aki ‘i he fakahū pa’anga mei he Va’a Fangamonumanu**

Fetō’aki ‘i he fakahū pa’anga ‘a e Va’a Fangamonumanu, lahi ‘o e fika mo e ‘aho ‘i he tōketi talitotongi. Ko e tānaki pa’anga ‘o e ‘aho 24/6/2019 na’e ‘uluaki fakahū ia kimu’ā ‘i he tānaki pa’anga ‘o e ‘aho 18-20/06/2019.

Ngaahi fokotu’u

9. Ke fakamamafa’i ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni’ ki he kau tānaki pa’anga hū mai’ kuo pau ke fakahū faka’aho ki he ‘Ulu’i ‘Ofisi’ ‘a e pa’anga tānaki’ ‘o ka laka hake ‘i he \$100.

1. **Totongi faka'angataha 'o e tōketi talitotongi 'i he fakatau faka'aho 'i ha fakatau taautaha**

Ko e pa'anga na'e tānaki mei he ngaahi faito'o fangamonumanu 'oku totongi faka'angataha pe ia faka'aho 'i he tōketi talitotongi kae 'ikai 'i ha fakatautaha 'o e ngaahi ngāue fakafaito'o ki he fanga monumanu. 'Oku fekau'aki ia ki he ngaahi fakatau atu te'eki ke tukuatu 'a e la'i talitotongi.

Ngaahi fokotu'u

10. Ke fakamamafa'i 'e he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ko hono 'oatu 'o e tōketi talitotongi taimi tatau 'o hono totongi mai pea fakahoko ki he tānaki pa'anga ke 'oua na'a toe fakahoko faka'aho 'o hono ngāue'aki 'o e tōketi talitotongi.
11. Ki he supavaisa 'o e 'akauni kuopau ke vakai'i 'a e Tohi Pa'anga vs lēsisita pa'anga hū mai ke mahino 'oku 'oatu 'a e talitotongi ki he taautaha.

m. **'Ikai ha talitotongi o e pa'anga hū mai na'e tānaki, tohi tōketi talitotongi ki he kakai 'i he Va'a Fangamonumanu mo e Va'a Kolonitini**

Va'a Fangamonumanu

Ko e lēkooti 'e ua 'oku ngāue'aki 'i he 'Tuniti Fangamonumanu ki he mahaki mo e faito'o: *PARVOMEC* mo e *TAWS (Donor)*. Na'e toe fakamo'oni'i mei he lēsisita 'oku 'ikai ha talitotongi 'e 'oatu ki he kakai 'i he taimi fakatau 'o e faito'o.

Va'a Kolonitini

Ko e hoha'a' mo e launga mei he kakai 'i he 'ikai ke' nau ma'u ha talitotongi mei he Va'a Kolonitini 'i he taimi fakahoko ai 'a e ngāue 'i he mala'e Vakapuna mo e uafu. Na'a'mau fakamo'oni'i eni 'i he mala'e vakapuna, 'a e 'oange ki he kakai 'a e setifikeiti mo e toenga seniti' kae 'ikai ha talitotongi/tohi tōketi talitotongi.

Ngaahi fokotu'u

12. Ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ke'ne fokotu'u mo e TAWs 'a e founa 'o hono 'oatu 'o e faito'o ARVOMEC pea ke fakapapau'i ko e 'ofisa tānaki pa'anga 'oku 'ikai ke'ne tānaki ma'ae hoa ngāue.
13. Kuo pau ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ke'ne fakamamafa'i 'a hono 'oatu 'o e tohi tōketi talitotongi 'i he taimi 'o e talitotongi pea ke fakahoko ki he 'ofisa tānaki pa'anga ke ta'ofi 'a e tānaki 'o e pa'anga 'ikai ha talitotongi.

n. **Liliu 'o e mahu'inga 'i he tatau 'o e tōketi talitotongi 'o 'ikai 'a e 'uluaki tatau**

Na'e liliu peni'i 'a e mahu'inga na'e hilifaki ki he tatau kūponi 'o e tōketi talitotongi 'o 'ikai 'i he 'uluaki tatau.

Ngaahi fokotu'u

14. Ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia' ke fakatokanga ki he 'Ofisa Tānaki Pa'anga ke ta'ofi 'aupito 'a hono liliu 'o e mahu'inga pa'anga' 'i he tatau 'o e tohi tōketi talitotongi.
15. Ke fua 'e he Supavaisa 'o e 'Akauni mo e 'Ofisa Tānaki Pa'anga 'a e faikehekehe 'i he mahu'inga pa'anga' 'o kapau 'oku 'ikai tauhi 'a e 'uluaki tatau.

ng. **'Ikai fakahoko lelei 'a e vakai'i tau'atāina 'e he Supavaisa 'o e 'Akauni**

Ngaahi fokotu'u

16. Ke fakapapau'i 'e he Supavaisa 'o e 'Akauni 'oku fakahoko lelei 'a e vakai'i tau'atāina.

o. **'Ikai ha lipooti fakamāhina 'o e ngaahi mo'ua' fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga**

Ngaahi fokotu'u

17. Ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia mo e Supavaisa 'o e 'Akauni ke toe fakamamafa'i ange 'a hono teuteu'i 'o e ngaahi lipooti fakamāhina 'o e ngaahi mo'ua' 'e he 'Ofisa Kolonitini' ke vakai'i pea lipooti ki he Falepa'anga.

p. **‘Ikai muimui’i ‘o e ngaahi mo’ua tuku fuoloa**

Ngaahi mo’ua tuku fuoloa: Fefolau’aki Vakapuna (\$73,509); mo e Vaka (\$57,707) na’āmau fakahoko atu ke fai ha ngāue ki hano tamate’i talu mei he 2015.

Ngaahi fokotu’u

18. Ki he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia ‘i he Va’a Kolonitini ke fakakakato pea lipooti ‘a e ngaahi mo’ua’ ‘i he taimi totolu pea fakahū ki he Supavaisa ‘o e ‘Akauni mo e Pulengāue ke vakai’i pea lipooti fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga.

4. Fakamole

a. **Hulu ‘i he patiseti ‘a e totongi ngāue tu’ataimi totolu**

Ko e totongi atu ‘o e ngāue tu’ataimi ki he 2018/2019 mo e 2019/2020 na’ē hulu ia ‘i he patiseti na’ē tali.

Ngaahi fokotu’u

19. Ki he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia-Pulengāue kuo pau ke’ne fakapapau’i ‘oku ‘i ai ha pa’anga fe’unga ‘i he patiseti’ ki he ngāue tu’ataimi kimu’ā hono tali ‘o e ngāue tu’ataimi.

e. **‘Ikai ma’u kakato ‘a e pepa poupou ‘i he ngāue tu’ataimi pea ‘ikai tauhi ‘i he lēkooti ha fe’ave’aki pa’anga ‘i he vouti’ na’ē fakamafai’i**

Na’ē ‘ikai ke tauhi kakato ‘i he lēkooti’ ha pepa poupou ‘o e ngaahi fehū’aki pa’anga’ pe ngaahi foomu fe’ave’aki pa’anga ‘i he vouti’ ki he ta’u 2020/21 mo e 2021/22

Ngaahi fokotu’u

20. Ke fakafaingamālie supavaisa ‘o e ‘akauni ki hono vakai’i ko e kotoa ‘o e ngaahi vausia totongi ngāue tu’ataimi, ngaahi foomu fe’ave’aki pa’anga na’ē fakamafai’i ki he ngāue tu’ataimi ‘oku tauhi kakato hono lēkooti.

f. **‘Ikai tauhi ma’u Lēsisita Vahe**

Ko e Lēsisita Vahe na’ē ‘ikai ke tauhi ma’u. ‘I he tali mei he Supavaisa ‘o e ‘Akauni na’ē mole ‘a e lēsisita vahe ‘i he sisitemi komipiuta.

Ngaahi fokotu’u

21. Ki he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia ke’ne fakapapau’i ‘oku kakato ‘a e Lēsisita Vahe ‘o kamata ngāue’aki, pea tauhi ma’u ‘i he taimi kotoa.
22. Ki he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia’ ke’ne fakahoko pe fakafatongia’aki ha ‘Ofisa ke’ne vakai’i ‘a e lēsisita vahe ‘i hono taimi totolu pea ke fakapapau’i ‘oku fakakakato mo fakahoa.

h. **Tōmui totongi atu ‘o e ngāue tu’ataimi**

‘Ikai ke totongi atu ‘a e ngāue tu’ataimi ‘i loto ‘i he māhina ‘e taha hili ‘a e kakato ‘o e ngāue tu’ataimi’ fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga.

Ngaahi fokotu’u

23. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia’ ‘oku totongi atu ‘a e ngāue tu’ataimi’ fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Falepa’anga.

i. **‘Ikai lēkooti Lēsisita Tohi Taimi**

Ko e ni’ihī ‘o e kaungāue’ na’ē ‘ikai ke lēkooti honau hingoa ‘i he Lēsisita Tohi Taimi pe lēkooti ‘o ‘enau ma’u ngāue.

Ngaahi fokotu’u

24. Kuo pau ki he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia mo e HR Supavaisa’ ke fakamamafa’i ki he kaungāue ke lēkooti ‘enau taimi ngāue ma’u pe.

k. ‘Ikai tatau ‘a e Tohi fakaikiiki mo e Lēsisita Tohi Taimi

Ma’u ‘e ha ‘ofisa ‘a ‘ene houa ngāue tu’ataimi, ka na’e ‘ikai tatau ‘a ‘ene Tohi fakaikiiki mo e Lēsisita Tohi Taimi.

Ngaahi fokotu’u

25. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia ‘oku maau mo kakato ‘a e ngaahi pepa ngāue ki he ngāue tu’ataimi kimu’a hono fakahoko ‘o e totongi.
26. Ke teuteu’i ‘e he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia ‘o e ngāue tu’ataimi’ ‘a e tohi fakaikiiki mei he lēkooti ‘i he Tohi Taimi ‘o ‘ikai ke fakafalala pe ki he Tohi fakaikiiki ‘a e ‘ofisa.
27. Kuo pau ke fakahoko ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni hono vakai’i tau’atāina ‘o e Tohi fakaikiiki ki he Lēkooti ‘i he Tohi Taimi’ kimu’a ‘a e ngāue ki he totongi atu.

l. ‘Ikai faipau ki he Tu’utu’uni ‘o e Fakatau Fakapule’anga

Na’e ‘ikai faipau ‘a e Kautaha Agrotop ki he Tu’utu’uni Fakatau Faka-Pule’anga he na’e hulu ‘a e mahu’inga totongi aleapau ngāue ‘i he \$20,000.

Ngaahi fokotu’u

28. Ke tokanga’i ‘e he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia, ko e fakatau koloa kotoa pe kuo pau ke faipau ki he Tu’utu’uni ‘o e Fakatau Fakapule’anga ki mu’a hono fakamo’oni pe totongi atu ‘o ha aleapau.

h. ‘Ikai tauhi ma’u pe lēkooti lelei ‘a e tohi loka

Ko e tohi loka ‘e 11 mei he saliote misini ‘e 34 na’e faingamālie lolotonga ‘a e ‘atita. Mei he tohi loka ‘e 11, na’a’ mau fakatokanga’i ‘a e ‘ikai ke tauhi kakato ‘a e lēkooti ‘o e fefononga’aki ‘a e saliote misini mo e totongi penisini.

Ngaahi fokotu’u

29. Ke fakamamafa’i ‘e he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia ki he kau faka’uli pehē ki he kaungāue fakamafai’i ke faka’uli ‘i he ngaahi saliote misini fakapule’anga ke tauhi ma’u/fakakakato ‘a e fefononga’aki pea ke lēkooti ma’u pe mo e lahi ‘o e lolo ‘utu na’e ngāue’aki ‘i he tohi loka.
30. Kuo pau ki he kau faka’uli ‘i he saliote misini ‘a e Potungāue ke nau lēkooti ‘a e lahi ‘o e ‘utu lolo mo fefononga’aki kotoa pe ‘a e saliote misini, na’a nau totongi ‘a e fefononga’aki kotoa pe ‘oku ‘ikai hano lēkooti.

i. ‘Ikai fakahoko ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘o e Tohi Loka

Ngaahi fokotu’u

31. Ki he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia ke ne vahe’i ki ha ‘Ofisa Mā’olunga ke fatongia’aki ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘o e tohi loka.
32. Ki he ‘Ofisa Mā’olunga na’e vahe’i’ ke’ne vakai’i tau’atāina kuopau ke ngāue ki hono vakai’i ‘a e tohi loka ‘o e ngaahi saliote misini ke fakapapau’i ko e fefononga’aki ‘o e saliote misini ‘oku fakamafai’i pe ‘i he me’ā fakangāue.

k. ‘Ikai tauhi ma’u ‘a e Tohi Vouti pe misini tauhi lēkooti fakakomipiuta lolotonga ‘a e vaha’ataimi na’e ‘atita’i

‘Oku ‘ikai ke tauhi ‘e he Potungāue ha lēkooti ‘o ha ngaahi totongi ‘i he Tohi Vouti kā ‘oku’ nau ngāue’aki pe ‘a e sisitemi fakapa’anga (sun-system). Kaekehe, ‘i hono fakafehū’ia ‘o e ‘Ofisa Tauhitohi Mā’olunga’ na’a’ne pehē ko e misini tauhi lēkooti fakakomipiuta ‘a e Potungāue na’e maumau pea mole kotoa ‘a e ngaahi lēkooti fehū’aki fakapa’anga.

Ngaahi fokotu’u

33. Kuo pau ke fakapapau’i ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ‘oku tauhi ma’u ha lēkooti ‘o e Tohi Vouti fakatatau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Faka-Fale-pa’anga.

5. Koloa Tauhi Tu'upau

a. 'Ikai fakakakato Lēsisita Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e 'ikai fakakakato 'a e Lēsisita Koloa Tauhi Tu'upau na'e fakahū mai 'e he 'Ofisa Tauhitohi Mā'olunga lolotonga 'a e taimi 'o e 'atita. 'Oku'nau feinga ke faka'ilonga'i 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau fo'ou kotoa pe na'e fakatau' pea lēkooti lelei mo tokanga'i.

Ngaahi fokotu'u

34. Ke fakahoko 'e he Supavaisa 'o e 'Akauni 'a hono lēsisita mo lēkooti ke kakato 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau' fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga. Kuo pau ke kau ki heni mo e ngaahi naunau fakatekinolosia ke lava 'o mapule'i.
35. Kotoa 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau, kau ki ai mo e ngaahi naunau fakatekinolosia na'e fakatau mai' kuopau ke faka'ilonga'i, fakapapau'i 'a e tokotaha 'oku'ne tokanga'i mo e Va'a 'i he tafa'aki naunau fakatekinolosia pea lēsisita ko e Koloa Tauhi Tu'upau 'e he 'Ofisa Fakahoko Fatongia' ki mu'a hono tufaki ki he ngaahi Va'a.

e. 'ikai faingamālie ngaahi koloa tauhi tu'upau ke a'utonu lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita

Na'e fili'i 'e he 'Atita ha fehū'aki fakapa'anga 'e 62 pea fakahoko 'a e a'utonu ki he ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he 'aho 29/9/22. Ko e koloa tauhi tu'upau pe 'e 6 na'e 'ikai faingamālie hano 'a'ahi.

1. **Komipiuta to'oto'o 'e 2:** (i) mahu'inga \$3,913, na'e ngāue'aki 'e he 'Ofisa Mālōlō mei he ngāue Faka-Pule'anga; mo e (ii) mahu'inga \$4,000 'i he malumalu 'o e Va'a Me'atokoni, na'e 'ikai lava ke tala 'a e feitu'u.
2. Ko e toenga 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'ikai lave'i 'e he Tauhitohi Mā'olunga mo e 'Ofisa tokanga'i 'o e naunau fakatekinolosia 'a e feitu'u 'oku 'i ai: Samsung A10 Tablet mahu'inga \$1,000; Seti Komipiuta Intel core i5, mahu'inga \$3,500; Masport president 1000ST, mahu'inga \$1,043.48; mo e misini hele'uhila Epson Media mahu'inga, \$2,300

Ngaahi fokotu'u

36. Kuo pau ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ke'ne fakahoko fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga kae malava ke ta'ofi 'i he hoko ha mole/ngāuehala'aki 'o e ngaahi me'angāue 'a e pule'anga 'oku 'ikai lava 'o tala 'a e 'ofisa na'e'ne ngāue'aki.
37. Ke fakahoko 'a e lau koloa 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga kotoa fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga.
38. Ke fetu'utaki 'a e 'Ofisa Fakahoko Fatongia ki he 'Ofisa kaungatonu ke'ne fakafoki mai 'a e komipiuta to'oto'o ki he Potungāue.

3.3.2 Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Vao'akau (MAFF) – Va'a 'i Vava'u Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngāue ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Ngaahi mo'ua te'eki totongi mai	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai ha lēsisita pa'anga hū mai	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Fakafehoanaki 'o e ngaahi fakamole	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai fakakakato mo tauhi ma'u 'o e Lēsisita Koloa Tauhi Tu'upau	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Pa'anga Talitotongi

a. Tōmui 'o e fakahū pa'anga

Na'e fakatokanga'i 'a e toutou hoko 'o e tōmui 'i he fakahū pa'anga lolotonga 'o e vaha'a taimi na'e 'atita'i.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakatokanga'i 'e he Supavaisa 'o e 'Akauni mo e 'ofisa tānaki pa'anga 'i he 'aho kotoa ke fakapapau'i 'o e fakahū pa'anga 'oku fakahoko faka'aho.
2. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Fakahoko Fatongia' 'oku fakahū faka'aho 'a e pa'anga hū mai 'o e Va'a'ni.

3.3.3 Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Vao'akau, MAFF – Va'a 'i Ha'apai Vaha'a taimi na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Tōmui 'o e fakahū pa'anga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ke fakakakato tohi lēsisita pa'anga hū mai	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai kakato 'a e lēsisita 'o e koloa tauhi tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Vakai'i tau'atāina

Na'e 'ikai ke fakahoko fakalelei 'e he 'Ofisa Mā'olunga 'i he Va'a 'ni 'a hono vakai'i tau'atāina 'o e fakahū pa'anga'.

Ngaahi fokotu'u

- Ki he 'Ofisa Mā'olunga 'i he Va'a 'ni ke 'ne fakahoko 'a hono vakai'i tau'atāina 'o e fakahū pa'anga' ke fakapapau'i 'oku fakahoko fakalelei, tanaki kakato pea fakahū. Kuo pau ki he "Ofisa Mā'olunga" ke 'ne fakamo'oni ko e fakamahino na'e fakahoko 'a hono vakai'i tau'atāina.

3. Fakamole

a. Tauhi maau 'o e ngaahi vausia totongi atu

Ko e ngaahi vausia totongi atu ki he Fefolau'aki Fakalotofonua (1201) FY2018-21 na'e 'ikai ke fakapipiki kakato 'a e ngaahi pepa poupou hangē ko e tohi tali mei he CEO. Kau ki ai mo hono 'ikai ke faile'i 'a e tali 'o e foomu ki hono fe'ave'aki 'o e pa'anga mei he ngaahi vouti (1459) FY2018/19.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he kau pulengāue 'a e tauhi maau 'o e ngaahi lēkooti vausia totongi atu 'ene mahu'inga ki he ngāue 'i he kaha'u.

e. 'Ikai ha vakai tau'atāina ki he fakafehoanaki 'o e tohi vouti

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he Va'a 'oku kakato mo tonu 'a e fakafehoanaki fakamāhina 'o e tohi vouti.

3.3.4 Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Vao'akau – Va'a 'i 'Eua Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u kimu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai ha lēkooti 'o e ngaahi vausia totongi atu 'i he Va'a 'ni	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ni'ihī 'o e ngaahi vausia totongi atu na'e 'ikai ha fakamo'oni'i pe faka'ilonga'i	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai 'ilo pau 'a e saliote misini na'e ngāue'aki 'i he Faka'alī'ali Ngoue	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Tohi hū koloa 'oku fakamafai'i ki he fakahoko 'o e ngāue	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Totongi tōmu'a	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fepaki 'o e tu'utu'uni koe'uhī' ko ha vā	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai fakafou 'i he founiga totonu 'a hono totongi 'o e ngāue monomono 'i he 'Ofisi mo e ngaahi kuata 'a e MAFF	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Mā'olunga 'i he ngaahi mo'ua telefoni, tekinolosia mo e penisini	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai kakato 'a e lēsisita koloa tauhi tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Ma'u'anga Pa'anga Hū Mai

a. 'Ikai lēkooti totonu 'a e pa'anga hū mai

Na'e fakatokanga'i ko e pa'anga hū mai' na'e tānaki mei he fakatau atu 'o e ngaahi koloa 'a e Va'a' pea fakahū ko e totongi setifikeiti ka 'oku 'ikai 'i he hingoa totonu 'o e pa'anga hū mai.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he OIC, Va'a 'Eua ke'ne fakapapau'i ko e pa'anga hū mai 'oku lēkooti totonu 'i hono hingoa totonu.
2. Ki he kau 'Ofisa Fakahoko Fatongia kuo pau ke tauhi ma'u ha Saati 'o e Pa'anga Tānaki ke tokoni ki he 'ofisa tānaki pa'anga 'i he taimi fakahoko fatongia.
3. Ke fakapapau'i 'e he OIC 'oku tauhi ma'u ha lēsisita 'o e pa'anga na'e tānaki' pea tonu hono lēkooti ke fakapapau'i ko e pa'anga 'a e pule'anga 'oku 'akauni kakato ki ai.

3. Fakamole

a. 'Ikai ha fakafehoanaki pe vakai'i taimi totonu 'o e tohi vouti

Ngaahi fokotu'u

4. Ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ke'ne lēkooti kakato 'a e ngaahi fakamole 'i he tohi vouti' mo e fakamole kuo'osi fakapapau'i ki mu'a hono tali.
5. Ke fakahoko 'a e fakafehoanaki fakamāhina 'o e tohi vouti mo e Va'a Falepa'anga.
6. Kuo pau ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia Pule ke'ne fakapapau'i 'oku fakahoko ma'u 'e ha 'Ofisa Mā'olunga hono vakai'i 'o e tohi vouti.

e. 'Ikai ha lēsisita 'o e ngaahi koloa mo e ngāue 'oku fakahoko

Ngaahi fokotu'u

7. Kuo pau ki he 'Ofisa Fakahoko Fatongia Pule' ke ne vahe'i ha 'Ofisa Mā'olunga ke ne vakai'i ki he tohi koloa, 'a e ngaahi koloa pe ngāue na'e fakahoko 'oku kakato mo maau.
8. Ke kamata ha lēsisita 'o e ngaahi koloa pea tauhi ma'u.

4. Koloa Tauhi Tu'upau

a. Ngāue'aki fakafo'ituitui 'o e koloa tauhi tu'upau 'a e pule'anga

Na'e ngāue'aki fakafo'ituitui 'e ha 'Ofisa ngāue ka 'oku 'ikai ke'ne toe fakahoko fatongia 'i he Potungāue 'a e palau laiseni P.1394 'a e Potungāue. Na'e 'ikai ke tauhi 'i he 'Ofisi ha tohi fakamafai ke fakamahino kuo ma'u 'e he 'Ofisa ha ngofua.

Ngaahi fokotu'u

9. Ke ta'oñi 'aupito 'a e ngāue' ni.
10. Kuo pau ki he 'ofisa fakahoko fatongia' ke fakapapau'i 'oku kamata ke ngāue'aki 'e he Potungāue ha founiga pule'i pe tohi fakahinohino 'oku fakamatala'i fakaikiiki ai kapau ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku 'atā ki he ngāue fakafo'ituitui.
11. Ka fakamahu'inga hono ngāue'aki fakafo'ituitui 'o e koloa tauhi tu'upau, kuo pau ke totongi, tukukehe kā 'oku angamaheni 'aki ke fakakehekehe'i 'a hona mahu'inga.

e. Ikai faipau ki he fokotu'utu'u

Na'e kole mei ha tokotaha taautaha 'e he Va'a 'i 'Eua ha tokonaki 'o e "Ha'unga" mahu'inga \$5,000 ki he faka'ali'ali ngoue. 'I he feinga ki hono totongi fakafoki, na'e 'oatu ai 'e he OIC kimu'a 'a e palau fo'ou laiseni P.2016 ki he taautaha ko e totongi fakafoki ia 'o e mo'ua.

Ngaahi fokotu'u

12. Ke ta'oñi 'aupito 'a e founiga ngāue ko ia.

3.3.5 Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Vao'akau, MAFF – Va'a 'i Niuatoputapu Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019 – Mē 2021 (māhina 'e 23)

1. Fakamole

a. 'Ikai ke vakai'i tau'atāina 'a hono fakafehoanaki 'o e Tohi Vouti

Na'e 'ikai ke fakahoko hono vakai'i tau'atāina 'o e fakafehoanaki 'o e tohi vouti 'i he vaha'a taimi na'e 'atita'i.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke hoko atu 'a hono vakai'i tau'atāina.

e. 'Ikai ma'u ha lēsisita 'o e ngaahi koloa na'e hū mai

Ngaahi fokotu'u

2. Ke kamata'i ha lēsisita 'o e ngaahi koloa hū mai ke talui ki he ngaahi koloa hū mai na'e totongi.

3.3.6 Potungāue Ngoue, Me'atokoni mo e Vao'akau – Va'a 'i Niuafo'ou Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019 – Mē 2021 (māhina 'e 23)

Na'e fakafiemālie pe 'a e fakahoko fatongia fakapa'anga 'i he Va'a Niuafo'ou, 'a ia na'e lipooti atu 'i he 'aho 25 'Aokosi, 2021 'o 'ikai ha matavaivai.

3.3.7 Potungāue Fakamaau'anga – Fakamaau'anga Lahi mo e 'Ofisi Failēsisita Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Novema 2018 – Sune 2022 (māhina 'e 44)

1. Pa'anga Talitotongi

a. Pa'anga na'e lau

Na'e tatau pe 'a e Tohi Pa'anga mo e pa'anga na'e lau 'i he 'aho 11 'o Siulai 2022.

e. Founga leva'i 'o e pa'anga talitotongi

i. Ngafa mo e fatongia 'o e 'ofisa tānaki pa'anga ki he kaungāue 'e toko fitu (7)

Ko e kau 'ofisa 'e toko fitu (7) 'oku nau fakahoko 'a e tānaki pa'anga' pea toko fā (4) 'i he toko 7 'oku'nau toe fakahoko pe 'a e fakahū 'o e pa'anga talitotongi ki he Pangikē mo e Falepa'anga.

Ngaahi fokotu'u

1. Ki he Taki 'o e Va'a Ngāue Poupou ke fa'u ha sisitemi 'e 'aonga ki hono pule'i 'aki 'o e pa'anga hū mai.
2. Ke siofi 'e he Pulengāue 'a e founga ngāue' ke fakapapau'i 'oku kakato mo 'aonga.

2. Fakatau 'o e ngaahi lēkooti fakalao (muimui'i 'o e matavaivai)

a. 'Ikai kakato mo 'ikai fakahoa 'a e lēsisita 'o e Tohi Lao Tonga

Na'e fakamālo'ia 'e he 'Atita 'a e ma'u 'o e lipooti 'e 12 (2014-2016) 'a ia na'e mole. Kaekehe na'e fakamo'oni'i mei he lau koloa na'e fakahoko' 'oku 'ikai ha nga'unu kimu'a 'i he lēsisita 'o e ngaahi Tohi Lao Tonga pe fakahoko taimi totonu 'a e fakafehoanaki' ke fakapapau'i 'a 'ene kakato.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke 'i ai ha 'ofisa fakahoko fatongia ke 'ne tokanga'i 'a e lau koloa mo hono fakatau atu 'o e ngaahi tohi lao 'a e Potungāue. Ko e 'ofisa tatau pe ko ia' ke ne tokanga'i mo tauhi ma'u 'a e Lēsisita 'o e ngaahi me'a fakalao 'i he taimi kotoa.
4. Ki he Taki 'o e Va'a Ngāue Poupou ke fakapapau'i kuo pau ke fakahoko 'i he faka'osinga 'o e ta'u kotoa 'a e lau koloa' pea ke 'i ai foki mo ha taha 'i he kaungāue 'a e 'Atita Seniale.
5. Ki he Taki 'o e Va'a Ngāue Poupou ke 'uluaki fakakakato 'a e lēsisita 'o e ngaahi naunau fakalao' fakataha mo e lēkooti 'o e ngaahi lau koloa 'i he faingamālie vave taha.

e. **‘Ikai ha lēsisita ‘o e ngaahi Tohi Lao Tonga**

‘Ikai tauhi ma’u ‘e he Potungāue ha lēsisita ‘o e ngaahi Tohi Lao, mahu’inga ‘i he \$359.

Ngaahi fokotu’u

6. Kī he Taki ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ke ‘ne vakai ki he ‘ofisa fakahoko fatongia ‘o e Tohi Lao Tonga ke kamata’i hano lēsisita ‘i he faingamālie vave taha.
7. Ke tauhi ma’u ‘i he ‘Ofisi ‘a e lēsisita ‘o e ngaahi Tohi Lao Tonga.

3. Ma’u’anga Pa’anga Hū Mai

a. **Lēsisita ‘i he Fakamaau’anga Lahi**

‘Ikai ke kakato ‘a e Lēsisita ki he Hopo Hia mo e Hopo Sivile.

Ngaahi fokotu’u

8. Ke fakatokanga mamafa ki he Failēsisita ‘a hono fatongia’ ke fakapapau’i ko e ngaahi tohi Lēsisita Fakamaau’anga ke tauhi kakato ma’u pe, pea ko e ngaahi totongi ‘a e fakamaau’anga ‘oku maau mo taliui pea tānaki kakato.
9. Ke muimui’i ma’u pe ‘e he Pulengāue ‘oku tauhi maau ‘a e ngaahi Lēsisita Fakamaau’anga mei he taimi ki he taimi.

4. Vāhenga

a. **Kaungāue Tu’uma’u**

i. Hulu ‘a e totongi ‘i he vāhenga

Na’e hulu ‘a e totongi ‘i he vāhenga’ ki he kaungāue na’e tuli mei he ngāue. ‘Oku makatu’unga ‘i he tōmui hono fakahoko ki he Falepa’anga.

Ngaahi fokotu’u

10. Ki he Taki ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ke ‘ne fua kakato ‘a e mole ‘i he sino’i pa’anga ‘a e pule’anga.
11. Ki he Pulengāue ke ‘ne fakapapau’i ‘e ‘ikai toe hoko ha ngāue hala pehē’ni.

e. **Ngāue tu’ataimi**

i. Totongi ‘o e ngāue tu’ataimi ki he kaungāue na’e ‘ikai kakato ‘a e houa na’e ngāue’i

Na’e fakangofua ke totongi atu ‘a e ngāue tu’ataimi’ neongo ‘a e ‘ikai kakato ‘a e houa ngāue fakauike. ‘Oku fa’ahoko eni ‘i he taimi ‘oku to’o ai ‘a e ngaahi monū’ia mālōlō ‘a e kaungāue pea ‘ikai ke kakato ‘a e houa ‘e 40.

Ngaahi fokotu’u

12. Ki he Pulengāue ke fakamālohi’i ‘a e Va’ā Ngāue Poupou ke fakatokanga’i kuo pau ke kakato ‘a e houa ngāue totonu fakauike’ kimu’a hono totongi atu ‘o e ngāue tu’ataimi pea tapui ‘a hono totongi atu ‘o e ngāue tu’ataimi ‘oku te’eki kakato ‘a e houa ‘e 40.

ii. Totongi atu ‘o e ngāue tu’ataimi bili ‘a e māhina ‘e 1 na’e tali.

Ngaahi fokotu’u

13. Kuo pau ke totongi atu ‘o e ngāue tu’ataimi kotoa ‘i loto ‘i he māhina ‘e taha ‘o kapau ko e totongi pa’anga.

f. **Lēsisita Vahe**

i. ‘Ikai fakahoko ‘a e vakai’i angamaheni ‘o e Lēsisita Vahe

Ngaahi fokotu’u

14. Ke fakapapau’i ‘e he Taki ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ‘oku kakato mo tauhi ma’u ‘a e lēsisita vahe ‘i he Potungāue Fakamaau’anga.
15. Kuo pau ke vakai’i ma’u pe ‘e he Taki ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ‘a e lēsisita vahe ke fakapapau’i ‘oku tauhi ma’u mo fakahoko ‘a e fakafehoanaki, pea fakamo’oni tohi ke fakamo’oni’i na’e fakahoko ‘a hono vakai’i.

5. Tokangaekina ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau

a. Koloa Tauhi Tu’upau

‘Ikai faingamālie ‘a e Lēsisita Koloa Tauhi Tu’upau

Ngaahi fokotu’u

16. Ke fakapapau’i ‘e he Taki ‘o e Va’a Ngāue Poupou ko e ‘ofisa ‘oku’ne tokanga’i ‘a e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘oku lēkooti mo tauhi ma’u ‘i he taimi kotoa.
17. Ke fakapapau’i ‘e he Taki ‘o e Va’a Ngāue Poupou ko e lēkooti ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘oku faipau ki he Tu’utu’uni Fakahinohino Fakafalepa’anga.

e. ‘Ikai fakahoko ‘a e lau koloa ‘o e ngaahi Koloa Tauhi Tu’upau ‘a e Pule’anga

Na’e ‘ikai fakamoni’i na’e fakahoko ‘a e lau koloa fakata’u ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘a e Potungāue.

Ngaahi fokotu’u

18. Ke fakapapau’i ‘e he Taki ‘o e Va’a Ngāue Poupou ‘oku fakahoko ‘a hono lau ‘o e koloa tauhi tu’upau ‘i he faka’osinga ‘o e ta’u.

f. ‘Ikai ma’u ha ngofua ke ngāue’aki ‘a e saliote misini ‘a e pule’anga

Na’e fakatokanga’i ‘oku kei hoko atu pe ‘a e ngāue ki he taha ‘o e kau Tokoni Pule’, ‘i hono ngāue hala’aki ‘a e saliote misini ‘a e Potungāue. ‘Oku fakahoko ‘e he ‘Ofisi ‘o e Kaungāue Fakapule’anga ha ngāue ki henī.

3.3.8 Potungāue Fakamaau’anga & Pilisone – Fakamaau’anga Polisi Vaha’a taimi na’e ‘atita’i: ‘Okatopa 2020 – Sune 2022 (māhina ‘e 20)

1. Ma’u’anga Pa’anga Hū Mai

a. Lēkooti hala ‘o e pa’anga hū mai

Ko e pa’anga hū mai na’e tānaki ‘e he Fakamaau’anga Lahi mei hono fakamo’oni’i ‘o e tatau mo’oni mo e tukuatu ‘a e Lēkooti Faka’atā mei he Polisi ‘i he malumalu ‘o e Totongi Fakamaau’anga’ kā ‘oku ‘ikai ko ha totongi fakamaau’anga ia ‘i hono natula. Ko e ngaahi totongi fakalotopotungāue eni pea kuopau ke ‘i he malumalu ‘o e ngaahi totongi makehe.

Ngaahi fokotu’u

1. Ko e ngaahi totongi Fakamaau’anga ki he Lēkooti Faka’atā mei he Polisi mo e Fakamo’oni’i ‘o e ngaahi tatau mo’oni ‘oku totonu ke ‘i he malumalu ‘o e ngaahi totongi makehe.
2. Ke fakapapau’i ko e ngaahi tānaki pa’anga ‘a e Fakamaau’anga ke lēkooti totonu.

3.3.9 Potungāue Fakamaau’anga & Pilisone – Va’a Bailiff Vaha’a taimi na’e ‘atita’i: Nōvema 2013 – Sepitema 2022 (ta’u ‘e 8 mo e māhina ‘e 11)

1. Pa’anga Talitotongi

a. Fakafehoanaki mo e Pangikē

i. ‘Ikai ha fakafehoanaki pangike

Ngaahi fokotu’u

1. Kuopau ke fakahoko ‘e he ‘Ofisa Fakahoko Fatongia’ ‘a e fakafehoanaki fakamāhina, ‘oatu ai mo e lisi ‘o e pa’anga kuo ma’u’ ka ‘oku kei tuku fuoloa, mo ha ngaahi me’ā pe.
2. Kuopau ki he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ke’ne fakahoko ‘a hono vakai’i fakamāhina ‘o e fakafehoanaki fakapangikē, pea fakamo’oni tohi mo e ‘aho ke fakamo’oni’i ‘a e ngāue na’e fakahoko.

3.3.10 Potungāue Fakamaau'anga – Va'a 'i Vava'u

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimu'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u kimu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai fakakakato 'a e Lēsisita Koloa Tauhi Tu'upau	Te'eki ke fakahoko ha fakalelei
Tauhi ma'u 'o e Tohi Loka	Fakamālō'ia'i 'a e ngāue na'e fakahoko, kā 'oku kei fiema'u ke fakahoko pe 'a e vakai'i tau'atāina.

2. Pa'anga Talitotongi

a. 'Ikai ha 'uluaki tatau 'o e tōketi talitotongi 'e 'oatu ki he kakai

I he tōketi talitotongi 'o e pa'anga tānaki 'i he tohita'u, liliu hingoa, mate mo e tohi mali na'e 'ikai ma'u 'e he kakai hano 'uluaki tatau.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa talitotongi 'i he kānita, ko e 'uluaki tatau 'o e tōketi talitotongi ke 'oatu ma'u pe ki he kakai kae tauhi ma'u 'a e tatau kūponi.

Tali mei he Va'a'ni

Ko e angamaheni eni 'oku fakahoko 'e he Potungāue mei he ngaahi ta'u kimu'a.

3. Ma'u'anga Pa'anga Hū Mai

a. Setifikeiti 'ikai lava ke fakamatala'i

I hono fakahoa 'o e ngaahi setifikeiti mo ia na'e fakahū 'i he sisitemi MOJRS lolotonga 'a e vaha'a taimi na'e 'atita'i, na'e fakatokanga'i ko e setifikeiti kātoa 'e 202. Na'e toe fakatokanga'i 'a e kehekehe TOP\$539 'i he ngaahi fika 'o e setifikeiti na'e tuku atu (pa'anga hū mai fakaangaanga vs pa'anga hū mai tonotu).

Ngaahi fokotu'u

- Ki he Va'a 'i Vava'u ke fakahū ha fakamatala tohi ki he 'Ulu'i 'Ofisi fekau'aki mo e setifikeiti 'e 202 'oku 'ikai lava ke fakamatala'i.
- Ke fakahoko fakakuata 'a e fakafehoanaki' mei he Va'a 'i Vava'u ki he ngaahi setifikeiti 'oku fakahū 'i he sisitemi MOJRS. 'E lava 'o fakamatala'i lelei ha faikehekehe pea fakakakato ki he 'a'ahi hoko 'a e 'Atita.

4. Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e 'ikai ke tauhi ma'u ha lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'o kau ki ai mo ia na'e fakatau mai lolotonga 'a e ta'u 2020/21.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ko e lēsisita 'o e koloa tauhi tu'upau ke fakahoko ma'u pe 'i he taimi 'e hū mai ha koloa tauhi tu'upau fo'ou. 'E malava eni ke fakapapau'i he taimi kotoa 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

Tali mei he Va'a

Ko e lau koloa mo hono fakatau ki he ngaahi tohi vounti, 'oku tokai fakahoko pe ia 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga pea lipooti ki he 'Ulu'i 'Ofisi. Tānaki atu, na'e 'ikai ha fakatokanga'i 'o e ngaahi fokotu'u na'e tukumai 'i he 'atita kimu'a fekau'aki mo e fakakakato 'o e lesisita 'a e koloa tauhi tu'upau ke fakahoko ma'u pe he ko e lipooti 'atita 'oku fakahoko ia ki he 'Ulu'i 'Ofisi' pea 'ikai ha tatan ki he Va'a 'i he 'otumotu.

3.3.11 Potungāue Fakamaau'anga – Va'a 'i 'Eua Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u kimu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai fakahū pangikē pa'anga tānaki	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakahū pa'anga fakakongokonga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai lēkooti 'i he Va'a' ni 'a e ngaahi vausia totongi atu	Fakamālo'ia'i 'a e fakalelei na'e fakahoko
'Ikai fakahoko 'a e fakafehoanaki fakamāhino 'o e tohi vouti	Fakamālo'ia'i 'a e fakalelei na'e fakahoko
'Ikai ha lēsisita koloa tauhi tu'upau 'e tauhi ma'u 'i he Va'a	Ke toe muimui'i 'i he 'a'ahi hoko

Na'e fakafiemālie pe 'a e fakahoko fatongia fakapa'anga 'a e Va'a 'i 'Eua 'o 'ikai ha matavaivai.

3.3.12 Potungāue Fakamaau'anga – Va'a 'i Niuatoputapu Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019 - Mē 2021 (māhina 'e 23)

1. Vakai'i Tau'atāina

Na'e 'ikai ke fakahoko lelei 'a hono vakai'i tau'atāina 'o e fakahū pa'anga.

Ngaahi fokotu'u
1. Ke fakahoko lelei ma'u pe 'a hono vakai'i 'o e fakahū pa'anga 'e ha 'Ofisa Mā'olunga 'i he Va'a.
2. Ki he 'Ofisa Mā'olunga 'oku' ne tokanga'i 'a hono vakai'i tau'atāina 'o e fakahū pa'anga' ke ne tokanga'i mo vakai 'a e Kalake kimu'a pea mo e 'osi 'o 'ene fakahū pa'anga.

3.3.13 Potungāue Fakamaau'anga – Fakamaau Polisi, Va'a 'i Niuao'ou Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019 - Mē 2021 (māhina 'e 23)

Na'e fakafiemālie pe 'a e fakahoko fatongia fakapa'anga 'i he Va'a 'i Niuao'ou, 'a ia na'e lipooti atu 'i he 'aho 25 'Aokosi, 2021 'o 'ikai ha matavaivai.

3.3.14 Potungāue Fakamaau'anga mo e Pilisone – Va'a Pilisone 'i Vava'u Vaha'ataimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u kimu'a	Tu'unga lolotonga
Maumau 'o e ngaahi tohi talitotongi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ha lēsisita 'o e pa'anga hū mai 'i he ngaahi koloa 'oku fakatau atu.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai tauhi 'a e ngaahi vausia ki he fefolau'aki fakalotofonua	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai tauhi ma'u 'a e Lēsisita Koloa Tauhi Tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai, kā na'e 'ikai fakahoko 'a hono vakai'i 'o e 2019/20

2. Pa'anga Talitotongi

a. Tōmui 'o e fakahū pa'anga

Na'a mau hoha'a ki he tōmui 'o e fakahū pa'anga lolotonga 'a e Mālōlō Kilisimasi 2019 'a ia na'e fakahū ki he Falepa'anga pea toki 'aho 6 'o Sanuali, 2020 ki he pangikē.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ko e pa'anga kotoa 'a e pule'anga ke fakahū faka'aho 'o kapau ko e 'avalisi 'o e tānaki 'oku labi hake 'i he \$100.

Tali mei he Va'a

Fakatatau ki he 'Ofisa Kalasi 1 Pilisone, ko e pa'anga tānaki lolotonga 'a e Malolō Kilisimasi 'i he 2019 mei he fakatan atu 'o e vestiapolō mo e ngaahi fua'i'akau. Na'e loka pe 'i he 'Ofisi lolotonga 'a e raha'a taimi ko ia, he na'e 'osi tapuni mo e Va'a 'o e Falepa'anga. Na'e toki fakahū pe 'i he fokotu'u 'a e pule'anga 'i Sanuali 2020.

3.3.15 Potungāue Fakamaau'anga & Pilisone – Va'a Pilisone 'i Ha'apai Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u kimu'a	Tu'unga lolotonga
Ngāue'aki 'o e ngaahi saliote misini taautaha ki he ngāue faka'ofisi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Mole 'o e ngaahi naunau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakakakato 'o e Koloa Tauhi Tu'upau	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Koloa Tauhi Tu'upau

'Ikai fakakakato 'a e Lēsisita 'o e Koloa Tauhi Tu'upau

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakahoko 'e he 'ofisa fakahoko fatongia' 'a hono fakakakato ma'u pe 'a e lēsisita koloa tauhi tu'upau pea ke vakai'i fakakuata 'o faipau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Fakafalepa'anga 2010.

3.3.16 Potungāue Fakamaau'anga & Pilisone – Va'a Pilisone 'i 'Eua Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Tōmui fakahū pa'anga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai fakafehoanaki tohi vouti mo e Va'a Falepa'anga.	Fakahoko a e fakalelei ki ai

Na'e fakafiemālie pe 'a e fakahoko fatongia fakapa'anga 'a e Va'a 'i 'Eua, na'a'mau lipooti atu 'i he tohi ki he pulengāue 'i he 'aho 21 Mē 2021 na'e 'ikai ha matavaivai.

3.3.17 Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2017 – Sune 2022 (māhina 'e 52)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai fakahū kakato 'a e talitotongi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Toloi fakahū pa'anga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai kakato 'a e lēkooti 'o e tohi pa'anga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ngaahi mo'ua te'eki totongi mai	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai tauhi kakato 'a e ngaahi kaati ngāue: Fale Misini	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Lēkooti fekau'aki mo hono ngāue'aki 'o e keli'anga maka na'e 'ikai ke tauhi maaau	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Kaungāue tu'uma'u: 'ikai fakamo'oni taimi kamata mo e tuku 'i he Lēsisita Tohi Taimi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Lēsisita Koloa Tauhi Tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

- a. 'Ikai lava ke fakamatala'i pa'anga \$17.25

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakahoko ha tautea taau ki he 'ofisa fakahoko fatongia' pe a e nounou \$17.25.
2. Ke 'oatu ha fakatokanga mamafa ki he 'Ofisa Tauhitohi Mā'olunga mo toe fakamamafa'i 'a e mahu'inga 'o e fatongia mo hono 'aonge ke fakahoko ma'u pe 'a e vakai tau'atāina.

3. Ma'u'anga Pa'anga Hū Mai

- a. Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai: Malini mo e Taulanga; Ngāue Fakamakēnika; Fefolau'aki Vakapuna Sivile mo e 'ikai ha lēkooti 'o e Fale'i Faka'enisinia

Ko e tupu 'o e ngaahi mo'ua te'eki totongi mai 'i he vaivai 'o e founa ngāue'aki 'a e totongi fakafoki 'o 'ikai lava ai ke totongi

Ngaahi fokotu'u

3. Ki he Potungāue ke lēkooti kakato 'a e ngaahi mo'ua pea ke fakamalohi'i ha founa fe'unga ki hono totongi fakafoki 'o e ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai.

- e. 'Ikai talitotongi 'a e pa'anga na'e totongi mei he kakai

Na'e 'ikai totongi 'a e Kaati Ngāue fika 5834 mahu'inga ki he \$57.50. Ko e fakamatala mei he 'Ofisa Fakahoko Fatongia na'a'ne muimui'i ki he taha 'o e kakai na'e 'i he malumalu 'o e Kaati Ngāue, na'a'ne fakahā na'a'ne totongi hangatonu pe ki he 'Ofisa 'Enisinia kā 'oku 'ikai ke'ne 'ilo'i hono hingoa.

Ngaahi fokotu'u

4. Ki he Pule 'Enisinia pea mo e kotoa 'o e kau 'ofisa supavaisa 'o e Va'a Ngāue Faka'enisinia ke fakahoko ki he kaungāue' ko hono tali 'o e ngaahi totongi mei he kakai ki he ngāue na'e fakahoko' 'e tuli ai ia mei he ngāue' pea ke fakapapau'i ki he Va'a 'Enisinia 'a e Potungāue 'oku 'ikai ko ha angamaheni eni.
5. Ke fakapapau'i ma'u pe ko hono faka'atā 'o e ngaahi saliote misini na'e ngaahi kuopau ma'u pe ke fakahā ki he kakai 'a e talitotongi faka'ofisiale ki he ngāue na'e talitotongi.

4. Fakamole

- a. Kaungāue tu'uma'u

- i. 'Ikai fakahoko ma'u pe 'a e fakahoa 'o e lēsisita vase

Na'e 'ikai fakahoa ma'u pe 'a e tohi vouti 'a e Potungāue mo Falepa'anga neongo na'e tauhi ma'u mo kakato 'a e lēsisita vase.

Ngaahi fokotu'u

6. Ki he Kalake Mā'olunga ke'ne fakahoko 'a hono fakafehoanaki 'o e lēsisita vase ke fakapapau'i 'oku tauhi mo kakato- 'a e lēsisita 'o e ngāue tu'ataimi 'a e kaungāue.

- e. Polōseki tanu mo e monomono hala

- i. 'Ikai ha palani ngāue pe ha 'esitimeti na'e tali ki he ngāue hala

Ko e Polōseki Hala Tonga na'e tokanga'i ia 'e he Pule 'o e Polōseki mo e Va'a 'Enisinia Pule. Na'e fakatokanga'i ko e ngaahi lēkooti taautaha 'i he polōseki'ni na'e 'ikai fe'unga pe kakato. Hangē ko e 'ikai ha lēkooti 'i he totongi ki he ngaahi fo'i hala valitā, pea 'ikai mo ha kaati ngāue.

Ngaahi fokotu'u

7. Ke fakatokanga'i ko e polōseki'ni na'e fakahoko ia te'eki ai kamata pe tali ha palani kakato pe ha patiseti ki he ngaahi hala taautaha' ka na'e fakahoko'aki pe 'a e tali 'e he Kōmiti Polōseki 'a e kole mei he ngaahi feitu'u. Na'e 'ikai fakakakato pe tauhi ma'u ha lēkooti pea na'e totongi atu mei he vouti 'a e Potungāue 'o nau fakangofua 'a e ngāue hala'ni. Ki he Va'a 'Enisinia Sivile'mo e tafa'aki 'akauni' ke toe fakaikiiki'i ange 'i he faingamālie vavetaha 'a e ngaahi fakamole ki he polōseki.

- f. Fa'u 'o e Tohi Hū Koloa hili 'a hono fakahū mai 'o e tohi mo'ua 'e he ngaahi Kautaha

Ngaahi fokotu'u

8. Ke ta'ofoi 'o 'oua toe hoko atu 'a e ngāue hala'ni.

- h. Lalahi ange 'a e makatanu 'i he kalasi na'e fiema'u, ko e taiamita 'e 150mm.

Ko e kalasi 'o e makatanu na'e lalahi ange ia 'i he maka totonu ko e taiamita 'e 150mm pea na'e tuku ki tafa'aki mei he hala.

Ngaahi fokotu'u

9. Ki he Va'a 'Enisinia Sivile ke'ne lipooti 'a e 'ikai faipau ki he taiamita 'o e maka he na'e 'ikai ke 'aonga lolotonga e ngāue.

- i. 'Ikai kakato hono lēkooti 'e he 'Ofisa Ngāue 'o e ngaahi uta makamaka

'Ikai falala'anga 'a e lēkooti na'e lau.

Ngaahi fokotu'u

10. Ke ta'ofoi 'o 'oua toe hoko atu 'a e ngāue hala'ni.

- k. 'Ikai ma'u ha mafai ki he 'utu 'o e ngaahi saliote misini

Na'e te'eki ke ma'u ha mafai mei he Supavaisa ki he 'utu 'o e ngaahi saliote misini.

Ngaahi fokotu'u

11. Ke tautea'i 'a e Supavaisa pea ke ne totongi 'a e kotoa 'o e 'utu 'i he ngaahi saliote misini na'e te'eki ke ma'u ha mafai ki ai.

- l. 'Ikai ma'u ha tohi fakamafai 'a e CEO ki he 'oatu 'o e penisini ki he ngaahi 'otu motu

Na'e 'ikai ma'u 'i he lēkooti 'a e Potungāue ha tohi tali 'e he CEO 'a hono 'oatu 'o e penisini ki he 'otu motu: 'Eua 'i he 'aho 1 Sune 2022, lita 'e 800; mo Ha'apai 'i he 'aho 22 Sune 2022, lita 'e 1000.

Ngaahi fokotu'u

12. Ki he Taki 'o e Va'a' kuo pau ke tokanga ki he ngaahi me'a'ni mo e CEO pea pehē ki he ngaahi Va'a 'i Tahiti.

5. Kelekele, Ngoue mo e Ngaahi Me'angāue

- a. Mole Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e fakamo'oni'i mei he 'Ofisa Fefononga'aki' ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau mole mei he CED-T/Pool 'oku 'ikai ke lava 'o tala 'a e feitu'u 'oku 'i ai.

- ✓ Taha 'o e ngaahi Motololi Hiki (dump truck) na'e 'oatu ki he MEIDECC kā na'e fakamahino mei he MEIDECC 'oku 'ikai ke nau ma'u pe 'oku 'i fē.
- ✓ Ko e Motololi Hiki ma'ae Potungāue Pa'anga' fakatatau ki he Va'a Ngāue Poupou na'e 'ave 'e he Minisitā Pa'anga 'o e taimi ko ia' ki he 'ene vāhenga fili, Tt4. Na'e 'a'ahi atu 'a e 'Atita ki he 'Ofisi Tt4 'i Houmakelikao' kā na'e 'ikai lava 'o tala 'a e feitu'u 'oku 'i ai 'a e loli.

Ngaahi fokotu'u

13. Ki he 'Ofisa Fefononga'aki ke'ne lipooti ki he CEO pea tatau ki he 'Atita Seniale fakatatau ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga, TI 76 (4). Ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku 'ikai ma'u 'i he taimi 'o e lau koloa, kuo pau ke vakai'i makehe ke fakapapau'i pe 'oku fakata'e'aonga'i pea lipooti leva ki he CEO mo e tatau ki he 'Atita Seniale.

- e. 'Ikai fakafoki 'e he 'Ofisa ngāue 'a e koloa tauhi tu'upau 'a e Potungāue

Ko e koloa tauhi tu'upau 'e ni'ihī 'oku 'i he kaungāue' ka kuo 'ikai ke nau kei ngāue, ko e koloa tauhi tu'upau ia 'oku kei mole.

Ngaahi fokotu'u

14. Kuo pau ki he Potungāue' ha founiga pau ki he fakafoki 'o e pa'anga 'a e pule'anga pe totongi fakafoki 'a e mahu'inga 'o e koloa tauhi tu'upau.

3.3.18 Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Lalahi – Va'a 'i Vava'u Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Vahevahe 'o e ngaahi fatongia ki hono tukuatu 'o e ngaahi sivi me'alele pea mo e ngaahi faka'ilonga faka-kuata	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Lēkooti tohi taimi ki he kau 'ofisa lau 'aho	Te'eki fakahoko fakalelei
'Ikai ngāue'aki lelei 'a e me'alele maumau 'a e pule'anga	Te'eki fakahoko fakalelei
'ikai ha tohi aleapau fakalao ki hono totongi ki tu'a 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e Va'a' ni.	Te'eki fakahoko fakalelei

2. Fakamole

a. Poloseki tanu, monomono hala

Ko e poloseki tanu, monomono hala 'o Tongatapu, Vava'u pea mo 'Eua na'e tali ia 'i he patiseti fakata'u 2020/21. Ko e aleapau fakalao ki he fakalelei hala 'o Vava'u na'e foaki ia ki he kautaha taautaha ko e Inter Pacific Limited. Na'e fa'u leva 'e he Potungāue ha palani ki he poloseki 'o e vāhenga fili takitaha.

e. Totongi 'eke, na'e hulu ia 'i he mahu'inga fakapa'anga na'e ha 'i he palani

Na'e vakai'i 'e he 'Atita 'a e ngaahi 'eke takitaha 'o fakatatau ki he palani, pea na'e ma'u ai ko e kātoa 'a e mahu'inga 'o e ngaahi 'eke totolu 'o a'umai ki he 'aho'ni 'oku hulu 'aki 'a e \$1,028,097 'i he mahu'inga na'e tuhu'i pau 'i he palani ki he ngaahi kolo. Ko e ngaahi uta na'e ngāue'aki' na'e hulu 'aki 'a e ngaahi uta 'e 14,688 'i he ngaahi uta na'e fakamafai'i 'i he palani.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he Potungāue 'oku mātu'aki kakato pea mo tokanga'i lelei 'a e totolu 'o e ngaahi 'eke mei he kautaha Inter Pacific Limited 'o fakatatau pea mo e patiseti kuo 'osi tali ki he ngaahi kolo takitaha.
- Ko e \$1,028,097.40 'a e faikehekehe pea mei he palani, ke fakatokanga'i lelei pea mo fai ha ngāue fakavavevave totolu ki ai.

f. 'Ikai ha kaati ngāue pe ko ha lipooti ngāue 'o e poloseki

Na'e 'ikai ha toe lēkooti poupou ke 'ne fakapapau'i na'e fakahoko 'a hono toe vakai'i fe'unga 'o e ngaahi fakalelei ngāue kimu'a pea toki fakapapau'i hono totongi. Ko e ngaahi lēkooti' ni 'oku kau ki ai 'a e kaati ngāue ki he takitaha hala 'a ia 'e lēkooti ai 'a e kātoa 'o e maka mo e ngāue, fakamahu'inga, maukupu mo e lōloa 'o fakatatau pea mo e palani. Na'e 'ikai ha me'afua pule'i 'i he Potungāue ke ne fakapapau'i ko e monomono 'o e hala na'e fakahoko 'o fakatatau pea mo e palani.

Ngaahi fokotu'u

- Ko e 'enisinia ke 'ne 'omai ha lipooti ngāue ki he hala takitaha 'o fakamo'oni'i 'a e fakakalakalasi, fakafa'ahinga, pea mo e lahi 'o e maka na'e ngāue'aki 'o fakatatau pea mo ia 'oku tuhu'i pau 'i he palani pea mo e ngaahi fiema'u makehe 'a e poloseki.
- Ke teuteu'i 'e he Va'a' ni 'a e kaati ngāue ki he ngaahi hala takitaha 'o fakatatau pea mo e ngaahi fakamatala kuo 'omai mei he tali totongi pea mo e lipooti mei he kaungāue hala.
- Ko e 'Ofisa Fakahoko Fatongia Pule ke ne fakapapau'i ko e ngaahi 'eke totongi 'e 'ikai ke fakahū ia ki he Fale-Pa'anga 'i Vava'u ke totongi, kae 'oua leva kuo ma'u 'a e lipooti ngāue mei he 'enisinia pea mo e kaati ngāue kuo 'osi teuteu'i mo tauhi.

h. ‘Ikai ha patiseti tu’upau ki he ngaahi vāhenga fili

Na’e ma’u ‘e he ‘atita ‘oku ‘ikai ha lēkooti ‘i he patiseti kuo vahe’i mo tufa ki he ngaahi vāhenga fili takitaha.

i. Ngaahi hala na’e toe tānaki mai ‘o tali ‘e he ‘Eiki Minisitā ka na’e ‘ikai ha fakamo’oni tohi ki ai.

Na’e ‘a’ahi tonu ‘a e ‘atita’ ki he ngaahi kolo ‘e tolu ko ’eni ‘i he ‘aho 13 ‘o ‘Epeleli 2021. Pea mei he ‘a’ahi ko’eni na’e fakamo’oni’i ai ‘e he Potungāue ko e ngaahi hala tānaki mai ‘e 12 ko’eni na’e ‘ikai ke kau ia ‘i he palani. Ko e ngaahi hala’ni na’e tali pe ia ‘e he ‘Eiki Minisitā ke kau ‘i he poloseki ka na’e ‘ikai ha fakamatala tohi ki ai. Na’e ‘ikai ha pepa poupou ke fakamo’oni’i ‘a e tali ko’eni ‘e he ‘Eiki Minisitā.

Ngaahi fokotu’u

6. Ko e ‘Eiki Minisitā ke ne mea’i ko ha ngaahi hala tānaki mai kotoa pe te ne tali, kuo pau ke ‘i ai hano tohi fakamo’oni pepa ki he kaha’u pea mo e fiema’u ‘a e ‘atita.
7. Ko ha ngaahi tānaki mai, liliu pea mo ha fakatonutonu ki he palani kuopau ke tohi’i pea tali. Ko e ngaahi tatau ‘o e palani kuo fakatonutonu kuo pau ke tukuatu ki he ngaahi kupu fekau’aki kotoa pē.

k. Kau ‘a e ngaahi ‘api taautaha ‘i he monomono hala

Lolotonga ‘a e a’utonu ki he ngaahi kolo ‘e tolu ko’eni, na’e mamata tonu ‘a e ‘atita’ ‘i hono tufaki ‘o e maka ‘o a’u ki he ngaahi ‘api nofo’anga ‘i Vava’u 16.

Ngaahi fokotu’u

8. Ko e ‘ofisa fakahoko fatongia ‘a e poloseki ke fakatokanga ko ia ko hono fatongia ke fakapapau’i ko e ngāue’aki angamaheni ‘o e maka ‘i he tafa’aki ‘o e hala ke ta’ofi faka’aufuli.
9. Ko ha toe ngaahi ‘api taautaha ‘e toe fakakau ‘i he taumu’ā ‘o e poloseki’ ni kuopau ke fai ha tautea ki ai.

l. ‘Ikai fokotu’utu’u lelei ‘a e monomono hala

Na’e fakatokanga’i ‘e he ‘atita’ ko e monomono hala na’e ‘ikai ke fakahoko lelei, koe’uhī ko e ‘ikai hano palani.

Ngaahi fokotu’u

10. Ko e ‘ofisa ‘oku’ ne tokanga’i ‘a e poloseki ke toe fakamanatu ‘a hono fakapapau’i ko e poloseki ke fokotu’utu’u ‘i ha tukunga ‘e malava ke faka’ehi’ehi mei ha ngaahi fakamole ‘oku ‘ikai mahu’inga mo toloi.
11. Ko e ngaahi hala na’e to e tānaki mai na’e ‘ikai totonu ke kau he na’e ‘ikai hano fakamo’oni tohi mei he ‘Eiki Minisitā tukukehe kapau na’e ‘i ai hano fakamo’oni tohi.

**3.3.19 Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi – Va’a ‘i ‘Eua
Vaha’ā taimi na’e ‘atita’i: Ma’asi 2019 – Ma’asi 2021 (māhina ‘e 25)**

1. Pa’anga Talitotongi

‘Oku hā atu ‘a e pa’anga na’e tānaki mo talitotongi ‘i he va’aha taimi ‘o e ‘atita.

<i>Pa’anga hū mai</i>	<i>2020/21</i>	<i>2019/20</i>	<i>2018/19</i>
Kātoa	\$179,543.26	\$144,531.58	\$29,844.80

2. Fakamole

a. Ngāue monomono hala:

- ✓ Na’e tokanga’i ‘i he hoko ‘a e totongi hulu mei he ngaahi vouti ki he ta’u fakapa’anga 2020/21 ‘o a’u ki Ma’asi 2021: ko e patiseti fakakātoa ‘o e ta’u’ ko e \$748,700.00 vs lahi totonu ‘i he ‘ene a’u ki Ma’asi 2021 ko e \$820,293.00

- ✓ Na'e tali 'e he patiseti 2020/21 'a e \$40,000.00 ki hono totongi fakataimi mai 'o e ngaahi mīsini kā ko e lahi totonu' 'i he'ene a'u mai ki Ma'asi 2021 na'e \$284,340.00
- ✓ 'Ikai ha muimui ki he founiga fakatau fakapule'anga 'i hono totongi fakataimi mai 'o e ngaahi misini; misini tata mo e ngaahi motololi. Ko e OIC 'o e Va'a 'i 'Eua na'a'ne aofangatuku' neongo na'e hulu ia 'i he tu'utu'uni aleapau ki he fakatau fakapule'anga.
- ✓ Ko e totongi ngāue'aki ki hono totongi fakataimi mai 'o e ngaahi misini taautaha na'e fakamafai'i pe 'e he OIC. Na'e 'ikai ke tauhi 'i he Va'a'ni ha lēkooti 'o e totongi totonu kuo 'osi fakamafai'i.
- ✓ Na'e kau pe mo e OIC 'i hono fakahoko 'a e ngāue ki hono totongi: mei he tohi 'o e fakatau koloa, vakai'i 'o e ngāue, tohi mo'ua ke ngāue'aki, pea mo fakangofua ke totongi atu.

Ngaahi fokotu'u

1. 'Oku taau ke tautea 'a e OIC 'Eua, ko e 'ikai ke fakahoko 'a hono fatongia' 'i he faimo'oni mo tōnunga pea 'ikai ke faipau mo muimui kakato ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue.
2. Ke fakamanatu 'e he Potungāue ki he kotoa 'o e kau OIC 'a e mahu'inga 'a honau ngaahi fatongia' ke fakapapau'i ma'u pe 'oku faipau ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue 'oku'ne pule'i 'a e sino'i pa'anga 'a e pule'anga.
3. 'I ha toe hoko ha ngāue lahi pehē'ni 'i he kaha'u', hangē ko e polōseki monomono hala lolotonga, ke palani'i, fakahoko pea pule'i 'o fakatau ki he sīpinga ngāue fakapa'anga mo e fakatauhitohi 'oku ngāue'aki 'e he Pule'anga pea ke muimui kakato mo faipau ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue.

3. Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e vakai'i 'e he timi 'atita' ko e nī'ihi 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e Va'a 'oku tauhi ia 'i he taha 'o e ngaahi kautaha 'oku'nau aleapau, ke fakaai 'a e ngaahi fiema'u ki he ngāue monomono hala.

Ngaahi fokotu'u

4. Ki he OIC ke'ne fakafoki mai 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku tauhi 'i he kautaha taautaha ki he kelekele 'a e Potungāue.

3.3.20 Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Lalahi – Va'a 'i Ha'apai Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai ke tali totongi 'a e pa'anga tānaki 'i he tohi tali totongi 'a e Pule'anga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai ke fakakakato 'a e lēsisita koloa tauhi tu'upau	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Pa'anga Hū mai

a. Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai

'Oku 'i ai 'a e mo'ua te'eki ke totongi mai 'o a'u mai ki he 'aho 31 'o Ma'asi, 2021 'a ia na'e 'omai ia mei he lēkooti fakakomipiuta 'a e va'a polokalama fefononga'aki.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e Va'a' ni ke fakapapau'i ko e ngaahi mo'ua te'eki ke tānaki mai, ke tānaki 'i hono taimi totonu.
2. Ko e 'Ofisa Fakahoko Fatongia Pule ke fakapapau'i ko e lipooti fakamāhina 'o e ngaahi mo'ua te'eki ke tānaki mai kuopau ke fakahū ki he Potungāue Pa'anga 'o hangē ko ia 'oku hā 'i he tu'utu'uni fika 77 'o e Tohi Tu'utu'uni Faka-Fale Pa'anga 2010.
3. Ko e lipooti fakamāhina kuo pau ke vakai'i ia 'e he 'Ofisa Tauhi Tohi pea fakahū mo ha tatau ki he 'Atita Seniale 'o 'ikai ke toe tōmui ange 'i he 'aho 10 'o e māhina hoko.

3. Ngaahi fakamole

a. Vaka Lafalafa

Na'e vakai'i 'e he 'atita ko e vaka lafalafa 'oku ngāue'aki 'e he Va'a' ni ki hono fetuku 'o e ngaahi koloa ki he 'otumotu Ha'apai 'oku hilifaki 'a e totongi ki ai.

i. Ko hono ngāue'aki 'a e vaka lafalafa 'oku mole pe 'o 'ikai ha tupu

Ko e fakamole 'o e vaka ko e 'utu pē, pea ko e pa'anga hū mai 'oku mei he totongi 'oku hilifaki 'e he Va'a' ni. I hono fakafehoanaki, 'oku hulu 'a e fakamole mei he pa'anga hū mai 'aki 'a e \$21,055 'i he vaha'a taimi 'atita. Ko ia ko e ngāue'aki 'a e vaka ko e mole pe, he 'oku hulu ange 'a e 'utu 'i he pa'anga 'oku tānaki mei he kakai.

Ngaahi fokotu'u

4. Ko e 'Ofisa Fakahoko Fatongia Pule pe ko ha 'ofisa 'oku tuku ki ai ke ne tokanga'i, kuo pau ke ne vakai'i ma'u pē (fakauike ua) 'a e tohi loka 'o e vaka ke fakapapau'i ko e 'utu 'oku ngāue'aki totonu pea fakakakato 'i he tohi loka.

e. 'Utu 'o e vaka

I he 2021 na'e fakatau mai 'a e vaka 'i he 'uluaki māhina 'e ua (2) ka na'e 'utu pē neongo na'e te'eki ke ngāue'aki. Ko e 'uluaki māhina na'e ngāue'aki ke toho 'a e vaka ki 'uta pea ko e māhina hoko na'e 'ikai ha pepa poupou ki ai.

Ngaahi fokotu'u

5. Ko e 'Ulu'i 'Ofisi ke ne muimui'i 'a e matavaivai' ni pea mo e Va'a' ni, ke mahino 'a e me'a totonu na'e hoko ki he 'utu lita 'e 300 na'e fakatau 'i Sanuali, pea na'e ngāue'aki ki he hā pea lipooti ki he 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale.
6. Ko e 'Ofisa Fakahoko Fatongia Pule ke fakapapau'i ko e tohi lēkooti 'o e vaka 'oku fakakakato pea mo vakai'i ma'u pe.

5. Koloa Tauhi Tu'upau

a. 'Ikai ke fakakakato 'a e lēsisita koloa tauhi tu'upau

Na'e 'ikai ke fakakakato mo tauhi ma'u 'a e lēsisita koloa tauhi tu'upau. Ko e kātoa 'a e mahu'inga fakapa'anga 'o e koloa tauhi tu'upau na'e fakatau mai 'i he vaha'a taimi 'atita na'e fe'unga mo e \$7,320 ka na'e 'ikai ke fakakakato mo tauhi ma'u 'a e lēsisita. Ko e 'ikai ke fakakakato 'a e lēsisita 'e malava ke ngāue hala'aki mo ngāue kovi 'aki 'a e koloa tauhi tu'upau 'a e Va'a' ni pea iku ai 'o 'ikai ma'u.

Ngaahi fokotu'u

7. Ko e 'Ofisa Fakahoko Fatongia ke fakapapau'i ko e lēsisita koloa tauhi tu'upau 'oku kakato ma'u pe.

3.3.21 Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi – Va'a 'i Niuatoputapu Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

1. Fakamole

a. 'Ikai ke tauhi fakalelei 'a e ngaahi vausia

Na'e 'i ai 'a e ngaahi vausia na'e tauhi ka na'e 'ikai ke 'i ai ha pepa fakamo'oni hangē ko e tohi mo'ua.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e 'ikai ke 'i ai ha tohi mo'ua, kuopau ke fakakakato 'a e ngaahi fakaikiiki kotoa 'o e ngaahi totongi, ke 'oua 'e toe lave ki he ngaahi tohi fakamo'oni 'oku 'ikai 'omi ki he 'atita.

2. Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e 'ikai ha lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he Va'a' ni. 'Oku fakamamafa'i 'e he 'atita' ko e lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau kuo pau ke tatau ia mo ia kuo tuku mai 'i he Tohi Tu'utu'uni Faka-Fale Pa'anga.

Ngaahi fokotu'u

2. Ko e 'Ofisa Fakahoko Fatongia kuopau ke ne fokotu'u ha lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau ki he Va'a 'i Niuatoputapu, 'o fakatatau pe a mo ia 'oku tuku mai 'i he Tohi Tu'utu'uni Fakafale Pa'anga 2020.

3.3.22 Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi – Va'a 'i Niuafo'ou Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siuali 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

Ko e 'atita na'e lipooti ia 'i he 'aho 25 'o 'Aokosi 2021, pea na'e fakafiemālie pe 'o 'ikai ha matavaivai.

3.3.23 Potungāue Fonua mo e Koloa Fakaenatula – Va'a 'i Ha'apai Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Pa'anga Talitotongi

a. Tōmui 'o e fakahū pa'anga

Na'e tōmui 'a e fakahū 'o e pa'anga 'i he vaha'a taimi 'o e 'atita. Pea na'e 'ikai ha tokanga mavahe ki ai 'a e Va'a 'i Ha'apai, ki he malu 'o e pa'anga pea mo e ngaahi lēkooti pa'anga 'i he tu'ataimi ngāue, kae tauhi pe 'a e pa'anga 'i ha toloa 'i he 'ofisi.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e 'Ofisa fakahoko fatongia 'o e 'Ofisi Kōvana Ha'apai, ke fakahoko hono fatongia 'o fakatatau pea mo e tohi tu'utu'uni fakafale pa'anga.
2. Ko e 'Ofisa Ma'olunga 'o e 'Ofisi Kōvana Ha'apai ke fakapapau'i 'oku fakahoko 'a hono vakai'i tau'atāina ma'u pe 'a e fakahū pa'anga, ke faka'ehi'ehi pea mei hono fakahū tōmui 'o e pa'anga.
3. Ko e taki 'o e Va'a Pa'anga 'o e Potungāue Fonua mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula pea mo e Tokoni Sekelitali 'o e 'Ofisi Kōvana, ke fakapapau'i 'oku loka malu 'a e loki 'i he Potungāue, 'a ia 'oku tuku ai 'a e pa'anga kimu'a pea toki fakahū ki he pangikē.

e. Hala 'a e fakafa'ahinga 'o e pa'anga hū mai

Na'e fakapapau'i 'e he 'Atita ko e 'Ofisa fakahoko fatongia, 'o e 'Ofisi Kōvana 'oku'ne tānaki 'a e pa'anga hū mai ma'ae Potungāue Fonua pea mo e Koloa Fakaenatula – Ha'apai na'e hala 'a hono fakafa'ahinga 'o e pa'anga hū mai 'i he vaha'a taimi 'atita. Na'e fakatokanga'i ai ko e Tukuhau Ngāue'aki (15%), totongi (*poundage fees*) (10% 'i he totongi lisi kotoa pe) pea mo e totongi lisi(3%) na'e 'ikai ke fakafa'ahinga 'i he pa'anga hū mai.

Ngaahi fokotu'u

4. Ko e 'Ofisa fakahoko fatongia 'i he 'Ofisi Kōvana Ha'apai ke fakapapau'i ko e pa'anga hū mai 'oku tonu 'a hono fakafa'ahinga 'o e pa'anga hū mai.
5. Ko e Falepa'anga Va'a 'i Ha'apai ke fakahoko lelei 'a hono vakai'i 'o e ngaahi lēkooti fakahū pa'anga pea fakahā ki he Potungāue ha ngaahi fehalaaki na'e hoko 'i he taimi totonu.
6. Ko e 'Ofisa Ma'olunga 'o e 'Ofisi Kōvana ke fakapapau'i 'oku fakahoko 'a e vakai tau'atāina ma'u pe.
7. Ko e Potungāue ke fa'u ha founiga ngāue 'oku 'aonga ke fakafoki 'aki 'a e \$507 'o e totongi lisi ki he tokotaha ma'u kelekele 'o 'oua 'e toe tolo ka 'ikai 'e fua ia 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia.
8. Ko e kau pule 'o e ongo Potungāue ke fakapapau'i 'oku fakahoko ha ako ki he kaungāue.

f. 'Ikai fakahoko 'a e vakai tau'atāina

Na'e 'ikai ke fakahoko lelei pea fehalaaki 'a e vakai tau'atāina 'e he 'Ofisa Ma'olunga 'i he vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

9. Ko e Potungāue ke faipau pea mo e Tu'utu'uni Faka-Fale Pa'anga 'i hono fakahoko 'a e vakai tau'atāina ke ta'ofo ha hoko ha fehalaaki pea mo ha tōmua 'o e fakahū pa'anga.

2. Pa'anga Hū mai

- a. Ngāue'aki 'a e totongi kehe pea mei he totongi kuo 'osi fakamafai'i ki hono fakatau atu 'o e 'one'one

Ko e totongi 'oku ngāue'aki 'e he Potungāue ki hono fakatau atu 'a e 'one'one, na'e 'ikai ke fakamafai'i 'o hangē ko ia 'i he tu'utu'uni kapineti fika 719 'i he 'aho 22 'o Mē 1996 ke \$6.80 ('o 'ikai kau ai 'a e tukuhau ngāue'aki) ka ki Tongatapu pe. Ko e totongi ko'eni kuo 'osi fakamafai'i 'i Ha'apai ke kei tu'u pe 'i he \$6.80 ('o 'ikai kau ai 'a e tukuhau ngāue'aki).

Ngaahi fokotu'u

10. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia ke fakapapau'i ma'upe ko e totongi 'oku ngāue'aki ki hono fakatau atu 'o e 'one'one, kuopau ke ngāue'aki 'a e totongi kuo 'osi fakamafai'i.

11. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia Tokoni Pule Ngāue, Pule Ngāue pea mo e Minisitā kuopau ke fakahū ki he Kapineti, ki hano vakai'i faka'ofisiale mo fakamafai'i 'a e totongi ke ngāue'aki ki he kakai.

3. Ngaahi fakamole

- a. Tohi loka

Na'e 'ikai malava 'e he 'atita 'o fakamo'oni'i 'a hono ngāue'aki totonu 'o e 'utu, koe'ahi ko e 'ikai ke faiangamālie 'a e tohi loka ki he 'atita.

Ngaahi fokotu'u

12. Ko e 'ofisa faka'uli 'i he ngaahi me'alele 'a e Potungāue kuopau ke kakato ma'u pe 'a hono lēkooti 'a e tohi lēkooti 'o e me'alele 'o fakatau pe a mo e Tohi Tu'utu'uni ki he Kau Ngāue Fakapule'anga 2010 pea mo e Tohi Tu'utu'uni FakaFale Panaga 2010.

13. Ko e taki 'o e va'a pa'anga kuopau ke ne vakai'i ma'upe 'a e tohi lēkooti 'o e me'alele.

- b. 'Ikai ke fakafonu kakato 'a e tohi vouti

Ngaahi fokotu'u

14. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia ke fakapapau'i ko e tohi vouti 'oku kakato ma'upe pea fakafehoanaki pea mo e Potungāue Pa'anga (Va'a 'i Ha'apai) 'i he māhina kotoa.

4. Ngaahi koloa tauhi tu'upau

- a. Lēsisita koloa tauhi tu'upau

Na'e fakamo'oni'i 'e he 'atita ko e Va'a 'i Ha'apai 'o e Potungāue Fonua pea mo e Koloa Fakaenatula 'oku 'ikai ke 'i ai ha tohi lēsisita koloa tauhi tu'upau.

Ngaahi fokotu'u

15. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha lēsisita koloa tauhi tu'upau pea ke tauhi mo tonu ma'u pe.

3.3.24 Potungāue Fonua pea mo e Koloa Fakaenatula – Va'a 'i Niuatoputapu Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

Ko e lipooti 'atita 'i he 'aho 16 'o Sepitema 2021 ko hono fakahoko 'o e ngaahi fatongia fakapa'anga 'i he va'a 'i Niuatoputapu na'e fakafiemālie pe pea 'ikai ke 'i ai ha ngaahi matavaivai.

3.3.25 Potungāue Fakamatala ‘Ea, Ma’u’anga Ivi, Ma’u’anga Fakamatala, Tokangaekina Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, ‘Atakai, Fetu’utaki mo e Feliuliuki ‘a e ‘Ea

Vaha’ā taimi na’ē ‘atita’i: Siulai 2016 – Sanuali 2022 (ta’u ‘e 5, māhina ‘e 7)

1. Pa’anga Talitotongi

a. Tohi lēkooti pa’anga pea mo e ngaahi lēkooti fakahū pa’anga

Na’ē fakamo’oni’i ‘oku tatau pe ‘a e tohi lēkooti pa’anga, foomu pangikē fakahū pa’anga pea mo e foomu fakahū pa’anga (T-9). Ka na’ē ‘i ai pe ‘a e ngaahi fakahū tōmui ‘o e pa’anga lolotonga ‘a e vaha’ā taimi ‘atita.

Ngaahi fokotu’u

1. Ko e Talēkita ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ke fakapapau’i ko e pa’anga kotoa ‘oku ma’u kuopau ke fakahū ki pangikē he ‘aho kotoa, pe ko e pongipongi ‘o e ‘aho hoko mai ‘e ha ‘ofisa tau’atāma mei he ‘o ‘ikai ko e ‘ofisa tānaki pa’anga hū mai.
2. Ko e kotoa ‘o e kau ‘ofisa tānaki pa’anga hū mai kuopau ke nau fakahū ‘a e pa’anga kotoa pea mo e ngaahi lēkooti ‘o e pa’anga hū mai ki he Va’ā Ngāue Poupou ‘i he ‘aho kotoa.

2. Ngaahi fakamole

a. Ngāue tu’ataimi

i. Hulu atu ‘a e totongi ‘o e ngāue tu’ataimi ‘i he māhina ‘e taha

Na’ē fakatokanga’i ‘e he ‘atita ko e ‘eke ‘o e totongi ngāue tu’ataimi na’ē hulu ‘aki ia ‘a e \$239,020.96 ‘i he māhina ‘e taha.

Ngaahi fokotu’u

3. Ko e Talēkita ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ke ne fakamamafa’i ‘a e Tohi Tu’utu’uni FakaFale Pa’anga pea mo fakapapau’i ko e kotoa ‘o e ngaahi ‘eke totongi ngāue tu’ataimi ‘oku ‘i loto pe ‘i he vaha’ā taimi kuo ‘osi fakamafai’i.

ii. Ikai kakato ‘a e ngaahi pepa fakamafa’i poupon

Tatau ‘o e lēsisita tohi taimi pea mo e palani ngāue ki he ngāue tu’ā taimi na’ē ‘ikai kakato hono pepa poupon ki he ngaahi vousia e ni’ihī.

Ngaahi fokotu’u

4. Ko e Talēkita ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ke fai ha ngāue ke fakamalohi’i ‘a e ivi malava ‘o e kau ngāue pea mo fakanauau lelei ‘aki ‘a e poto mo e ‘ilo fe’unga ki hono fakamalohi’i ‘a e Tohi Tu’utu’uni Faka-Fale Pa’anga pea mo fakamahu’inga’i ‘a e mahu’inga ‘o e faipau pea mo e pule ‘a e lao.
5. Ko e Talēkita ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ke fakapapau’i ko e ngaahi vausia kotoa pe ‘oku tauhi kakato mo hono ngaahi pepa poupon ‘oku fe’unga.

e. Fefononga’aki - \$2,695,443.92

i. Ikai kakato ‘a hono tauhi ‘o e ngaahi foomu fe’ave’aki (transfer forms)

Na’ē ‘ikai malava ‘e he ‘atita ‘o fakapapau’i ko e kole ki ha toe fe’aveaki na’ē fakamafai’i pea patiseti ke ne fuesia ‘a e fakamole he na’ē ‘ikai ha tatau ‘o e ngaahi foomu fe’aveaki ‘e tauhi.

Ngaahi fokotu’u

6. Ko e Talekita ‘o e Va’ā Ngāue Poupou ke fakapapau’i ko e kotoa ‘o e ngaahi foomu fe’aveaki ‘oku kakato mo tauhi ma’u.
7. Ko e Va’ā Pa’anga ke fakahoko ‘a e fakafehoanaki ‘o e vouti ma’u pe koe’uhī ke tokoni ki he taumu’ā.

f. **Saliote Mīsini Ngāue - \$893,062.82**

i. *'Ikai ke fakahoko lelei 'a e vakai tau'ataina*

Tohi Loka na'e 'omai ki he 'atita na'e 'ikai ke vakai'i ma'u pe 'e he 'ofisa vakai tau'ataina.

Ngaahi fokotu'u

8. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia ma'olunga ke vakai'i 'a e ngaahi tohi loka 'a e kau faka'uli 'o hangē ko ia 'oku tu'utu'uni 'i he Tohi Tu'utu'uni Faka-Fale Pa'anga.

ii. *Fakatu'utamaki 'i he hala pule'anga 'a e me'alele fakapule'anga*

Na'e totongi 'e he Potungāue 'a e \$6,500 ki hono fakalelei 'o e me'alele 'oku ngāue'aki 'e he Minisitā P2145 ki he kautaha BMG Automotive Services 'i he 'aho 26 'o 'Okatopa 2020, koe'uhī koe fakatu'utamaki 'i he hala pule'anga 'aki ha tui'i 'e ha veeni uta pea te'eki ma'u mo ha lipooti mei he kau polisi. Fakatatau ki he fakamatala 'a e Talēkita 'o e Va'a Ngāue Poupou na'e 'ikai ke fakatupunga 'a e fakatu'utamaki ni 'e he faka'uli 'o e me'alele P2145. Ka na'e fiema'u ia 'e he 'Eiki Minisitā ke ngaahi 'a e me'alele he vave taha, ko ia na'a nau fakahoko leva 'a e totongi 'o 'ikai toe 'iai ha lipooti mei he kau polisi. Na'e te'eki pe ke ma'u 'e he 'atita ha fakamo'oni 'o ha lipooti 'o e me'a na'e hoko ki he Potungāue Polisi, Pule Ngāue pea mo e 'Ofisi 'o e Komisoni 'a e kau Ngāue Fakapule'anga.

Ngaahi fokotu'u

9. Ko e Talēkita 'o e Va'a Ngāue Poupou ke fakapapau'i 'a e pule 'a e lao pea mo e ngaahi tu'utu'uni kuopau ke mahino pea faipau ki ai.
10. Ko e ngāue angamaheni ko'eni ke tapui.

3. Pule'i 'o e koloa tauhi tu'upau

a. **'Ikai ha lēkooti 'o e ngaahi tangikē vai**

Na'e fakatokanga'i pea mei he lisi 'o e ngaahi fehū'aki fakapa'anga mei he Potungāue Pa'anga, ko e ngaahi tangikē vai na'e totongi pea mei he vouti lolotonga 'a e Potungāue, fika 'o e fakamole 2003 (me'angāue fo'ou) fe'unga pea mo e \$168,710 ka na'e 'ikai ha lēkooti na'e tauhi 'i he va'a pa'anga 'o e Potungāue.

Ko e ngaahi tangikē vai na'e fakatau mei he vouti lolotonga 'a e Potungāue na'e tufotufa ia 'o hangē ko ha tokoni, ka ko e vouti angamaheni ia ki he fakatau me'angāue fo'ou ki he fakahoko fatongia 'a e Potungāue.

Ngaahi fokotu'u

11. Ko e Pule Ngāue ke tapui 'a e ngāue angamaheni 'aki 'a hono ngāue'aki 'a e fakatau koloa tauhi tu'upau pea mei he pa'anga 'a e pule'anga ki ha toe 'uhinga 'o makehe ange pea mei hono ngāue'aki ki he fakahoko fatongia 'a e Potungāue.
12. Ko e Pule Ngāue ke fakapapau'i ko e vouti lolotonga, 'oku ngāue'aki kakato ki he fakahoko fatongia pe 'a e Potungāue.

e. **Tau 'a e me'alele pule'anga 'i he 'api taautaha**

Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita ko e me'alele P1848 pea mo e P2036 na'e tau 'i he 'api nofo'anga 'o e faka'uli 'i Sopu mo Hofoa. Na'e 'ikai ha tohi fakamafai mei he Pule Ngāue.

Ngaahi fokotu'u

13. Ko e Talēkita 'o e Va'a Ngāue Poupou ke fakapapau'i 'oku 'ikai ke tau 'a e me'alele 'a e pule'anga 'i ha 'api taautaha kae 'ikai ma'u ha tohi fakamafai pea mei he Pule Ngāue.

f. **Mole 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau**

Ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau (lisi fakalahi) na'e 'ikai ke malava 'o 'ilo 'a e feitu'u 'oku 'i ai 'i he taimi na'e vakai tonu ki ai 'a e 'atita. 'Oku ha mai ai 'oku 'ikai fakahoko lelei 'a e lau koloa 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

Ngaahi fokotu'u

14. Ko e Talēkita 'o e Va'a Ngāue Poupou ke fakapapau'i ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau ko'eni 'oku 'ikai ma'u kuopau ke fakafoki 100% 'e he 'ofisa fakahoko fakafatongia.
15. Ko e Talēkita 'o e Va'a Ngāue Poupou ke fakafatongia'aki 'a hono fakafoki 'a e kotoa 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e pule'anga.

h. Lēsisita koloa tauhi tu'upau.

Ko e lēsisita koloa tauhi tu'upau na'e 'omai mei he Tauhi Tohi Ma'olunga pea mo e takingāue 'o e tafa'aki pa'anga na'e 'ikai ke kakato.

Ngaahi fokotu'u

16. Ko e Taki Ngāue 'o e Tafa'aki Pa'anga ke fakakakato pe 'i he taimi ni 'a e lēsisita koloa tauhi tu'upau pea mo e ngaahi lēkooti kotoa 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'o fakatatau pea mo e tu'utu'uni 'a e Tohi Tu'utu'uni Faka-Fale Pa'anga.

3.3.26 Potungāue Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi, Ma'u'anga Fakamatala, Tokangaekina Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, 'Atakai, Fetu'utaki mo e Feliuliuaiki 'a e 'Ea – Va'a 'i Vava'u

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Lēsisita pa'anga hū mai	Te'eki ha fakalelei ki ai
'Ikai tauhi 'i he Va'a ni 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga Hū Mai

a. Lēsisita pa'anga hū mai

Na'e 'ikai ha lēsisita na'e tauhi fekau'aki pea mo e pa'anga hū mai 'o e Va'a ni. Ko e pa'anga hū mai mei he laiseni letiō mo e televīsone 'oku fakafo'ou fakata'u ma'u pē. Ko ia ai na'e 'ikai malava 'e he 'atita ke fakamo'omi'i ko e ngaahi laiseni na'e tānaki 'i he taimi ko ia ko e ngaahi laiseni fo'ou pe ko e fakafo'ou 'o e ngaahi laiseni motu'a.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e lēsisita pa'anga hū mai ke fokotu'u pea fakakakato mo tauhi ki he kātoa 'o e ngaahi pa'anga 'oku tānaki 'e he Va'a 'o Vava'u 'o hangē ko ia 'oku tu'utu'uni 'i he Tohi Tu'utu'uni Fakafale Pa'anga 2010.

Tali mei he Va'a Vava'u

Na'e loto pe ki ai 'a e 'Ofisa fakahoko fatongia ki he ngaahi matavaivai na'e 'obake 'e he 'atita.

3. Fakamole

a. Vausia totongi

Na'e 'ikai ha pepa poupou ke ne poupou'i 'o hangē ko e: tatau 'o e tohi kole hū koloa, tohi fakamafai ki he ngaahi ako taimi nounou, tokolahī 'o e kau fakataha 'oku totongi pea mei he tohi mo'ua mei kautaha fakame'akai (catering) mo e kau ma'u fakataha 'i he ako taimi nounou.

Ngaahi fokotu'u

2. ‘Oku fokotu’u atu ko e Va’a ‘o Vava’u ke fakapapau’i ko e kotoa ‘o e ngaahi pepa poupou ‘oku fekau’aki pea mo e ngaahi fakamole na’e fakahoko ‘i he va’a ni, ke tauhi ‘i he ‘Ofisi ki he kaha’u pea mo e fiema’u ‘a e ‘atita.

Tali mei he Va'a 'o Vava'u

- i. Ko e ‘Ofisa Pule Ma’olunga na’a ne fakahā ko’ene tōnouonou ‘a’ana hono vakai’i ‘a e tatau ‘o e vāusia, ‘i he taimi ‘oku ‘ave ai mei he ‘Ofisi ‘o e Va’a ‘o e Fale Pa’anga ke fakapapau’i ‘oku kakato kotoa ‘a e ngaahi pepa poupou ‘i ai, kimu’ā pea toki marave mei he ‘ofisi.
- ii. Ko e ‘Ofisa Fakahoko Fatongia:
 1. ‘Oku tōnouonou ‘a hono teuteu’i kimu’ā ‘a e ngaabi palani pea mei Nuku’alofo. Fepakipaki ‘a e ngaabi fakataba/ako pea mo e ngaahi Potungāue kehe. ‘Oku hoko tonu ‘eni ‘i he ngaabi kolo.
 3. ‘Oku tōnouonou ‘a e fetu’utaki ‘i he vaha’ā pea mo e ‘Ului’i ‘Ofisi Nuku’alofo.
 4. ‘Oku ‘i ai ‘a e taimi ‘oku tōnouonou ‘i ikai fakahoko lelei ‘a e fatongia ‘o e kau fakataba ki he kau ma’u fakataba ‘i he ako, ‘i tupunga ai ‘a e si’isi ange ‘a e kau ma’u fakataba pea mei he tokolabi na’e palani ki ai. Ko e kau ma’u fakataba ‘oku nau toki kaniseli mai pe he ‘ikai te nau kau mai ‘i he momeniti faka’osi.
 5. Tōnouonou fakafetu’utaki ‘i he vaha’ā ‘o e kau ‘Ofisa Kolo pe Pule Fakarave pea mo e kakai ‘o e kolo ke ‘i ai ha taha ke kau ‘i he fakataba, tautaufitō ki he taimi ‘oku fai ai ‘a e fakataba ‘i he ngaabi kolo.

4. Koloa Tauhi Tu’upau

a. Lēsisita koloa tauhi tu’upau

Ko e ‘ofisi fo’ou ‘o e va’a MEIDECC na’e toki fokotu’u pe ‘i Ma’asi 2021 ko ia ai ko e lēsisita ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau ‘oku te’eki ke fakakakato.

Ngaahi fokotu’utu’u

2. Ko e ‘Ofisa Fakahoko Fatongia kuopau ke fakakapau’i ‘oku ‘i ai ha founiga ngāue ‘e fokotu’u ke lēkooti mo taliui ko e ngaahi koloa tauhi tu’upau, ‘oku ‘i he malumalua ia ‘o e Va’ā ni ke tokanga’i mo faipau ki he tu’utu’uni ‘a e Tohi Tu’utu’uni Fakafale Pa’anga 2010.

Tali mei he Va'a 'o Vava'u

Na’e fakahā ‘e he ‘Ofisa Pule Ma’olunga ko e ngaahi koloa tauhi tu’upau na’e toki a’u ange pe ki ai ‘i he uike na’e binifi ai ‘o e fale fo’ou ni, pea ko e taimi ia na’a nau fu’u femo’nekina ‘i he teuteu ki he ouau mahu’inga ni. Na’e ‘ikai ke ‘i ai hano taimi ke lesisita ai ‘a e ngaahi koloa tauhi tu’upau ko’eni ka te ne fakakakato ia he taimi ni pe.

3.3.27 Potungāue Fakamatala ‘Ea, Ma’u’anga Ivi, Ma’u’anga Fakamatala, Tokangaekina Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, ‘Atakai, Fetu’utaki mo e Feliuliuki ‘a e ‘Ea - Va'a 'i Ha'apai

Vaha’ā taimi ‘o e ‘atita: Ma’asi 2019 – Ma’asi 2021 (māhina ‘e 25)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga Lolotonga
Ko e ongo faka’uli ‘o e me’alele P.1912 mo e P.1913	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ofisa Fakahoko Fatongia ke fakapau’i ko e ngaahi lēkooti kotoa ‘a e kau faka’uli pea mo e ngaahi tohi loka ke tauhi	Te’eki fakahoko ha fakalelei
Vakai’i ma’u pe ‘a e tohi ngāue’aki ‘o e me’alele ‘e ha ‘Ofisa Ma’olunga, ke fakahoko fakalelei	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Lēsisita koloa tauhi tu’upau	Te’eki fakahoko ha fakalelei

2. Pa’anga Talitotongi

a. ‘Ikai ke fakahoko lelei ‘a e vakai tau’atāina

Na’e fakamo’oni’i ‘e he ‘atita na’e ‘ikai ke fakahoko lelei ‘a e vakai tau’atāina ‘i he vaha’ā taimi ‘o e ‘atita.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e Potungāue ke fai pau ki he tu'utu'uni 'a e Tohi Tu'utu'uni Fakafale Pa'anga 'i hono fakahoko lelei 'a e vakai tau'atāina, ke ta'ofi ha ngaahi fehalaaki 'e lava 'o hoko pe a mo tōmui ai 'a e fakahū pa'anga

3. Pa'anga hū mai

- a. **'Ikai ha lēsisita pa'anga hū mai na'e tauhi 'i he Va'a**

Ngaahi fokotu'u

2. Ko e lēsisita pa'anga hū mai ke fokotu'u, lēkooti lelei pea kakato 'i he taimi kotoa pe 'e he 'ofisa fakahoko fatongia.

4. Fakamole

Na'e fakatokanga'i 'e he 'Atita ko e ngaahi fehū'aki fakapa'anga e ni'ihī mei he husepāniti 'o e 'Ofisa Fakahoko Fatongia lolotonga 'o e vaha'a taimi na'e 'atita'i pe a ikai malava ke fakamo'oni'i mei he ngaahi tohi fakamo'oni ke ne fakahā'a'i mai mei he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ha feta'ofi'aki 'o e ngaahi fiema'u (conflict of interest) pea mei he kautaha na'e fakatau mei ai talu mei he taimi na'e fakamafai'i ai 'i he malumalu 'o hono mafai.

Ngaahi fokotu'u

3. Ko e Potungāue ke fokotu'u ha founiga ngāue 'aonga ki hono fili 'o e kautaha te nau fakatau mei ai.
4. Ko e kaungāue 'oku 'i ai 'enau felāve'i pe a mo ha ngaahi fe'aveaki fakapa'anga 'e hoko ai ha feta'ofi'aki 'o e ngaahi fiema'u, ke fakapapau'i ma'u pe 'oku fakahā'a'i.
5. Ko e Potungāue ke fokotu'u fakalotofale ha tu'utu'uni ngāue mo ha founiga ngāue ke hoko ko ha me'angāue ke ne tala 'a e feta'ofi'aki 'o e ngaahi fiema'u, kae hā sino ai 'a e anga totolu 'i hono ngāue'aki 'a e pa'anga 'a e pule'anga.

- a. **'Ikai faingamālie 'a e tohi loka ki he 'atita**

Na'e 'ikai ke malava 'o fakapapau'i 'a e ngāue'aki totolu 'o e 'utu ki he me'alele P2035 koe'uhī na'e 'ikai ke faingamālie 'a e tohi loka ki he 'atita

Ngaahi fokotu'u

6. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia ke ne fakapapau'i ma'u pe ko e ngaahi lēkooti 'oku tauhi lelei.

3.3.28 Potungāue Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi, Ma'u'anga Fakamatala, Tokangaekina Ngaahi Fakamatami Fakaenatula, 'Atakai, Fetu'utaki mo e Feliuliuki 'a e 'Ea - Va'a 'i 'Eua Vaha'a taimi 'o e 'atita: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Fakamole

- a. **'Ikai ha lēkooti 'o e tohi taimi**

Na'e 'ikai ke 'i ai ha lēsisita tohi taimi 'i he va'a 'i 'Eua 'i he vaha'a taimi 'o e 'atita. Ko e ngaahi totongi lahi taha 'a e Va'a ni 'oku mei he vouti 'o e kaungāue tu'uma'u, 'a ia 'oku fakahoko pe ia pea mei he 'ulu'i 'ofisi 'i Nuku'alofa, ka 'oku fiema'u 'a e ngaahi lēkooti ki he tohi taimi ke fakakakato 'aki 'a hono teuteu'i 'o e ngaahi vausia.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e lēsisita tohi taimi ke kamata'i 'i he 'Ofisi 'o e Fakafofonga Pule'anga 'i he faingamālie vave taha ki he MEIDECC- Va'a 'i 'Eua.
2. Ko e Talēkita ki he Va'a Ngāue Poupo ke fatongia'aki hono fakapapau'i ko e ngaahi lēkooti 'a e Potungāue ki he kaungāue 'oku tauhi mo fakakakato ma'u pe pea mo falala'anga.

e. **‘Ikai ha tohi vouti**

Na'e 'ikai ha tohi vouti 'e tauhi 'i he MEIDECC Va'a 'i 'Eua 'a ia 'oku mahino mei ai ko hono fakafehoanaki 'o e ngaahi fakamole pea mo e ngaahi lēkooti vouti 'a e Potungāue Pa'anga- Va'a Pa'anga 'i he māhina kotoa 'oku 'ikai fakahoko lelei.

Ngaahi fokotu'u

3. Ko e tohi vouti kuopau ke fokotu'u 'i he MEIDECC Va'a 'i 'Eua 'i he faingamālie vave taha.
4. Ko hono fakafehoanaki 'o e ngaahi lēkooti fakamole pea mo e ngaahi lēkooti vouti 'o e Va'a Pa'anga 'i he māhina kotoa ke fakamalohi'.

f. **Ngaahi vausia mole**

Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita ko e ngaahi vausia, 'oku 'ikai ke tauhi lelei he ko e ngaahi vausia 'e 15 na'e 'ikai ke ma'u.

Ngaahi fokotu'u

5. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia kuopau ke fakapapau'i ko e ngaahi vausia kotoa 'oku tauhi lelei 'i he 'Ofisi.

**3.3.29 Potungāue Fakamatala ‘Ea, Ma'u'anga Ivi, Ma'u'anga Fakamatala, Tokangaekina Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, ‘Atakai, Fetu'utaki mo e Feliuliuki ‘a e ‘Ea - Va'a ‘i Niuatoputapu
Vaha'a taimi ‘o e ‘atita: Siulai 2019 – Ma'asi 2021 (māhina ‘e 23)**

1. Fakamole

a. **‘Ikai ha lēsisita ki he ngaahi hū koloa**

Ko e ngaahi fakamole na'e ngāue'aki lelei pe pea mo ngāue'aki totonu 'i he va'a Niuatoputapu, ka na'e fakatokanga'i 'e he 'atita na'e 'ikai ha lēsisita 'e tauhi ki he ngaahi hū koloa.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e takingāue 'o e va'a pa'anga kuopau ke fakapapau'i 'oku 'i ai ha lēsisita ki he ngaahi hū koloa.
2. Ko e kotoa 'o e ngaahi hū koloa kuo pau ke talui ia 'i he lēsisita pea mo fakahoko hano lau ma'u pe.

3.3.30 Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua

Vaha'a taimi ‘o e ‘atita: Sanuali 2019 – Sune 2022 (māhina ‘e 42)

1. Muimui'i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Tōmui 'o e fakahū pa'anga	Te'eki ha fakalelei ki ai
‘Ikai ha tuku'anga pa'anga malu	Te'eki ha fakalelei ki ai
‘Ikai fakahoko lelei 'a e vakai tau'atāina	Te'eki ha fakalelei ki ai
Si'isi'i hono to'o 'o e totongi tukuhau 'a e kaungāue mataotao	Te'eki ha fakalelei ki ai
Faka'atā 'e he Potungāue 'a e kau ngāue lau'aho ke folau ki tu'apule'anga	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
‘Ikai ke tauhi fakalelei 'a e ngaahi lēkooti pea mo e vausia	Te'eki ha fakalelei ki ai
‘Ikai ke fakamo'oni 'a e kaungāue 'i he lēsisita tohi taimi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
‘Ikai ha lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Te'eki ha fakalelei ki ai
‘Ikai ha fakamo'oni faka'ofisiale ki hono 'ave 'a e me'alele 'i he vaha'a 'o ha ongo Potungāue	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
‘Ikai ke fakakakato mo tauhi ma'u 'a e tohi loka	Te'eki ha fakalelei ki ai

2. Pa'anga talitotongi

a. Tōmui 'a e fakahū pa'anga

Ko e tānaki pa'anga 'e ua na'e hulu 'i he \$100 ka na'e 'osi ha ngaahi 'aho 'oku kei 'i he Potungāue pe ia.

Ngaahi fokotu'u

1. Ko e kotoa 'o e ngaahi pa'anga 'oku tānaki, kuopau ke fakahū ki he pangikē pea mo falepa'anga 'i he 'aho kotoa 'o hangē ko ia 'oku tu'utu'uni 'i he Tohi Tu'utu'uni Fakafale Pa'anga.
2. Ko e takingāue 'o e va'a pa'anga ke fakapapau'i 'oku fakahū ma'u pe 'a e pa'anga 'i he 'aho kotoa.

e. Ngāue kākā'a'i'aki hono fakahū 'o e tohi talitotongi ki he pepa pa'anga pea mo e ngaahi lēkooti fakahū pa'anga

i. Ikai ke tatau hono fakahū 'a e fakaikiiki 'o e tohi talitotongi pea mo e pepa pa'anga

Ko e Kalake Kalasi II na'a ne fakahū 'a e fika talitotongi 527500 and 527501 ki he tohi pepa pa'anga na'a ne ngāue hala'aki 'a e ngaahi fakaikiiki ko ia 'i he tohi talitotongi ki he pepa pa'anga, 'a ia ko ia pe 'oku ne toe teuteu'i pea mo e ngaahi pepa fakahū pa'anga.

ii. Tobi nima'i hono liliu 'o e 'aho 'i he tatau 'o e tobi tali totongi

Ko e 'Ofisa Tauhitohi Ma'olunga na'a ne liliu 'a e 'aho 'i he tatau 'o e tohi talitotongi fika 527551 pea mo e fika 527500 mei he 'aho 20/3/2020 ki he 'aho 25/6/2020.

iii. Vairai 'a e founa pule'i fakaloto Potungaue

Ko e matavaivaivai 'eni 'oku hoko pea 'ikai lava 'o tala 'e he founa ngāue 'o hono pule'i fakaloto Potungaue.

iv. Ikai ke fakahoko lelei 'a e fatongia 'o e vakai tau'atāina

Ko e Taki Ngāue 'o e Va'a Pa'anga na'e 'ikai ke fakahoko 'aonga 'a hono vakai tau'atāina 'a e fakahū 'o e tohi talitotongi ki he pepa pa'anga.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke fakatokanga (*reprimanded*) ki he Kalake Kalasi II, fekau'aki mo e ta'etokanga 'i hono fakahū 'o e tohi talitotongi ki he pepa pa'anga.
4. Ko e Tauhitohi Ma'olunga, ke fai ha tautea fe'unga 'i hono liliu tohi nima'i 'o e 'aho 'i he tatau 'o e tohi talitotongi.
5. Ko e Pule Tauhitohi, ke fakamanatu 'a e mātu'aki mahu'inga mo 'aonga hono fakahoko 'a e vakai tau'atāina.

f. Kehekehe 'a e 'aho 'i he tohi talitotongi pea mo e 'aho 'i he pepa pa'anga

Ngaahi fokotu'u

6. Ko e 'Ofisa 'oku fakafatongia'aki 'a hono fakahū 'o e pepa pa'anga pea hono vakai'i tau'atāina 'o e tohi talitotongi pea mo e pepa pa'anga ke akonaki'i fe'unga pea fakamanatu 'a e mahu'inga 'o e faipau mo hono fakahoko 'a e fatongia ke tonu ma'u pe.

h. 'Ikai ha tuku'anga pa'anga malu ki he pa'anga 'oku tānaki

Ko e kau tānaki pa'anga pea moe kau ngāue kotoa 'i he va'a pa'anga 'oku nau 'atā ki he 'Ofisi Pa'anga 'a ia 'oku tānaki ai 'a e pa'anga pea tauhi ai ke fakahū ki he pangikē.

Ngaahi fokotu'u

7. Ko e taki ngāue 'o e va'a pa'anga kuopau ke fakapapau'i ko e pa'anga 'a e pule'anga 'oku tauhi ia 'i he feitu'u 'oku malu 'o hangē ko ia 'oku fiema'u 'i he Tohi Tu'utu'uni Fakafale Pa'anga.

i. ‘Ikai ke fakahoko lelei ‘a e fatongia ‘o e vakai tau’atāina

Ngaahi fokotu’u

8. Ko e vakai tau’atāina ke fakahoko fakalelei, fakapapau’i ‘oku tonu pea mo kakato ‘a e ngaahi fiema’u ‘oku fakahū ki he pepa pa’anga.

3. Pa’anga Hū Mai

a. Lēsisita ta’ofi (bookings) ‘o e ngaahi feitu’u

- i. *Na’e ‘ikai ha lēsisita ki hono totongi ta’ofi ‘o hono ngāue’aki fakataimi ‘o e ngaahi feitu’u: Falemamata’anga Sipoti ‘o ‘Atele pea mo Terfaiva.*

Na’e ‘ikai malava ‘e he ‘Atita ‘o fakapapau’i ‘a e kakato mo e tonu ‘o e pa’anga hū mai ‘oku tānaki mei he ngaahi me’a ‘oku fakahoko ‘i ‘Atele pea mo Teufaiva. ‘Ikai ngata ai, ka koe mo’ua ke tānaki mai na’e ‘ikai ke malava ke fakapapau’i kakato.

Ngaahi fokotu’u

9. Ko e Potungāue ke ne fokotu’u pea mo tauhi ha lēsisita ki hono ngāue’aki mo e totongi fakataimi ‘o e ngaahi feitu’u.
10. Ko e ‘ofisa ‘oku ‘i ‘Atele mo Teufaiva ke lēkooti lelei ‘a e kotoa ‘o e ngaahi me’a ‘oku fakahoko ‘i ai.
11. Ko e lēsisita ki he totongi ta’ofi’ ke fakafehoanaki ma’u pe pea moe pa’anga hū mai ‘oku tānaki.

e. Mo’ua te’eki ke tānaki mai

- i. *‘Ikai ke teuten’i ha lipooti kakato ‘o e ngaabi mo’ua te’eki ke tānaki mai*
ii. *Vairai ‘a e founiga ngāue ki hono tānaki mai ‘o e mo’ua*

Ko e ‘ikai malava ke tānaki mai ‘a e ngaahi mo’ua, ‘oku’ne fakahā mai ai ‘a e matavaivai ‘i he founiga ngāue ‘o hono pule’i, pea ‘e iku mole ai ‘a e pa’anga hū mai ‘a e pule’anga

Ngaahi fokotu’u

12. Ko e ‘Ofisa Tauhitohi kuopau ke fokotu’u pea tauhi ‘a e lēkooti ‘o e ngaahi mo’ua ke tānaki mai ‘e he Potungāue ma’u pe.
13. Ke ‘i ai ha founiga mahino ki hono tānaki mai ‘a e ngaahi mo’ua ‘okapau ‘oku faka’ata ‘ae fakatau fakamo’ua ‘e he Potungāue ‘o fakatatau pea mo e tu’utu’uni fakamafai’i ‘o e fakatau fakamo’ua.

f. Hilifaki ‘a e totongi ‘ikai ke fakamafai’i

Ko e ‘Ofisa Tauhitohi (tānaki pa’anga) na’a ne hilifaki ‘a e totongi na’e ‘ikai fakamafai’i ki he kakai pea ‘ikai ke lēkooti ‘i he tohi talitotongi ‘a e taimi na’e puka ai.

Ngaahi fokotu’u

14. Ko e tānaki ‘o e pa’anga hū mai ke hilifaki ma’u pe ‘a e totongi ‘o fakatatau pea mo e totongi kuo fakamafai’i.
15. Ko e tānaki ‘o e pa’anga hū mai ke lēkooti ‘a e houa ‘oku puka ‘e he kakai ‘i he tohi talitotongi ke fakapapau’i ‘oku tonu ‘a hono hilifaki ‘o e totongi.
16. Ko e ‘Ofisa Tauhitohi, ke tautea ki hono ngāue’aki ‘a e ngaahi totongi ‘oku ‘ikai fakamafai’i.

4. Fakamole

a. Ngāue tu’ataimi

- i. *Na’e ‘ikai kakato ‘a e pepa poupou na’e tanhi fakataba pea mo e rausia.*

Ngaahi fokotu’u

17. Ko e ‘ofisa fakahoko fatongia ke tautea fe’unga ki he toutou hoko ‘a e matavaivai ni, na’e ‘o hake pe ‘e he ‘atita ‘i he ta’u ki mu’a.

e. **Totongi koloa mo ngāue**

i. *Ikai ha fakafehoanaki 'a e vouti*

Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita na'e 'ikai lelei 'a e fakafehoanaki 'o e vouti.

Ngaahi fokotu'u

18. Ko e 'ofisa fakahoko fatongia ke fakapapau'i ko e fakafehoanaki 'o e vouti 'a e Potungāue 'i he māhina kotoa 'oku fakahoko ma'u pe.

f. **Me'a'ofa fakangāue mo e 'inasi**

i. *Ikai ke vakai'i 'a e ngaahi me'a'ofa fakangāue*

Na'e 'ikai ke toe vakai'i 'e he Potungāue 'a e me'a'ofa kotoa pe ke mahino 'oku ma'u 'a e taumu'a totonu mo 'aonga na'e ngāue'aki ki ai.

ii. *Ikai ha lipooti ki he ngaahi me'a'ofa*

Na'e 'ikai ha lipooti pea mei he ngaahi kulupu 'o e anga 'o 'enau ngāue'aki 'a e pa'anga, he ko e konga ia 'o e tohi felotoi 'o e me'a'ofa.

Ngaahi fokotu'u

19. Ko e Potungāue ke hiki hake 'a e founa pule'i 'o e me'a'ofa 'a e pule'anga ke faipau kakato pea mo e tu'utu'uni 'a e Tohi Tu'utu'uni Fakafale Pa'anga fekau'aki pea mo e me'a'ofa. Pea ke fakapapau'i ko e ngaahi me'a'ofa kotoa 'a e pule'anga kuopau ke fakamamafa'i hono ngāue'aki ki he taumu'a totonu ko ia na'e felotoi ki ai pea mo e Potungāue/Pule'anga.

5. Koloa Tauhi tu'upau

a. **'Ikai ke kakato mo toe vakai'i 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau**

Na'e 'ikai ke fakafehoanaki 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau pea mo e tohi vouti. Ko e ngaahi lēkooti na'e tauhi na'e 'ikai ke kakato ke falala ki ai te ne malava 'o 'omai 'a e kakato mo tonu 'o e lēkooti ki he ngaahi koloa tauhi tu'upau ke taliui ki he koloa tauhi tu'upau 'a e Potungāue 'i he vaha'a taimi 'o e 'atita.

e. **'Ikai kakato, faka'ilonga'i mo 'ilo'i 'a e feitu'u 'oku 'i ai 'a e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u 'a e Potungāue**

Ko e 'ikai ke fakahingoa mo faka'ilonga'i 'a e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'oku ne fakatupulaki 'a e ngaahi me'a 'e ala hoko 'o mole mo to'o 'a e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u 'o ngāue'aki ki ha me'a kehe ia mei he taumu'a 'a e pule'anga.

f. **'Ikai ha fakamafai'i 'o hono faka'auha 'o e 'aisi \$1,450**

Na'e faka'auha 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'a e pule'anga 'o 'ikai hano fakamafai'i mei he Kōmiti Faka'auha 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau 'a e Pule'anga.

Ngaahi fokotu'u

20. Ko e lēsisita koloa tauhi tu'upau kuopau ke kakato ma'u pe pea ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau kotoa 'a e Potungāue ke fakahingoa pe faka'ilonga'i ke faingofua hono 'ilo'i.
21. Ko e lisi/lēkooti 'o e ngaahi koloa tauhi tu'uma'u mei he \$100 ki he \$5,000 kuopau ke lēkooti pea tauhi 'i he Potungāue ki he taumu'a ko hono pule'i mo tataki hangē ko ia kuo tu'utu'uni ki ai 'a e Tohi Tu'utu'uni Fakafale Pa'anga.
22. Ko e ngaaahi koloa tauhi tu'upau fe'unga mo e \$70,658.17 na'e lisi, kuopau ke fai ha ngāue he vave taha ke 'ilo'i, fakafoki pea lipooti ki he 'Atita Seniale ke muimui'i 'a e me'a totonu na'e hoko.
23. Ko hono faka'auha 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau kuopau ke 'uluaki fakamafai'i mei he Kōmiti Faka'auha 'o e Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau 'a e Pule'anga kimu'a pea toki faka'auha.

6. Tohi loka

i. *Ikai ke tauhi kakato ‘a e tohi loka ki he me’alele ‘a e Potungāue*

Ngaahi fokotu’u

24. Ko e tohi loka ‘o e me’alele takitaha ‘a e Potungāue kuo pau ke tauhi kakato.
25. Ko e kotoa ‘o e kau faka’uli me’alele ‘a e Potungāue pea mo e Taki Ngāue ki he Fefononga’aki kuopau ke fakapapau’i ‘oku fakafonu ‘a e ngaahi fakaikiiki ‘o e tohi loka tautaufitō ki he ngāue’aki ‘o e ‘utu pea kakato ma’u pe.
26. Ko e Taki ‘o e Va’a Pa’anga kuopau ke vakai’i tau’atāina ma’u pe ‘a e tohi loka.

ii. *Ikai ha totongi fakafoki mei he ‘ofisa fakahoko fatongia (‘Ofisa Fakalakalaka Sipoti)*

Na’e te’eki ke totongi fakafoki ‘a e maumau ki he pasi P.2044, na’e fakamahu’inga ki he \$25,180 na’e fakatu’utamaki ‘i he hala pule’anga ‘i Sepitema 2021.

Ngaahi fokotu’u

27. Ko e ‘Ofisa Fakalakalaka Sipoti kuopau ke ne totongi fakafoki hono ngaahi ‘a e maumau na’e hoko ki he pasi.
28. Ko e totongi fakafoki ko ‘eni ke fakahoko pe ‘i he faingamālie vave taha ko e mei lava ‘eni ‘a e ta’u mei he fakatu’utamaki na’e hoko.
29. Ko e kau faka’uli pe kuo ‘osi fakamafai’i ke nau faka’uli ‘i he me’alele ‘a e Potungāue tukukehe kapau kuo fakamafai’i ha tokotaha ngāue pea mei he Pule ‘o e Va’a/Pule Ngāue/Minisitā.

3.3.31 Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua – Va’a ‘i ‘Eua Vaha’a taimi na’e ‘atita’i: Ma’asi 2019 – March 2021 (māhina ‘e 25)

1. Fakamole

a. Fakamole totongi mei he vouti hala

Ko e ngaahi fakamole ‘e ni’ihī na’e totongi mei he vouti Fefolau’aki fakalotofonua ‘o hangē ko e me’atokoni & fakamokomoko mo e no ha feitu’u ki ha polokalama.

Ngaahi fokotu’u

1. Ko e ‘Ofisa fakahoko fatongia ke ‘oua ‘e toe lipooti ‘a e founiga ngāue ko eni ‘i he kaha’u.
2. Ko hono fe’ave’aki ‘o e pa’anga ki ha vouti kuo hulu atu hono ngāue’aki, kuopau ke faipau ki he Fakahinohino Faka-falepa’anga 2020, Kupu 14.

3.3.32 Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua – Va’a ‘i Niuatoputapu Vaha’a taimi na’e ‘atita’i: Siulai 2019 – Me 2021 (māhina ‘e 23)

1. Fakamole

a. Ngaahi Vausia Fakamole na’e ‘ikai tauhi ma’u mo maau

Na’e tauhi ‘e he va’a ‘i Niuatoputapu ‘a e ngaahi vausia fakamole, ka na’e ‘ikai ha pepa poupou ‘e tauhi ki ai ‘i he taimi tatau ko e fakaikiiki ki he fakamole na’e ‘ikai kakato hono fakahoa ki he tohi mo’ua, ka na’e ‘ikai ha tohi mo’ua ‘e tauhi fakataha mo e vausia.

Ngaahi fokotu’u

1. ‘I he’ene hala mo ha tohi mo’ua, kuopau ke fakakau kakato ‘a e fakaikiiki ‘o e fakamole kotoa pe ‘i he vausia, koe’uhī ke ‘oua ‘e toe fai ha kumi ki he fakaikiiki ‘oku ‘ikai ma’u ki he ‘atita.
2. Ke fakamanatu ki he Kalake fakahoko fatongia (Kalake Kalasi II) ‘a hono fatongia ke fakapapau’i ko e pepa poupou kotoa pe felāve’i mo ha fakamole ‘oku tauhi fakalei.

e. **‘Ikai fakahoko ‘a e vakai’i tau’atāina ki he fakafehoanaki ‘o e tohi vouti.**

Ko e ‘ofisa pe ‘e taha ‘i he Va’ā ni, pea ‘oku’ne toe fakahoko ‘a hono tokanga’i ‘a e tohi vouti ‘a e ngaahi Potungāue ‘i Niuatoputapu. Kuo mau fetu’utaki ki he Kalake pea ne tali lelei ke ‘ave ki he Fakafofonga Pule’anga ke ne fakahoko ‘a e vakai’i tau’atāina ‘o e fakafehoanaki ‘o e tohi vouti.

Ngaahi fokotu’u

3. ‘E muimui’i ‘e he ‘Atita’ ‘a e ‘isiū ko eni’ ‘i he ‘a’ahi faka’atita hoko ki he ‘ofisi.

f. **‘ikai ha lēsisita ki he hū koloa**

Na’e fakatokanga’i ‘e he ‘atita ‘oku ‘ikai tauhi ha lēsisita ki he hū mai mo totongi ‘o e ngaahi koloa kotoa ki he Va’ā ni.

Ngaahi fokotu’u

4. Ke kamata mo tauhi ha lēsisita ki he koloa hū mai pea ke lēkooti ‘a e koloa kotoa ‘oku hū mai mo totongi ki ai.
5. ‘E muimui’i ‘e he ‘atita ‘a e ‘isiū ni ‘i he ‘a’ahi faka’atita hoko.

3.3.33 ‘Ofisi Palēmia

Vaha’a taimi na’e ‘atita’i: Sune 2018- Sepitema 2021 (māhina ‘e 40)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
Fakahū mai ‘o e kaungāue aleapau <ul style="list-style-type: none"> • Na’e fokotu’u ‘e he ‘Atita’ ke fakafoki ‘a e pa’anga na’e totongi ki he kau ngāue aleapau fale’i ‘e toko tolu (3) na’e ‘ikai fakamafai’i ‘e he Komisiona ki he kaungāue fakapule’anga. • ‘Oku fokotu’u atu ‘e he ‘Atita ke ‘ave ‘a e ‘isiū ko ‘eni ki he ‘Ofisi ‘o e ‘Ateni Seniale, ke hoko atu ha ngāue fakalao ke fakafoki ‘a e Pa’anga ‘a e Pule’anga ‘a ia na’e totongi ta’efakamafai ki he kau ‘Ofisa fakahoko fatongia. 	<ul style="list-style-type: none"> • ‘Ikai ha ngāue ki ai
Folau ki muli ‘a e ‘Ofisa tokoni fakafo’ituitui ‘a e Palēmia mālōlō ma’ae Palēmia: <ul style="list-style-type: none"> • Na’e fokotu’u ‘e he ‘Atita ke totongi fakafoki ‘e he ‘Ofisa tokoni fakafo’ituitui ‘a e Palēmia mālōlō, Hon ‘Akilisi Pohiva, ‘a e pa’anga na’e totongi ki ai he ‘ene folau ki muli lolotonga ko ia na’e fakangāue’i ia ‘e he Palēmia mālōlō ka e ‘ikai ko e Pule’anga. • Ke tuku ki he ‘Ofisi ‘o e ‘Ateni Seniale ke fai ha ngāue fakalao ‘e ala malava ke fakafoki’aki ‘a e Pa’anga ‘a e Pule’anga na’e totongi ta’efakamafai kiate ia, ‘o kapau ‘e ‘ikai malava ‘e Mr Pohiva ke fakafoki ‘o hangē ko ia na’e fokotu’u. 	Te’eki fakahoko ha fakalelei
Fakamole mei he Kaati na’e ‘ikai fakamafai: <ul style="list-style-type: none"> • Na’e fokotu’u ‘e he ‘Atita’ ke totongi fakafoki ‘e he Palēmia mālōlō ‘a e Pa’anga ‘a e Pule’anga na’e ngāue’aki ki he tikite vakapuna mei ‘Aokalani, Nu’usila. 	Te’eki fakahoko ha fakalelei
Mo’ua vai mo e ‘uhila ‘o e Paaka Popua	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Fakatau mai ‘o e me’alele ‘e 2	
Pa’anga Tali totongi	Fakahoko ‘a e fakalelei ‘i ai
Fakamole: <ul style="list-style-type: none"> • Me’ā’ofa fakangāue ki he Komiuniti (Fika 1502) • Ngaahi Poloseki makehe (Fika 1550) • Ngāue tu’ā taimi 	

2. Fakamole

a. Me'a'ofa fakangāue ki he Komiuniti – Fika 1502

Ko e konga lahi ‘o e ngaahi fehū’aki fakapa’anga na’e hoko, na’e fekau’aki ia mo e ngaahi ngāue ‘i he ngaahi motu ‘i tahi. Ka neongo ia, na’e nofo taha pe ‘a e ‘Atita ‘i he kolo ‘e fa (4) ‘i Tongatapu na’a nau ma’u ‘a e me'a'ofa fakangāue’, ‘i he koloa tu’uma’u ‘o hangē ko e misini kosi, misini kini, misini tutu’u ‘akau, palou, komipiuta to’oto’o, misini hiki tatau, misini hele’uhila mo e lā.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ko e kau ma’u monu mei he Me'a'ofa fakangāue ‘a e Pule’anga kuopau ke lēsisita ko ha sino fakalao, sosaieti fetokoni’aki fakalao
2. Ko e ngaahi me'a'ofa tokoni koloa tauhi tu’uma’u ki he komiuniti ke faipau ki he tu’utu’uni felāve’i mo e Tu’utu’uni Faka-Fale Pa’anga, ‘o kau ki ai ‘a e Kupu 35, 79 moe 84.
3. Ko e fakamole ta’efakamafai’i mo e toutou hoko ‘a e ‘ikai faipau moe tu’utu’uni ‘oku malava ke tautea mamafa ai ‘a e ‘Ofisa fakahoko fatongia.
4. ‘Oku ‘ikai faitatau ‘a e tokoni me'a'ofa koloa tu’uma’u mo e Tu’utu’uni fakahinohino Faka-Fale Pa’anga, Kupu 35, pea ‘oku lau ia ko e ngāue ‘ikai fakatatau ki hoto mafai pea ‘oku fiema’u ke ta’ofi faka’aufuli ‘o ‘ikai toe hoko.
5. Ke fokotu'u mo teuteu ‘e he Potungāue Pa’anga ha tu’utu’uni fe’unga ki hono pule’i ‘o e Me'a'ofa fakangāue koloa tauhi tu’uma’u ‘a ia ‘oku ‘ikai kau ‘i he Tu’utu’uni fakahinohino Faka-Fale Pa’anga, kupu 35 pea mo e founiga fakatauhi tohi ‘a e Pule’anga.

Tali ‘a e ‘Ofisi Palēmia

Ko e tali mei he ‘Ofisi Palēmia ‘oku kan ai ‘a e fakama’ala’ala mei he Fakahinohino lao Pule. Ko e ngaahi tali mahu’inga mo felāve’i mo e ngaahi fokotu'u ‘oku fakakan atu ‘i lalo:

Mei he Fakahinohino Lao Pule

Fakama’ala’ala ki he Me'a'ofa fakangāue ki he Komiuniti.

1. ‘Oku mau fakatokanga’i ‘a e fakama’ala’ala, fakamatala mo e fakamo’oni ‘oku ‘omai, ka ko e ngaahi me'a'ko ia na'e fakatatau ki he aleapan ‘a e Pule’anga, kautaha, mo e tokotaha na'e taumu'a ki ai.
2. Ko e natula ‘o e me'a'ofa ko eni ‘oku kan pe ia ‘i he ‘uhinga ‘o e Me'a'ofa fakangāue ‘i he Konga 2 ‘o e Lao Pule’i ‘o e Pa’anga ‘a e Pule’anga koe’ubi ko e kautaha ko e fakafifonga ia ‘o e Pule’anga (Potungāue) ‘oku nau fakahoko ‘a e tokoni ‘aki hono langa ‘o e ngaahi sale ki he kau ma’u monū.
3. Kapan ko e tu’unga ia ‘oku ‘i ai, pea tā ko e kautaha mo e kau ma’u monū ko e sino lēsisita fakalao.
4. Ko ia ai ‘oku kei tu’uma’u pe ‘a ‘emau fuafua fakakaukan, ko e kau ma’u monū ko e kautaha lēsisita fakalao, ka e ‘ikai ko e kautaha ta’e lēsisita.
5. ‘Oku mau fakatokanga’i foki ‘a e fakamatala ki he founiga ‘oku fakahoko ‘e he Pule’anga ke fakaa’u ‘a e tokoni ki he kau ma’u monū ‘o fou ‘i he ngaahi kautaha ngāue ‘a ia ‘oku ne ‘omai ‘a e fakamo’oni ke ta’ofi ‘aki ‘a e ngāue bala ‘aki ‘a e tokoni mei he Pule’anga.

3. Ngāue tu’ā taimi

Na’e fakatokanga’i ‘e he ‘atita ‘a e hiki lahi ‘a e ngāue tu’ā taimi ‘i he 2018/19. Ko e ta’u fakapa’anga ko eni, na’e hoko ai ‘a e me'a'fakafonua na'e tupunga ai ‘a e hiki ‘i he fakamole ki he ngāue tu’ā taimi. ‘Oku kau ki henī ‘a e ‘aho Fakahifo ‘o ‘ene ‘Afio, Faka’ali’ali ngoue ‘i he kātoa ‘o e ngaahi motu ‘i tahi, Huufi ‘o e uafu Taufa’ahau, fakataha ‘o e halafononga ki Ha’amoa, me’afaka’eiki ‘o Pilinisesi Taone mo e ‘a’ahi fakatu’i ‘a e Pilinisi Kalauni ‘o Noaue.

a. Laka hake ‘a e totongi ngāue tu’ā taimi ‘i he patiseti

Na’e lahi ange ‘a e pa’anga na’e totongi ki he ngāue tu’ā taimi ‘i he patiseti na’e vahe’i ki he ta’u fakapa’anga kotoa pe, pea ko e maumau’i ia ‘o e TI 32(2). ‘A ia ‘oku ‘uhinga ia ‘oku ‘ikai ‘aonga ‘a hono mapule’i ‘o e patiseti ki he fakamole ‘a e Pule’anga.

Ngaahi fokotu'u

6. Ke fakapa'anga 'a e ngāue tu'a taimi 'oku hulu, 'aki ha 'esitimeti fakalahi pe ko e sino'i pa'anga talifaki.
7. 'E muimu'i 'e he 'atita 'a e founiga ke solova'aki 'a hulu atu 'a e fakamole ki he ngāue tu'a taimi.
8. Ke fai ha fakatokanga ki he 'ofisa fakahoko fatongia ki he toutou hoko 'a e hulu atu fakamole ki he ngāue tu'a taimi.
9. Ke talui 'a e Potungāue Pa'anga mo e 'Ofisi Palēmia fakatou'osi ki he hulu atu 'a e fakamole ki he ngāue tu'a taimi. Ke teuteu 'e he ongo Potungāue' ni ha fakamatala fakamo'oni ki he lahi hake 'a e ngāue tu'a taimi 'i he vahevahe na'e fakamafai'i pea mo ha 'uhinga lelei ki he 'ikai tukuaki'i ai 'a e ongo 'ofisa fakahoko fatongia ki he fakamole 'ikai ha pa'anga 'e vahe'i ki ai.

e. **Totongi ngāue tu'a taimi 'ikai ha fakamatala poupou kakato.**

Ko e konga 'o e ngāue tu'a taimi na'e totongi, na'e ikai ha vausia fakamole, palani ngāue, lēkooti houa ngāue, lēsisita ma'u ngāue ke poupou ki he vausia ngāue tu'a taimi 'o fakatatau ki he TI 19 (11).

Ngaahi fokotu'u

10. Ke totongi fākafoki 'a e ngāue tu'a taimi 'i he tēpile 7 (\$55,823.15) mo e tēpile 8 (\$33,359.57).
11. Ko e taki ngāue 'o e 'akauni ke siofi mo tokanga'i 'a e kaungāue poupou ke fakapapau'i ko e ngāue tu'a taimi 'oku 'ikai hulu atu 'i he patiseti na'e vahe'i pea ke tauhi mo fakataha'i 'a e pepa poupou kotoa pe ki he vausia ngāue tu'a taimi kakato ma'u pe ki he 'atita ka hoko.
12. Ke muimui'i 'e he 'Atita 'a e fakamo'oni kuo faile ki hono fakahoko 'a e ngaahi fokotu'u 'a e 'atita.

Tali 'a e 'Ofisi Palēmia

'Oku fakatokanga'i 'e he 'Ofisi Palēmia ko e taimi lahi 'oku hulu atu ai 'a e fakamole 'i he patiseti 'a e taimi 'oku lilu ai 'a e Pule'anga. 'Oku hū mai 'a e Pule'anga fo'ou mo e ngaabi tu'unga fo'on pea 'oku siema'u ke liliu 'a e ngaabi me'a kuo teuteu ke ngāue'aki pea 'oku siema'u mo ha pa'anga fakalabi mei he Sino'i pa'anga talifaki. 'Oku fakatokanga'i 'e he 'Ofisi Palēmia ko e tōnouonou 'i he pepa poupou koe'nhi ko e nesia mei he loka 'o e COVID-19. Kaneongo ia 'oku ngāue atu 'a e 'Ofisi Palēmia ke tauhi 'a e ngaabi pepa poupon.

3.3.34 'Ofisi Palēmia – Va'a 'i Niuatoputapu

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

1. Fakamole

- a. **'ikai kakato hono tauhi 'o e vausia – 'ikai ha pepa poupou hangē ko e tohi mo'ua.**

Ngaahi Fokotu'u

1. Kuo pau ke fakakau 'a e fakaikiiki 'o ha fakamole kuo totongi 'i he vausia, 'i he taimi 'oku 'ikai 'i ai ha tohimo'ua, koe'uhu ke 'oua 'e toe kumi 'a e 'atita ki he pepa poupou.

2. Koloa Tauhi tu'u pau

- a. **'ikai ha lēsisita 'o e Koloa Tauhi tu'upau**

Na'e'ikai tauhi ma'u ha lēsisita 'o e Koloa Tauhi tu'upau 'i he Va'a 'i Niuatoputapu. 'Oku fakamamafa'i 'e he 'Atita ke lēsisita 'a e Koloa Tauhi tu'upau kotoa pe 'o fakatatau ki he fōtunga 'oku 'omai 'e he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-falepa'anga.

Ngaahi fokotu'u

2. Kuopau ke kamata mo ngāue'aki 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a e Lēsisita Koloa Tauhi tu'uma'u ki he va'a 'i Niuatoputapu 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-falepa'anga.
3. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa ngāue pule 'oku ngāue'aki mo lēkooti ma'u pe 'a e Koloa Tauhi tu'uma'u.

3.3.35 ‘Ofisi Kōvana Vava’u

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019- Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai 'i he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Mo'ua pa'anga te'eki totongi mai	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Pa'anga Tali totongi

- a. Mo'ua pa'anga te'eki totongi mei he lisi 'o e kelekele 'o e Pule'anga.
Ko e totongi ki hono lisi 'o e kelekele 'o e Pule'anga na'e tōmui.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakakpapau'i 'e he Va'a ni 'oku fakamalohi'i 'a e founiga ki hono muimui'i 'o e totongi lisi tautaufito kihe lisi kelekele ta'etotongi fuoloa ke mahino 'oku totongi 'i he taimi totonu.

3. Koloa

- a. Ikai maau mo kakato 'a e lēsisita Koloa tauhi Tu'upau

Ngaahi fokotu'u

2. Ke fakapapau'i 'e he Va'a ni 'oku tauhi maau mo kakato ma'u pe 'a e lēsisita koloa tauhi tu'uma'u 'i he taimi 'oku fakatau ha koloa fo'ou.

Tali mei he ‘Ofisi Kōvana – Vava’u

Ko e ngaahi naunau ko eni ke ngāue'aki 'i he nofō'anga 'o e Kōvana. Na'e 'i ai moe ngaahi ngāue kehe na'e fakahoko fakataha'e he 'ofisi 'i he taimi ko eni 'o ikai lava ke lēkooti kakato 'a e lēsisita koloa.

4. Tohi loka

- a. Vakai'i tau'atāina 'o e tohi loka ki he GOVV.

'ikai lava ke vakai'i 'a e tohi loka 'o e me'alele No.GOVV.6. Ko e me'alele ni 'oku ngāue'aki 'e he Va'a ni ki he hiko veve, 'a ia 'oku 'i he malumalu 'o e vouti ma'a mo masani.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke fakapapau'i 'e he Va'a ni 'oku 'i ai ha 'Ofisa tau'atāina makehe mei he faka'uli ke ne vakai'i ma'u pe 'a e tohi loka.

Tali mei he ‘Ofisi Kōvana-Vava’u

Na'e vakai'i ma'u pe 'e he Pule fefonoga'aki 'a e tohi loka, ka koe'ubi na'e malolō mei he ngāue fakapule'anga 'i Tisema 2020, pea talu mei ai mo e 'ikai ha toe vakai'i 'o e tohi loka.

3.3.36 ‘Ofisi Kōvana-Ha’apai

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019-Ma'asi 2021 (25 months)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai 'o e ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Me'a'ofa fakangāue	Te'eki ha ngāue ki ai

2. Fakamole

Ko hono fakamole 'o e Sinoi Pa'anga 'a e Pule'anga 'e he Va'a ni lolotonga 'a e vaha'a taimi na'e 'atita'i na'e ngāue'aki totonu pea kau 'i hono lēkooti. Kaneongo ia, na'e 'ohake 'i he 'atita kimu'a ke fakapapau'i 'e he Va'a ni ko e me'a'ofa fakangāue kotoa pe 'oku totongi atu ke 'i ai ha tohi aleapau fakalao 'e fakamo'oni.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke ngāue leva 'a e Va'a ni ke fakapapau'i ko e me'a'ofa fakangāue kotoa pe 'oku 'i ai 'a hono tohi aleapau fakalao 'oku fakamo'oni ki ai 'a e onga faha'i pea ke tauhi mo faile maau.

3.3.37 'Ofisi Fakafofonga Pule'anga- 'Eua

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019-Ma'asi 2021 (25 months)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai 'o e ngaahi ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai totongi ki he Pule'anga 'a e pa'anga mei he fakatau atu 'o e 'one'one.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai tauhi maua 'a e vausia	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ko e vausia 'e ni'lhi na'e 'ikai fakamo'oni'i 'oku tonu	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai totongi fakatatau ki he founiga Fakatau fakapule'anga totonu	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakamole totongi mei he vouti kehe	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Totongi ki he sevesi tu'uma'u ki he taautaha pe kulupu	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Totongi 'o e tohi mo'ua na'e 'ikai 'i he hingoa 'o e 'Ofisi Fakafofonga pule'anga.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai mahino 'a e fakamatala ki he ngāue na' e fakahoko 'i he tohi hū koloa.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ngāueaki e Sitapa 'a e Potungāue 'i he fakamooni ke fakangofua 'i he tohi hū koloa mo e vausia.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai kakato 'a e pepa poupou ki he fakamole ki me'atokoni.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ngāue'aki tu'a taimi mo ta'ema'u ha ngofua 'a e me'alele fakapule'anga.	Te'eki ha fakalelei ki ai
Fakangāue'i ha 'ofisa ngāue 'i ha aleapau ngāue 'oku 'ikai faipau mo e Tu'utu'uni Fakahinohino ki he Ngāue fakapule'anga.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Kehekehe 'a e hingoa 'i he laiseni pisinisi mo e vausia totongi.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakahoko 'a e ngāue kimu'a hono fakamafai'i 'o e tohi hū koloa.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Fakamole

a. Ngāue'aki tu'a taimi 'a e me'alele fakapule'anga ta'ema'u ha ngofua.

'Ikai ha fakangofua mei he Talēkita Pule ki hono ngāue'aki tu'a taimi 'o e me'alele fakapule'anga.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke 'uluaki ma'u ha tohi fakangofua ki hono ngāue'aki tu'a taimi 'o e me'alele fakapule'anga.

3.3.38 Potungāue Fefakatau'aki moe Fakalakalaka Faka'ekonomika (MTED)

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Sanuali 2016 – Sune 2019 (māhina 'e 42)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai 'o e ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Fakahū tōmui 'o e pa'anga tānaki ki he pangikē	Fakamalō'ia 'e he 'Atita 'a e fakalelei kuo fai
Tohi loka	Fakamalō'ia 'e he 'Atita 'a e fakalelei kuo fai

2. Falekoloa fetokoni'aki

Ko e konga lahi 'o e ngaahi falekoloa fetokoni'aki, na'e toki fokotu'u pe 'i loto he māhina 'e ono 'i he taimi na'e fakahoko ai 'a e 'atita. 'Oku fakafatongia'aki 'e he Potungāue Fefakatau'aki mo e Fakalakalaka Faka'ekonomika 'a honau va'a Tokoni ki he Ngaahi Pisini si ke nau 'a'ahi mo sivi 'a e naunau fakapu'anga 'a e falekoloa sosaieti kotoa pē. Ko ia ai 'e toe vakai ki ai 'a e 'Atita' i he 'atita hoko.

3 Fakamole

a. Monomono ‘o e ngaahi me’alele ‘a e Potungāue

Na’e fakatokanga’i ‘e he ‘Atita’na’e tu’o ua ‘a e hoko ‘a e fakatu’utāmaki he hala pule’anga ki he me’alele ‘a e Minisitā. Ko e Potungāue na’á ne fakahoko hono ngaahi mo monomono ‘a e me’alele ‘i he fakamole ko e pa’anga ‘e \$6,768 ki he ‘uluaki fakatu’utāmaki. Ko e monomono ki he fakatu’utāmaki hono ua ‘oku fua ia ‘e he faka’uli.

Ngaahi fokotu’u

1. Ke fakapapau’i ‘e he Potungāue ‘oku faipau ki he fiema’u ‘a e Tu’utu’uni ki he Ngāue Fakapule’anga, Konga 2F.12, ‘i he taimi ‘oku hoko ai ha fakatu’utāmaki ki ha me’alele ‘a e Potungāue.
2. Ke fakahoko ‘e he Potungāue ‘a e founa totonu ki hono tautea ha faka’uli ‘i ha toe hoko ha fakatu’utāmaki he kaha’u pea kau ai e maumau’i ‘o e konga 2F.12, pea ke feongoongoi ‘a e PSC moe Potungāue Fefakatau’aki ke fakapapau’i ko e fakamole ‘oku fua ‘e he faka’uli pea ke ta’ofi ‘a e mole noa’ia ‘a e pa’anga ‘a e Pule’anga.

e. Koloa na’e ‘ave ‘e he Minisitā Mālōlō

Na’e fakatokanga’i ‘e he ‘atita ‘i he kamata fakahoko fatongia ‘a e Minisitā fo’ou, ‘oku ‘alu pe ‘a e Minisitā mālōlō mo e koloa na’á ne ngāue’aki ‘i he’ene kei ngāue. Na’e ngāue atu ‘a e va’a ngāue poupou ke fakafoki mai ‘a e ngaahi koloa’ni ka na’e te’eki ai fakafoki mai.

Ngaahi Fokotu’u

3. Ke fakahoko ‘e he Va’a Ngāue Poupou ha tohi ki he Minisitā mālōlō ke fakafoki mai ‘a e koloa ‘a e Potungāue ‘i loto ‘i he māhina ‘e taha.
4. Ke fakahā ‘e he Potungāue ki he Potungāue Polisi ke fai ha ngāue ke fakafoki ‘aki ‘a e ngaahi koloa ni, ‘o kapau ‘e ikai fakafoki mai ‘a e ngaahi koloa ‘i loto ‘i he taimi kuo tuku atu.

4. Laiseni Pisinisi

a. Naunau kuo ‘osi hono taimi

Ko e konga ‘o e ngaahi laiseni pisinisi ‘oku kei ngāue pe ka ‘oku fiema’u ke toe fakafo’ou ‘a e ngaahi laiseni kuo ‘osi hono taimi.

Ngaahi fokotu’u

5. Ke fakapapau’i ‘e he Va’a Laiseni ngaahi Pisinisi ko e ngaahi naunau ‘o felāve’i mo e ngaahi laiseni pisinisi ‘oku kei mo’ui ke tauhi mo faile maau.
6. Ko e pisinisi kotoa pē ‘oku fakafo’ou ‘ene laiseni kuopau ke fakapapau’i ‘oku kakato mo maau ma’u pe ‘a hono naunau ‘o fakatatau ki he fiema’u laiseni pisinisi.

3.3.39 Potungāue Fefakatau’aki mo e Fakalakalaka Faka’ekonomika (MTED) – Va’a ‘i Ha’apai

Vaha’a taimi ‘oku ‘atita’i: Ma’asi 2019- Ma’asi 2021 (māhina ‘e 25)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai ‘o e ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
Mole ‘a e Tohi lēkooti ‘o e Tali totongi	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai ha lēsisita ki he pa’anga hū mai.	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai tauhi maau ‘a e foomu fakafehoanaki	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai ha lēsisita ‘o e koloa tauhi tu’uma’u	Te’eki fakahoko ha fakalelei

a. **Laiseni Pisinisi**

Ko e konga ‘o e laiseni pisinisi ‘oku fakata’e'aonga’i koe’uh i ko e ‘ikai tauhi ‘a e ngaahi fanonganongo ‘o e ngaahi me’ā fakapisinisi. Ko e konga lahi ‘o e pisinisi ‘oku fakata’e'aonga’i ‘oku nau tu’u ‘i he ngaahi motu ‘i tahi, ‘ia ‘oku ‘ikai malava ke sivi’i ‘e he ‘atita.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakapapau’i ‘oku fakahoko ‘e he Potungāue ‘a hono sivi mo e vakai’i mau pe ‘a e laiseni pisinisi ‘a e ngaahi pisinisi ke ta’ofi ‘a e fakalele pisinisi te’eki fakafo’ou.

2. Koloa Tauhi tu’uma’u

Na’e ‘ikai ha Lēsisita koloa tauhi tu’uma’u ‘e tauhi ‘e he Va’ā ni lolotonga ‘a e vaha’ā taimi ‘o e ‘atita.

Ngaahi fokotu'u

2. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa fakahoko ngāue ‘oku tauhi mo ngāue’aki ‘a e lēsisita koloa.
3. Ke fakahoko ‘e ha ‘Ofisa fakahoko ngāue vakai’i fakakuata ‘a e lēsisita koloa pea fakamo’oni ‘a e ‘aho.

3.3.40 Potungāue Fefakatau’aki mo e Fakalakalaka Faka’ekonomika (MTED) – Va’ā i ‘Eua

Vaha’ā taimi ‘oku ‘atita’i: Ma’asi 2019- Ma’asi 2021 (māhina ‘e 25)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai ‘o e ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
‘Ikai fakahoko ‘a e vakai tau’atāina	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Tali totongi T-9 mole	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Mo’ua Pa’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Koloa maumau pea ke faka’auha	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai ha fakamo’oni tohi ki he koloa na’e ‘ave mei he ‘ului ‘ofisi ki ‘Eua	Te’eki fakahoko ha fakalelei pea ‘oku kei hoko pe
‘Ikai lēkooti ‘a e mahu’inga ‘o e koloa tauhi tu’u pau kotoa pe ‘i he lēsisita koloa	Te’eki fakahoko ha fakalelei pea ‘oku kei hoko pe
Ko e pale ‘o e Faka’ali’ali ngoue na’e totongi ki he tokotaha ngāue	Fakahoko ‘a e fakakeleli ki ai
Na’e laka hake ‘a e fakamole ki he langa ‘o e tu’u’anga tangikē vai ‘i he fakangatangata ‘o e tu’utu’uni ‘o e fakatau’fakapule’anga koe pa’anga ‘e \$7500.	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Ngāue’aki tu’atāimi ‘e he kaungāue ‘o e Va’ā ‘a e me’alele ‘a e Potungāue	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai kakato ‘a e lēkooti ‘o e tohi loka	Te’eki fakahoko ha fakalelei pea ‘oku kei hoko pe

a. **’Ikai faipau mo e tu’utu’uni ki he fokotu’u ha tokotaha tānaki pa’anga**

Ko e tokotaha ngāue lau ‘aho ‘oku’ne fakahoko ‘a e tānaki pa’anga ‘a e va’ā ‘i ‘Eua. Ko e tupu eni mei he kei loka ‘a e tokotaha tānaki pa’anga ‘i ‘Amelika,

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakapapau’i ‘e he Pule ‘o e potungāue ‘oku ‘ikai toe hoko atu ‘a e tānaki pa’anga hū mai ‘e ha tokotaha ngāue lau ‘aho.

e. **Mole ‘o e tohi fakahū pa’anga**

Na’e ma’u ‘e he ‘Atita ‘oku mole ‘a e tohi fakahū pa’anga ‘e taha lolotonga hono vakai’i ‘a e foomu fakahū pa’anga ‘a e Va’ā.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke fakakpapau'i 'e he Potungāue 'oku tauhi ma'u mo maau pe 'a e foomu fakahū pa'anga ki he 'atita ka hoko mai.

2. Koloa tauhi Tu'upau

- a. 'Ikai ha tohi fakamo'oni 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e 'ave mei he 'Ulu'i 'ofisi ki he Va'a ni.

'I hono vakai'i 'o e kakato mo e mahu'inga 'o e koloa na'e 'ave mei he 'ofisi 'i Nuku'alofa, na'e 'ikai ha fetohi'aki pe ko ha tohi fakamo'oni ki hono fe'ave'aki 'o e koloa

Ngaahi fokotu'u

3. Ka toe 'i ai ha koloa tauhi tu'upau 'e fe'ave'aki 'i he vaha'a 'o e ongo Va'a, e fiema'u ha tohi fakamo'oni, pea 'ave fakataha mo e koloa 'oku 'ave.
4. Ke faile 'e he Va'a 'a e ngaahi fetohi'aki kotoa pe ki he fe'ave'aki 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau
5. Ke 'omai 'e he 'Ulu'i 'ofisi 'a e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tu'upau na'e 'ave 'i ha tohi ke lēkooti mo fakakakato ai 'a e fakaikiiki 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau.

- e. 'Ikai lēkooti 'a e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i he lēsisita 'o e ngaahi koloa.

Na'e fakatokanga'i 'e he 'Atita mei he Lēsisita koloa tauhi tu'upau, 'oku 'ikai lēkooti 'a e mahu'inga 'o e koloa na'e fe'ave'aki.

Ngaahi fokotu'u

6. Ke kole 'e he kaungāue 'o e Va'a'ni 'a e mahu'inga 'o e koloa tauhi tu'upau na'e 'omai mei he 'ofisi 'i Tongatapu
7. Ke fakapapau'i 'e he kau ngāue 'o e Va'a ni, ka toe 'i ai ha koloa tauhi tu'upau 'e fe'aveaki 'i he kaha'u, ke kau 'a hono mahu'inga 'i he lēsisita koloa ki he 'atita ka hoko mai.

3. Fakamole

- a. 'Ikai fakakakato 'a hono lēkooti 'o e tohi loka

Na'e 'ikai ke fakapapau'i 'a e lahi 'o e 'utu na'e ngāue'aki ki he me'alele P.1742 'a ia na'e 'ave ki Nuku'alofa ke monomono, koe'uhia na'e 'ikai lēkooti fakalelei mo kakato 'a e tohi loka.

Ngaahi fokotu'u

8. Ke tauhi mo lēkooti lelei 'a e tohi loka 'o e me'alele P.1742 ki he 'atita ka hoko.

3.3.41 Potungāue Fefakatau'aki moe Fakalakalaka Faka'ekonomika (MTED) – Va'a 'i Niuatoputapu Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2019- Me 2021 (māhina 'e 23)

1. Fakamole

- a. 'Ikai tauhi kakato 'a e vausia – 'ikai ha pepa poupou 'o hangē ko e tohi mo'ua.

Ngaahi fokotu'u

1. Kuopau ke fakakau 'a e fakaikiiki 'o ha fakamole kuo totongi 'i he vausia, 'i he taimi 'oku 'ikai 'i ai ha tohimo'ua, koe'uhia ke 'oua 'e toe kumi 'a e 'atita ki he pepa poupou.

2. Fakafehoanaki 'o e Tohi vouti

Na'e 'ikai fakahoko 'a e fakafehoanaki fakamāhina 'o e tohi vouti 'a e Va'a ni mo e Va'a Falepa'anga 'i Niuatoputapu lolotonga 'a e vaha'a taimi 'o e 'atita.

Ngaahi fokotu'u

2. Ke fakahoko 'e he 'ofisa fakahoko fatongia 'a e fakaho fa kamāhina 'o 'enau tohi vouti mo e Tohi vouti 'a e Va'a Falepa'anga.
3. Ki he 'Ofisa ngāue pule ke ne fakapapau'i 'oku fakahoko fakamāhina ma'u pe 'a e ngāue' ni.

2. Koloa Tauhi tu'upau

a. 'Ikai ha lēsisita koloa tauhi tu'upau

'Ikai tauhi ha lēsisita koloa tauhi tu'upau 'i he Va'a 'i Niuatoputapu.

Ngaahi fokotu'u

4. Ke kamata ngāue'aki 'e he MTED Va'a 'i Niuatoputapu 'a e Lēsisita koloa tauhi tu'upau pea ke ngāue'aki 'a e fotunga 'oku fiema'u 'e he Tu'utu'ini Fakahinohino Fakafalepa'anga 2020, Kupu 73 (3).
5. Ke fakapapau'i 'e he OIC 'oku fakakakato ma'u pe 'a e lēsisita 'o e koloa tauhi tu'upau.

3.3.42 Potungāue Takimamata – Va'a 'i Vava'u

Vaha'a traimi na'e 'atita'i – Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai 'o e ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Mole 'a e Tohi lēkooti 'o e Ngaahi Tohi Tali totongi	'Ikai ha ngāue ki ai
'Ikai ke tauhi malu 'a e Tohi tali totongi	'Ikai ha ngāue ki ai
Kaniseli 'o e ngaahi tohi tali totongi	Fakahoko 'a e ngāue ki ai
Ngaahi koloa te'eki a'utaki mai	Fakahoko 'a e ngāue ki ai

2. Fakahū tōmui 'o e Pa'anga

Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita 'a e fakahū tōmui 'o e pa'anga.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakapapau'i 'e he Va'a ni 'oku fakahū faka'aho ma'u pe 'a e pa'anga hū mai ki he pangikē 'o fakatatau ki he Fakahinohino faka-falepa'anga 2020.

3.3.43 Potungāue Takimamata – Va'a 'i Ha'apai

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019- Ma'asi 2021(māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Ngaahi pale ma'ae fe'auhi uike heilala 'a 'Eua 2017	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakahū hala 'o e ngaahi fakamole ki he vouti	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fetongi 'o e hingoa 'o e kau fakatau 'i he ngaahi vausia totongi, tohi hū koloa moe tohi mo'ua.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Teuteu'i 'e he Tokoni 'ofisa IT 'a e tohi mo'ua 'a e tokotaha 'oku fakatau mei ai 'a e koloa	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ngāue tu'ataimi 'ikai ha palani ngāue	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai maau 'a hono lēkooti 'o e Tohi loka	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai ha lēsisita 'o e Koloa tauhi tu'upau 'e tauhi 'e he Va'a' ni.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Ngāue'aki tu'ataimi 'e ha Kalake lau'aho 'a e me'alele 'a e Va'a.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Tohi loka

Na'e 'ikai lēkooti maau 'a e tohi loka ki he me'alele 'a e Va'a' ni.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke tauhi ma'u mo lēkooti ma'u pe 'a e Tohi loka ki he me'alele 'i 'olunga ki he 'atita ka hoko.

3. Koloa Tauhi Tu'upau

‘Oku fakamālō’ia ‘e he ‘Atita ‘a e ngāue ki hono fakapapau’i ‘oku maau ‘a e lēsisita ‘o e koloa tauhi tu’upau.

3.3.44 Potungāue takimamata – Va'a i 'Eua

Vaha'a taimi 'oku 'atita'i: Ma'asi 2019- Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
‘Ikai maau mo kakato ‘a e Lēsisita koloa tauhi tu’upau	Fakahoko ‘a e ngāue ki ai

2. Tali totongi mo e Fakahū Pa'anga

‘Ikai lēkooti kehekehe ‘e he Va'a ni ‘a e pa’anga hū mai ’oku tānaki mei he tukuhau ngāue’aki ‘o a’u mai ki he ta'u fakapa'anga 2020/21. ‘Ikai ko ia pe ka na'e hala mo e founiga ki hono fika'i ‘o e tukuhau ngāue’aki.

Ngaahi fokotu'u

1. ‘Oku fokotu'u atu ki he Va'a ke fai ha ngāue ke fakapapau’i ko e tukuhau ngāue’aki ‘oku tonu pea lēkooti ‘e he ‘ofisa fakahoko fatongia ki he Pa’anga hū mai ‘o e tukuhau ngāue’aki.

3.3.45 Kau Tau 'a 'Ene 'Afio – Va'a i Ha'apai

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019- Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
‘Ikai tauhi maau ‘a e ngaahi ‘a e ngaahi vausia	Fakahoko ‘a e ngāue ki ai
‘Ikai ha lēsisita ‘o e Koloa tauhi tu’upau	‘Ikai ha ngāue ki ai pea ‘oku kei hoko pe
Tohi loka	Fakahoko ‘a e ngāue ki ai

2. Koloa Tauhi tu'upau

- . ‘Ikai ha lēsisita koloa tauhi tu’upau ‘e tauhi mo ngāue’aki ‘e he Va'a ni ‘i he taimi ‘o e ‘atita.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa fakahoko ngāue ‘oku tauhi ma'u ‘a e lēsisita koloa.
2. Ke fakahoko ‘e ha ‘Ofisa ngāue ‘a hono vakai’i fakakuata ‘o e lēsisita koloa pea ke fakamo’oni ‘i he ‘aho ‘oku vakai’i ai.

3.3.46 Potungāue Pa'anga

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Siulai 2013-Sune 2021 (ta'u fakapa'anga 'e 8)

1. Fakamole

a. Ngāue Tu'a taimi (Fakamole fika 1002)

Na'e lahi hake ‘i he peseti ‘e 250 ‘a e fakamole ki he ngāue tu'a taimi mei he 2013/14 kihe 2020/21 (mei he \$291,686.78 - \$1,067,877.48). Ko e fakamatala mei he kaungāue ki he fenga'unu'aki ko eni ‘oku ne fakahā mai ‘a e ngaahi palani ngāue mo e tu'unga ngāue takitaha ‘i he Potungāue Pa'anga ke pule’i ‘aki ‘a e fakamole ki he ngāue tu'ataimi ‘i he ta'u ‘e valu kuo hili.

i. Ikai ha palani ngāue ki he ngāue tu'ataimi. [TI 33(2)]

Na'e fakatokanga'i ‘oku ‘ikai ha palani ngāue ki he kotoa ‘o e ngāue tu'a taimi ‘a e Potungāue ‘i he vaha'a taimi ko eni. ‘Oku fakamahino henri ‘a e ‘ikai faipau peseti ‘e 100% ‘a e Potungāue ki he tu'utu'uni, pea ko e fu'u peseti ma'olunga eni ki he ‘ikai faipau ki he tu'utu'uni .

- ii. *Ikai fa'u ha founiga pe sino makehe ke ne mapule'i 'aki 'a e ngāue tu'a taimi [Fakabinohino fakangāue PSC 2010, 2A.7.1(4)]*
Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita' 'oku 'ikai ha sino pe ha founiga ke pule'i 'a e ngāue tu'ataimi 'a e Potungāue Pa'anga. Na'e fakapapau'i eni 'i he fakataha mo e taki 'o e va'a ngāue poupou 'a e Potungāue. Ko e founiga ke mapule'i 'aki 'a e ngāue tu'ataimi 'oku mātu'aki mahu'inga ki he Potungāue Pa'anga tautaufito ki he taimi 'oku fakamoleki ai 'a e laui miliona 'i he ta'u ki he fakamole ngāue tu'ataimi he ta'u fakapa'anga 2019/20 mo e 2020/21.
- iii. *Ikai faile fakataha 'a e tatau 'o e lēsisita ma'ungāue mo e tatau 'o e vausia ngāue tu'a taimi. TI 33(5); TI 33(4) moe TI 19(11).*
Na'e 'ikai faile ma'u pe 'a e tatau 'o e lēsisita ma'u ngāue totomu'fakataha mo e vausia ngāue tu'ataimi na'e totongi. Ko e 70% 'o e ngāue tu'a taimi 'i he 2019/20 moe 2020/21 na'e 'ikai ha lēkooti ma'u ngāue ke poupou ki he lēkooti 'o e houa ngāue tu'a taimi 'oku ma'u.
- iv. *Totongi 'o e ngāue tu'a taimi 'i he 'osi 'a e māhina 'e taha na'e fakamafai'i. [TI 40(9) & (12) mo e Tu'utu'uni Ngāue Fakapule'anga mo Fakabinohino 2010 Konga 2A.7(5)]*
Ko e ngaahi ngāue tu'ataimi 'e ni'ihi 'i he 2019/20 na'e totongi he 'osi 'a e māhina 'e taha pe lahi ange mei he taimi ngāue tu'ataimi.
- v. *Ko e ngāue tu'a taimi na'e totongi, na'e 'ikai ko e houa laka hake he houa 'e 40 ki he uike 'o e taimi ngāue [Tu'utu'uni Fakabinohino Ngāue Fakapule'anga 2010, 2A.7(2)]*
'Oku fakamahino mai 'e he fakamo'oni faka'atita, 'oku 'ikai ko e houa laka hake 'i he houa 'e 40 ki he uike 'a e houa ngāue tu'a taimi 'a ia 'oku totongi. Ko e ngāue tu'a taimi 'oku toki ma'u 'i he kakato 'a e houa ngāue 'e 40 kihe uike.

Ngaahi fokotu'u

- Ke taluii 'a e Potungāue pa'anga ki he 'ikai ke faipau 'a e ngāue tu'ataimi na'e totongi ki he kau ngāue mei Siulai 2013 ki Sune 2021 'a ia ko e pa'anga 'e \$4,649,194.35, koe'uhiko lelei 'a e Pule'anga.
- Ke 'oua 'e toe fakamafai'i ke totongi ha ngāue tu'ataimi 'e he Potungāue Pa'anga, ka e 'oua leva ke fokotu'u 'e he Potungāue ha founiga pule'i 'o e ngāue tu'ataimi 'o fakatatau ki he fiema'u 'a e Tu'utu'uni Fakabinohino ki he Ngāue fakapule'anga 2010,
- Ko e kotoa 'o e 'ikai fai pau mo e tu'utu'uni ngāue 'oku fakatokanga'i ko eni, ke mātu'aki tokanga ki ai 'a e Talēkita Pule pea ke fakahoko ha ngāue ke faksi'isi'i 'a e ngaahi matavaivai angafai ko eni 'i hono pule'i 'o e ngāue tu'a taimi.
- Ke totongi fakafoki 'a e ngaahi ngāue tu'ataimi 'a ia na'e ikai fakamafai'i pea mo 'ikai faile 'a e tatau 'o e lēkooti ma'u ngāue 'o fakatatau ki he lisi 'oku teuteu atu 'i he foomu fakalahi A.
- Ko e totongi liunga ua 'o e ngāue tu'ataimi ki he laka hake he houa ngāue 'e 40, ke totongi fakafoki ia 'o hangē koe lisi oku 'oatu 'i he foomu fakalahi B.
- Ke fokotu'u 'e he Potungāue ha tautea ki he kau 'ofisa ngāue 'o kau ai 'a e "ofisa fakahoko fatongia koe'uhiko e 'ikai fai fakatatau mo e fiema'u 'a e Fakabinohino faka-falepa'anga 2020, kupu 110 moe 111(a) pea moe Lao Ki he Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Pule'anga 2002, Konga 39(1) (d).
- Ke tauhi mo faile 'a e ngaahi fakamo'oni 'o e ngāue ke fakahoko ke vakai'i 'i he 'atita hoko.

Tali 'a e Potungāue Pa'anga 'Oku 'ikai ke nau tali 'a e fakamatala 'o pehē na'e 'ikai rakai'i 'a e ngāue tu'a taimi.

- 'Oku 'ikai ke mau tali 'a e fakamatala 'o pehē 'oku 'i ai ha kaiba'a pe ko e ngāue bala 'i he kaungāue 'a e Potungāue 'o felāvē'i mo e ngāue tu'ataimi. 'Oku mau fiesia ka toe tenten 'e he 'atita' ha toe fakamatala fakaikiuki ange ki he tukuaki'i mamaifa ko eni.
- Ko ia ai, Ko e ngāue tu'ataimi 'a e Potungāue Pa'anga na'e fakamafai fakatatau ki he tu'utu'uni.

Tali 'a e 'Atita ki he lau 'a e Potungāue Pa'anga

Ko e tali 'a e Potungāue ki he faipau ki he tu'utu'uni na'e ikai ha fakatatau ki ha fakamo'oni, ko ia ai 'oku 'ikai liliu 'a e ngaahi fokotu'u 'a e 'atita ki he ola 'o e 'atita.

e. Me'a'ofa fakangāue ki he Sipoti (Fakamole Fika 1515)

- i. Me'a'ofa fakangāue ki he poloseki sipoti, pule'i mo fakalele 'e he Potungāue ngaahi ngaue fakalotofonua

'Oku tokanga'i mo ngāue'aki 'e he Potungāue pa'anga 'a e pa'anga kuo vahevahe ki he vouti Me'a'ofa fakangāue ki he Sipoti ke totongi 'aki 'a e ngaahi fakamole 'a e Potungāue ngaahi Ngāue Fakalotofonua (Potungāue kehe). Ko e founa ngāue ko eni 'oku'ne maumau'i 'a e Konga 8 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Pule'anga 2002 pea mo e Lao ke fakahū atu 'a e Pa'anga ki he ngaahi ngāue 'a e Pule'anga 2013 ki he 2020. Ko e Lao ke fakahū atu 'a e Pa'anga ki he ngaahi ngāue 'a e Pule'anga 'oku'ne fakamafai'i 'a e vahevahe ko eni ki he Minisitā takitaha pea ke pule'i mo tokanga'i 'e he Potungāue ko ia. Ka e 'ikai ko e tokanga'i 'e ha Potungāue 'e taha ki he fakamole 'a ha Potungāue kehe.

- ii. Si'isi'i ha fakamatala fakamo'oni mei he kau ma'u monū 'o e me'a'ofa fakangāue 'a e Pule'anga.

Na'e 'ikai ha fakamatala fakamo'oni mei he kau ma'u monū mei he me'a'ofa fakangāue 'a e Pule'anga ki he anga hono fakamole 'o fakatatau mo e Fakahinohino Fakafalepa'anga 35(9).

- iii. Vaivai 'a bono fakamalo'i 'o e ngaahi makatu'unga 'o e aleapau mo e Kosilio sipoti 'a Tonga ki he me'a'ofa fakangāue 'o fakatatau ki he Fakahinohino Fakafalepa'anga 35(5).

Na'e totongi atu 'e he Potungāue 'a e pa'anga 'e \$2,020,000 ki he aleapau 'i he vaha'a 'o e Pule'anga mo e Kosilio Sipoti 'Tonga 'i he 'aho 5 'o Ma'asi 2019. Ko e tokoni ko eni' na'e kau ia 'i he 'atita makehe na'e kole 'e he Potungāue Pa'anga koe'uhu ko e 'ikai faipau mo e tu'utu'uni.

- iv. Fakama'opo'opo 'o e fakamole Me'a'ofa fakangāue 'a e Pule'anga

Ko e tu'unga ma'olunga ko eni 'o e 'ikai faipau ki he lao 'oku'ne fakahā mahino mai 'oku 'ikai muimui 'a e kau pulengāue ki he ngaahi makatu'unga 'oku fiema'u 'e he Tohi Fakahinohino Faka-Falepa'anga.

Ngaahi fokotu'u

8. Ke fakamālohi'i 'e he Potungāue 'a e konga lao 'o e Kupu 12(6), PFMA 2002 pea ke fakahoko 'a e fakamole hulu atu 'a e Potungāue Ngaahi Ngāue Fakalotofonua mo ha toe Potungāue kehe pe 'aki ha nō Fakalahi 'o e Lao ke fakahū atu 'a e Pa'anga ki he ngaahi ngāue 'a e Pule'anga, 'o 'ikai ko hono ngāue'aki 'o e vouti fakalukufua, hangē ko e "Me'a'ofa Fakangāue ki he Sipoti."
9. Ke ta'ofi leva 'a hono ngāue'aki 'o e Vouti fakalukufua koe'uhu'oku tōnouonou he mafai fakalao.
10. Ke vakai'i 'a e mātu'aki faipau 'a e Me'a'ofa fakangāue 'a e Pule'anga'ki he Tu'utu'uni Fakahinohino Faka-Falepa'anga (35) ke fakasi'isi'i 'a e ngaahi faingata'a fakaloto potungāue 'e malava ke hoko 'i hono pule'i 'o e tokoni.
11. Ke 'i ai ha founa aleapau 'e ngāue'aki ke fakapapau'i 'oku 'ikai totongi ha me'a'ofa fakangāue ta'e 'i ai ha aleapau 'e fakamo'oni hingoa ki ai mo e kau ma'u 'inasi mei he me'a'ofa fakangāue.
12. Ka 'ikai malava ke totongi ha fakamole 'i ha malumalu 'o e aleapau tokoni, ko e fakamole ko ia 'e 'ikai totongi mei he me'a'ofa fakangāue.
13. Ke fakamālohi'i hono ngāue'aki 'e he Potungāue 'a e aleapau tokoni 'i he taimi kotoa pe.

Tali 'a e Potungāue Pa'anga

- Ko e vouti ki he Me'a'ofa fakangāue ki he Sipoti na'e tokanga'i fakalukufua pe 'i he patiseti 'o fakamalumalu 'i he Sino'i Pa'anga Fakalukufua 'a e Pule'anga ke mapule'i lelei hono ngāue'aki.
- Ko e ngaabi Potungāue felalāve'i 'oku kei fiema'u pe ke tokanga'i 'a e ngaahi ngāue.

Lau 'a e 'Atita ki he tali 'a e Potungāue Pa'anga

'Oku lau 'e he 'atita' 'oku 'ikai 'uhinga lelei 'a hono tokanga'i 'e he Potungāue 'a e vouti fakalukufua koe'uhu ke mapule'i lelei 'a e fakamole. 'Oku kei tu'u pe 'a e ola 'o e 'atita' pea mo e ngaahi fokotu'u.

f. Me'alele fo'ou (Fika 2005)

- i. Fakatau me'alele fo'ou ma'a e Potungāue kehe.

Na'e fakamole 'e he Potungāue pa'anga' 'a e pa'anga 'e \$3,924,023.47 ke fakatau 'a e me'alele fakakātoa 'e 58 'i he ta'u 'e 4 kuo hili (2017/18 kihe 2020/21).

Na'e fakapapau'i 'e he 'atita' ko e me'alele 'e 45(78%) mei he 58 na'e fakatau fo'ou, na'e fakatau ia mei he vouti 'a e Falepa'anga ma'ae ngaahi Potungāue kehe. Na'e fakapapau'i foki 'e he 'atita' ko e koloa na'e fakatau na'e 'ikai lēsisita 'i he lēsisita koloa tauhi tu'upau 'a e Potungāue.

Ngaahi fokotu'u

14. Ke fakamālohi'i 'e he Potungāue 'a hono va'a 'atita fakaloto potungāue' ke tokoni ki he faipau mo fai fakatau ki he lao mo e tu'utu'uni ke fakasi'isi'i 'a e malava ke hoko ha fakatu'utāmaki fakapa'anga.
15. 'I he 'ikai ha fakamatala 'uhinga lelei ki he fakatau 'o e me'alele ki he ngaahi potungāue, 'Oku fiema'u ke ta'ofi 'e he Potungāue 'a e founa angamaheni ko eni he 'oku 'ikai ha makatu'unga fakalao mo 'ikai fakamo'oni'i 'i he founa fakatauhitohi mo fakapa'anga lolotonga.

Tali 'a e Potungāue Pa'anga

Ko e vouti fakalukufua 'oku tokanga'i 'e he Potungāue Pa'anga 'o taumu'a ke mapule'i lelei. Kaneongo ia, ko e taimi 'oku fiema'u ai 'e ha Potungāue ha me'alele fo'ou, 'oku 'omai 'a e pa'anga mei he vouti 'a e potungāue ko id' ki he vouti fakalukufua. E malava ke ke fakapapau'i 'a e me'alele 'i he Potungāue takitaha na'e fiema'u me'alele.

- h. Fakatau 'a e ngaahi me'alele fo'ou 'e ni'ihi kimu'a 'i he tu'utu'uni 'a e va'a 'oku'ne tokanga'i 'a e Fakatau fakapule'anga [Fakahinohino fakafalepa'anga 2010, Kupu 16(2)&(3)]

Na'e 'ikai tali 'e he Va'a Fakatau Fakapule'anga 'i he tohi 'o e 'aho 28 'o Sune,2019 ke fakatau 'a e me'alele 'e tolu (3) na'e fokotu'u mai 'e he Va'a Kasitomu 'i he \$131,900.00. Kaisehe, na'e fakahoko 'e he Potungāue 'a e founa ki hono fakatau 'o e me'alele 'e 3 'a e Va'a Kasitomu kimu'a he tu'utu'uni 'a e va'a ki he Fakatau fakapule'anga. 'Oku loto 'a e 'atita'ke fakamahino ko e 'atakai ngāue 'o e Potungāue 'oku 'ikai ke nau faka'ai'ai 'a e faipau mo e ngaahi lao mo e tu'utu'uni 'oku felāve'i mo e me'a fakapa'anga.

Ngaahi fokotu'u

16. Ke fakatokanga'i 'e he Pulengāue' 'a e mātu'aki fiema'u ke fakalaka kimu'a 'a e faipau 'a e Potungāue' ki he lao Fakatau Fakapule'anga 2015, pea ke fakahoko ha ngāue ke fakasi'isi'i 'a e faingamālie ha faingata'a 'e hoko, pea ke tauhi 'a e falala'anga 'a e founa fakatauhitohi 'a e Pule'anga.

Tali 'a e Potungāue Pa'anga

'Oku fakatokanga'i 'a e ola 'o e 'atita' pe'a 'oku mau tui 'oku totonu ke fakamanatu eni ki he kotoa 'o e ngaahi Potungāue. Kaneongo ia, kuo ma'u 'e he Potungāue 'a e me'alele, pea ma'u mo e tohi fakangofua mei he CPU, Na'e tukuanage leva 'e he Potungāue pa'anga 'a e totongi ki he kautaha na'e fakatau mei ai.

- i. Ngaahi fakamole ki he saliote misini: 'Utu (Fika 1301) mo e monomono 'o e ngaahi me'alele (Fika 1309)

i. *Saliote misini maumau*

'Ikai ha lipooti 'e ma'u mei he 'ofisa faka'uli, koe'uhiko e ngāue monomono ki he me'alele pule'anga P224 na'e maumau.

Ngaahi fokotu'u

17. Ke lipooti 'e he Potungāue ki he 'Atita' 'a e kakato 'o e fakafoki 'o e pa'anga 'a e pule'anga na'e totongi ki he ngaahi 'o e me'alele na'e maumau.
18. Ke fakahoko 'e he Potungāue ha ngāue ke fakapapau'i 'oku faipau mo e lao ki he maumau ha me'alele 'i he taimi kotoa pe.
19. Ke fa'u 'e he Potungāue ha founa fakaloto'i potungāue ke fakapapau'i 'oku mapule'i 'a e fakahoko fatongia 'a e kau 'ofisa poupopu 'i he taimi kotoa pe pea ke lipooti ki he Pule ngāue ha ta'e faipau ki he lao mo e tu'utu'uni.

Tali 'a e Potungāue Pa'anga

Na'e 'ikai ha felotoi he vaba'a 'o e tokotaha ngāue' ke hola mei he me'a na'e hoko. Na'e hoko pe 'a e fakatu'utāmaki 'i he loto 'elia 'o e Potungāue. Na'e fakataha 'a e 'ulu 'o e va'a CSI mo e takingāue pea mo e tokotaha fakahoko ngāue pea 'oku 'i ai 'a e fokotu'utu'ki he ngaahi 'o e me'alele. Na'e fai 'a e tohi ki he Pule le'ole'o 'o lipooti ki ai 'a e fakatu'utāmaki pea mo e fokotu'utu'ki hono fakafoki 'o e fakamole ki he monomono na'e fai mei he 'ofisa fakaboko fatongia.

ii. *Fe'ave'aki fakaloto'i potungāue 'o e koloa 'a e Pule'anga*

Na'e 'ikai ha fakamo'oni tohi ki hono fakamafai'i 'o e fe'ave'aki 'o e koloa mei he ongo 'Ofisa ngāue felāve'i tonu mo e koloa, 'a ia ko e me'alele PM 40 mo e PM 43 mei he 'Ofisi Palēmia mo e P1811 mei he Potungāue Ngaahi Ngāue lalahi. Ko e ongo me'alele ni na'e fakahoko ki ai 'a e ngāue monomono. Na'e 'ikai foki 'i ai ha tohi fakamafai mei he GADC ki he fe'ave'aki 'o e koloa'ni. Na'e 'ikai lēkooti 'a e koloa'ni 'i he lēsisita koloa tauhi tu'upau.

Ngaahi fokotu'u

20. Ke fakahoko 'e he Potungāue ha ngāue ke fakalaka kimu'a 'a e tu'unga 'o e faipau ki he Fakahinohino faka-falepa'anga mo e lao fakapule'anga ki he fe'ave'aki 'o ha koloa mei he ngaahi Potungāue.

Tali 'a e Potungāue

'Oku kole ma'u pe 'e he Potungāue pa'anga ki he ngaahi potungāue 'i he taimi 'oku fiema'u ai ha me'alele ki ha fatongia 'oku fiema'u ki ai. Ko e PM 40 mo e PM 43 ko e tokoni me'a'ofa pasi 'a Siaina ki he hilifaki kalauni 'i he 2015. Ko e P1811 ko e me'alele mei he MOI. 'Oku totongi 'e he Potungāue 'a e 'utu 'o e me'alele 'i he taimi 'oku kole mai ai ke ngāue'aki.

iii. *Ikai fakakau 'a e me'alele mei he Poloseki fakapa'anga mei he muli 'i he lēsisita koloa.*

'Ikai lēsisita 'a e saliote misini 'e ua (P2142 mo e P2065) 'i he lēsisita koloa ka 'oku 'utu mo monomono mei he vouti 'a e Potungāue.

Ngaahi fokotu'u

21. Ke lēsisita 'a e me'alele kotoa pe 'o kau ai 'a e me'alele me'a'ofa mei he poloseki fakapa'anga mei muli 'i he lēsisita koloa tauhi tu'upau 'a e Potungāue.
22. Ke 'oua 'e to e fai ha fakamole mei he pa'anga 'a e pule'anga ki ha koloa 'oku 'ikai lēsisita, 'o kau ai 'a e 'utu mo e monomono me'alele, kae'oua leva ke lēsisita 'i he lēsisita koloa tauhi tu'upau 'a e Pule'anga.

Tali 'a e Potungāue Pa'anga.

'Oku fakatokanga'i 'a e ola mo e fokotu'u 'a e 'atita. Ko e Lēsisita koloa tauhi tu'upau 'oku fakakakato 'o tatau mo e me'alele me'a'ofa mei he poloseki fakapa'anga mei muli 'a e Potungāue.

k. **Tohi fakahinohino fakapa'anga**

i. *Ikai ha fakahinohino fakapa'anga pe ha founiga mapule'i fakaloto potungāue [TI 109].*

'Oku 'ikai ha Fakahinohino fakapa'anga 'e tauhi 'e he Potungāue fakatatau ki he TI 109.

Ngaahi fokotu'u

23. Ke faipau 'a e Potungāue mo 'ene tohi fakahinohino pea tohi mo e ngaahi founiga pule'i kotoa 'i he fakahinohino fakapa'anga 'a e Potungāue, ke faitatau ma'u pe mo e Fakahinohino faka-falepa'anga.

Tali 'a e Potungāue pa'anga

'Oku lolotonga fa'u 'a e Fakahinohino fakapa'anga fakaangaanga ke ngāue'aki 'e he ra'a ngāue Poupon 'a e Potungāue.

3.3.47 Potungāue Pa'anga- Va'a 'i 'Ha'apai

Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019- Ma'asi 2021(māhina 'e 25)

1. Lau 'o e Pa'anga

Na'e fakafiemālie pe 'a hono lau 'o e pa'anga' 'i he 'aho 6 'o 'Epeleli 2021, lēkooti lelei 'o fakatatau mo e tohi pa'anga.

2. Hokohoko ‘o e Tohi Talitotongi (*Numbered Forms*)

a. Pass Book

Ko e taha ‘o e ngaahi tohi talitotongi ‘oku ngāue’aki ‘e he Va’ā ni na’e ‘ikai ke lēsisita ‘i he pass book (611101-611150). Na’e lēsisita ia ‘i he *numbered forms book*.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakapapau’i ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ko e kātoa ‘o e ngaahi lēkooti pa’anga ke lēkooti ki he *Pass Book* ‘a e Potungāue.

3. Koloa Tauhi Tu’upau

Na’e fakatokanga’i ko e Lēsisita Koloa Tauhi Tu’upau na’e ‘ikai ke fakakakato mo tauhi ma’u.

Ngaahi fokotu'u

2. Ke fakapapau’i ‘e he Supavaisa ‘o e ‘Akauni ‘a e mahu’inga ‘o e ‘i ai ha Lēsisita Koloa Tauhi Tu’upau.
3. Ko e kotoa ‘o e koloa ‘a e pule’anga ke ‘i ai hano lēsisita.

3.3.48 Potungāue Pa’anga- Va’ā ‘i ‘Eua

Vaha’ taimi na’e ‘atita’i: Ma’asi 2019- Ma’asi 2021(māhina ‘e 25)

1. Lau ‘o e pa’anga

Na’e fakafiemālie pe ‘a hono lau ‘o e pa’anga ‘i he ‘aho 6 ‘o ‘Epeleli 2021 ‘o fakatatau ki he Tohi pa’anga.

2. Totongi tō mu’ā

Na’e fe’unga mo e talafi tō mu’ā ‘e 17 mei he Potungāue Pa’anga –Nuku’alofa ki he Va’ā ‘i ‘Eua ‘a ia na’e fe’unga mo e \$1,380,000, pea na’e lēkooti kakato.

3. Pa’anga hū mai

a. Tali totongi ‘o e palanisi faka’aho ‘i he Tohi pa’anga ki he tohi pa’anga ‘a e tokotaha tali totongi.

Lolotonga ‘a e vaha’ taimi na’e ‘atita’i, na’e lahi ‘a e tali totongi ki he kehekehe ‘o e palanisi faka’aho ‘i he Tohi pa’anga mo e pa’anga na’e tauhi. Ko e talitotongi kotoa ‘e 169 na’e ngāue’aki ‘i he pa’anga kātoa ‘e \$5.07

Ngaahi fokotu'u

1. Ke vakai’i ‘e he Potungāue ‘a e ‘isiū ni pea fakakaukau’i ha founiga fe’unga ki he me’ā ni.

4. Koloa Tauhi tu’upau

Na’e ‘ikai fai tatau ‘a e lēsisita koloa tauhi tu’upau ‘a e Va’ā ‘i ‘Eua mo e fakahinohino ‘oku ngāue’aki ‘e he Potungāue. Na’e ‘ikai kau ‘i he lisi ‘a e fakaikiiki ‘o e koloa na’e ‘oatu mei Nuku’alofa ki ‘Eua ‘o hangē ko e mahu’inga ‘o e koloa.

Ngaahi fokotu'u

2. Ke fakapapau’i ‘e he ‘ofisa fakahoko ngāue ‘oku fai tatau ‘a e fotunga ‘o e lēsisita koloa tauhi tu’upau mo e Tohi fakahinohino fakafalepa’anga 2020, Konga 73(3).
3. Ke fakapapau’i ‘e he Pule ‘o e Va’ā falepa’anga ‘oku lēkooti kakato ‘a e koloa tauhi tu’upau ‘i he lēsisita koloa.

3.3.49 Potungāue ki he Ngaahi Ngāue ki Muli – Va'a Ngāue Faka'imikuleisini Piliote na'e 'atita'i: Me 2016 – 'Epeleli 2021 (ta'u 'e 5

1. Pa'anga Tānaki Angamaheni

a. Lau 'o e Pa'anga

Na'e tatau pē 'a e pa'anga na'e lau pea mo e pepa lēkooti pa'anga.

Na'e fakangāue'i 'e he Va'a Ngāue Faka'imikuleisini ha taha ngāue lau'aho peā ne kau foki ki hono tānaki mo tokanga'i 'o e pa'anga tānaki angamaheni talu mei he 2017.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke vahe pē ki ha tokotaha ngāue tu'uma'u, ke ne tānaki 'a e pa'anga hū mai pea ke 'oua na'a toe kau ha taha ngāue lau'aho 'i he ngāue ki he tānaki 'o ha pa'anga hū mai.

e. Tuku atu 'o e tōketi talitotongi tahataha kae 'ikai ko e talitotongi angamaheni

Na'e ngāue'aki 'e he Va'a Ngāue Faka'imikuleisini 'a e tōketi talitotongi ki hono ma'u mai 'o e pa'anga kae 'ikai ko e talitotongi angamaheni.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke ngāue'aki mu'a 'e he 'Ofisa tānaki pa'anga hū mai 'a e talitotongi angamaheni ki he tānaki mai 'o e pa'anga hū mai kotoa 'i he totongi paasipooti mo e visa kae 'oua 'e tuku atu 'a e tōketi talitotongi.

f. Fakahū Pa'anga Tōmui

Na'e tōmui hono fakahū atu 'e he 'Ulu'i 'Ofisi 'a e pa'anga ki he pangikē lolotonga 'a e taimi mālōlō Kilisimasi 'i he 2019.

Ngaahi Fokotu'u

3. Ke fakahū 'a e pa'anga kotoa pē 'a e Pule'anga ki he pangikē 'i he 'aho pē na'e tānaki ai pe ko e 'aho hoko 'i he taimi kotoa pē.
4. Ko e toutou hoko 'a hono fakahū tōmui 'o e pa'anga ki he pangikē, 'oku tatau ia mo ha feinga ke ngāue hala 'aki mo ngāue kovi 'aki 'a e pa'anga 'a e pule'anga, 'a ia 'oku tapui 'e he kupu si'i 43 (12) 'o e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga, ke fakatokanga'i foki ko e maumau tu'utu'uni lahi eni ki he 'Ofisa tānaki pa'anga hū mai pea mo e Taki Ngāue 'o e Va'a Ngāue Faka'imikuleisini.
5. Ke fakahoko 'e he Taki Ngāue 'o e Va'a Ngāue Faka'imikuleisini ha ngāue patonu ke fakapapau'i 'a e ngāue lelei 'a e ngaahi founiga ngāue ke ne fakamamafa'i 'a e muimui pau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga.

h. Fakahū tōmui ki he pangikē 'a e ngaahi totongi visa na'e tānaki mei he mala'evakapuna mo e taulanga.

Na'e ma'u 'e he 'atita' 'a e fakahū tōmui 'o e pa'anga na'e tānaki 'i he 'Ulu'i 'Ofisi pea mo e fakahū tōmui 'o e pa'anga na'e tānaki mei he mala'evakapuna pea mo e taulanga.

Ngaahi Fokotu'u

6. Ke fakahū atu ki he tesi tānaki pa'anga 'i he 'Ulu'i 'Ofisi 'a e pa'anga 'a e Pule'anga na'e tānaki mei he ngaahi kau'afonua 'i he 'aho pē ko ia na'e tānaki ai pe ko e 'aho ngāue hoko.
7. Ko e toutou hoko 'a hono fakahū tōmui 'o e pa'anga ki he pangikē, 'oku tatau ia mo ha feinga ke ngāue hala 'aki mo ngāue kovi 'aki 'a e pa'anga 'a e pule'anga, 'a ia 'oku tapui 'e he kupu si'i 43 (12) 'o e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga, ke fakatokanga'i foki ko e maumau tu'utu'uni lahi eni ki he 'Ofisa tānaki pa'anga hū mai pea mo e Taki Ngāue 'o e Va'a Ngāue Faka'imikuleisini.
8. Ke fakahoko 'e he Taki Ngāue 'o e Va'a Ngāue Faka'imikuleisini ha ngāue patonu ke fakapapau'i 'a e ngāue lelei 'a e ngaahi founiga ngāue ke ne fakamamafa'i 'a e muimui pau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga.

- i. **Fetōkehekehe’aki ‘i he fakatatau e ngaahi totongi e fakamole ki he tōketi talitotongi pea mo e ‘ū foomu kole.**

Ko e ngaahi fetōkehekehe’aki ‘i he fakatatau ‘o e ngaahi totongi fakamole ‘i he ‘ū foomu, ‘oku ‘ikai toe kehe ia mei he ngāue hala’aki e pa’anga ‘a e Pule’anga ‘a ia ‘oku ‘ikai faipau mo e kupu si’i 43 (12) ‘o e Tu’utu’uni Faka-Falepa’anga. ‘Oku ‘uhinga eni na’e ngāue’aki e pa’anga ‘a e Pule’anga ki he ngaahi taumu’ā ‘o kehe ange ia mei hono fakahū ki he ‘akauni pangikē ‘a e Pule’anga. Ko e fa’ahinga to’onga ngāue ko eni ‘oku tapui ‘aupito.

Ngaahi Fokotu’u

9. Ke kumi ‘e he Taki Ngāue ‘o e Va’a Ngāue Faka’imikuleisini ha founa ke totongi fakafoki mai ai e \$2,576, ko e pa’anga ne ‘ikai ha fakamatala falala’anga ki ai.

Tali mei he Va’a Ngāue Faka’imikuleisini

Kuo ‘osi fakatalanoa ‘a e Talekita Pule ki he Va’a Ngāue Faka’imikuleisini ki he fetōkehekehe’aki na’e hoko pea mo e tokotaha ngāue fakahāngatonu ki he me’ā’ ni, ‘a ia ko e tokotaha ngāue lau’abo kuo ne ‘osi fakamo’oni na’e ne fakahoko pē ‘a e ngāue’ ni. Na’e toe pehē ‘e he ‘Ofisa Imikuleisini Ma’olunga, na’e fakahoko pē ‘a e foomu na’e boko ai e fetōkehekehe’aki ‘i he founa angamaheni ‘o e ngāue ka na’e ‘ikai ke fakatokanga’i ai.

- k. **‘Ikai ke lēkooti e fakaikiiki ‘o e ngaahi talitotongi ki he pepa lēkooti pa’anga**

Na’e ‘ikai fakahoko ‘e he ‘Ofisa tānaki pa’anga hū mai ‘a hono lēkooti kakato e ngaahi fakaikiiki ‘o e talitotongi ki he pepa lēkooti pa’anga ‘o hangē ko e ‘aho, lahi ‘o e pa’anga, fika talitotongi, hingoa ‘o e tokotaha ke ne ma’u pea mo e fa’ahinga ‘o e ma’u’anga pa’anga hū mai.

Ngaahi Fokotu’u

10. Ke fakakau ki hono lēkooti ‘i he pepa lēkooti pa’anga ‘a e fakaikiiki ‘o e talitotongi ‘o hangē ko e ‘aho, lahi ‘o e pa’anga pea mo e fa’ahinga ma’u’anga pa’anga hū mai.
 11. Ke fakatokanga’i ko e maumau tu’utu’uni lahi ia ‘i he fakahoko fatongia ‘a e ‘Ofisa tānaki pa’anga hū mai kae pehē foki ki he Taki Ngāue ‘o e Va’a Ngāue Faka’imikuleisini, ‘a e toutou hoko ‘a e ‘ikai faipau ki he tu’utu’uni ‘a e Tu’utu’uni Faka-Falepa’anga.

2. Ngaahi Ma’u’anga Pa’anga Hū Mai

- a. **Ngaahi mo’ua te’eki totongi mai, tohi faka’imikuleisini pea mo e ngaahi pepa fakafefolau’aki.**

Na’e ma’u ‘e he ‘atita mei he lēsisita ‘o e ngaahi ma’u’anga pa’anga hū mai, ‘a e lahi ai e ngaahi tohi mo e pepa fakafefolau’aki kuo tuku atu kae faka’ilonga’i ke toki tānaki hono totongi ‘i he a’u mai ki he mala’evakapuna. Kaikehe, na’e ‘ikai ha fakamo’oni na’e totongi ‘a e ngaahi mo’ua ko eni ‘i he’enau a’u mai ki he mala’evakapuna. ‘Oku hoko leva ‘a e ngaahi totongi ko eni ko e mo’ua te’eki totongi pea ‘oku fiema’u ia ke fai hano muimui’i ke fai ha ngāue ki ai ke totongi fakafoki mai.

Ngaahi Fokotu’u

12. Ke fa’u ha tu’utu’uni ngāue mahino ki hono feinga’i ke totongi fakafoki mai ‘a e ngaahi mo’ua te’eki totongi mai ‘o kau ai ko hai ‘e taliui ki henī kapau ‘e ‘ikai totongi mai ‘a e mo’ua.

- e. **Lēsisita ‘o e Ngaahi Faka’atā**

He ‘ikai pē ke lava ke toe ma’u mai ‘a e fu’u pa’anga ko eni ‘a e Pule’anga kuo mole ‘i he ngaahi faka’atā, koe’uhī’ ko e ‘ikai ha lēsisita falala’anga na’e tauhi. Na’e fakamafai’i pē ‘e he Taki Ngāue ‘o e Va’a Ngāue Faka’imikuleisini ‘a e ngaahi faka’atā ko eni, ka ko e fakamafai ko ia ‘oku ‘ikai taau koe’uhī’ ko e Sekelitali pē ‘a e Ngaahi Ngāue ki Muli ‘oku totonu ke ‘i ai ‘ene lau ki he tu’utu’uni ko ia.

Ngaahi Fokotu’u

13. Ke tauhi ‘a e lēsisita ‘o e ‘ū foomu kole kotoa ‘o fakahokohoko fakafika.
 14. Ke fakakakato ‘a e lēsisita ‘o e ngaahi foomu kole ‘aki hono fakakau ki ai mo hono fika talitotongi, ke fakamo’oni kuo ‘osi totongi.
 15. Ke faka’osi ‘aki hono lēsisita ‘o e ‘ū foomu kole hono fakakau ki ai e fika paasipooti pe fika ‘o e visa ke fakamahino kuo kakato ‘a e ngāue ki he foomu ko ia.

16. Ke teuteu'i 'a e foomu kotoa ki he kole pepa faka'imikuleisini kotoa pea ke tānaki mo hono totongi taautaha 'o lēsisita pea te ne 'omai ai 'a e fika fakakātoa 'o e ngaahi ngāue na'e fakahoko.
17. Ke teuteu foki mo ha lisi 'o e ngaahi foomu tuku fuoloa 'o te'eki 'osi e ngāue ki ai, 'i he faka'osinga e māhina kotoa pea fakakau ki ai mo e 'ulilinga 'a e te'eki ke 'osi e ngāue ki ai.
18. Ke faka'ehi'ehi mei hano fokotu'u 'o ha ngaahi mo'ua te'eki totongi mai.
19. Ke 'i ai ha tu'utu'uni ngāue mahino ki hono feinga'i ke totongi fakafoki mai 'a e pa'anga hū mai te'eki totongi mai 'o ka faka'atā 'e he Potungāue ke fai ha fakatau fakamo'ua.
20. Ke tauhi 'e ha 'Ofisa makehe ange mei he 'Ofisa tānaki pa'anga hū mai 'a e lēsisita 'o e ngaahi foomu kole pea pehēe ki he lēsisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai makehe.
21. Ke fokotu'u ha founa ngāue mahino ki hono feinga'i ke totongi fakafoki mai 'a e ngaahi mo'ua te'eki totongi mai pea ke fakakau ai mo e tokotaha ke talui ki ai kapau 'e 'ikai malava 'a hono totongi mai.
22. Ke 'i ai foki mo e fevahevahē'aki 'o e fatongia ki he kau ngāue kehekehe fekau'aki mo e tānaki pa'anga hū mai pea ke tauhi foki mo e lēsisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai.
23. Ke fakahoko 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a hono fakafehoanaki angamaheni 'o e pa'anga tānaki angamaheni pea mo e lēsisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai pe lēsisita 'o e ngaahi foomu kole. 'Oku totonu ke fakamatala'i lelei ki he Sekelitali 'o e Ngaahi Ngāue ki Muli 'a e ngaahi fetōkehekehe'aki mei he fakafehoanaki ko eni, ki ha tu'utu'uni ke fakahoko.

4. Laukoloa 'o e Paasipooti mo e Visa

- a. Na'e 'ikai ha lēsisita 'o e laukoloa pea 'ikai fakafehoanaki 'a e pa'anga tānaki angamaheni pea mo e lēkooti fakakomipiuta 'a e Potungāue

'Oku tatau 'a e 'ikai ke tauhi ha lēsisita 'o e laukoloa pea mo e 'ikai faipau ki he Tu'utu'uni Ngāue Faka-Falepa'anga. 'Oku mahino ko e lēkooti fakakomipiuta 'a e Potungāue, 'oku 'ikai ko ha founa lēkooti laukoloa ia pea 'oku tuku ai ki he Va'a Ngāue Faka'imikuleisini ke nau fo'u ha founa laukoloa taau ke faipau mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga.

'Oku pehē ko hono tukuatu 'o e ngaahi paasipooti mo e visa mei he tefito'i koloa, 'i he falukunga 'e 250, kimu'a pea fakamafai'i, 'oku 'ikai fu'u falala'anga mo 'ikai hano mafai fakalao.

Fakatokanga'i ange 'oku 'ikai 'omai 'e he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga ia ha ngaahi fakamatala fakaikiiki ki he founa laukoloa ka 'oku 'oatu 'a eni ki ha toe fakakaukau ange ke fakakau.

Ngaahi Fokotu'u

24. Ke fokotu'u ha founa laukoloa taau, ke ne fakamā'opo'opo 'a e lahi fakakātoa 'o e ngaahi koloa hū mai kuo ma'u pea mo 'osi tuku atu, toe paaki, toe tuku atu pea mo e lahi 'o e toenga koloa, 'i he taimi kotoa pē.
25. Ke tauhi 'a e lēsisita laukoloa 'o fakahokohoko 'aki e fika paasipooti mo e fika 'o e visa 'i ha ngaahi kolomu taau ke lēkooti ai e tu'unga 'o e ngāue ki he koloa ko ia, pea ke ai foki mo ha fakamo'oni ki hono tokanga'i lelei 'o e koloa.
26. Ke malava 'e he lēsisita 'o tala mai 'a e ngaahi fika 'oku puli pe hiki fakalaka 'i hono paaki, ko e founa ngāue pē ke tauhi e malu mo e lelei 'o e laukoloa 'i hono toe tuku atu, paaki hala mo ia na'e 'osi fakamafai'i.
27. Ke fakahoko 'a hono fakafehoanaki 'o e ngaahi lēkooti laukoloa pea mo e lēkooti angamaheni 'o hangē ko e lēkooti fakakomipiuta 'a e Potungāue, lēsisita 'o e koloa ke paaki pea mo e pa'anga tānaki angamaheni, 'i he taimi pau.
28. Ke fo'u mo ngāue'aki ha foomu ki he fakafehoanaki angamaheni 'o e ngaahi lēkooti pea ke fakamo'oni hingoa ki ai 'a e 'Ofisa fakahoko fatongia.
29. Ke tuku atu 'a e ngaahi laukoloa 'o e paasipooti, visa mo e ngaahi pepa faka'imikuleisini mei he tefito'i koloa, 'i he taimi pē kuo 'osi fakamafai'i ai mo tali e foomu kole.
30. Ke tauhi 'e ha 'Ofisa, tau'atāina mei he 'Ofisa tānaki pa'anga hū mai, ha founa laukoloa ke ne fakafehoanaki ma'u pē 'a e ngaahi lēkooti.
31. Ke 'ilonga ha fetōkehekehe'aki 'e ma'u mei hono fakafehoanaki 'o e pa'anga tānaki angamaheni pea mo e lēsisita laukoloa mo e lēkooti fakakomipiuta 'a e Pule'anga, ke fai hano fakatotolo'i, pea fakamatala mo lipooti ki he Sekelitali 'o e Ngaahi Ngāue ki Muli, 'i he taimi pau.

3.3.50 Potungāue ki muli: Va'a 'Imikuleisoni Vava'u Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019- Ma'asi 2021 (māhina 'e 24)

Na'e fakafiemālie pe 'a e ngaahi me'a fakapa'anga 'a e va'a 'i Vava'u pea na'e 'ikai ha 'isiū ke lipooti 'i he lipooti 'i he 'aho 22 'o Siulai 2021.

3.3.51 'Ofisi 'o e 'Ompatimeni Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Me 2016-Sune 2020(ta'u 'e 4 moe māhina 'e 2)

1. Fakamole ngāue tu'ataimi

Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita 'a e 'ikai fai pau ki he tu'utu'uni 'a e ngāue tu'a taimi 'i Siulai & Nōvema 2018 pea mo Sune & Sepitema 2019. Na'e toe fakatokanga'i 'e he 'atita 'oku kei hoko pe 'a e 'isiū 'i he ta'u kimu'a, 'a ia ko e 'ikai faile mo tauhi 'a e palani ngāue ki he ngāue tu'a taimi.

Ngaahi fokotu'u

1. Ke fakamanatu ki he tokotaha ngāue 'a e fiema'u ke fai pau ki he Fakahinohino faka-falepa'anga, tautaufito ki he pau ke kakato 'a e houa ngāue 'e 8 'I he 'aho ki mu'a pea toki lau 'a e ngāue tu'a taimi.
2. Ke fakamanatu ki he kaungāue 'a e Tu'utu'uni fakafalepa'anga 17(2), ko e 'ikai faipau ki he Tu'utu'uni ki he kaungāue 'oku lau ko e talangata'a

Tali 'a e Ompatimeni

Fakatatan ki he Taubitohi, ko e 'ikai faipau ki he lao 'oku 'ikai angamaheni ia mo e ngāue tu'a taimi. Ko e naunau ki he ngāue tu'a taimi; 'oku kakato mau pe 'i he taimi 'oku fakahū ai ki Falepa'anga, 'o 'uhinga he 'ikai totongi 'e falepa'anga ha ngāue tu'a taimi 'o ka ikai kakato 'a e naunau poupou. Kaikebe, na'e tui 'a e tanhitohi na'e 'i ai ha ngaabi fatongia kebe 'a e 'ofisi na'e makatu'unga ai 'a e 'ikai kakato 'o e fiema'u ki he ngāue tu'a taimi. Na'e fakapapan'i 'e he ofisa taubitohi' te ne vakai'i ma'u pe ke kakato 'a e naunau poupou ki he ngāue tu'a taimi 'o fakatatau ki he lao mo e tu'utu'uni.

2. Founga mapule'i mo e Tohi fakamatala ki he Me'a Fakapa'anga

Ko e tohi fakamatala ki he tu'utu'uni ki he kaungāue 'a e 'ofisi 'oku ne fakakau 'a e konga lahi ki he ngaahi fiema'u mo e taumu'a 'a e Fakahinohino fakafalepa'anga ki he founga fakalele mo pule'i 'o e ngāue. Ka neongo ia 'oku fiema'u ke fakangofua 'e he Potungāue Pa'angá ke hoko 'a e Tohi fakamatala ki he me'a fakapa'anga ke tali ke ngāue'aki 'e he Potungāue.

Ngaahi fokotu'u

3. Ke fetu'utaki 'a e 'Ofisi 'o e 'Ompatimeni mo e Potungāue pa'anga ke fakangofua 'a 'enau Tohi tu'utu'uni fakamatala ki he kaungāue ke hoko ko e Tohi fakamatala ki he me'a Pa'anga, 'o malumalu 'i he kupu 107 'o e Fakahinohino fakafalepa'anga.

Tali 'a e 'Ompatimeni

Ke toki fakakakato...

3.3.52 Potungāue 'a e Pa'anga Hū Mai mo e Tute: Va'a Tānaki Tute. Vaha'a taimi 'o e 'atita: Ma'asi 2019 – 'Epeleli 2020 (māhina 'e 14)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai ke lēsisita kakato 'a e ngaahi koloa hū mai 'i he tohi lēsisita 'o e ngaahi koloa hū mai.	'I he tu'uta pē 'a e vaka, pea fakakakato leva 'a e lēsisita.

Tukuange ‘o e ngaahi koloa ‘o ‘ikai hano fika tohi fakamafai.	‘Oku ‘ikai ha toe matavaivai ‘i he taimi ni, ko e koloa hū mai kotoa pē kuo ‘i ai honau fika tohi fakamafai ki mu’ā pea toki tukuange.
Fakangofua ke totongi fakakongokonga ‘a e ngaahi koloa fakatautuki. <ul style="list-style-type: none"> • ‘Oku fokotu’u atu ke ta’ofi leva ‘a e fa’ahinga ngāue ko eni he vave taha. 	‘E toki muimui’i pē ‘a e matavaivai ko eni ‘i he ‘atita ka hoko.
Ngaahi totongi ‘o e ‘i ai ‘a e ‘Ofisa Kasitomu. <ul style="list-style-type: none"> • ‘Oku fokotu’u atu, ko e ngaahi mo’ua fuoloa ke fakamā’opo’opo pe a tohimo’ua mo tānaki ia ‘i he taimi totonu pe a ke fakakau foki e ngaahi mo’ua tātānaki fuoloa ‘i he lipooti fakamāhina ‘oku ‘ave ki he ‘Atita Seniale pea mo e Sekelitali Pa’anga. 	‘E toki muimui’i pē ‘a e matavaivai ko eni ‘i he ‘atita ka hoko.
Na’e ngāue’aki ‘e he Potungāue ia ‘a e ngaahi koloa fakatautuki.	‘Oku ‘ikai ke toe hā mai mei he Potungāue ‘a e to’onga ngāue ko eni.
Ko hono ‘ave ‘o e koloa ‘a e pule’anga (me’alele P.1653) ki he Va’ā ‘i he ‘otumotu.	Na’e ‘ikai ke toe ma’u hano ‘ave ta’efakalao ‘o e koloa ‘a e pule’anga ‘i he vaha’ā taimi ne fakahoko ai e ‘atita. ‘Oku toe ‘oatu foki ‘a e fale’i ki he Potungāue, ka toe ‘i ai ha fe’ave’aki ‘o e ngaahi koloa ‘a e pule’anga he kaha’u, pea fakahoko mu’ā ki he Komiti ma’u mafai ki hono tuku atu ‘o e ngaahi koloa ‘a e Pule’anga, ‘o fakatatau mo e Tu’utu’uni.

2. Pa’anga Tānaki Angamaheni

a. Ngaahi Tute Hū Mai

Ko e kātoa ‘o e Tute Hū Mai ‘i he pilio te ‘atita: Pa’anga \$21,612,857.00

Na’e vakai’i ‘e he ‘atita’ā e ngaahi totongi Tute Hū Mai na’e hilifaki ki he ngaahi koloa hū mai, ‘aki hono fakapapau’i pe ko e “ngaahi totongi totonu na’e ngāue’aki ‘o fakatatau pea mo e Tohi Tu’utu’uni ‘o e ngaahi tute”.

Ngaahi Fokotu’u

1. Ke fakapapau’i ‘e he Pule ‘o e Potungāue ‘oku ngāue’aki totonu mo taaau ‘a e ngaahi totongi Tute Hū Mai.

e. Tukuhau Ngāue’aki

Na’e fe’unga mo e Tukuhau Ngāue’aki fakakātoa ‘e \$83,275,297.46 ‘i he pilio te ‘atita pea na’a mau filifili tau’atāina pē ‘a e ngaahi Kautaha hū koloa lalahi mei muli pea mo e ngaahi pisinisi ‘i Tonga’ ni. Na’a mau toe vakai’i foki e lolo mo e kasa pea mau fika’i mo e tute hū mai na’e hilifaki ke fakapapau’i na’e tonu ‘enau ngāue’aki. Na’e ma’u ‘oku tonu pē ‘enau ngāue’aki.

f. Tukuhau ‘Ekisia

i. Tukuhau ‘Ekisia – Fale Tuku’anga koloa ‘a e Potungāue

Kuo fakamo’oni’i ‘oku ‘i ai ‘a e fu’u kehekehe lahi ‘i he lēsisita koloa ‘i he Fale tuku’anga koloa ‘a e Potungāue pea mo e lēsisita koloa ‘i he lēkooti fakakomipiuta ‘a e Potungāue. ‘Oku fe’unga ‘a e kehekehe ko eni mo e \$2,605,928.

Tali mei he Va’ā ‘oku nau tokanga’i e Fale tuku’anga koloa:

Na’e ‘omai ‘a e ngaahi fakamatalā’ni ko e tupu’anga ‘o e fekehekehe’aki ‘i he lēkooti:

Ko hono tolo i ‘o hono fakakakato ‘o e foomu C-13 ki he lēkooti fakakomipiuta. I he ngaahi taimi lahi, ‘oku fa’ā mate ‘a e lēkooti fakakomipiuta pea pau ai ke fakahu fakataautaha ‘a e foomu tukuhau pea ‘oku siema’u leva ke fakakakato ki he lēkooti fakakomipiuta ‘i he taimi ‘oku mo’ui mai ai. Na’e ‘i ai foki mo e ngaahi foomu tukuhau hū mai na’e “viriku” ‘a ia na’e tuku ‘i he koniteina ‘i tu’ā. Na’e ‘ikai ke toe lava ‘o fakahu ‘a e ngaahi foomu ko eni ki he lēkooti.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke fakahoko 'e he Va'a 'oku nau tokangaekina e Fale tuku'anga koloa, 'a hono lau kakato 'o e ngaahi fale tuku'anga koloa kotoa kuo lēsisita 'e he Potungāue, 'i ha 'aho pau pea ke fakakakato 'a hono lēsisita ia ki he lēkooti fakakomipiuta 'a e Potungāue.

ii. Tukuhau Eikisia – Lolo

Na'e tonu pē 'a e tukuhau na'e hilifaki ki he lolo.

- Ko hono toe liliu tohinima peni 'o e lipooti

Na'e ma'u 'e he 'atita' mei he ngaahi lipooti 'o hono vakai'i unu 'o e lolo, 'a hono liliu 'aki 'a e peni 'uli'uli 'e he 'ofisa ngāue ki ai, 'o kohi'i 'a e lahi 'o e lolo he lipooti kae toki tohi'i 'a e lahi totonu 'i he tafa'aki pea na'e vakai'i 'e he 'atita' 'oku 'uhinga malie pē. Kaneongo ia, ke fakasi'sisi'i ha hoko ha ngāue kākā, 'oku lelei 'aupito ke vakai'i 'e ha 'Ofisa ma'olunga 'a e ngaahi fakatonutonu ko eni ki ha ngaahi lēkooti poupou pea fakamo'oni'i 'oku tonu kimu'a pea toki hilifaki 'a e tukuhau 'ekisia ko ia. 'Oku mau 'oatu ai 'a e ngaahi fokotu'u ko eni.

Ngaahi Fokotu'u

3. Ke 'ulukai vakai'i 'e he Tokoni Pule pe 'Ofisa Ma'olunga ange ha ngaahi fakatonutonu 'i he lipooti ke fakapapau'i 'oku falala'anga 'a e pepa poupopo mo e ngaahi fakatonutonu 'oku fakahoko.
4. Ke 'omai 'e he Potungāue ha fakamo'oni tau'atāina mei he lahi 'o hono fakatau 'o e lolo 'e he ngaahi kautaha 'ikai totongi tukuhau 'o hangē ko e Kautaha Vaka 'Otu Motu Anga'ofa, Kautaha 'Uhila 'a Tonga pea mo e Poate Vai 'a Tonga ke fakamo'oni'i 'a e totongi totonu 'o e lolo kuo faka'atā 'e he ongo Kautaha (Total Fiji Limited mo e Pacific Energy Oil).

h. Vakai'i 'o e ngaahi Uta koloa Hū Mai

Na'a mau fakamo'oni'i na'e kehekehe 'a e lahi 'o e ngaahi koloa hū mai; na'e kehe 'a e lahi 'i hono lau taautaha 'o e ngaahi koloa pea mei he 'uluaki lēkooti 'o hono 'omai.

Na'e toe fika'i 'a e lahi 'o e ngaahi koloa hū mai mo e tukuhau na'e hilifaki ke fakamo'oni'i 'aki 'a e toe koloa tānaki mai pea na'e totongi pē 'e he Kautaha uta koloa.

Ngaahi Fokotu'u

5. Ke mātu'aki tokanga ange mo 'ikai toe veiveiuia 'a e 'Ofisa Kasitomu 'i hono vakavakai'i 'o e ngaahi koloa hū mai ki he foomu fakamo'oni ke faka'ehi'ehi 'a hono ma'u ha tukuhau fe'amokaki pe mole 'a e pa'anga tānaki ma'ae Pule'anga.

i. Totongi fakakongokonga

'Oku ngofua ki he ngaahi Kautaha hū koloa mai ke nau totongi fakakongokonga 'a e tukuhau hū koloa, 'o fakatatau pea mo e ngaahi fokotu'u ki he founa totongi kuo fakahū ki he Potungāue. 'Oku tauhi pē 'i he 'Ofisi 'a e lēsisita 'o e ngaahi mo'ua tukuhau tuku fuoloa. 'Oku fe'unga mo e ngaahi kautaha hū koloa 'e 404 pea mo e mo'ua tuku fuoloa he totongi fakakongokonga fe'unga mo e \$2,659,801.00.

i. Ngaahi mo'ua totongi fakakongokonga kuo fu'u fuoloa

'Oku 'i ai 'a e ngaahi mo'ua totongi fakakongokonga kuo fu'u fuoloa 'a e ngaahi Kautaha hū koloa 'e 118 'a ia na'e totonu ke kakato honau totongi 'i he vaha'a taimi 2013 - 2016.

Na'e fakatokanga'i 'a e ngaahi mo'ua tuku fuoloa ko 'eni 'i hono vakai'i 'o e lēsisita 'o e ngaahi mo'ua totongi fakakongokonga, 'a ia kuo laka hake 'i he ta'u 'e 7 pea na'e te'eki pē ke 'ave hanau ngaahi tohi fekau 'e taha. Ko hono muimui'i pē 'o e ngaahi Kautaha ko eni 'e he kaungāue, 'i he fetu'utaki telefoni.

Ko e ola ‘oku ho’ata mai mei he ngaahi mo’ua tuku fuoloa ko eni ko e ngaahi mo’ua tamaki pea ‘oku’ ne ue’i ‘a e Potungāue ke fakakaukau ke tamate’i ‘a e ngaahi mo’ua’ ni. ‘E iku eni ki he mole lahi ‘i he pa’anga tānaki mai ‘a e Pule’anga pea uesia ai foki mo e fehū’aki ‘a e pa’anga.

Ngaahi Fokotu’u

6. Ke kamata leva hono tuku atu ‘o e ngaahi tohi fekau ‘e he Va’a fakahoko fatongia ki he ngaahi mo’ua’ ni, ke kamata leva hono totongi fakafoki mai ‘o e ngaahi mo’ua.
- ii. *Hala ‘a e ngaahi toenga mo’ua kuo toe*

Na’e lahi ‘a e ngaahi Kautaha hū koloa ia kuo ‘asi kuo ‘osi honau ngaahi mo’ua, ka na’e ma’u hake ‘i hono vakai’i ‘o e tēpile anga maheni ‘o e totongi mo’ua, na’e te’eki ke ‘osi hono totongi e ngaahi mo’ua ia.

Ngaahi Fokotu’u

7. Ke vakai’i ma’u pē ‘e he ‘Ofisa Ma’olunga ‘o e Va’a ki hono takangaekina ‘o e ngaahi mo’ua totongi fakakongokonga, ‘a e lēsisita ‘o e ngaahi totongi fakakongokonga, ke fakapapau’i ‘oku tonu ‘a e lēkooti.

k. Totongi tautea

Ko e ngaahi totongi tautea hilifaki mai ‘e he Va’a Sivi ‘o e Koloa, ‘oku felāve’i ia mo e ngāue’aki e teulifi (*tariff*) hala pe ‘omai e fakamo’oni hala ‘o e ngaahi koloa. ‘Oku fika’i ‘a e ngaahi mo’ua ko eni pea tuku atu. Kaneongo ia, ‘oku si’isi’i ‘aupito ‘a e mo’ua totonu ko eni kuo ‘ave ki he kautaha hū koloa ‘i he ngaahi mo’ua kuo fika’i.

Tali mei he Potungāue

T he taimi ‘e ni’ibi, ‘oku lahi ‘aupito ‘a e ‘uluaki mo’ua hilifaki mai kuo fika’i ‘i he mo’ua tukuhau totonu mei hono ngāue’aki ‘o e tukuhau hala. Ko ia ai ‘i he taimi ‘e ni’ibi, ‘oku hā mamafa ke toe hilifaki atu ha mo’ua ‘oku lahi ange ia ‘i he tukuhau totonu ke totongi.

l. Sieke ta’efalala’anga

Ko e ngaahi sieke ta’efalala’anga mei he Potungāue Pa’anga ‘oku felāve’i ia pea mo e totongi ‘o e ngaahi tukuhau koloa hū mai mo e ngahi tukuhau. Na’e fe’unga mo e \$179,907.88 ‘a e ngaahi sieke ta’efalala’anga na’e te’eki ke totongi. Ko e ngaahi sieke ko eni ko e ngaahi sieke taautaha pea mo e ngaahi Kautaha.

Ngaahi Fokotu’u

8. Ke ta’ofi faka’aufuli ‘a hono toe tali ‘a e ngaahi sieke taautaha ‘e he Potungāue ki ha totongi tukuhau. Ko ha sieke, ke ‘i he fōtunga pē ‘o e sieke pangikē, ke fakapapau’i ‘oku ‘i ai ‘a e pa’anga fe’unga ‘i he ‘akauni pangikē pea ke faka’ehi’ehi mei ha palopalema ‘o hano tuli holo e ngaahi Kautaha ke totongi fakafoki mai ‘a e ngaahi mo’ua sieke.

3.3.53 Potungāue ‘a e Pa’anga Hū Mai mo e Tute: Va’a Tānaki Tukuhau fakalotofonua, Vava’u.

Vaha’ā taimi ‘o e ‘atita: Ma’asi 2019 – Ma’ai 2021 (māhina ‘e 25)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi matavaivai ‘o e lipooti ki mu’ā	Ngaahi matavaivai lolotonga
Na’e ‘ikai ha lēsisita Koloa Tu’upau	Kuo fai e ngāue ki ai
Na’e ‘ikai ke fakakakato ‘a e tohi Loka	Kuo fai e ngāue ki ai
Na’e ‘ikai ke fakahoko ‘a hono vakavakai’i tau’atāina ‘o e tohi Loka	Na’e te’eki ke fakahoko ha ngāue ki henī

2. Pa'anga Hū Mai

a. Lau 'o e Pa'anga

Na'e lau 'a e pa'anga na'e 'i he 'Ofisi he 'aho 6 'o 'Epeleli 2021, 'o ma'u ai e \$730.70. Kaneongo ia, na'e fakapapau'i 'e he 'atita na'e nounou'aki e \$4.95 he na'e talitotongi pē mo fakahū ki he pangikē 'a e \$725.75, tupu eni mei he fetongitongi 'a e kaungāue ki he fakahū 'o e pa'anga ki he pangikē.

3. Fakamole

Na'e fakafiemālie mo taau 'a hono fakamafai'i 'o hono totongi 'o e ngaahi fakamole, pea lēkooti mo tauhi kakato ia 'i he vaha'a taimi ne fakahoko ai e 'atita.

3.3.54 Potungāue Pa'anga Hū Mai mo e Tute: Va'a Tute 'i Vava'u Vaha'a taimi na'e 'atita'i: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai fakakakato Lēsisita 'o e Koloa Tauhi Tu'upau	Te'eki ke fakahoko ha fakalelei
'Ikai lēkooti 'a e ngaahi vausia totongi atu	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai tauhi ma'u 'a e aleapau ngāue 'a e kaungāue lau'aho	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ha tohi fakamafai ki he fe'ave'aki 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei mo toe fokotu'u ki he kaha'u 'a e fiema'u ke ma'u ha ngofua mei he GADC

2. Pa'anga Talitotongi

Lau 'o e pa'anga

Ko e lau pa'anga 'o e 'aho 6 'Epeleli 2021 na'e talitotongi pea te'eki ai ke fakahū ki he Pangikē/Falepa'anga mo e nounou \$4.95 makatu'unga 'i he liliu 'o e fatongia. Na'e fale'i ki he Va'a ke talitotongi 'a e nounou pea fakahū ki he Pangikē/Falepa'anga 'i he 'aho fakahū pa'anga hoko.

3. Fakamole

Na'e kakato, maau mo tauhi kakato 'a e lēkooti fakapa'anga 'a e Va'a ni lolotonga 'a e vaha'a taimi na'e 'atita'.

3.3.55 Potungāue 'a e Pa'anga Hū Mai mo e Tute: Va'a Ngāue 'i Ha'apai Vaha'a taimi 'o e 'atita: Ma'asi 2019 – Ma'ai 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi matavaivai 'o e lipooti ki mu'a	Ngaahi matavaivai lolotonga
Na'e 'ikai ha lēsisita 'o e Koloa Tu'upau	Na'e fakahoko e ngāue ki henī pea fakatokanga'i ke fakakakato ma'u pē

2. Lēkooti 'o e Pa'anga Tānaki Mai

Ngaahi mo'ua fuoloa te'eki ke tānaki mai

'Oku 'i ai e tokanga lahi 'a e 'atita ki he lahi 'o e fu'u mo'ua tuku fuoloa ko eni, 'a ia na'e \$218,030.89 kātoa.

Ngaahi Fokotu'u
1. Ke fa'u 'e he Va'a Ngāue 'i Ha'apai ha'anau palani ngāue ke tānaki 'aki mai e ngaahi mo'ua tuku fuoloa ko eni.
2. Ke fakahū atu 'e he 'Ofisa Ngāue Pule ha lipooti fakamāhina 'o e ngaahi mo'ua tuku fuoloa' ni ki he Potungāue Pa'anga 'o hangē ko e tu'utu'uni 'o e konga si'i fika 77 'o e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2010.
3. Ke 'uluaki vakai'i 'e he 'Ofisa Ngāue totonu ki henī, 'a e lipooti fakamāhina pea fakahū atu ha tatau ki he Sekelitali Pa'anga pea mo e 'Atita Seniale 'o 'ikai toe tōmuī ange he 'aho 10 'o e māhina ka hoko.

3.3.56 Potungāue ‘a e Pa’anga Hū Mai mo e Tute: Va’a Ngāue ‘i ‘Eua Vaha'a taimi ‘o e ‘atita: Ma’asi 2019 – Ma’ai 2021 (māhina ‘e 25)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
Na’e ‘ikai ke fakahoko ‘a e vakavakai’i tau’atāina ‘o e ngaahi lēkooti pa’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Tōmui ‘a hono fakahū atu ‘o e pa’anga ki he pangikē	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai lēkooti totonu ki he pepa lēkooti pa’anga ‘a e lēkooti totonu	Te’eki fakahoko ha fakalelei
Hala hono lēkooti e ‘aho ‘o e talitotongi, ki he pepa lēkooti pa’anga	Te’eki fakahoko ha fakalelei
‘Ikai kakato e vakavakai’i na’e fakahoko ‘e he Va’a Falepa’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Na’e ‘ikai tauhi ‘i he ‘Ofisi ha lēsisita ‘o e ngaahi mo’ua tuku fuoloa	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Na’e ‘ikai ke lēkooti kakato ‘a e ngaahi tukuhau hū mai	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai ha lēsisita ‘o e ngaahi Koloa Tu’upau	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

2. Pa’anga Hū Mai

a. Nounou ‘i he pa’anga ne fakahū ki he pangikē

Na’e ma’u ‘e he ‘atita’ ‘a e nounou \$8.41 ‘i hono fakahū atu ‘o e Pa’anga tānaki mai ‘i he ‘aho 18 ‘o Tisema 2020 ‘a ia na’e fe’unga mo e \$3,351.57 ka na’e fakahū pē ‘a e \$3,343.16.

Ngaahi fokotu’u

- Ke ‘oange ha tohi fakatokanga ‘e he Taki ngāue ki he tokotaha fakahoko fatongia ko eni. Ka toe hoko ha ngāue pehē’ ni pea ‘e ‘oange e tautea ki ai fe’unga mo e maumau ‘o e tu’utu’uni.

e. Lēkooti hala ‘o e ‘ū talitotongi ki he pepa lēkooti pa’anga

Na’e kei hā mai pē ‘a e fetōkehekehe’aki ‘i he ‘ū tohi talitotongi pea mo e pepa lēkooti pa’anga neongo na’e ‘osi ‘ohake ‘i he lipooti ‘atita ki mu’ā. Na’e ma’u ‘a e la’i talitotongi ‘e 8 ne fakahū ia ‘i he tefito’i ma’u’anga pa’anga tānaki mai kehe ‘o kehe ia mei he ma’u’anga tala he talitotongi.

Ngaahi Fokotu’u

- Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa fakahoko fatongia ‘oku fakahū kakato mo tonu ‘a e ‘ū talitotongi kotoa ki he pepa lēkooti pa’anga.
- Ke fakahoko ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘o e pa’anga mo hono ngaahi lēkooti ke fakapapau’i ‘oku tonu kotoa mo gefakamo’oni’aki e ngaahi lēkooti.

3. Ngaahi Koloa Tu’upau

Na’e ‘ikai ha toe Koloa Tu’upau fo’ou na’e fakatau mai pea ‘oku fakafiemālie ‘aupito hono fokotu’u ko eni ‘a e tohi lēsisita ‘o e ngaahi Koloa Tu’upau.

3.3.57 Potungāue Polisi – Va’a Ngāue ‘i Vava’u Piliote na’e ‘atita’i : Ma’asi 2019 – Ma’asi 2021 (māhina ‘e 25)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’ā

Ngaahi ta’u ki mu’ā	Tu’unga lolotonga
Ngaahi mo’ua te’eki tānaki mai	Te’eki fakahoko ha fakalelei
Lēsisita ‘o e ngaahi ma’u’anga pa’anga hū mai	Te’eki fakahoko ha fakalelei
‘Ikai fakakakato e lēkooti ‘o e tohi loka	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Vakai’i tau’atāina ‘o e tohi loka	Te’eki fakahoko ha fakalelei

3.3.58 Potungāue Polisi – Va'a Ngāue 'i 'Eua Vaha'a taimi 'o e 'atita: Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi matavaivai 'o e lipooti ki mu'a	Ngaahi matavaivai lolotonga
Tōmūi hono fakahū e pa'anga ki he pangikē	Kuo 'osi solova e matavaivai ni
Nounou 'i he fakahū pa'anga	Kuo 'osi solova e matavaivai ni
Lēkooti e 'aho hala ne ma'u ai e pa'anga hū mai 'i he pepa lēkooti pa'anga	'Oku te'eki ke solova e matavaiva'i ni

2. Pa'anga Talitotongi

a. Lēkooti e 'aho hala 'i he Pepa lēkooti pa'anga

Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita 'a e kehekehe e 'aho 'i he tohi talitotongi pea mo e 'aho 'i he pepa lēkooti pa'anga.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke ta'ofi 'aupito hono toe lēkooti hala 'e he 'ofisa tānaki pa'anga 'a e 'aho ki he pepa lēkooti pa'anga.
- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule kuo ta'ofi 'aupito 'a e to'onga ngāue ko eni lolotonga 'ene vakavakai'i tau'atāina e ngaahi lēkooti.

3.3.59 Potungāue Polisi – Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu Piliote na'e 'atita'i : Siulai 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

1. Pa'anga Talitotongi

a. Vakavakai'i tau'atāina

Na'e 'ikai ke fakahoko lelei 'a hono vakavakai'i tau'atāina 'o e ngaahi lēkooti pangikē 'e he 'Ofisa Ma'olunga 'i he Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fakahoko 'e ne 'Ofisa Ma'olunga 'i he Va'a Ngāue ko eni 'a e vakavakai'i taau 'o e ngaahi lēkooti ma'u ai pē.
- Ke muimui'i pau 'e he 'Ofisa Ma'olunga 'oku fatongia'aki hono vakavakai'i tau'atāina 'o e ngaahi lēkooti, 'a hono tokangaekina e lēkooti kimu'a mo e 'osi hono fakahū e pa'anga ki he pangikē.

2. Fakamole

a. 'Ikai ha tatau 'o e ngaahi vausia totongi fakamole

Na'e 'ikai ha tatau 'o e ngaahi vausia 'i he 'Ofisi.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke tauhi 'i he Va'a Ngāue' ni 'a e tatau kotoa 'o e ngaahi vausia totongi fakamole pea mo honau pepa poupou.
- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku maau mo kakato kotoa 'a e ngaahi lēkooti fakapa'anga 'o tauhi 'i he 'Ofisi pea faingamālie ki he taimi ka fiema'u mai ai.

3. Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau

Na'e 'ikai ha lēsisita 'o e Koloa Tauhi Tu'upau na'e tauhi 'i he Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fa'u 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia he Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu ha lēsisita 'o e ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau 'o fakatatau pea mo e fiema'u 'a e Tu'utu'unī Faka-Falepa'anga 2020, kupu si'i 73(3).
- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku kakato mo maau ma'u pē 'a e tohi lēsisita.

3.3.60 Potungāue Polisi mo e Tāmate Afi – Va'a Ngāue 'i Ha'apai Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi matavaivai 'o e lipooti ki mu'a	Ngaahi matavaivai lolotonga
'Ikai ha lēsisita 'o e ma'u'anga pa'anga hū mai	Kuo fakahoko e ngāue ki heni
Na'e totongi 'a e mo'ua 'uhila 'o e ngaahi 'api kuata fakapule'anga mei he vouti 'a e Potungāue	Kuo fakahoko e ngāue ki heni

2. Ma'u'anga Pa'anga Hū Mai

a. Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai

'Oku 'i ai e hoha'a ki he ngaahi mo'ua tuku fuoloa ko eni mei he ma'u Kavamālohi pea mo e Laiseni me'atau.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke kamata ngāue 'a e Potungāue ki hano tānaki mai 'o e ngaahi mo'ua te'eki totongi mai ko eni, 'aki hano toutou muimui'i e ngaahi pisinisi mo kinautolu taautaha ke fakafo'ou 'enau ngaahi laiseni.
- Ke fakahū atu 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'a e lipooti fakamāhina 'o e ngaahi mo'ua te'eki totongi ko eni, ki he Potungāue Pa'anga 'o hangē ko e fiema'u 'a e kupu si'i fika 77 'o e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2010.
- Ke vakai'i 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a e lipooti fakamāhina pea toki 'oatu ha tatau ki he Sekelitali Pa'anga pea mo e 'Atita Seniale 'o 'ikai toe tōmua ange he 'aho 10 'o e māhina ka hoko.

3.3.61 Potungāue Polisi mo e Tāmate Afi – Va'a Ngāue 'i 'Eua Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Na'e 'ikai fakamafai'i 'a e tohi hū koloa pea 'ikai fakamo'oni'i tonu 'a e vausia fakamole 'e taha.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Na'e mole 'a e vausia totongi fakamole 'e 58	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Na'e 'ikai ke fakahoko 'a hono fakafehoanaki 'o e tohi vouti pea mo e falepa'anga.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Na'e 'ikai ke fokotu'u e lēsisita Koloa Tu'upau 'i he founiga na'e fiema'u 'e he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau

a. 'Ikai faipau ki he fotunga totonu 'o e Lēsisita Koloa Tu'upau

Na'e 'ikai ke tauhi mo fakakakato 'e he Va'a Ngāue'ni 'a e Lēsisita 'o e ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau 'o fakatatau pea mo e fiema'u 'a e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2020, kupu si'i 73 (3).

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fokotu'u 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a e lēsisita 'o e ngaahi Koloa Tauhi Tu'upau 'a e Potungāue Tāmate Afi 'i 'Eua 'i he fotunga 'oku 'ormai 'e he kupu si'i fika 73 (3) 'o e Tu'utu'uni Faka-falepa'anga 2020.
- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku kakato mo tonu ma'u pē 'a e lēsisita.

3.3.62 Potungāue Toutai – Va'a Ngāue 'i Vava'u Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Pa'anga Talitotongi

a. Lau 'o e Pa'anga

Na'e fe'unga mo e \$1.80 'a e kehekehe 'i he pa'anga na'e 'i he 'Ofisi 'i he 'aho 6 'o 'Epeleli 2021 pea mo e lēkooti 'o e pa'anga te'eki ke fakahū atu ki he pangikē 'a ia na'e tupunga mei he tuku ko e pa'anga vete.

2. Ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai

a. Tuku atu 'o e laiseni toutai 'ikai ha pepa poupou falala'anga

Na'e ma'u 'a e vaka toutai 'e 3 kuo 'osi laiseni ka na'e 'ikai hanau pepa poupou pe fa'ahinga lēkooti ki hono ma'u 'o 'enau laiseni toutai.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia ki hen, kuo pau ke fakafo'ou mo fakakakato 'a e ngaahi lēkooti angamaheni ki he toutai kimu'a ia pea toki fakamafai'i 'a e laiseni toutai.

Tali mei he Va'a Ngāue

Na'e mo'ungaloa pē 'i he Potungāue ke fakahoko kia kinautolu ha'anautolu e ngaahi vaka ke fakafo'ou 'enau laiseni. Kaneongo ia, kuopau pē ke kei fakalao 'a e ngaahi laiseni' ni 'i he taimi kotoa pē. Toe tānaki atu ki ai, na'e 'osi kamata ngāue fakataha 'a e Potungāue pea mo e Potungāue Fakamatala 'Ea, Ma'n'anga Ivi, Ma'n'anga Fakamatala, Tokangaekina Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, 'Atakai, Fetu'utaki mo e Feliulinaki 'o e 'Ea; pea mo e Malini mo e Ngaahi Poate, ke fakapapau'i ke fakafo'ou taimi taha 'a e laiseni 'o e letio pea mo e tobi faka'ilonga 'o e sarea.

3.3.63 Potungāue Toutai – Va'a Ngāue 'i Ha'apai

Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Hala hono fakafa'ahinga e pa'anga hū mai 'i he foomu fakahū pa'anga ki he pangikē (T-9)	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Na'e 'ikai ke fakakakato 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Pa'anga Talitotongi

a. Na'e 'ikai ke fakahoko lelei 'a hono vakavakai'i tau'atāina 'o e fakahū atu e pa'anga hū mai kuo tānaki.

Na'e 'ikai ke fakahoko lelei 'e he 'Ofisa Ma'olunga 'i he Va'a Ngāue 'a hono vakavakai'i tau'atāina 'o e fakahū pa'anga ki he pangikē.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fakahoko ma'u pē 'e he 'Ofisa Ma'olunga 'a hono vakavakai'i tau'atāina ke fakapapau'i 'oku tonu mo kakato 'a e pa'anga hū mai kuo fakahū ki he pangikē. Ke fakamo'oni hingoa foki e 'Ofisa Ma'olunga 'i he ngaahi lēkooti ko e fakamo'oni ki he ngāue na'e fakahoko.

3. Ngaahi Fakamole

a. Na'e 'ikai fakahoko lelei 'a hono vakai tau'atāina 'o e tohi vouti.

Na'e fakatokanga'i 'a e 'ikai ke fakahoko lelei 'e he 'Ofisa Ma'olunga he Va'a Ngāue 'a hono vakai tau'atāina 'o e tohi vouti.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke vakai'i ma'u pē 'e he 'Ofisa Ma'olunga 'a e tohi vouti ke fakapapau'i 'oku tonu mo kakato pea ke fakamo'oni hingoa foki ai ko e fakamo'oni kuo kakato 'ene ngāue ki ai.

e. 'Ikai ha lēsisita 'o e ngaahi koloa ke hū mai

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Pule ki he 'akauni, 'oku 'i ai ha lēsisita 'o e ngaahi koloa ke hū mai.
- Ke lēkooti kakato 'i he lēsisita 'a e koloa kotoa pē kuo hū mai pea ke lau mo vakai'i tonu foki 'i he taimi tatau.

f. ‘Ikai ma’u ‘a e ngaahi vausia fakamole

Ngaahi Fokotu’u

5. Ke fatongia ‘aki ‘e he ‘Ofisa Ngāue Pule ‘a hono fakapapau’i ‘oku malu mo hao ‘a e ngaahi lēkooti fakapa’anga kotoa ‘a e Va’a Ngāue pea mo faingamālie ki he vakai’i tau’atāina fakalotofale pe ‘ikai fakalotofale, ‘i ha taimi ‘e hoko mai ai.
6. Ke kumi leva ‘e he Potungāue ‘a e ngaahi vausia mole ko eni he vave taha.

3.3.64 Potungāue Toutai – Va’a Ngāue ‘i ‘Eua

Piliote na’e ‘atita’i : Ma’asi 2019 – Ma’asi 2021 (māhina ‘e 25)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u ki mu’u

Ngaahi ta’u ki mu’u	Ngaahi matavaivai lolotonga
‘Ikai ke tauhi e ngaahi vausia fakamole ‘i he ‘Ofisi Na’e fakahoko ‘a e fakamole ‘oku te’eki ke fakamafai’i	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
Totongi ‘o e ngaahi fakamole ia ‘i he ta’u fakapa’anga kimu’ā	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai fakahoko ‘a hono fakafehoanaki fakamāhina ‘o e tohi vouti pea mo Falepa’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
‘Ikai ke fenāpasi ‘a e Lēsisita ‘o e koloa tu’upau pea mo e Tu’utu’uni Faka-Falepa’anga	Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai

2. Ngaahi Koloa

a. **Ngaahi koloa mole / ‘Ikai ha lēkooti fakatau atu ‘o e koloa**

Na’e fakapapau’i ‘e he ‘atita kuo mole ‘a e ngaahi koloa ‘a e pule’anga.

Ngaahi Fokotu’u

1. Ke ‘ave atu ‘e he ‘Ofisa Ngāue Pule ki he ‘atita ‘a e tohi fakamo’oni ‘o hono fe’ave’aki ‘o e ngaahi koloa.
2. Ke tauhi ‘e he ‘Ofisa Ngāue Pule ‘a e ngaahi lēkooti pe ko ha fa’ahinga lēkooti falala’anga pē felāve’i pea mo e fakatau atu pe tuku atu ‘o e ngaahi koloa.
3. Ke fakahoko ha ngāue leva ki hono fakafoki mai ‘o e ngaahi koloa mole ko eni.

3.3.65 Potungāue Toutai – Va’a Ngāue ‘i Niuatoputapu

Piliote na’e ‘atita’i : Siulai 2019 – Me 2021 (māhina ‘e 23)

1. Ngaahi Fakamole

a. **Na’e ‘ikai maau hono tauhi ‘o e vausia fakamole**

Na’e ‘ikai ke kakato ‘a hono fakamā’opo’opo ‘o e vausia fakamole, ‘o hangē ko e ‘ikai ke fakakau ki ai e ngaahi tohi mo’ua.

Ngaahi Fokotu’u

1. ‘I he ‘ikai kau ‘a e tohi mo’ua ‘i he vausia, ‘oku totonu ke kau kotoa ‘a e ngaahi fakaikiiki fulipē ‘o e fakamole ke ‘oua ‘e toe fai ha fakahoa ki he ngaahi lēkooti ‘oku ‘ikai ke ‘i ai.

e. **‘Ikai ha lēsisita ‘o e ngaahi koloa hū mai**

Na’e ‘ikai ha lēsisita ‘o e ngaahi koloa na’e hū mai pea totongi mei he vouti.

Ngaahi Fokotu’u

2. Ke fa’u ha lēsisita ‘o e ngaahi koloa kotoa pē kuo hū mai ke lēkooti ai e ngaahi koloa na’e totongi pea hū mai.
3. ‘E toe vakai’i eni ‘e he ‘atita ‘i he ‘atita ka hoko.

2. Ngaahi Koloa Tu'upau

Na'e 'ikai ke ma'u ha lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau 'i he Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu.

Ngaahi Fokotu'u

4. Ke fokotu'u 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia ha lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau ma'ae Potungāue Toutai 'i Niuatoputapu 'o fakatatau pea mo e fiema'u 'a e kupu si'i 73 (3) 'o e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga.
5. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku kakato mo maau 'a e lēsisita 'o e koloa tu'upau 'i he taimi kotoa pē.

3.3.66 Potungāue Sitetisitika – Va'a Ngāue 'i 'Eua

Vaha'a taimi na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Ngaahi Koloa Tu'upau

a. 'Ikai taau 'a e ngaahi fe'ave'aki fakaloto-potungāue 'a e ngaahi koloa

Na'e 'omi kotoa e ngaahi koloa 'a e Va'a Ngāue 'i 'Eua ia fakaloto-potungāue 'o 'ikai ke fakatatau mei he'enau vouti. Na'e 'ikai ha lēkooti 'o e ngaahi fe'ave'aki fakaloto-potungāue ko eni 'o hangē ko ha aleapau tohi 'i he vaha'a 'o e ongo 'Ofisa fakahoko fatongia 'o fakatatau pea mo e fiema'u 'a e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2020, kupu si'i 82 (1).

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fakapapau'i 'e he Taki Ngāue 'o e Va'a ko eni, ke lēkooti maau mo taau ha toe fe'ave'aki fakaloto-potungāue 'a e ngaahi koloa 'o fakatatau pea mo e kupu si'i 82 (1) mo e (2) 'o e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2020.

3.3.67 Potungāue Sitetisitika – Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu

Piliote na'e 'atita'i : Siulai 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

1. Ngaahi Fakamole

a. Na'e 'ikai tauhi maau 'a e ngaahi vausia

Na'e 'i ai pē e ngaahi vausia na'e tauhi ka na'e 'ikai kakato ai 'a honau ngaahi pepa poupou 'o hangē ko e tohi mo'ua.

Ngaahi Fokotu'u

1. 'I he 'ikai kau 'a e tohi mo'ua 'i he vausia, 'oku totonu ke kau kotoa 'a e ngaahi fakaikiiki fulipē 'o e fakamole ke 'oua 'e toe fai ha fakahoa ki he ngaahi lēkooti 'oku 'ikai ke 'i ai.

e. Fakafehoanaki 'o e tohi vouti

Na'e 'ikai fakahoko lelei 'a hono fakafehoanaki 'o e tohi vouti 'a e potungāue pea mo e Falepa'anga 'i Niuatoputapu 'i he vaha'a taimi na'e 'atita'i.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke fakamā'opo'opo fakamāhina 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a hono fakafehoanaki 'o e tohi vouti 'a e Potungāue pea mo e Falepa'anga.
3. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku fakahoko 'a e fakafehoanaki ko eni e tohi vouti 'i he māhina kotoa pē.

f. 'Ikai ha lēsisita 'o e ngaahi koloa hū mai

Ngaahi Fokotu'u

4. Ke fokotu'u 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa hū mai ke lēkooti kakato ai e kotoa 'o e ngaahi koloa hū mai kuo totongi.

3.3.68 Potungāue Mo'ui – Va'a Ngāue 'i Vava'u

Vaha'a taimi na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Tohi Loka – Ikai ke lēsisita e ngaahi me'a alele	Kuo fakahoko e ngāue ki henī

Na'e fakafiemālie pē 'a e fakahoko fatongia 'a e Va'a Ngāue 'i Vava'u pea 'ikai mo ha matavaivai ai 'o hangē ko hono lipooti 'i he 'aho 28 'o Mē, 2021.

3.3.69 Potungāue Mo'ui – Va'a Ngāue 'i Ha'apai

Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Fakahū tōmui 'o e pa'anga ki he pangikē	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Na'e 'ikai tauhi fakapipiki fakataha 'a e la'i talitotongi na'e kaniseli pea mo e 'uluaki tatau.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ha lēsisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Na'e 'ikai fakakakato lelei 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai

Na'e lēkooti lelei mo hilifaki tonu 'a e ngaahi totongi 'o e pa'anga hū mai.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he Va'a Ngāue ni 'oku 'i ai 'a e lēsisita 'o e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai pea mo lēkooti foki ki he lēsisita. 'E fakapapau'i henī 'a e lēkooti kakato 'o e pa'anga hū mai.

3. Ngaahi Fakamole

a. Me'atokoni mole

Na'e ma'u 'e he 'atita mei hono vakai'i 'o e lēsisita pea mo hono vakai'i tonu, 'oku mole 'a e ngaahi me'atokoni mei he falekai 'a e Falemahaki.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke 'oatu ha tohi fakatokanga mālohi 'e he Potungāue ki he Taki Ngāue 'i he Falekai 'o e Falemahaki, ka toe hoko ha matavaivai pehē ni 'i he kaha'u, 'e tautea faka'ulungaanga ia.
- Ke toe vakai'i mo lau 'a e ngaahi me'atokoni, 'i he Falekai kae'uma'a e lēkooti, 'i he taimi pau 'e ha 'Ofisa Ma'olunga 'oku 'ikai ngāue hangatonu 'i he Falekai.

4. Ngaahi Koloa Tu'upau

Na'e 'ikai ha lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau 'i he Va'a Ngāue ni.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he Va'a ni 'oku 'i ai 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau pea ke lēkooti kakato ki ai 'a e ngaahi koloa tu'upau 'a e Potungāue 'i he taimi kotoa pē pea ke hā mai foki mo e ngaahi koloa fo'ou.

3.3.70 Potungāue Mo'ui – Va'a Ngāue 'i 'Eua

Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u kimu'a

Ngaahi ta'u kimu'a	Tu'unga lolotonga
Fakahū tōmui 'o e pa'anga ki he pangikē	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai fakahoko lelei 'a e vakai'i tau'atāina 'o e lēkooti	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
'Ikai ke fakahoko e fakafehoanaki 'o e tohi vouti	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Na'e 'ikai ke fakakakato 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau	Te'eki fakahoko ha fakalelei
'Ikai kakato mo maau hono tauhi 'o e tohi loka	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Pa'anga Talitotongi

a. Fakahū tōmui 'o e pa'anga ki he pangikē

Na'e fakatokanga'i 'e he 'atita 'a e toutou fakahū tōmui 'o e pa'anga ki he pangikē 'i he piliote na'e 'atita'i. Na'e fetōkehekehe'aki pē 'a e fakahū tōmui 'i he vaha'a 'o e 'aho 'e 1-14.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'oku fakahū kakato ki he pangikē 'a e pa'anga hū mai kotoa kuo tānaki.
2. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'i he Va'a Ngāue 'i 'Eua, 'oku faipau 'a e Potungāue ki he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2020 'oku felāve'i mo e tānaki 'o e pa'anga hū mai.

3. Ngaahi Fakamole

a. Ngaahi vausia mole

Ngaahi Fokotu'u

3. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'oku tauhi maau mo kakato 'a e ngaahi vausia 'i he 'Ofisi.
4. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku 'i ai ha founiga ngāue tu'upau 'i he Potungāue ke ne fakamamafa'i 'a hono tauhi maau mo kakato 'a e ngaahi vausia.

e. Fakafehoanaki 'o e tohi vouti

Na'e 'ikai ke fakahoko 'a hono fakafehoanaki fakamāhina 'o e tohi vouti pea mo e Falepa'anga 'i 'Eua 'i he piliote na'e 'atita'i.

Ngaahi Fokotu'u

5. Ke fakafehoanaki 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a e tohi vouti pea mo e lēkooti 'a e Falepa'anga 'i he māhina kotoa pē.
6. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku fakahoko 'i he māhina kotoa pē 'a hono fakafehoanaki 'o e lēkooti.

4. Ngaahi Koloa Tu'upau

a. 'Ikai faipau 'a hono lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau

Na'e 'ikai pē ha ngāue ia 'e fakahoko ki he matavaiva'i ni. 'Oku te'eki ke fakakakato 'e he Va'a' ni 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau 'i he piliote na'e 'atita'i.

Ngaahi Fokotu'u

7. Ke fokotu'u 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau ma'ae Falemahaki Ni'u'eki 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2020, kupu si'i 73 (3).
8. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku fakakakato kotoa 'a e lēsisita 'i he taimi kotoa pē.

5. Tohi Loka

a. ‘Ikai kakato hono lēkooti ‘o e tohi loka

Na’e kamata hono lēkooti ‘o e tohi loka ‘o e me’alele fika P1615 mei Fepueli ki Me 2019 pe a hiki fakalaka mei ai ki ‘Okatopa 2019 ki Ma’asi 2020. Fakatatau ki he ngaahi tohi loka, na’e ‘ikai ke fakakakato lelei pea ko e ongo me’alele fika P1844 mo e P1609, na’e ‘ikai ke ‘i ai ha’ana tohi loka. Na’e ‘ikai ha ‘Ofisa Ma’olunga ke ne vakai’i mo fakamo’oni tohi ‘i he ngaahi tohi loka ‘o e ngaahi me’alele ni, P.1211; P.1594; P.1615; P.1844 mo e P.1609.

Ngaahi Fokotu’u

9. Ke tauhi ‘e he kau faka’uli me’alele kotoa ‘a e tohi loka ‘o e me’alele takitaha ‘a e Pule’anga – Va’a ‘i ‘Eua, ‘oku nau faka’uli ai.
10. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa Ngāue Pule ‘i he Falemahaki Niu’eiki ‘oku nau muimui ki he Tu’utu’uni Faka-Falepa’anga 2020 pe a mo e Tu’utu’uni Ngāue mo e Fakahinohino ‘a e Kaungāue Fakapule’anga 2010.

3.3.71 Potungāue Mo’ui – Va’a Ngāue ‘i Niuatoputapu Piliote na’e ‘atita’i : Siulai 2019 – Me 2021 (māhina ‘e 23)

1. Fakamole

a. Na’e ‘i ai ‘a e ngaahi vausia na’e ‘ikai faile fakataha mo hano pepa poupou ‘o hangē ko e tohi mo’ua.

Ngaahi Fokotu’u

1. ‘I he ‘ikai kau ‘a e tohi mo’ua ‘i he vausia, ‘oku totonu ke kau kotoa ‘a e ngaahi fakaikiiki fulipē ‘o e fakamole ke ‘oua ‘e toe fai ha fakahoa ki he ngaahi lēkooti ‘oku ‘ikai ke ‘i ai.

e. Fakafehoanaki ‘o e tohi vouti

Na’e ‘ikai ke fakahoko ‘a hono fakafehoanaki fakamāhina ‘o e tohi vouti pe a mo e Falepa’anga ‘i Niuatoputapu ‘i he piliote na’e ‘atita’i.

Ngaahi Fokotu’u

2. Ke fakafehoanaki ‘e he ‘Ofisa fakahoko fatongia ‘a e tohi vouti pe a mo e lēkooti ‘a e Falepa’anga ‘i he māhina kotoa pē.
3. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa Ngāue Pule ‘oku fakahoko ‘i he māhina kotoa pē ‘a hono fakafehoanaki ‘o e lēkooti.

2. Koloa Tauhi Tu’upau

Na’e ‘ikai ha lēsisita ‘o e ngaahi koloa tu’upau ‘i he Va’a Ngāue ‘i Niuatoputapu.

Ngaahi Fokotu’u

4. Ke fokotu’u ‘e he ‘Ofisa fakahoko fatongia ‘a e lēsisita ‘o e ngaahi koloa tu’upau ma’ae Falemahaki Niu’eiki ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Faka-Falepa’anga 2020, kupu si’i 73 (3).
5. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisa Ngāue Pule ‘oku fakakakato kotoa ‘a e lēsisita ‘i he taimi kotoa pē.

3.3.72 Potungāue Mo’ui – Va’a Ngāue ‘i Niuafo’ou Piliote na’e ‘atita’i : Siulai 2019 – Me 2021 (māhina ‘e 23)

Na’e lipooti ‘i he ‘aho 24 ‘o ‘Aokosi 2021, ‘a e fakafiemālie ‘o e fakahoko fatongia felāve’i mo e pa’anga ‘i he Va’a Ngāue ‘i Niuafo’ou.

3.3.73 Potungāue Ako mo e Ako Ngāue – Va'a Ngāue 'i Ha'apai Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
'Ikai kakato hono lēkooti 'o e tohi Lokoa	Te'eki fakahoko ha fakalelei
Fotunga 'o e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau 'oku 'ikai faipau ki he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga	Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Fakamole

a. Tohi Loka

Na'e pulia 'a e tohi loka 'o e me'alele fika P.1737 'i Novema 2020 ki Ma'asi 2021. Ko ia ai, na'e 'ikai ke kakato 'a hono lēkooti 'o e tohi loka pea 'ikai ha fakamatala 'uhinga tonu ki he lahi 'o hono ngāue'aki 'o e me'alele.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke faipau 'a hono lēkooti 'e he kau faka'uli 'o e me'alele 'a e Potungāue 'i he taimi kotoa pē 'o fakatatau pea mo e Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2010 pea mo e Tu'utu'uni Ngāue mo e Fakahinohino ma'ae kau Ngāue Fakapule'anga.
- Ke vakai'i ma'u pē 'e he Taki Ngāue 'o e 'Akauni, 'a e tohi loka 'i he taimi pau.

e. Ngaahi Koloa Tu'upau

'Oku fakafiemālie ki he 'atita 'a e ngāue kuo fakahoko 'e he kau ngāue ki he fakamā'opo'opo mo e teuteu'i 'o e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke fakapapau'i 'e he Taki Ngāue 'oku 'i ai 'a e lēsisita kakato 'o e ngaahi koloa tu'upau. Ke lēkooti kakato 'a e ngaahi koloa 'i he lēsisita pea ke lau ma'u pē 'oku kakato.
- Ke fakapapau'i 'oku faipau 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau ki he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga.

3.3.74 Potungāue Ako mo e Ako Ngāue – Va'a Ngāue 'i 'Eua Piliote na'e 'atita'i : Ma'asi 2019 – Ma'asi 2021 (māhina 'e 25)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
Tānaki 'o e totongi sivi ma'ae Ako Ma'olunga 'o 'Eua, 'i he tohi talitotongi 'a e Kautaha 'a e kau faiako mo e mātu'a.	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Na'e 'ikai fakamafai'i 'a e ngaahi tohi hū koloa	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Na'e 'ikai ha totongi pau 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau 'i hono lēsisita.	Kuo fakapapau'i 'a e fakalakalaka ki mu'a 'i he matavaiva'i ni.

2. Tohi Loka

a. 'Ikai kakato hono lēkooti 'o e ngaahi tohi loka

Na'e kamata hono lēkooti 'o e tohi loka e me'alele fika P.1739 mei Siulai 2017 ki 'Epeleli 2019 pea hiki fakalaka ai ki Fepueli 2021.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke tauhi pau 'e he kau faka'uli 'o e me'alele 'a e Pule'anga 'i he malumalu 'o e Potungāue Ako 'a 'Eua, 'a e tohi loka 'o e me'alele takitaha.
- Ke fakapapau'i 'e he Puleako 'o e Ako Ma'olunga 'o 'Eua 'oku muimui pau 'a e kaungāue ki he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2020 pea mo e Tu'utu'uni Ngāue mo e Fakahinohino ma'ae Kaungāue Fakapule'anga 2010.

3.3.75 Potungāue Ako mo e Ako Ngāue – Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu Piliote na'e 'atita'i : Siulai 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

1. Ngaahi Fakamole

- a. Na'e 'ikai ke faile fakataha 'a e ngaahi vausia pea mo honau ngaahi pepa poupou 'o hangē ko e tohi mo'ua.

Ngaahi Fokotu'u

1. I he 'ikai kau 'a e tohi mo'ua 'i he vausia, 'oku totonu ke kau kotoa 'a e ngaahi fakaikiiki fulipē 'o e fakamole ke 'oua 'e toe fai ha fakahoa ki he ngaahi lēkooti 'oku 'ikai ke 'i ai.

2. Ngaahi Koloa Tu'upau

Na'e 'ikai ha lēsisa 'o e ngaahi koloa tu'upau 'i he Va'a Ngāue 'i Niuatoputapu.

Ngaahi Fokotu'u

2. Ke fokotu'u 'e he 'Ofisa fakahoko fatongia 'a e lēsisa 'o e ngaahi koloa tu'upau ma'ae Falemahaki Niueiki 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni Faka-Falepa'anga 2020, kupu si'i 73 (3).
3. Ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Ngāue Pule 'oku fakakakato kotoa 'a e lēsisa 'i he taimi kotoa pē.

3.3.76 Potungāue Ako mo e Ako Ngāue – Va'a Ngāue 'i Niuafo'ou Vaha'a taimi na'e 'atita'i : Siulai 2019 – Me 2021 (māhina 'e 23)

Na'e lipooti 'i he 'aho 23 'o 'Aokosi 2021, 'a e fakafiemālie 'o e fakahoko fatongia felāve'i mo e pa'anga 'i he Va'a Ngāue 'i Niuafo'ou.

3.3.77 Potungāue Ako mo e Ako Ngāue

3.3.22.1 Fakakakato 'o e 'atita e Me'a'ofa fakangāue 'a e Pule'anga ki he ngaahi Ako 'ikai fakapule'anga.

Piliote na'e 'atita'i: 2020

Ko e ngaahi Me'a'ofa fakangāue eni na'e fakahū atu pea 'atita'i lolotonga e ta'u.

Ngaahi Ako	Ta'u			
	2018	2019	2020	2021
i. Ako'anga ACTs Community	40,600.00	67,900.00	50,157.33	68,800.00
ii. Kolisi 'Apifo'ou	750,500.00	910,700.00	724,856.17	618,800.00
iii. Kolisi Takuilau	322,700.00	298,200.00	290,287.17	237,400.00
iv. Kolisi Petelo Sanele – Vava'u		210,000.00	171,429.18	154,560.00
v. Sangato Sosefo – Ha'apai	51,000.00	53,200.00	45,711.90	53,200.00
vi. Ako Ma'olunga Sa 'Anitelu	214,200.00	294,000.00	210,155.08	151,760.00
vii. Ako'anga Ocean of Light	88,900.00	128,800.00	117,600.00	85,680.00
viii. Ngaahi 'Ako'anga Tokaikolo	153,900.00	129,400.00	112,516.30	111,438.74
ix. Kolisi Maama'anga	30,800.00	32,900.00	34,898.20	38,562.00
x. Kolisi 'Ofamo'oni	7,700.00	16,800.00	9,902.00	13,539.60
xi. Kolisi ko Tupou		587,200.00	637,829.89	731,696.00
xii. Kolisi ko Kuini Salote		724,500.00	630,300.34	718,409.00
xiii. Ako Ma'olunga ko Tupou: Kātoa Ngaahi ako'anga		452,200.00	333,335.28	301,178.00
xiv. Kolisi Taufa'ahau Pilolevu		100,000.00	59,163.69	91,700.00
xv. Kolisi Tupouto'a		37,100.00	32,081.06	23,210.00
xvi. Kolisi Hofangahau		124,700.00	98,094.96	88,604.00
xvii. Akolotoloto Vaini		22,400.00	19,440.06	18,247.00
xviii. Akolotoloto Houma		19,600.00	14,839.75	5,999.00
xix. Akolotoloto Peteli		18,200.00	15,394.65	9,800.00

xx.	Kolisi Mo'unga 'Olive		33,900.00	22,093.56	35,700.00
xxi.	Ako Maamaloa		34,700.00	29,400.00	23,100.00
xxii.	Kolisi Mailefihī Siuilikutapu		145,600.00	139,467.97	151,481.00
xxiii.	Kolisi Tailulu: Tongatapu	495,300.00	597,100.00	648,900.00	477,349.00
xxiv.	Kolisi Tailulu: Vava'u	146,300.00	165,200.00	156,100.00	132,358.00
xxv.	Kolisi Tailulu: Ha'apai	47,900.00	46,900.00	44,507.76	40,213.00
xxvi.	Kolisi Piula	171,900.00	203,700.00		
xxvii.	Kolisi Mizpah	67,900.00	78,400.00		
xxviii.	Ako'anga Hiliate	51,800.00	57,400.00		

Ngaahi Pa'anga Tokoni ki he ngaahi ako mā'olunga ange

	2019	2020	2021
i. Monfort Technical Institute		37,200.00	55,800.00
ii. Kolisi Hango		6,600.00	21,600.00
iii. Pouono	60,600.00	20,400.00	34,800.00
iv. Ako Ma'olunga ko Tupou (TTI)	425,400.00	232,200.00	246,000.00
v. Vou Fashion	24,600.00	23,400.00	45,600.00

3.3.78 'Ofisi 'o e Konisela Seniale 'a Tonga, San Francisco, 'Amelika Vaha'a taimi na'e 'atita'i : Siulai 2019 – 'Okatopa 2022 (māhina 'e 40)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Na'e fakatokanga'i lelei 'aupito 'a e fakalakalaka 'i he ngaahi matavaivai na'e 'ohake 'i he lipooti 'atita kimu'a tukukehe 'a e ngaahi matavaivai ko eni 'oku kei hokohoko atu pē.

a. Fakahū kakato 'o e pa'anga tānaki mai ki he pangikē

'I he māhina 'e 40 ko eni ne 'atita'i, na'e fakahū kotoa ai e pa'anga hū mai ki he pangikē tukukehe e ongo talitotongi 'e ua (2) na'e fe'unga mo e pa'anga 'Amelika 'e \$230.00, 'i Siulai 2020. Na'e toki fakatokanga'i pē 'i he taimi ne fakahoko ai e 'atita.

Tānaki atu, na'e 'i ai 'a e fetōkehekehe'aki 'i hono lēkooti 'o e talitotongi ki he pepa lēkooti pa'anga. Na'e fakamā'opo'opo hake 'a e ngaahi fetōkehekehe'aki 'o ma'u ai 'oku nounou 'aki e \$206.00 'Amelika pea kuo totongi fakafoki 'e he 'Ofisa talitotongi fika 715790 'i he 'aho 19 'o Nōvema 2022. Na'e fakatokanga'i ai ko e vakai'i tau'atāina 'e he Konisela Seniale Le'ole'o pē, 'a e founiga ne tonu ke ma'u ai 'a e nounou ko eni 'i he fakahū pa'anga.

Ngaahi Fokotu'u (toutou hoko)

- Ke fakapapau'i 'e he Konisela Seniale Le'ole'o 'oku fakahoko 'a hono vakai'i tau'atāina ma'u pē 'o e pa'anga mo e lēkooti pa'anga kimu'a pea fakahū 'a e pa'anga pea pehē pē ki he 'osi hono fakahū.

Tali 'a e 'Ofisi 'o e Konisela

Na'e tali lelei pē.

e. Fika Totonu pea mo e Fika Patiseti

Na'e ma'u 'i he ongo ta'u fakapa'anga ko eni ne toki 'osi, 'a e lahi ange 'a e fakamole 'i he patiseti. Na'e hiki 14% 'i he 2020/21 pea 30% 'i he 2021/22. Ko e ongo vouti na'e hoko ai e hiki lahi ko eni, ko e vahe 'a e kau lau'aho, pea mo e Malu'i fakafaito'o taautaha.

Ngaahi Fokotu'u

- Ke ngāue fakataha mu'a 'a e Konisela pea mo e 'ulu'i 'Ofisi 'i Tonga'ki he muimui pau ki he founiga fakangāue, ka 'ova hono ngāue'aki 'o e patiseti 'i he ta'u, 'o tatau 'i he tu'unga faka-fakamole pe tu'unga fakalukufua 'o e patiseti.

f. Hilifaki ‘o e fakamole ki he vouti totonu

Na’e fakamo’oni’i ‘e he ‘atita ‘a e fo’i vouti fakamole fo’ou kuo fokotu’u ma’ae ‘Ofisi e Konisela Seniale ko e Malu’i fakafaito’o taautaha, fika fakamole 1470, ‘o fe’unga mo e \$112,500 he patiseti ‘o e 2021/22 pea pehē pē mo e 2022/23. Ko ia ko e ngaahi malu’i fakafaito’o mo e fakamole ‘a e kaungāue ‘a e ‘Ofisi, ‘oku hilifaki ia ki he vouti ko eni kae ‘ikai ke hilifaki pē ki he vouti 1425, ‘o hangē ko hono fakahoko ki mu’a. Kaisehe ko e matavaiva’ ni kuo ‘osi solova.

Kaneongo ai ha me’a, ‘oku ou tui mālohi ko e konga pē eni ‘o e ngaahi me’a’ofa mo e monū’ia ma’ae kaungāue, ‘o ‘ikai ko ha fakamole ke toe totongi fakafoki ki he ‘Ofisi. ‘Oku fakatokanga’i ai heni, ko e konga ‘o e ngaahi fakamole fakafaito’o ‘a e Konisela Seniale Le’ole’o ‘oku hilifaki ia ki he vouti fakamole 1003, “Ngaahi me’a’ofa kehe”, kae hilifaki e toenga ‘o e ngaahi fakamole fakafaito’o ki he vouti fakamole 1470.

Ngaahi Fokotu’u

3. Ke fakatokanga’i lelei ange ko e malu’i fakafaito’o ‘a e kaungāue mo honau ngaahi fāmili ‘oku fakatefito ‘iate kinautolu hono tauhi, ke hilifaki mu’a ia ko e ngaahi me’a’ofa ‘a e kaungāue.

h. Lēsita ‘o e vahe

‘Oku te’eki ke fokotu’u ha lēsisita vahe.

Ngaahi Fokotu’u

4. ‘Oku toe ‘oatu pē ‘a e fokotu’u na’e ‘osi ‘oatu kimu’a, ke fokotu’u mu’a pea tauhi ma’u ‘a e lēsita vahe.

i. Ngaahi pepa poupou ki he ngaahi fakamole ke totongi fakafoki

‘Oku toe ‘ohake pē ‘a e matavaiva’ ni, ‘e lelei ange ke fakapipiki fakahokohoko ‘a e ngaahi pepa poupou ‘o e ngaahi fakamole ke totongi fakafoki, ki he fakamatala fakaikiiki ‘o e ngaahi fakamole pea ‘e faingofua ange ai hono fakahoko ‘o e vakai’i tau’atāina ‘o e vausia pehē ki he kakato ‘a e ngaahi pepa poupou.

Ngaahi Fokotu’u

5. Ke fakapapau’i ‘e he ‘Ofisi ‘o e Konisela ‘oku ‘i ai ha fakamatala fakaikiiki ‘o e fakamole ke fakapipiki ki he ngaahi vausia ke totongi fakafoki.

2. Fakafehoanaki ‘o e ngaahi lēkooti pangikē

Na’e vakai’i pea fakapapau’i ‘e he ‘atita ‘a e fakafehoanaki ‘o e lēkooti pangikē ‘i he faka’osinga ‘o Sepitema 2022, na’e ‘i ai e sieke \$886.98 te’eki toho mei he ‘akauni.

Ngaahi Fokotu’u

6. Ke toe fakafoki hake ‘a e ngaahi sieke tuku fuoloa ‘o te’eki ke toho kae’uma’ā e fanga ki’i fetōkehekehe’aki iiki, kae’oua ‘e toe hoko atu hono ‘ohake kinautolu ‘i he fakafehoanaki fakamāhina.

3. Fakamā’opo’opo fakalukufua

‘Oku kakato pē ‘a e ngaahi lēkooti ‘a e ‘Ofisi. Na’e fakahoko fakamāhina pē ‘a hono fakafehoanaki ‘o e ngaahi lēkooti pangikē. Na’e hokohoko lelei foki mo e totongi ‘o e ‘inasi ‘o e pule’anga ki he kau vāhenga mālōlō. Kaisehe, na’e fakatokanga’i ‘a e ngaahi ‘elia mahu’inga ‘aupito ‘i he ‘Ofisi ke fai hono fakalelei’i; ke fakahū kakato ma’u pē ‘a e pa’anga hū mai mei he totongi paasipooti mo e ngaahi totongi kuo hilifaki pea ke fakahoko foki ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘o e pa’anga mo e lēkooti pa’anga ‘i hono tānaki mai mo hono fakahū atu ki he pangikē. Ke tokanga’i foki ‘e he ‘Ofisi ‘a ‘enau ngaahi fakamole ke faipau ki he patiseti kuo tali ‘i he ta’u.

3.3.79 ‘Ofisi Konisela ‘o Tonga, Honolulu, Hauai’i Vaha’a taimi na’e ‘atita’i : Siulai 2019 – ‘Okatopa 2022 (māhina ‘e 40)

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta’u kimu’ā

Na’ā mau fakatokanga’i ‘a e fu’u fakalakalaka ‘i he ngaahi matavaivai ne ‘ohake ‘i he lipooti ‘atita kimu’ā tukukehe ‘a e ngaahi matavaiva’i ni ‘oku kei hokohoko atu pē.

a. Ko e malu’i fakafaito’o

Ko e totongi malu’i fakafaito’o ‘a e Konisela na’e hilifaki ia ki he vouti fakamole 1425, “malu’i koloa”. Kaikehe, kuo ‘osi hilifaki ia he taimi’ ni ki he vouti fakamole 1470 ‘oku taauange pea mo e fakamole ko ia, “malu’i ma’ae kaungāue”.

Kaneongo ai ha me’ā, ‘oku ou toe ‘oatu ‘eku vakai ki he fakamole tatau na’e ‘ohake ‘i he ‘Ofisi e Konisela Seniale ‘i San Francisco. ‘Oku ou tui mālohi ko e konga pē eni ‘o e ngaahi me’ā’ofa mo e monū’ia ma’ae kaungāue, vouti fakamole 1003, ‘o ‘ikai ko ha fakamole ke toe totongi fakafoki ki he ‘Ofisi.

Ngaahi Fokotu’u (repeat)

1. Ke fakatokanga’i lelei ‘a e ngaahi fakamole malu’i fakafaito’o ‘a e Konisela, ke hilifaki pē ko e ngaahi me’ā’ofa ‘a e kaungāue.

e. Ngaahi vahe pea mo e ngaahi me’ā’ofa kehe

i. Ngaabi totongi nounou ‘o e ngaabi me’ā’ofa ‘a e Konisela

Na’ē ‘ikai kakato hono totongi ‘o e ngaahi me’ā’ofa fakamāhina ‘a e Konisela ‘i he ta’u fakapa’anga 2020-21, ko e taha pē ‘o e founiga ke fakapotopoto’i ‘a e fehū’aki ‘o e pa’anga ‘o ‘ene ‘Ofisi. Kuo ‘osi fakamo’omi’i na’e nounou ‘aki e \$4,500.00 ‘o ‘ene me’ā’ofa ‘i he ta’u fakapa’anga 2020-21.

Ko e pa’anga hulu fe’unga mo e @28.75, ko e hulu ia mei hono fakahū atu ‘o e \$115.00 ki he pangikē ka na’e hala hono lēkooti ki he pepa lēkooti pa’anga ‘a e talitotongi fika 551416 ‘o e ‘aho 25 ‘o Fepueli 2020, ko e \$86.25 ki he “tali ‘o e fakahū paasipooti ta’u 5”.

Ngaahi Fokotu’u

2. Ke ngofua ki he Konisela ‘i he ta’u fakapa’anga lolotonga, 2022-23 ke ne ma’u ‘a e totongi fakafoki ‘o ‘ene ngaahi me’ā’ofa na’e te’eki ma’u ‘i he ta’u fakapa’anga 2020-21, fe’unga mo e \$4,500.00 kae pehē ki he \$28.75 na’e hulu hono fakahū ‘i Fepueli 2020. Ko e \$4,528.75 kātoa ke totongi fakafoki ki he Konisela ‘i he ta’u fakapa’anga lolotonga ko eni, 2022-23.

ii. Totongi tukuhau ‘a e Konisela (kei hokohoko atu)

Ko e toe fakamanatu pe eni ‘o ‘emau vakai ne ‘osi ‘ohake ‘i he ngaahi lipooti kimu’ā. Koe’uhí ko e totongi ‘e he Konisela ‘a e tukuhau fakalotofonua ‘i ‘Amelika taau mo ‘ene vāhenga ngāue ko e Konisela, ‘a ia ko e 38.32% ‘o ‘ene vāhenga; ke fakatokanga’i ange ‘a e tu’unga makehe ko ia hono totongi ‘e he Konisela ‘a ‘ene tukuhau kae fakakau atu ki hono fakakaukaua ke kau pē ia ‘i he’ene vāhenga mo e ngaahi me’ā’ofa kehe.

2. Fakamā’opo’opo fakalukufua

‘Oku maau pē mo kakato ‘a hono tauhi ‘o e ngaahi lēkooti ‘i he ‘Ofisi. ‘Oku kakato mo maau ‘a e tokanga’i ‘o e pa’anga hū mai mo e totongi ‘o e ngaahi fakamole pea hilifaki ki hono ngaahi vouti takitaha. Na’ē fakahoko fakamāhina pē ‘a e fakafehoanaki fakamāhina ‘o e ngaahi lēkooti pangikē. ‘Oku maau mo kakato ‘a e lēsita ‘o e ngaahi koloa tu’upau.

Ko hono fakakātoa, ‘oku fakamālō’ia mo fakatokanga’i ‘e he ‘atita ‘a e ngāue lelei ki hono tauhi kakato ‘o e ngaahi lēkooti ‘a e ‘Ofisi.

3.3.80 Misiona Tu'upau 'a Tonga ki he Ngaahi Pule'anga Fakatahataha, Niu 'Ioke, 'Amelika
Vaha'a taimi na'e 'atita'i : Siulai 2019 – 'Okatopa 2022 (māhina 'e 40)

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u ki mu'a

Ngaahi ta'u ki mu'a	Tu'unga lolotonga
<p>Ngaahi vahe & ngaahi me'a'ofa</p> <ul style="list-style-type: none"> Na'e 'i ai e taimi na'e tolo hono totongi 'o e vahe, ko e taha pē founa hono fakapotopoto'i 'o e fehu'aki 'a e pa'āngā Kuo fokotu'u mo tauhi 'a e lēsisita vahe Toloi fuoloa 'a hono totongi 'o e ngaahi vāhenga le'ole'o <p>Totongi 'inasi ki he vāhenga mālōlō</p> <ul style="list-style-type: none"> Na'e 'ikai ke memipa kātoa 'a e kaungāue he Misiona 'i he Poate 'o e Pa'anga Vāhenga Mālōlō pea 'ikai ai foki ke ai ha 'inasi ki he'enu vāhenga mālōlō. Ke toe mahino ange, na'e 'ikai ke mēmipa 'a e 'Amipasitoa 'i he Poate. Ke fakakakato he vave taha 'a e ngāue ki hono totongi fakafoki 'o e 'inasi ma'ae vāhenga mālōlō 'a e 'Amipasitoa pea mo e Sekelitali hono Ua 'o e Misiona kae lava ke na ma'u 'a e ngaahi me'a'ofa tu'upau ma'a 'ena vāhenga mālōlō. 	<ul style="list-style-type: none"> 'Oku kei hoko atu pē e matavaiva'i ni Fakahoko 'a e fakalelei ki ai Fakahoko 'a e fakalelei ki ai Fakahoko 'a e fakalelei ki ai 'Oku kei fai e ngāue ki heni
<p>Tokanga'i 'o e ngaahi 'aho mālōlō 'a e kaungāue</p> <ul style="list-style-type: none"> Ko hono toe tānaki atu 'o e ngaahi 'aho mālōlō mei he ngāue 'o laka hake he ta'u 'e ua, 'oku fa'a totongi pē 'i he kakato 'a e fakahoko fatongia pea 'oku kei ngāue'aki 'e he Misiona 'a e founa motu'a 'o e mālōlō mei he ngāue 'o 'ikai ke mālōlō fakata'u. 	<ul style="list-style-type: none"> Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
<p>Ngaahi totongi hilifaki 'a e Pangikē</p> <ul style="list-style-type: none"> Na'e 'ikai ke lēkooti ki he ngaahi tohi senolo mo e tohi vouti 'a e ngaahi totongi hilifaki 'e he pangikē, totongi tupu mo e pa'āngā tu'upau. 	<ul style="list-style-type: none"> Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
<p>Totongi totonu pea mo e Patiseti: 'oku fa'a laka hake 'a e ngaahi fakamole 'i he patiseti 'i he ngaahi fakamole taautaha kae pehē ki he patiseti fakalukufua.</p> <ul style="list-style-type: none"> Ke toe tokanga'i lelei ange 'e he Misiona 'a 'enau patiseti ke fakahā kei taimi ki he Sekelitali 'a e Potungāue mo e Potungāue Pa'anga ha fiema'u ke 'ave ha fakalahi ki ha vouti. 	<ul style="list-style-type: none"> 'Oku kei hokohoko atu pē 'a e matavaivai ni
<p>Fakafehoanaki 'o e lēkooti pangikē</p> <ul style="list-style-type: none"> Ke fokotu'u 'e he Misiona ha'anau founa ngāue pau ki he ngaahi sieke tuku fuoloa, ke lava 'o muimui'i taimi totonu ki he ngaahi kautaha, pea ke faingamālie foki ki he Misiona 'a hono solova 'o e ngaahi matavaivai felāve'i mo e sieke tuku fuoloa pea kau ki ai foki mo e ngaahi fakatonutonu 'oku fiema'u ke fakakakato 'aki e ngaahi lipooti pa'āngā. 	<ul style="list-style-type: none"> 'Oku kei hokohoko atu pē 'a e matavaivai ni
<p>Lēsisita Koloa Tu'upau</p> <ul style="list-style-type: none"> Ke fakakakato 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'upau he taimi kotoa. 	<ul style="list-style-type: none"> 'Oku kei hokohoko atu pē 'a e matavaivai ni
<p>Me'alele</p> <ul style="list-style-type: none"> Ke teuteu'i pea fakahū atu 'a e lipooti ki he fakatamaki he hala ne hoko ki he me'alele 'a e Misiona pea ke fai foki mo ha ngāue kei taimi ki ai pe ko hai 'oku'ne fua 'a e fakamole 'o fakatatau pea mo e Tu'utu'uni Faka-Falepa'āngā 2020. 	<ul style="list-style-type: none"> 'Oku kei hokohoko atu pē 'a e matavaivai ni

Kakato ‘o e ngaahi lēkooti pa’anga

- Ke fakapapau’i ‘e he Misiona ‘oku fakamafai’i kotoa ‘a e ngaahi vausia fakamole ‘aki ha fakamo’oni tohi ki ai ‘a e ‘Amipasitoa, ko e taki ‘o e Misiona.
- ‘Oku kei hokohoko atu pē ‘a e matavaivai ni

2. Ngaahi fakamole ne totongi ‘i he malumalu ‘o e ngaahi Potungāue kehe/ kaungāue, kae totongi fakafoki ki he Misiona

‘Oku fa’a fekuki ‘a e Misiona mo e ngaahi fakamole ‘a e ngaahi potungāue kehe pe/mo e kau ‘ofisa ma’olunga, ‘i funga ‘o e femahino’aki te nau toki totongi fakafoki mai ki he Misiona ‘i he taimi fakapotopoto. Kaikehe, kuo mau fakapapau’i ‘oku te’eki ke ma’u ‘e he Misiona ha totongi pehē mei he ngaahi fakamole kotoa ‘oku anga pehē ni.

Mei he lēsisita ‘a e Misiona, ‘oku lolotonga ai e ongo ‘ofisa ‘e ua ke totongi hona mo’ua.

Ngaahi Fokotu’u

1. Ke totongi ‘e he ongo ‘ofisa ko ia kuo lave ki ai e lipooti hona mo’ua he sino’i pa’anga ‘a e Pule’anga ki he Misiona he vave taha.
2. Ke fakapapau’i ‘e he Misiona ‘oku totongi ‘a e ngaahi mo’ua e ngaahi potungāue kehe pe kaungāue ‘i he taimi ‘oku tali ‘e he founa ngāue ‘a e Pule’anga.
3. Ke hokohoko atu hono tokanga’i ‘e he Misiona ‘a e lēsisita kakato ‘o e ngaahi fakamole kotoa kuo totongi atu ‘i he malumalu ‘o ha Potungāue kehe pe ko ha kaungāue, pea lēkooti foki mo e ngaahi totongi kuo ma’u. ‘E tokoni ‘a e lēkooti ni ki hono muimui’i ke tānaki ‘a e ngaahi mo’ua tuku fuoloa ko ia.

3. Fakamā’opo’opo fakalukufua

Na’e mātā tonu ‘e he ‘atita ‘a e ngaahi fakalakalaka ‘i he tokanga’i mo mapule’i ‘o e ngāue fakapa’anga ‘i he Misiona mei he tu’unga ne ‘i ai ‘i he lipooti ki mu’ā. Kuo ‘i ai ‘a e lēsisita ‘o e ngaahi koloa tu’upau pea mo e lēsisita vahe ‘a ia ko e ngaahi lēkooti mahu’inga ke tauhi. Kaikehe, ‘oku mau toe ‘oatu pē ‘a e ngaahi fokotu’u ‘a ia ke ne fakamalohi’i ange ‘a e faipau ki he Tu’utu’uni ngāue pea mo mapule’i ha fakatamaki ‘e ala hoko.

3.3.81 ‘Atita Makehe

1 Potungāue Pa’anga – Va’a Falepa’anga ‘i Niuatoputapu

Vaha’a taimi na’e ‘atita’i:1 Siulai 2021 - 20 Siulai 2022

Na’e ma’u ‘e he ‘atita ha kole mei he Sekelitali Pa’anga ‘i he ‘aho 21 ‘o Siulai 2022, ke fakahoko ha ‘atita’i makehe ange ‘o e Va’a Falepa’anga ‘i Niuatoputapu.

Kuo kakato pea ‘osi lipooti ‘a e ‘atita’ ni ‘i he ‘aho 2 ‘o Nōvema ki he Sekelitali Pa’anga, ko e nounou na’e fe’unga mo e \$7,677.28 ‘a ia na’e tupu mei he hala hono lēkooti mo ngāue ta’etokanga ‘aki e pepa lēkooti pa’anga pea ‘ikai foki ke fakahoko lelei ‘a hono vakai’i tau’atāina ‘e he Pule ‘o e Va’a Falepa’anga ‘i Niuatoputapu.

Ngaahi Fokotu’u

Sekelitali Pa’anga:

1. Ke fakatokanga’i ange ko e fakamatala pa’anga ‘i he peesi 7 ki he 10 ko e fakamatala kakato ia ki he Pa’anga Hū Mai mo Hū Atu ‘a e Va’a Falepa’anga ‘i Niuatoputapu mei he ‘aho 1 ‘o Siulai 2021 ki he ‘aho 18 ‘o Siulai 2022. Ko e ola, ko e nounou ‘aki e \$7,677.28, ko e mole ia he sino’i pa’anga ‘a e Pule’anga ‘a ia ko e maumau tu’utu’uni lahi ia ‘i he fakahoko fatongia ‘a e ‘Ofisa. ‘Oku ‘oatu ai henī ki ha’o tu’utu’uni taau mo ngāue fakavavevave ki he me’ā ni.

2. *Fakahoko tau'ataina 'o hono vakai'i tonu ke fakapapau'i 'a e ngaahi matavaivai kuo tuknaki'i ki ai e Sea 'o e Poate: Kautaha 'Uhila 'a Tonga, Poate Vai 'a Tonga, Ma'u Mafai ki he Veve pea mo e Kautaha Kasa 'a Tonga.*

Na'e ma'u 'e he 'atita 'i he 'aho 13 'o Tisema 2021 ha kole mei he Minisitā 'o e Potungāue 'a e Ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga, ke "vakai'i tonu" makehe ange ke fakapapau'i 'a e ngaahi tukuaki'i kuo fakahoko ki he Sea 'o e Poate.

Kuo kakato 'a e 'atita tau'ataina ko eni pea 'osi lipooti ki he Minisitā 'o e Potungāue 'a e Ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga 'i he 'aho 31 'o Sanuali, 2022 pea 'ave mo e tatau ki he Minisitā mālōlō.

3. *Aleapau 'o e Pa'anga Me'a'ofa 'i he vaha'a 'o e Pule'anga Tonga pea mo e Kosilio Sipoti 'a Tonga, Fika TSC001/2019*

Na'e ma'u 'e he 'atita ha tohi mei he Sekelitali Pa'anga 'i he 'aho 27 'o Ma'asi 2020, tohi fika 3G/273, 'o kole ke fakahoko ha 'atita makehe ange ki he Aleapau 'o e Pa'anga Me'a'ofa mo e Kosilio Sipoti 'a Tonga.

Kuo kakato e ngāue ki a'i pea lipooti 'i he 'aho 27 'o Me 2020 ki he Sekelitali Pa'anga, na'e 'ikai faipau 'a e Kosilio Sipoti 'a Tonga 'i he tapa mahu'inga kotoa, mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Aleapau 'o e Pa'anga Me'a'ofa mo e Pule'anga Tonga, fika TSC001/2019.

Ngaahi Fokotu'u

1. Ke fakatokanga'i ange ko e fakamatala pa'anga 'i he peesi 5 ki he 12 ko e fakamatala pa'anga kakato ia 'o e Pa'anga Me'a'ofa 'a e Kosilio Sipoti 'i he Aleapau fika TSC001/2019, 'aho 5 'o Ma'asi 2019, ki he teuteu'i 'o e Timi Tonga ki he Sipoti 'a e Pasifiki 2019.
2. Ke fakahū atu 'e he Potungāue Pa'anga ha fokotu'u ki he Kapineti- 'a e founiga ngāue taau taha ke fakatonutonu 'aki mo taliui ki he ngaahi fakamole ta'efakalao fe'unga mo e \$258,356.42. I he taimi tatau, ke taliui 'a e Kosilio Sipoti, 'a ia 'oku nau kaungatonu ki he ngaahi fakamole ta'efakalao, ki he Pule'anga 'i he ngaahi ngāue 'ikai faipau kotoa mo e Aleapau.
3. Ke muimui'i taimi totonus kotoa 'a e ngaahi Pa'anga Me'a'ofa 'a e Pule'anga 'i he lolotonga e taimi ngāue ke mata'ofi e hokohoko atu e natula pehē 'ni 'i he kaha'u. Na'e 'i ai e me'afua 'i he Aleapau fekau'aki mo e uesia 'o e fakamole' ni ka na'e 'ikai ke fakahoko ia lolotonga e ngāue, he 'e lava ai 'o fakatokanga'i kei taimi 'a e ngaahi ngāue 'ikai faipau mo e Tu'utu'uni.
4. Ke fakahoko mai 'i he taimi taau 'a e ngaahi Aleapau 'o e Pa'anga Me'a'ofa 'a e Pule'anga, ki he 'Atita Seniale, 'aki hono 'omai e Aleapau kuo 'osi tali pea fakamo'oni hingoa, pea 'omai fakataha foki mo hono fakamatala pa'anga 'i he faka'osīnga 'o e ta'u fakapa'anga kotoa pē ke fakakau ki he Palani Ngāue fakata'u 'a e 'Atita Seniale. 'E tokoni pau 'aupito eni ki he fakahoko taimi totonus 'o e 'atita pea mo hono pule'i mo fakahā ki he Pule'anga 'i he ta'u kotoa 'o hangē ko e fakamā'opo'opo 'a e Aleapau.

4. *Atita'i 'o e Paaka fakalofonua 'o Va'epopua pea mo e Poloseki fakatu'apule'anga e Mala'e Tāpulu*

Ko e 'atita makehe' ni na'e fakahoko 'i he kole 'a e Komisiona Fakatu'i (Fakamaau Lahi) 'o e Komisoni Faka'ekē'eke Fakatu'i he 'elia Va'epopua mo Sia Heu Lupe, 'a ia na'e fakafou 'o fakahoko mai 'e he 'Eiki Palēmia 'i he 'aho 10 Sanuali, 2020: ke 'atita'i 'a e Pa'ake Fakafonua Va'epopua mo e Mala'e Tāpulu Fakavaha'apule'anga'. Na'e kakato 'a e 'atita makehe' ni pea lipooti fakafou he Palēmia' ki he Komisoni Fakatu'i' ni 'i he 'aho 7 'o Mē, 2020.

VAHE 4: NGAALI POLŌSEKI FAKALAKALAKA

4.1 Fakamā'opo'opo

Na'a mau 'atita'i 'a e fakamatala pa'anga poloseki 'e hongofulu mā valu (18). Na'a' mau tuku atu 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'e tahavalu (18) ki he ngaahi fakamatala pa'anga ki he ngaahi poloseki 'e 18 ko ia.

Na'a mau 'ohake ai 'a e ngaahi 'īsiu 'e hongofulu-ma-ua (12) pea pehē foki ki he ngaahi fokot'u ke fakatokanga'i 'e he Pulengāue' pea fai ha tokanga ki ai.

4.2 Puipuitu'a

Ko e kātoa 'o e ngaahi poloseki fakalakalaka na'a nau fakahū mai 'enau fakamatala pa'anga ke 'atita'i ki he ta'u fakapa'anga ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022 kuo 'osi 'atita'i 'o hangē ko ia na'e fakahā atu 'i 'olunga.

Ko hono fili 'o e 'Atita Seniale' ke hoko ko e 'Atita Tau'atāina ki he ngaahi poloseki fakalakalaka na'e mei he ngaahi Kautaha Tokoni fakapa'anga mo e/pe Potungāue 'oku nau fakapa'anga 'a e poloseki ko ia'.

Ko e fatongia 'o e 'Atita' 'oku lau ia ko e konga 'o e tokoni 'a e Pule'anga' ki he poloseki takitaha 'o 'ikai ke totongi 'emau fakahoko ngāue pe ma'u ha pa'anga hū mai mei ai. 'Oku pehē ki he ngaahi poloseki 'oku mau 'atita'i tukukehe pe 'a e poloseki 'e taha.

4.3 Ngaahi ola 'o e 'atita mo e ngaahi fokot'u

4.3.1 Polōseki ki he Matu'uekina 'a e Feliuliuki 'i he 'Ea ki he Fefononga'aki, (TCRT).

Ta'u Fakapa'anga lolotonga ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022

Kuo lava hono 'atita'i 'a e fakamatala pa'anga 'o e poloseki'ni ki he ta'u fakapa'anga 2020/2021 'o ngata ki he 'aho 30 Sune, 2022. 'A ia ne mau 'oatu ai 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita' 'i he 'aho 20 Tisema, 2022, ('a ia na'e Tala Fakakaukau Haohaoa tatau pe mo e ta'u kimu'a, 2020/21 'i he 'aho 16 Tisema, 2021).

- ✓ Kotoa 'a e ngaahi fakatonutonu ne fokot'u ki he fakamatala pa'anga 'a e Poloseki'ni ne 'osi fakahoko kakato pe 'o ma'u ai 'a e 'akauni aofangatuku. Pehē foki ki he palanisi pa'anga 'a e Poloseki ki he 'aho faka'osi ne fakapapau'i pe 'oku tonu, kakato mo 'i he feitu'u totonu. Na'e fakapapau'i foki mo e lēkooti kakato 'a e ngaahi koloa tauhi mo e me'angāue 'a e Poloseki. Pea ke toe fakamanatu ai pe 'a e mahu'inga 'o e tali ui kakato 'a e ngaahi fakahoko fatongia 'a e Poloseki ki he fiema'u 'a e tu'utu'uni ngāue 'o e tohi Aleapau ki he Pa'anga Tokoni.

4.3.2 Poloseki ki he Polokalama Matu'uekina 'o e Fakatamaki Fakanatula 'i he Pasifiki (PREP)

Ki he Ta'u Fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e Poloseki' ni ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022 pehē foki ki hono 'oatu 'a e Tala Fakakaukau Haohaoa 'a e 'Atita' 'i he 'aho 16 'o Tisema, 2022.

Ne fokotu'u ki hono tohi lipooti fakaikiiki ki he Pulengāue 'a e ngaahi 'tsiu ko 'eni:

- ✓ Ne muimui'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai e 'tsiu mei he ta'u 'atita kimu'a ko e misini hulu faka'ata lahi 'e taha (1) mo e telefoni to'oto'o 'e taha (1) na'e mole, na'e fakapapau'i kuo solova 'a e 'tsiu' ni 'i he loto pe 'a e Touna ke tamate'i 'a e ongo koloa'ni mei he lēkooti 'a e Poloseki; mo e
- ✓ Fakapalanisi 'o e vouti fakamole na'e 'ikai ke fakahoko lelei ke tonu mo kakato mei 'he ta'u 'atita kimu'a. Ne fakapapau'i kuo 'osi solova mo e 'tsiu ko 'eni.
- ✓ Ko e palanisi pa'anga 'i he pangikē ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022 ne 'osi fakapapau'i 'oku tonu mo kakato pehē ki he ngaahi koloa tauhi tu'uma'u mo e me'angāue 'a e Poloseki ne fai e vakai ki ai. 'Oku 'i ai e ngaahi koloa tauhi ne fakapapau'i kuo maumau pea fokotu'u ki he Poloseki ke nau fakamā'opo'opo 'o lipooti ki he Komiti Faka'auha Koloa 'a e Pule'anga.

4.3.3 Poloseki Tokangaekina 'o e Ngaahi Sevesi Fakateolosia 'a e Pule'anga, (TDGSP).

Ta'u Fakapa'anga lolotonga ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022.

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e Poloseki' ni ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022. Pea 'oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao 'a e 'Atita' 'i he 'aho 31 'o Okatopa 2022 ('o tatau pe mo e Tala Fakaukau Haohaoa 'a e 'Atita' 'i he ta'u kimu'a 2020/21 ne 'ave 'i he 'aho 16 'o Tisema, 2021).

Na'e 'ikai ha 'tsiu ne fakahā 'i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.4 Poloseki Fakafo'ou Ma'u'anga Ivi 'Uhila 'a Tonga, (TREP)

Ta'u Fakapa'anga lolotonga ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022.

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e Poloseki' ni ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022. Pehē ki hono 'oatu mo e Tala Fakakaukau Haohao 'a e 'Atita' 'i he 'aho 20 'o Tisema 2022 ('a ia na'e Tala Fakakaukau Haohaoa tatau pe mo e ta'u 'atita kimu'a, 2020/21 'o 'ave 'i he 'aho 26 'o Nōvema, 2021).

Ko e ngaahi 'tsiu eni ne fokotu'u ki he lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue:

- ✓ Muimui'i 'o e 'tsiu mei he ta'u 'atita kimu'a: ke 'omai 'a e tatau 'o hono tali 'e he kau Talēkita 'o e Poate 'Uhila 'a Tonga 'a e me'a'ofa tokoni 'a e Potungāue 'Uhila ki he Poloseki 'oku te'eki ke solova 'eni.
- ✓ Na'e 'ikai ha lēkooti kakato ke fakapapau'i 'a e totongi tukuhau vāhenga 'a e kaungāue 'i he Poloseki' ni fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Lao ki he Tukuhau Vāhenga pea mo e tu'utu'uni ngāue 'a e Pangikē Fakalakalaka 'Esia.

4.3.5 Poloseki Langa Fakalakalaka ‘o e Fefononga’aki, (TPDF). Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022.

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 27 ‘o ‘Okatopa 2022 (‘o tatau pe mo e Tala Fakaukau Haohaoa ‘a e ‘Atita ‘i he ta’u kimu’a 2020/21 ne ‘ave ‘i he ‘aho 26 ‘o ‘Okatopa, 2021).

Na’e ‘ikai ha ‘tsiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.6 Poloseki Fakafo’ou Ma’u’anga Ivi ‘Uhila ‘a e ‘Otu Motu, (OIREP) Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022.

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 20 ‘o Tisema 2022 (‘o tatau pe mo e Tala Fakaukau Haohaoa ‘a e ‘Atita ‘i he ta’u kimu’a 2020/21 ne ‘ave ‘i he ‘aho 26 ‘o Nōvema, 2021).

Ko e ngaahi ‘tsiu eni ne fokotu’u ki he lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue:

- ✓ Na’e ‘ikai to’o mo totongi e tukuhau vāhenga ‘a e kaungāue tangata’i fonua ‘a e Poloseki. Na’a mau fokotu’u leva ke nau totongi tukuhau vāhenga fakatatau ki he Lao Tukuhau Vāhenga ko honau fatongia totonu ke fakahoko ko e tangata’i mo e fefine’i fonua Tonga.
- ✓ Fetōkehekehe’aki ‘i hono fakamahu’inga’i ‘o e me’ā’ofa tokoni ‘a e Potungāue ‘Uhila ki he Poloseki ‘i he ngaahi ‘uhinga ko ‘eni; (i) fetōkehekehe’aki ‘i hono ta’etotongi ‘o e tukuhau ‘i he koloa ; (ii) faikehekehe ‘i hono fika’i ‘o e ngaahi monū’ia folau ‘a e kaungāue ‘a e Potungāue ‘Uhila; mo e (iii) faikehekehe ‘i hono vahevahe ‘o e founga tauhi tohi pa’anga mei he founga tauhi tohi fakamo’ua pehē ki hono lipooti.

Na’a mau fokotu’u ki he ‘ofisa ngāue ki he ‘akauni ‘a e Potungāue ‘Uhila’ke ne fakapapau’i ko e fika tonu ‘oku fika’i totonu ‘o fai’aki e lipooti pea fakamo’oni ki he ngaahi fika ko ia ‘a e ngaahi pepa poupou kakato pea ka ‘i ai ha fakatonutonu ke kau mo ia ‘i hono lipooti kakato pea tauhi ‘i he faile.

4.3.7 Poloseki ki he Fa’unga Sitetisitika mo e Fakatupulekina Faingamālie ki he Tānaki ‘o e Fakamatala Fakafika ‘I Tonga, (SICBTP). Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022.

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 20 ‘o Tisema 2022 (‘o tatau pe mo e Tala Fakaukau Haohaoa ‘a e ‘Atita ‘i he ta’u kimu’a 2020/21 ne ‘ave ‘i he ‘aho 17 ‘o Tisema, 2021).

Na’e ‘ikai ha ‘tsiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.8 Poloseki Langa Fakalakalaka ‘o e Mo’ui mo e Nofo ’i he Sekitoa Nuku’alofa, (IURSP).

Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022.

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 16 ‘o Tisema 2022.

Na’e ‘ikai ha ‘isiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.9 Poloseki Ki he Malu mo e Ta’ue’ia ‘a e Ako ‘i Tonga, (TSRSP).

Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 9 ‘o Tisema, 2022.

Na’e ‘ikai ha ‘isiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.10 Poloseki Halanga ki he ‘Oseni Tu’uloa, (PSOP).

Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 20 ‘o Novema 2022 (‘o tatau pe mo e Tala Fakaukau Haohaoa ‘a e ‘Atita ‘i he ta’u kimu’a 2020/21 ne ‘ave ‘i he ‘aho 16 ‘o Tisema, 2021).

Na’e ‘ikai ha ‘isiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.11 Poloseki Taukei ‘Ilo mo e Ma’u Ngāue Ma’a Tonga, (SET).

Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 20 ‘o Tisema 2022 (‘o tatau pe mo e Tala Fakaukau Haohaoa ‘a e ‘Atita ‘i he ‘atita kimu’a ai ne ‘ave ‘i he ‘aho 3 ‘o Mē, 2022).

Ko e ngaahi ‘isiu eni ne fokotu’u ki he lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue:

- ✓ Muimui’i ‘o e ‘isiu ‘i he ‘atita kimu’a ko e koloa tauhi tu’uma’u ne mole; telefoni to’oto’o ‘e 3 na’e fakatau ‘e he Poloseki; ko e ua ai na’e toe ma’u ka ko e taha na’e te’eki ai ke ma’u.
Tali ‘a e Pule Ngāue:
Ko e keisi’ni ne ‘oxi fakahoko ki he Potungāne Ako, pea ‘oku nau kei ngāue ki ai mo e kau Polisi.
- ✓ ‘Ikai ke kakato ‘a e lēkooti ‘oku tauhi ‘e he kau ngāue ‘a e Poloseki.
Ne mau fokotu’u ai ki he kau ngāue ko eni ke nau fakapapau’i ‘oku maau mo kakato ‘a e lēkooti ‘a e Poloseki hono tauhi fakatatau mo e lau ‘a e Tohi Tu’utu’uni Ngāue ‘a e Poloseki vahe 2.3 ke talangofua kakato ki he lau ‘a e fiema’u ko eni ‘a e tohi tu’utu’uni..

Tali ‘a e Pule Ngāue:

To ‘oku ta’ekakato ‘a e ngaahi lekooti ko ‘eni pea ko e konga na’e te’eki ke tanaki mai mei he ngaahi ‘apiako. Ko e hoko atu ‘e tokanga e timi ke tanaki fakamahina mai ‘a e ngaahi tohi tali ui mei he ngaahi ‘apiako ke faile pea tauhi kakato.

4.3.12 Poloseki Fakalelei Netueka ‘Uhila ‘a Nuku’alofa, (NNUP). Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 20 ‘o Tisema, 2022.

Ko e ngaahi ‘isiu eni ne fokotu’u ki he lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue:

- ✓ Fakamole Makehe ko e fakatau pia; puha pia ‘e 10, puha uaine ‘e 5, uesia tamaki ‘o e totongi fakafoki. Ne mau fokotu’u ko e ngaahi fakamole pehē’ni ke toumu’a fakahoko ki he Touna ke ne tali kimu’a pea toki fai ‘a e fakamole.

Tali ‘a e Pule Ngāue:

Na’e fakahoko ‘eni ki he kātoanga’i ‘o e kakato e ‘elia hono 2 ‘a e Poloseki pe ko hono faka’ilonga’i ‘o e ngāue kuo lava.

- ✓ Na’e ‘ikai ha lēkooti tohi taimi ‘a e ngāue laine. Ne mau fokotu’u ‘oku mahu’inga ke tokanga ke lēkooti mo tauhi ‘a e tohi taimi ‘a e kaungāue ke ta’ofi hono vahea ‘o e houa na’e ‘ikai ngāue’i tupunga mei he ‘ikai ke lava ‘o fakapapau’i ‘a e lahi ‘o e houa ngāue ki ha lēkooti kakato mo maau.

Tali ‘a e Pule Ngāue:

“...Tupunga mei he pelepelengesi ‘o e taimi kamata mo e taimi tuku ‘a e kau ngāue Poloseki..., HR mo e Pule Ngāue ne nau loto taha ki he Sūpavaisa ‘a e Poloseki ke ne siofi mo tokanga’i e tohi taimi ‘a e kau ngāue”.

4.3.13 Poloseki Sisitemi Fakaivia ki he Hūhū Malu’i fo’ou ‘i he Pasifiki Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 11 ‘o Siulai, 2022.

Na’e ‘ikai ha ‘isiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.14 Poloseki Langa Fakalakalaka ‘o Nuku’alofa, (NUDSP) Ta’u Fakapa’anga lolotonga ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2022

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2020. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 20 ‘o Tisema, 2022.

Na’e ‘ikai ha ‘isiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.15 Poloseki Fakaakeake Fakavavevave Hili e Pā ‘a e Mo’ungaafi Hūnga Tonga-Hūnga Ha’apai, (VEERP) Mei he ‘aho 5 ‘o Fepueli ki he ‘aho 30 ‘o Novema, 2022

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e Poloseki’ni ki he ta’u fakapa’anga ‘o ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2020. Pea ‘oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 24 ‘o Sanuali, 2023.

Na’e ‘ikai ha ‘isiu ne fakahā ‘i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pulengāue

4.3.16 Pa'anga Tokoni Fika. IDA V196 – TO: Pa'anga Teuteu'i Tomu'a Ta'u Fakapa'anga lolotonga ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e Pa'anga Tokoni 'oku hā atu 'i 'olunga ki he ta'u fakapa'anga 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022. Pea 'oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao 'a e 'Atita' 'i he 'aho 20 'o Tisema, 2022.

Na'e 'ikai ha 'isiu ne fakahā 'i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.17 Poloseki Kamata'i 'o e Sisitemi 'Ilekitolonika 'a e Pule'anga 'aki 'a e Fakateolosia 'a e Ngāue 'a e Potungāue Mo'ui, (IEDHP) Ta'u Fakapa'anga lolotonga ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2022

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e Poloseki'ni ki he ta'u fakapa'anga 2020/21 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2021. Pea 'oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao 'a e 'Atita' 'i he 'aho 9 'o Tisema, 2021.

Na'e 'ikai ha 'isiu ne fakahā 'i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

4.3.18 Poloseki Faka'uhila Sola 'o e 'Otu Motu, (OISES) Ta'u Fakapa'anga lolotonga ngata ki he 'aho 31 'o Mē, 2021

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e Poloseki'ni ki he ta'u fakapa'anga 2020/21 'o ngata ki he 'aho 31 'o Mē, 2021. Pea 'oatu mo hono Tala Fakakaukau Haohao 'a e 'Atita' 'i he 'aho 27 'o 'Akosi, 2021.

Na'e 'ikai ha 'isiu ne fakahā 'i he tohi lipooti fakaikiiki ki he Pule Ngāue.

VAHE 5: NGAALI PISINISI ‘A E PULE’ANGA

5.1 Fakamā’opo’opo

Ko e Va’ā ngāue ko ‘eni’ na’ā mau ‘atita’i ‘a e fakamatala pa’āngā ‘e hongofulu-mā-fā (14), mo e ‘atita makehe ‘e taha (1). Ko e honofulu-ma-tolu (13) na’ē ‘ikai ke fakamo’oni kakato pea mo e taha (1) na’ē fakamo’oni’i kakato. Na’ē ‘ohake foki mo e ngaahi matavaivai ‘e 180 ‘i he ‘emau tohi ki he kau pulengāue mo e ngaahi fokotu’u.

5.2 Puipuitu’ā

‘Oku’mau ‘atita’i pe ‘a e ngaahi Pisini ‘a e Pule’anga, ‘oku’nau fokotu’u ‘a e ‘Atita Seniale ko ‘enau ‘Atita Tau’atāina. Ko e ngaahi pisini ko ia’ ‘oku’nau fokotu’u ha ngaahi kautaha tauhitohi/’atita taautaha, ke hoko ko ‘enau ‘Atita Tau’atāina, ‘oku fatongia’aki ‘e he ‘Atita Seniale’ hano toe vakai’i makehe mo fakamafai’i ‘enau ngaahi ‘akauni kuo ‘osi ‘atita’i.

Ko e pole lalahi ‘oku fehangahangai mo e Va’ā ngāue ko ‘eni’ mei he ta’u ki he ta’u ko e ‘ikai ke fakahū taimi totonu mai ‘a e ngaahi ‘akauni fakaangaanga ke fai hano ‘atita’i pea mo e pepa ngāue ‘a e ngaahi ‘atita mei tu’ā’ ke fai hano toe vakai’i makehe. Ko e pole ko ‘eni’ kuo hoko ia ko e makatūkia’āngā ki he Va’ā’ni.

‘Oku’mau hilifaki foki ‘a e totongi ‘o ‘atita’ ‘o fakatatau ki he ‘emau fakahoko fatongia’ pea ‘oku’mau fakahū kakato ia ki he Falepa’āngā.

5.3 Ngaahi ola ‘o e ‘atita mo e ngaahi fokotu’u

5.3.1 Komisoni Fakamafolalea ‘a Tonga 2021-22

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘a e Komisoni Fakamafola Lea ‘a Tonga ki he ta’u fakapa’āngā na’ē ngata ki he ‘aho 30 ‘o Sune,2022, na’ā mau ‘ave ai ‘a e tala fakakaukau kakato ‘a e ‘Atita’i he aho 9th Tisema 2022, na’ē tatau pe eni mo e ta’u 2020/21, pea na’ē ‘ave ia ‘i he ‘aho 30 ‘o Tisema 2021.

Ko e ngaahi matavaivai eni na’ē ‘oatu ‘i he ‘emau lipooti.

1. Muimui’i ‘o e ngaahi matavai: 30 ‘o Sune 2022

- 1.1 **Lesisita ‘o e pa’āngā hū mai mei he ngaahi fakamafola hangatonu faka initaneti.**
Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai
- 1.2 **Tukuhau Ngāue’aki.**
Te’eki fakahoko ha fakalelei pea ‘oku toe ‘oatu pe.
- 1.3 **Tukuhau he pa’āngā hū mai ‘i he ngaahi monū’ia ‘a e kau ngāue.**
Te’eki ke fakalelei’i pea ‘oku toe ‘oatu pe.
- 1.4 **Ngaahi sieke tuku fuoloa.**
Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai.
- 1.5 **Ngaahi mo’ua fuoloa mai ki he kautaha.**
Te’eki fakahoko ha fakalelei pea ‘oku toe ‘oatu pe.
- 1.6 **Ko hono tokanga’i ‘o e ngaahi livi fakata’u.**
‘E ngāue ki ai ‘a e kau taki ngāue.
- 1.7 **Kau Kasitomā ‘oku nekativi ‘enau Palanisi.**
Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai.

1.8 **Ngaahi Mo'ua Ta'epau pe 'e toe totongi.**

Te'eki ke fakahoko ha fakalelei .

1.9 **Hala 'a e vahevahe 'o e ngaahi fehū'aki fakapa'anga.**

Fakahoko 'a e fakalelei ki ai.

1.10 **Ngaahi koloa ke fakatau atu.**

'Oku kei tu'u tatau pe, ka 'oku 'i ai e fakalakalaka

2. Tukuhau ngāue'aki mei he sevesi Fakamafola Hangatonu 'o e 'Ata mo e Lea

Na'e kamata 'i 'Okatopa 2021, 'a e hilifaki 'a e CT ki he 'enau ngaahi fakamafola Hangatonu fou 'i he 'Initaneti

Ngaahi Fokotu'u

1. 'Oku fokotu'u atu ki he kau Taki ngāne, ke'nau fakapapan'i ko e 'invoisi kotoa pe ki he kau kasitomā ke faka kehekehe'i 'a e CT mei he Pa'anga hū mai.

3. Fakamole

- i. **Ke toe fakamalohia ange 'a e sivi fakalotofale 'o e ngaahi fakamole.**

Na'e 'ikai ke fakahoko hono sivi fakalotofale 'a e konga 'o e ngaahi fakamole.

Ngaahi Fokotu'u

2. 'Oku fokotu'u atu ki he Pule 'o e Va'a Pa'anga, ke siri 'a e ngaahi fakamole ke kakato mo lekooti fakalelei, ki mu'a pea toki totongi.

Tali mei he Pule 'o e Komisoni Fakamafolalea 'a Tonga.

'Oku tui tatau mo e 'Atita.

- ii. **Ngaahi vausia na'e 'ikai ke lekooti fakalelei.**

'Oku 'i ai 'a e ngaahi vausia 'oku 'ikai ke kakato hono lekooti.

Ngaahi Fokotu'u

3. 'Oku fokotu'u atu ki he Pule 'o e Va'a Pa'anga , ke tauhi kakato mo fa'o fakalelei 'a e ngaahi vausia fekau'aki mo e ngaahi fakamole.

Tali mei he Pule 'o e Komisoni Fakamafolalea 'a Tonga.

Te'nau fakatokanga'i ke fai ha ngāue ki ai.

- iii. **Faka Kalakalasi hala e ngaahi fakamole**

'Oku 'i ai 'a e ngaahi fakamole na'e hala hono fakakalakalasi.

Ngaahi Fokotu'u

4. Ko e ngaahi fakamole' kuopau ke lekooti ia fakataatau ki he vouti na'e tali ki ai, pea fakapapan'i 'oku fakahoko lera hono tokanga'i 'o e ngaahi fakamole, pea faingofua ange hono vakai'i 'o e Patiseti vs Fakamole 'e he ongo tafa'aki. Kā 'i ai ha liliu 'i he fakakalakalasi 'o e Patiseti, kuo pau ke hanga 'e he Pulengāue 'o teuteu'i 'a e Patiseti Fakaangaanga, pea fakahū ke tali 'e he Poate 'o e Kau Talekita.

Tali mei he Taki ngāue

'Oku tui tatau mo e 'Atita.

- iv. **Tukuhau Pa'anga Hū mai mei he monū'ia 'o e ngāue'aki 'o e saliote misini 'i he ta'u ni.**

Ko e ngaahi monū'ia 'oku ma'u 'e he kau Ma'u Mafai hangē ko e saliote misini, 'e kamata ke fakakau atu pea fakahū 'a e tukuhau he pa'anga hū mai 'i he kakato hono fakafonu e ngaahi foomu 4 'o e tukuhau.

Ngaahi Fokotu'u

5. Ko e tukuhau 'i he salioe misini 'i he ta'u fakapa'anga boko, ke totongi kakato ki he Potungāue Tukuhau mo e Kasitomu ke kamata 'i he 'abo totonu pe toe rave ange ai, hangē ko 'ene hā 'i he Tu'uni Tukuhau Fika 04/2020.

Tali mei he Pulengāue.

Na'e kamata 'a e tukuhau 'a e Komisoni 'i Sepitema 2022, pea 'e hoko atu ki he Pulengāue pea mo e Pule 'o e Va'a Tekinikale.

4. Ngaahi mo'ua te'eki ke totongi mai

v. Ngaahi Mo'ua tuku fuoloa.

Ko e 62% 'o e ngaahi Mo'ua te'eki ke totongi mai ko e ngaahi mo'ua tuku fuoloa laka hake he 'aho 'e 90, fe'unga ia mo e \$612,901. Ko e lahi taha 'o e ngaahi mo'ua ko 'eni' ko e ngaahi Potungāue 'a e Pule'anga.

Ngaahi Fokotu'u

6. 'Oku fakahā mei he TBC ko e founiga ki bono tānaki 'o e ngaahi mo'ua 'oku 'osi 'i ai pe, he 'oku hā 'i he kupu 7.1 'o e tu'utu'uni Fakapa'anga. Kaekebe 'oku fiema'u ki he TBC ke fakapapanu'i 'oku lekooti fakalelei pea tauhi ki ha toe fiema'u 'i he kaha'u.

Tali mei he Pulengaue.

Fakatokanga'i ke 'nau ngāue ki ai.

5. Ngaahi koloa ke fakatau atu.

vi. Kehekehe 'a e koloa na'e lau mei he koloa na'e lekooti.

- Ko e \$2,086.44- na'e kehekehe'aki 'a e koloa he falekoloa 'o e Letio mo e fika he G/L
- 'Oku ha he lekooti 'o e koloa 'i he Sky Pacific 'oku toe ai 'a e koloa fe'unga mo e \$4,659.34 ka na'e fakapapanu'i mei he lau 'o e koloa, 'oku 'ikai ha koloa 'e tauhi ai.

Ngaahi Fokotu'u

7. Fokotu'u atu ki he Va'a Pa'anga ke 'nau fai ha fakatotolo ke fakapapanu'i 'a e kehekehe ko'eni, pea lipooti ki he Pule 'o e Komisoni. Fokotu'u atu ke fai leva ha lau koloa 'i he taimi pau, (fakakuata), 'e fakahoko ia 'aki hanu fili pe ha konga 'o e koloa ke fakapapanu'i ko e **koloa** 'oku tauhi 'oku tatau ia mo e lekooti 'i he Quickbook.

Tali mei he Pule :

Loto ki ai pea fai mo e fakatonutonu 'a e lekooti 'o e koloa 'i he fale koloa 'a e Letio, mo e koloa 'i he Sky, ke to'o ia 'i he ta'u 2022 – 23.

6. Ngaahi koloa tauhi tu'upau

Ko e ngaahi pepa poupou ki he konga 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau na'e fakatau lolotonga 'o e ta'u' na'e mahu'inga ki he \$14,782.08 (tukuhau ngae'aki mo e Tute 'i he me'angae fakamafola lea hangatonu) na'e 'ikai ke faingamalie ke vakai ki ai 'a e 'Atita.

vii. Holo mahu'inga 'o e pa'anga hū mai

Mei he sivi 'o e *Amortization revenue*, na'a mau fakatokanga'i ko e pa'anga hū mai na'e faka'asi he fakamatala pa'anga 'o e tupu mo e mole na'e 'ikai ke tatau ia mo e holoki 'o e mo'ua 'i he pa'anga hū mai tolo'i 'aki 'a e \$4,512.00. Ko e fakatonutonu ko'eni' ke fakahū ia 'i he kakato 'a e 'akauni.

Ngaahi fokotu'u

8. Ke fakapapanu'i 'e he Pulengāue ko e ngaahi koloa tauhi tu'upau'na'e me'a'osa mai, 'oku lekooti lelei 'i he Quikbooks mo e lesisita 'o e ngaahi koloa tauhi tu'upau, pea fakahoko mo e fakatatau ke mahino 'oku'na tatau.

Tali mei he Pulengaue.

'Oku loto ki ai pea fakatonutonu.

7. Malu'i mo'ua.

Ko e totongi tupu 'i he ngaahi mo'ua 'oku 'i ai 'a e kehekehe 'i he fakamo'oni pau mei he pangikē mo e fika 'i he fakamatala pa'anga:

- Na'e fakatonutonu 'eni ki he fainolo 'akauni.

Ngaahi Fokotu'u

9. *Fokotu'u atu ke fakapapani 'e he kau Takiingāue ko e ngaahitotongi tupu mei he mo'ua', ke fakatatau ia mo e lekooti fakamo'oni pau 'a e Pangike koe'ubi ke tonu 'a e ngaahi fika 'oku fokotu'u 'i he fakamatala pa'anga.*

Tali mei Pule 'o e Komisoni.

Fakatokanga'i pe a fakatonutonu.

8. Ngaahi koloa ke fakatau atu.

'Oku 'ikai ha taimi pau ki he lau 'o e ngaahi koloa ke fakatau atu, 'Oku 'mau mātu'aki fokotu'u atu ke 'omai mu'a 'i he uike taha kimu'a pea tāpuni 'a e ngaahi ta'u fakapa'anga, 'a e taimi tepile mo e ngaahi tu'utut'uni ki he lau 'o e ngaahi koloa ke fakatau atu.

Ko e ngaahi ngata'anga kotoa pe kuo teuteu pea fakamo'oni tohi ki ai 'a e 'Atita pea mo e 'Ofisa ngāue mei he TBC. Na'e fakatokanga'i mo e ngaahi matavaivai.

Ko e taimi na'e lau ai 'a e ngaahi koloa pea fakafehoanaki ki he Kaati lesisita na'e fakatokanga'i ai ko e kaati lesisita 'o e TV 42" 'oku 7 ka 'i he TV 42" 'i he falekoloa 'a e Letio Tonga 'i Nuku'alofa 'oku toe 'a e 6, ka ko e mahu'inga 'o e TV 'e taha ko e \$1,237.00.

Ngaahi Fokotu'u

10. *Ke fakapapani 'e he kau Ma'u Mafai ke fai ha ngāue ke totongi 'a e TV 42" ko e mahu'inga ko e \$1,237.00*

Na'e 'ikai malava 'e he 'Atita ke fakapapau'i 'a e mahu'inga 'o e koloa na'e hiki mai mei he 'ofisi 'i Vava'u ki he 'ofisi 'i Nuku'alofa.

Ngaahi Fokotu'u

11. *Ke fakapapani 'e he kau Ma'u Mafai ko e koloa kotoa pe 'e hiki mei he taha 'o e ngaahi Vā'a, kuo pau ke 'i ai hono ngaahi lekooti fakapepa, pea tauhi.*
12. *Ke fakapapani 'e he kau Ma'u Mafai, ko e koloa kotoa na'e hiki mai mei Vā'a ke lekooti.*

5.3.2 Ko hono vakai'i makehe 'o e Aleapau Nō 'i he 'aho 1 'o 'Epeleli, 2019 'i he vaha'a 'o e Pule'anga Tonga mo e Komisoni Fakamafolalea 'a Tonga

Na'e ma'u 'a e kole mei he Pule 'a e Komisoni Fakamafolalea 'i he 'aho 25 'o Me, 2021, " ke 'atita'i 'a e pa'anga 'e \$2 Miliona na'e nō 'e he Komisoni' mei he Pule'anga 'i he 2019". Na'e tu'utu'uni 'a e Kapineti "ke fakahū ange 'e he Poate 'o e kau Talekita', 'a e lipooti 'o fekau'aki mo e Nō ko'eni' ki mu'a 'i he 'aho 30 'o Sune.2021". Na'a'mau fakahoko leva 'a e 'Atita tau'ataina makehe ko'eni, pea fakahū atu 'emau lipooti ki he Pule 'o e Komisoni Fakamafolalea 'o Tonga 'i he 'aho 30th Sune,2021.

Ko e fakamā'opo'opo 'a e 'atita'ni, na'e 'ikai ke faipau kakato 'a e Komisoni Fakamafolalea 'a Tonga ki he ngaahi makatu'unga mo e tu'utu'uni 'i he Aleapau Nō. 'Oku fakatefito eni 'i he ola 'o e 'atita:

- ✓ Na'e totongi 'e he TBC 'a e Pa'anga'ni ki he 'enau ngaahi ngāue kehe, na'e 'ikai ko ha konga ia 'o e poloseki na'e fakapa'anga 'e he Nō', 'oku lau 'eni ko e ngaahi fakamole ta'etotonu., ko hono katoa ko e \$500,676.91.
- ✓ Oku 'asi he Aleapau' ko fakahā 'e he TBC he vavetaha ki he Pule'anga, ha ngaahi ngāue 'oku'ne fakafaingata'a'ia'i 'a e taumu'a 'o e Nō, ka na'e 'ikai ha lekooti ke 'asi na'e 'osi fakahā eni ki he Pule'anga.

Tali 'a e TBC

- Na'e fakataba 'a e Pule 'o e Komisoni, timi 'Atita mo e Pule 'i he Va'a Pa'anga, 'i he Monite 20 'o Sune, 2021 ke talanoa ki he ola mo e vakai 'a e 'Atita. Fakatatau ki hono siri 'o e ngaahi fakamole na'e 'ikai ke fekau'aki mo e taumu'a 'o e No', 'a ia 'oku bā atu 'i 'olunga, mahu'inga ki he \$1,325,897.75. Na'e fakamatala 'e he Pule 'o e Komisoni ko e ngaahi fakamole ki he Poloseki Langa Fale Fo'ou, fakatau e ngaahi naunau fakatekinolosia (IT) mo e saliote misini, ko e konga ia 'o e ngaahi fiema'u vivili 'a e Poloseki ke totongi ia 'e he No mei he Pule'anga, katoa ko e \$825,220.84, pea holoki ai e Fakamole ta'etotonu ki he \$500,676.91.

Pule 'o e Komisioni Fakamafolalea Tonga; "Ko eku mahino'i ki he taumu'a 'o e Nō, \$2 miliona 'a e Komisioni Fakamafolalea' mei he Pule'angā 'i he 2019 ke malava 'e he Komisioni ke fua 'a e totongi 'o e konga 'o e Poloseki . NEWS. 'I hono ma'u 'o e Pa'anga Tokoni mei Siapani, 'oku 'i ai 'a e fatongia 'o e Komisioni Fakamafolalea' ko e totongi 'o e konga pe 'o e Poloseki hangē ko 'ene 'asi 'i he Aleapau mo e Pule'anga Siapani', ko e poupou ia ki he 'enau taumu'a, ke matu'uaki e ngaahi fakatamaki fakaenatula. 'Oku kau heni 'a e ngaahi totongi ki he langa 'o e fale fo'ou 'i ho'mau 'ulu'i 'ofisi, mo e ngaahi fakamole 'oku fekau'aki mo ia, 'oku kau foki mo e transmitter mo e AM Antenna 'i Popua. Ko e poloseki ni 'oku felāve'i kotoa ia mo e fakamatala'ea, fakatokanga saikolone mo e Sunami 'i he taimi 'o e ngaahi fakatokanga fakatamaki fakaenatula 'i he houa 'e 24 kotoa pe, koe'uhī' ko e hao mo e malu 'a e kakai. 'Oku mā'olunga hake 'a e hao mo e malu 'a e kaungāue 'i he taimi 'oku'nau fakahoko fatongia ai lolotonga 'a e taimi fakatamaki fakaenatula. Ka koe'uhī' ko e fatongia ia 'o e TBC ke tuku atu fakavavevave ki he kakai, kuo pau ke'mau fakapapau'i ma'u pe 'a e fakahoko fatongia 'a e Letio AM pea fakalelei'i. Ko e letio AM ko ia 'oku a'u ki he tapa kotoa 'o Tonga 'ni kau ai 'a e Oongo Niua. Ko e taumu'a hono fakatau 'o e ngaahi naunau fakatekinolosia pea kau ki ai mo e saliote misini ko e konga ia e poloseki NEWS, pea 'oku'nau fekau'aki kotoa pe ki he fakahoko fatongia houa 24 'a e Komisoni."

5.3.3 Kautaha Keipolo 'a Tonga, 2021-22

Na'e kakato 'a e 'atita 'o e Kautaha Keipolo 'a Tonga ki he ta'u fakapa'anga 'oku ngata ki he 'aho 30 'o Sune 2022, pea 'oatu mo e talafakakaukau haohaoa 'i he 'aho 9 'o Tisema 2022 (mo e ta'u ki mu'a 2020/21 na'e 'oatu pe mo e talafakakaukau haohaoa).

3.1 Sieke Fuoloa

Ko e sieke 'i he 'aho 17/04/2018 'oku te'eki ke hā kuo toho mei pangikē, 'oku laka hake ia 'i he ta'u 'e 3 hono tuku, ko ia ke to'o ia mei he lekooti na'e fakatatau.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapan'i 'ebe kau taki ngane 'oku siofī mo rakai'i 'a e fakafeboanaki 'a e ngaahi lekooti mei he Pangike, ke ilo 'a e ngaahi sieke kotoa pe 'oku 'ikai haa' na'e tobo mei pangike' 'o laka hake he mabina 'e 6 ke fakatonutonu, he 'oku 'ikai ke toe 'aonga.

3.2 Fakafetongi Pa'anga he 'aho Fakapalanisi.

Ko e Palanisi 'o e 'akauni Pangike 'i he Pangike Pule, 'oku'ne ngāue'aki 'a e poini fakafetongi pa'anga makehe mei he poini 'i he 'aho 30/6/22, ko ia 'oku'ne fakatupunga 'a e kehekehe \$476.28.

Kuo 'osi fakatonutonu 'a e 'akauni.

Ngaahi fokotu'u

- Ke fakapapan'i 'e he Pulengaue ko e palanisi 'o e pa'anga 'i he pangike 'i he fakafetongi pa'anga muli ke liliu ngane'aki 'a e fakafetongi pa'anga 'i he 'aho fakapalanisi (30 Sune).

3.3 Kehekehe ‘a e fika ‘i he ‘akauni mo e Lisi ‘o e kau mo’ua fuoloa.

‘I he Fakafehoanaki ‘o e lisi ‘o e kau *debtor* mo e ‘akauni taautaha ‘o e kau mo’ua pea ma’u ai ‘a e kehekehe TOP\$7,675.00. Ko e lisi ‘o e kau *debtor* na’e toki fakatomutonu ia ki mui ke tatau mo e ‘akauni.

Ngaahi fokotu’u

3. Fokotu’u atu ki he kau taki ke fakapapanu’i ke fakatatau ma’u pe ‘a e lisi ‘o e kau debtor mo e ‘akauni taautaha ‘i he taimi pau ke mahino ‘oku’na tatau.

3.4 Ngaahi Koloa tauhi tu’u ma’u.

Ko e katoa e ngaahi koloa tu’uma’u na’e fakahā ‘i he fakamatala pa’anga ko e \$61,031,944.

Kehekehe ‘a e lesisita ‘o e koloa tu’uma’u mo e ffakamatala pa’anga.

‘I hono vakai tau’ataina ‘o e lekooti ‘o e ngaahi koloa tu’uma’u, na’e fakatokanga’i ai ‘a e kehekehe’ a lesisita mo e fakamatala pa’anga, ‘a ‘eni ‘oku ha atu ‘i lalo :

Palanisi ‘i he lesisita	44,661,288
Palanisi ‘i he fakamatala pa’anga.	61,033,237
Kehekehe	16,371,949

Na’e toki fakatomutonu ki mui ‘a e lesisita ‘o e koloa tu’uma’u, koe’uhī ke na tatau. ‘I he sivi’i ‘o e holo fakatau’ ‘a e koloa tu’u ma’u, na’e fakatokanga’i mo e kehekehe si’i ai, koe’uhī ko e ‘ikai ke fakalelei’i ‘a e founiga hono fika’i. Na’e ‘osi fakahū mo e fakatomutonu ki he fainolo ‘akauni.

Ng.aahi Fokotu’u

4. Ko e fokotu’u ki he kau taki ke fakapapanu’i ‘oku fakahoko ma’u pe ‘i he taimi pau hono fakafehoanaki ‘o e lesisita koloa tauhi tu’upau pea mo e Genral ledger, pea fakapapanu’i ‘oku na tatan.

3.5 Ngaahi Mo’ua ‘a e Kautaha.

‘Oku ‘i ai ‘a e faikehekehe ‘i he Palanisi ‘o e ngaahi mo’ua mei he lekooti taautaha (\$2,673,239) pea mo e palanisi ‘o e General Ledger (TOP\$2,698,447).

Ko e kehekehe ko e \$25,207 na’e hoko ia mei he ngaahi matavaivai fakakomipiuta makatu’unga ‘i he fehū’aki fakapa’anga ‘o e pa’anga muli. ‘Oku fiema’u ke fakatokanga’i lelei pea fakatomutonu kei taimi.

5.3.4 Kautaha Māketi ‘a Tonga (TMCL) 2021-22

1. Muimui’i e ngaahi matavaivai – 30 Sune 2022.

1.1 Fakatau Fakamo’ua ‘i Amelika Samoa.

Na’e fakatokanga’i he lipooti mei he ‘ofisi ‘i Amelika Samoa, ‘oku ‘osi fakatau fakamo’ua e konga ‘o e ngaahi ngoue. ‘Oku ‘amanaki ke toki fa’u ‘a e tu’utu’uni ngāue ki he fakatau fakamo’ua ‘o e ngoue, ko e faingamālie ‘eni ke lahi ai e mole ‘a e pa’anga hūmai mo e mo’ua ta’etotongi.

Ngaahi Fokotu’u

1. Fokotu’u atu ki he kau taki ke tolo i e fakatau fakamo’ua kae ‘olera ke fa’u fakalelei ‘a e tu’utu’uni ngāue ki ai.

1.2 Ngaahi pepa poupou ki he ngaahi Fakamole.

‘Oku fiema’u ke ‘omai ngaahi pepa Poupou ki he ngaahi fakamole na’e fakahoko ‘i Amelika Samoa, ke faile fakalelei koe’uhī ko e ma’u’anga fakamatala ‘amuiange.

Ngaahi Fokotu’u

2. Fokotu’u atu ki he kau taki ke fakapapanu’i ‘oku fakafoki pea tauhi e ngaahi pepa poupou ‘i he ‘ofisi.

2 Fakamole:

.2.1 ‘Oku ‘ikai ke faile fakalelei ‘a e ngaahi pepa poupou.

‘Oku fakatokanga’i ‘oku ‘ikai ke tauhi fakalelei e ngaahi pepa poupou ki he ngaahi fakamole i ‘Amelika Samoa.

Ngaahi Fokotu’u

3. Ko e fokotu’u ki he kau taki ke fakapapani ‘oku fakafoki mai ki he ‘ulu’i ‘ofisi i beni ‘a e ngaahi pepa poupou kotoa pe ‘o e ngaahi fakamole i ‘Amelika Samoa, ke faile fakalelei.

2.2 Vahe

Ko e ngaahi pepa poupou ki he Vahe ‘a e kaungāue tu’uma’u mo e vahe ‘a e kau lau’aho ‘oku ngāue i ‘Amelika Samoa na’e ‘ikai ke faingamālie ke vakai mo ngāue ki ai e ‘Atita.

Ngaahi fokotu’u

4. ‘Oku toe fakamamafa’i atu ki he kau taki ke fakapapani ko e ngaahi pepa poupou kotoa pe sekau’aki mo e vahe ke lekooti fakalelei pea faille.

2.3 Ngaahi Koloa Tu’uma’u.

2.3.1 Fakakau ‘o e ngaahi fakamole i he koloa

Na’e ‘i ai e ngaahi fakatau naunau ki he fakalelei’i ‘o e Maketi Talamahu pea kau ai mo e ngaahi fakamole ki he fakalahi e ngaahi palepale ‘i Tofoa. Na’e fakahoko ‘a hono liliu’ mo e fakatonutonu. Ko hono fakakau ‘o e fakamole’ i he koloa, ‘oku tupunga ai ‘a e fu’ulahi ‘o e koloa tu’uma’u mo e tupu ‘a e Kautaha, pea toe si’isi’ ange leva ‘a e fakamole.

Ngaahi Fokotu’u

5. Fokotu’u ki he kau taki ke fakapapani ‘oku fakalakalakasi fakalelei e fakamole ke ta’ota’osi e ma’ulalo ange e tupu ‘a e kautaha mo e koloa tu’uma’u.

2.3.2 Holo fakatau e ngaahi koloa tu’uma’u:

Ko e kehekehe ‘i he fika he fakamatala pa’anga, ko e \$1,276.00. Ko e fehalaaki ‘eni makatu’unga he fehalaaki e fakahū he taimi ngata ki ai (*cut off*). Pea hala ai pe ‘a e fika’i e holo fakatau ‘o e ngaahi koloa tu’uma’u, ‘o fakatupunga ai ‘a e tupu ‘o e koloa tu’uma’u.

Ngaahi fokotu’u

6. Fokotu’u atu ki he kau Taki ke fakapapani ‘oku tonu hono fakatokanga’i ‘o e holo fakatau e koloa tu’u ma’u. Ko e lēsista ‘o e ngaahi koloa tu’uma’u mo e ‘akauni ke toe vakai’i ‘e ha ‘ofisa ma’olunga ange ‘i he tokotaha ‘oku’ ne tenten’i e lēsista.

2.4 Ngaahi mo’ua ‘o e Kautaha

2.4.1 Fehalaaki e taimi ngata ki ai (*cut-off*) ‘o e ngaahi mo’ua ‘a e kautaha.

Na’e fakatokanga’i ‘a e fehalaaki’ni mei hono tes’i e taimi ngata ki ai (*cut off*) ‘o e ngaahi mo’ua ‘a e kautaha. ‘Oku felave’i ‘eni mo e mo’ua ‘o Sune, ‘oku te’eki ke fakakau ia ki he Palanisi ‘o e ‘abo faka’osi (30th Sune, 2022) Na’e ‘osi fakatonutonu ‘eni pea fakakau atu ki he fainolo ‘akauni ‘a e fika ‘oku tonu.

Ngaahi fokotu’u

7. Fokotu’u atu ki he kau taki ke fakapapani ‘ko e ngaahi mo’ua ‘oku ‘osi ma’u mai he ngata ‘o e ‘abo faka’osi ‘o e ta’u fakapa’anga, ke fakakau ki he ngaahi mo’ua tatanaki.

5.3.5 Kautaha ki he Pule’i ‘o e ngaahi koloa ‘a Tonga (TAMAL) 2021-22

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e TAMAL ki he ta’u fakapa’anga, ‘oku ngata ki he ‘aho 30th Sune 2022. Na’e ‘oatu ai ‘a e tala fakakaukau kakato ‘a e ‘Atita’ ‘i he ‘aho 9 ‘o Tisema, 2022 (Na’e pehē pe ‘a e ta’u kimu’a, 2020/2021, na’e ‘ave ia ‘i he ‘aho 15th Ma’asi, 2022).

Ko e ngaahi matavaivai na'e 'ohake 'i he lipooti ki he kau Pulengāue.

1. Muimui'i 'o e ngaahi Matavaivai.

1.1. 'Ikai ke taimi totomu hono fakatatau e Tukuhau 'a e kautaha.

Fakahoko 'a e fakalelei ki ai.

1.2. 'Ikai ke tauhi e ngaahi pepa poupou mahu'inga fekau'aki mo e 'ave 'a e kelekele.

'Oku kei tu'u pe 'a e matavaivai ko'eni, pea tānaki atu' ko e lisi 'e he kautaha'ni 'a e taha 'o 'enau konga kelekele, konga fika 17. Ko e lēkooti kakato ki henri na'e 'ikai pe ke faingamālie ki he 'Atita.

1.3 Mo'ua mei he Pule'anga

Kuo'osi solova pea na'e tamate'i.

1.4 'Ikai ha taimi pau ke tānaki ai e ngaahi mo'ua.

Fakahoko 'a e fakalelei ki ai tautefito ki he ngaahi mo'ua tuku fuoloa.

1.5 Pōnite

Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Ngaahi Fakamole.

a) Fakakalakalasi hala e ngaahi fakamole.

Na'e hala hono fakakalakalasi e fakmole lalahi. Na'e 'osi fakatonutonu ia ki he fainolo 'akauni.

Ngaahi fokotu'u.

1. Fokotu'u ki he kau taki ke fakapapani 'oku faka- kalasi fakalelei e ngaahi fakamole, pea kapani 'oku 'i ai ha koloa tu'uma'u 'oku tānaki mai pea vakai'i fakalelei pea toki lēsisita.

5.3.6 Ma'umafai ki he Veve (WAL) 2021-22

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e WAL ki he ta'u fakapa'anga, 'oku ngata ki he 'aho 30th Sune 2022. Na'e 'oatu ai 'a e tala fakakaukau kakato 'a e 'Atita 'i he 'aho 20 'o Tisema, 2022 (Na'e pehē pe 'a e ta'u kimu'a, 2020/2021, na'e 'ave ia 'i he 'aho 7th Sanuali, 2022).

Ko e ngaahi matavaivai na'e 'ohake 'i he lipooti ki he kau Pulengāue:

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai.

1.1 Totongi fakafoki 'o e Portable toilet na'e 'ave ki he Paaka Va'epopua.

Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

1.2 Totongi fakafoki hono fakama'a 'a Tapuhia hili 'a e vela.

Fakahoko 'a e fakalelei ki ai

2. Ko hono lēkooti 'o e pa'anga hū mai mei he veve mo e mo'ua te'eki ke tānaki mai.

Kuo ta'u lahi hono fika'i 'o e ngaahi mo'ua veve te'eki ke tānaki mai, 'aki hano fokotu'u 'a e totongi veve 'oku fakafuofua 'e ma'u mai he māhina', ('a i e tokolahi e kau kasitomā 'o liunga 'aki e rate 'o e totongi veve) pea to'o mei ai e ngaahi totongi veve fakamāhina, kuo 'osi ma'u mai mei he Poate 'Uhila. Ko e pa'anga hūmai he totongi veve, 'oku cash basis pea ko e kii konga pe 'o e mo'ua veve 'oku ma'u mai ko ia 'oku fakahā 'i he fakamatala pa'anga. 'Oku makatu'unga 'eni 'i he 'ikai ke kakato 'a e ngaahi lēkooti mei Poate 'Uhila, 'oku palani ai e WAL ke totongi pe 'a e Tukuhau Ngāue'aki 'i he pa'anga hūmai kuo 'osi ma'u kae 'ikai ko e pa'anga hūmai fakakātoa. Neongo 'oku 'uhinga lelei ka 'oku 'ikai ke faipau ia ki he fiema'u 'a e IFRS.

Ngaahi Fokotu'u

1. *Fokotu'u atu ki he kau taki ke fakapapan'i ko e pa'anga humai he totongi Vere 'oku lan ia 'oku accrual basis: hange' ko e 'api kotoa pe 'oku lesisita, ngaahi Siasi, 'apiako mo ha kautaha pe 'oku hiko 'enau vere 'i he mahina 'e 12, ko e ta'u fakapa'anga ia. Ke fakapapan'i 'oku kakato mo tonu hono sakabā 'i he fakamatala pa'anga.*

Tali mei he Pule 'a e WAL

Ko e 'osi kamata hono ngāue'aki 'o e tohi mo'ua fakamāhina (WIP) 'Oku hokohoko atu pe 'a e Ma'u Mafai ki he Veve 'i he ngāue ki he tohimo'ua ke fakakakato, ka ko e fakatonutonu mo hono fakafehoanaki 'oku ki'i taimi koe'uhu 'oku fu'u tokolahi e kau Kasitomā. 'Oku ngāue mālohi ki hen i Timi ke fakakakato e sisitemi he vave taha kimu'a he 'atita hoko.

Tupunga he fakataputapui e Covid-19, na'e tupunga ai 'a e toloi 'a e ngāue vilo 'a e kaungāue.

5.3.7 Poate Vai 'a Tonga (TWB) 2021-22

Kuo kakato hono 'atita'i 'o e TWB ki he ta'u fakapa'anga, 'oku ngata ki he 'aho 30 Sune 2022. Na'e 'oatu ai 'a e tala fakakaukau kakato 'a e 'Atita 'i he 'aho 16th Fepueli, 2023 (na'e tatau pe mo e tala fakakaukau 'a e ta'u kimu'a, 2020/21, na'e 'ave ia 'i he 'aho 18th Epeleli, 2022).

Ko e ngaahi matavaivai na'e 'oatu 'i he lipooti ki he kau Pulengāue:

1. Muimui'i 'o e ngaahi matavaivai mei he ngaahi ta'u kimu'a

1.1 Ngaahi kongokonga 'oku 'ikai ke ngāue'aki.

Te'eki ke fakahoko ha fakalelei.

1.2. 'Ikai malava 'e he polokalama fakatauhitohi (Attache System) ke 'omai e Palanisi fakamuimui taha 'o e ngaahi koloa ke fakatau atu.

'Oku te'eki pe ke malava 'e he 'Ofisa Fakahoko Fatongia ke'ne fakakakato mai 'a e palanisi faka'osi 'o e ngaahi koloa he loki tuku'anga koloa.

Ngaahi fokotu'u.

1. *Fokotu'u atu ki he Pulengāue ke ngāue'aki 'a e polokalama fakakomipiuta pe ko hano fika'i hangatonu pe 'o e palanisi fakamuimui 'o e koloa 'a e Poate.*

1.3. 'Ikai ha pepa Pou pou pe fakamafai ki he ngāue'aki e misini vili.

Na'e 'ikai ke 'omai e ngaahi pepa pou pou mo e fakamafai'i ke ngāue'aki e misini vili ki he timi 'atita.

Ngaahi Fokotu'u.

2. *Fokotu'u atu ki he kau Taki Ngaue ke fakapapan'i 'oku lekooti fakalelei mo faile 'a hono fakamafai'i e misini vili.*

1.4 'Ikai ke fakafehoanaki e ngaahi lēkooti Pangikē.

Te'eki ke fakahoko ha fakalelei.

1.5 Ke lēkooti e ngaahi fakamole na'e totonu ke hū he koloa tu'uma'u.

Te'eki ke fakahoko ha fakalelei

1.6 Holo Fakata'u e ngaahi koloa tu'uma'u.

‘Oku kei tu’u pe. ‘Oku fakatokanga’i ‘oku lahi ‘a e fanga ki’i fehalaaki hono fika’i e holo fakata'u ‘a e ngaahi koloa tu'uma'u na'e lēsisita pea mo e fakamatala pa'anga.

Ngaahi Fokotu'u.

3. Fokotu'u atu ki he taki ngāue ke fakapapani'i 'oku fai hano vakai'i tau'ataina 'o e lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'uma'u, pea ke fakahoko ia ha taha tau'ataina mei he 'ofisa 'oku' ne toutou fakalelei'i e lēsisita.

1.7 Kehekehe ‘a e GL mo e lēsisita ‘o e koloa tu'uma'u mo e fakamatala pa'anga.

‘Oku kei tu’u pe ‘eni.

Ngaahi Fokotu'u.

4. Fokotu'u atu ki he Taki ngāue ke fakapapani'i 'oku fakahoko e fakafesoanaki e ngaahi lekooti, 'ihe taimi totonu pea 'oku fakapapani'i 'oku nau palanisi tatan. Ke fakapapani'i 'oku lan 'a e ngaahi koloa tu'uma'u 'i ha taimi tukupau pea lekooti.

1.8 Kehekehe ‘a e GL pea mo e lipooti ‘o e Mo'ua ‘a e kautaha.

Te'eki fakahoko ha fakalelei.

1.9 Ngaahi mo'ua ta'epau pe ‘e toe totongi

Te'eki fakahoko ha fakalelei.

Ngaahi Fokotu'u.

5. Ke fakapapani'i 'e he pulengāue ko e ngaahi fokotu'u ki bono fakafuoſua'I 'o e ngaahi mo'ua ta'epau pe ‘e toe totongi 'oku tauhi kakato pea talā 'o fakatatau 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni fakatauhī tobi.

1.10 Ngaahi livi fakata'u 'oku fuoloa

Te'eki fakahoko ha fakalelei.

1.11 Ngaahi tupu ‘i he fakahū pa'anga taumu'a ke tupu

Te'eki fakahoko ha fakalelei.

1.12 Ngaahi totongi tōmu'a na'e 'ikai kakato hono holoki fakata'u.

Te'eki fakahoko ha fakalelei

2. Ngaahi Fakamole : ‘Oku ‘ikai ke faile fakalelei e ngaahi pepa poupou.

Ngaahi Fokotu'u.

6. ‘Oku fokotu'u ki he Taki ngāue ke Fakapapani'i 'oku fakapipiki 'a e ngaahi pepa poupou ki he ngaahi vausia totongi kotoa pe, pea faile fakalelei.

3. Fakakalakalasi hala e ngaahi fakamole.

‘Oku ‘i ai e ngaahi fakamole he polokalama fakatauhitohi (*Attache System*) na'e ‘ikai ke fakahā ‘i he Fakamatala Pa'anga. Kuo ‘osi fakakakato mo e ‘u fakatonutonu ki he ‘akauni.

Ngaahi Fokotu'u

7. Ko e ngaahi fika kotoa pe ‘o e fakamole ‘i he sisitemi na'e fakahā kakato ‘i he fakamatala pa'anga.

4. Mo'ua Lisi.

‘Oku kei tu’u tatau pe ‘a e mo'ua lisi, ‘o e ta'u 2020 – 21 ‘a e pa'anga ‘e \$276,047. ‘Oku tatau tofu pe ia mo e ngaahi totongi tokamu'a ‘oku ‘ikai ke holo fakata'u.

Ngaahi Fokotu'u

8. Ke holo fakata'u e ngaahi mo'ua lisi.

5.3.8 Pōsiti ‘Ofisi ‘a Tonga (Tonga Post & Fast Print) 2020-21

Kuo kakato hono ‘atita’i ‘o e TP & FPAL ki he ta’u fakapa’anga, ‘oku ngata ki he ‘aho 30th Sune 2021. Na’e ‘oatu ai ‘a e tala fakakaukau kakato ‘a e ‘Atita’i he ‘aho 2nd Me, 2022 (na’e tatau pe mo e tala fakakaukau ‘a e ta’ukimu’a, 2019/20, na’e ‘ave ia ‘i he ‘aho 10th ‘Epeleli, 2021).

Ko e ngaahi matavaivai na’e ‘oatu ‘i he ‘emau tohi ki he kau Pulengāue ‘oku anga pehē’ni.

1. Muimui’i ‘o e ngaahi Matavaivai.

1.1 Ko hono lēkooti ‘o e pa’anga hūmai mei he Puha Meili.

‘Oku lēkooti ‘e he kautaha Positi ‘Ofisi ‘a Tonga ‘a e Pa’anga hū mai mei he Puhameli ‘i he *Cash basis*, ngingali ‘oku mavahe ‘eni mei he *IFRS 15*. Kaneongo ia ‘oku ‘ikai ha aleapau ngāue mo e kau Kasitomā ‘oku nau ngāue’aki ‘a e puhameli. ‘Ikai ngata ai ‘oku ‘ikai ke nau fakamalohia e kau kasitomā ke totongi mai ‘enau ngaahi puhameli kimu’a pea nau toki ngāue’aki, ko ia ‘oku nau fakatokanga’i ‘a e pa’anga hūmai ‘i he taimi pe ‘oku totongi mai ai ‘a e kau Kasitomā. Na’a mau vakai’i tau’atāina ‘a e founa ngāue ko’eni pea ‘oku fakafiemālie.

1.2 Fakatau ma’ama’ā ke ‘osi.

Na’e hanga ‘e he kautaha ‘o fokotu’u ‘a e pa’anga hūmai mei he fakatau atu ‘a e ngaahi koloa, na’e fakafoki mai mei he ngaahi kautaha muli, CJAH ke faka’auha. ‘Oku ‘ikai ha lēsisa ki he ngaahi koloa na’e fakafoki mai, pea ‘ikai ha fakaikiiki ki he pa’anga hūmai na’e tānaki, ke malava ke sivi ‘a e kakato ‘o e pa’anga hūmai mo e koloa na’e fakafoki mai.

1.3. Ngaahi Mo’ua tuku fuoloa.

‘Oku lēkooti ‘i he ‘akauni ‘a e *TFPL*, ‘a e ngaahi mo’ua tuku fuoloa pea ‘oku hā he fakamatala ki he tu’unga fakapa’anga (*balance sheet*) ‘o laka hake he ta’u ‘e taha, ‘o lau ia ko e koloa tu’uma’u taimi nounou. Ke fakapapau’i ‘e he taki ngāue ‘a e ngaahi mo’ua fuoloa, ke toe vakai’i pea ke to’o ia mei he Fakamatala Pa’anga.

1.4 Ngaahi mo’ua ta’epau pe ‘e toe totongi

Na’e hiki hake ‘a e Mo’ua fuoloa te’eki ke totongi mai ‘i he ta’u ni, koe’uhiko e tānaki mai ‘a e ngaahi mo’ua mei he ta’u kuo’osi.

2. Pa’anga ‘i he pangikē - kehekehe ‘a e Trial balance mo e fakafehoanaki e ngaahi fika he lēkooti Pangikē.

Na’e fakakakato ‘a e ngaahi fiema’u ko ‘eni ‘e he ‘Atita’.

2.1 Sieke te’eki ke toho tuku fuoloa.

Na’e ‘i ai e ngaahi sieke na’e te’eki ke toho ka ‘oku tuku fuoloa, ‘o laka hake he ta’u ‘e taha. Kuo ‘osi fakahoko e ngaahi fakatonutonu ki he fakamatala pa’anga.

2.2 Ko e Pa’anga te’eki ke fakahū.

Ko e kātoa e pa’anga te’eki ke fakahū ko e \$157,969 ‘i he ‘ene a’u mai ki he 30 Sune, 2021. Na’e ngāue’aki ‘e he TP& FPL ‘o ngāue’aki ‘a e pa’anga mei he ‘enau fakatau ‘o ngāue’aki ia ki he *Money Gram* ka e toki totongi mai ‘amui. Ko e lēkooti ke ne fakapapau’i ‘oku fakahū ‘a e pa’anga na’e ‘ave ki he *Money Gram* na’e ‘ikai faingamālie.

Ngaahi Fokotu’u.

1. ‘Oku fokotu’u atu ki he kau taki ngāue ke sivi tau’atāina pea rakai’i ‘e he kau *Suparaisa* ‘a e fe’ave’aki ‘o e pa’anga ‘a e kautaha pea mo e *Money Gram* ke lēkooti fakalelei pea ‘ai ‘o faila.
2. ‘Oku fu’u fiema’u ke fakafehoanaki e ledger ‘o e pa’anga ‘oku te’eki fakahū ki he lēkooti ‘o e pa’anga ‘a e *Money Gram*, ke fakapapau’i ‘a e pa’anga na’e ‘ave ke lēkooti Fakalelei.
3. Ke fakapapau’i ko e pa’anga koe’ ‘oku totongi fakafoki ke update fakalelei ki he ongo lēkooti (*Kautaha mo e MoneyGram*).

3. Kehekehe ‘a e palanisi ‘o e koloa ke fakatau atu ‘i he lisi pea mo e Fakamatala Pa’anga.

Ko e kehekehe ko’eni na’e fakatefito ia he fehalaaki ‘o e lēkooti ‘o e lahi ‘o e koloa tu’uma’u. Ko e fakatonutonu ‘o e koloa kuo ‘osi fakahū ia ki he fakamatala pa’anga.

4. Ko e Mo’ua tuku fuoloa.

Hangē ko ia ‘oku hā atu he lipooti ‘o e ngaahi mo’ua, ko e, 71% ‘oku laka hake ia he ‘aho ‘e 90, kātoa ia ko e pa’anga ‘e \$637,354.35. Kaneongo ia ‘oku ‘ikai ha founiga ngāue ke totongi mai ai ‘a e ngaahi mo’ua , ke ne lava ke mahino ‘e totongi ‘a e ngaahi mo’ua tuku fuoloa ko’eni, ‘oku hā foki ia he *Tonga Post Limited Finance Policy Revised Edition 2020, Section 7.*

Ngaahi fokotu’u

4. ‘Oku fokotu’u atu ke fakamalohi ‘a e founiga ngāue, ‘e lava ke totongi mai ai ‘a e ngaahi mo’ua pea tauhi hokoboko ke fakapapau’i ‘oku ngāue lelei ‘a e tu’utu’uni ngāue ki he tamate’i e ngaahi mo’ua pehe.
5. ‘Oku fokotu’u atu ke tamate’i e ngaahi mo’ua fuoloa ‘o e Post Print Shop mo e mo’ua ‘o e totongi ‘ofisi ‘oku fakahā atu.

5. Contra ‘Akauni

Ko e lahi ko ia ‘o e Mo’ua mai ‘a e ngaahi kupu fekau’aki mo e mo’ua atu ‘a e kautaha ki he ngaahi kupu fekau’aki ‘oku’na fetāmate’aki pe. Ko e mo’ua mai ki he kautaha ‘a e ngaahi kupu fekau’aki ‘oku fakahā atu he Fakamatala Pa’anga ko e \$41,192.00. Ko e fika ko’eni ‘oku lēkooti ia ‘i he tohi ‘a e Tonga Fast Print ko e naunau ka na’e totongi ia ‘e he Kautah Pōsiti ‘Ofisi ‘a Tonga.

6. Kehekehe ‘o e mahu’inga hono holo fakata’u ‘o e ngaahi koloa

Na’e fakapapau’i ‘e he ‘Atita ko e Positi ‘Ofisi Tonga ko e kautaha tefito’ ia, pea fakamalumalu ai ‘a e kautaha Paaki, ‘oku na ngāue’aki ‘a e totongi kehekehe ki he holo fakata’u ‘o e koloa tu’uma’u, ka ko e kautaha Pisinisi pe ‘e taha, pea ko hono fakahā’ he fakamatala pa’anga ‘oku na founiga pe ‘e taha ko e *Diminishing Value*.

Ngaahi Fokotu’u.

6. ‘Oku fokotu’u atu ki he ongo kautaha ke na ngāue’aki ‘a e rate pe ‘e taha, ki he fakakalakalai ‘o e Koloa tu’uma’u.

7. ‘Ikai ke fakakakato ‘a e mahu’inga ki hono holoki fakata’u ‘o e koloa.

Ko hono ‘ikai ke fakakakato e ngaahi holoki fakata’u ‘o e koloa, ‘oku ‘ikai ke tatau ai e fika he GL mo e fika ‘i he fakamatala pa’anga.

Ngaahi fokotu’u.

7. ‘Oku mau fokotu’u atu ke fakakakato ‘a e mahu’inga hono holoki fakata’u ‘o e ngaahi koloa.

8. Ko e fakakalasi e Koloa Tu’uma’u ‘i he mahu’inga kehekehe.

Ko e ngaahi mahu’inga ‘o e koloa tu’uma’u na’e fai ‘aki hono fakakalakalasi na’e kehe ia ‘i hono fakahoia ki he trial balance. Na’e fakatonutonu e fakamatala pa’anga.

9. Fakafohoanaki ‘o e palanisi pangikē ‘o e E.T.O.E mo e ngaahi mo’ua ki he E.T.O.E .

Ko hono fakahoia ‘o e ‘akauni Pangikē ‘a e E.T.O.E ki he ngaahi mo’ua ‘a e ETOE ‘oku fakatokanga’i ai e fe’amokaki ‘i he ‘aho 30 Sune, 2021. ‘Oku kaunga e fe’amokaki’ ni ki he ‘ikai malava ai ke totongi honau mo’ua ‘i he taimi ‘oku fiema’u ai ke totongi, tautefito ki he *Covid* ‘oku fiema’u e he ngaahi kautaha ke totongi ‘a e mo’ua.

Na’a mau fakatokanga’i na’e ngāue’aki ‘e he Pōsiti ‘ofisi ‘a Tonga ‘a e ‘akauni pangikē’ ni ko e fakahū pa’anga fakatupu pa’anga ‘a e TCC.

Ngaahi fokotu’u

8. ‘Oku mau fokotu’u atu ki he kau Taki Ngāue ke fakapapau’i ko e fakahū pa’anga fakatupu pa’anga ‘i he TCC ‘e lava ke toe ma’u ke ne kei tauhi ‘a e palanisi pangike E.T.O.E ke malava ‘o totongi he taimi kotoa ‘a e ngaahi mo’ua E.T.O.E.

5.3.9 Kautaha Kasa 'a Tonga 2020-21

Na'e kakato hono 'atita'i 'o e fakamatala pa'anga 'a e Kautaha Kasa 'a Tonga ki he ta'u fakapa'anga na'e ngata 'i he 'aho 30 'o Sune, 2021 pea na'a mau fakamo'oni kakato ki ai 'o 'oatu 'i he 'aho 15 'o 'Okatopa 2021.

Ko e ngaahi matavaivai eni na'a' mau 'ohake 'i he 'emau lipooti ki he Pulengāue:

1. Ngaahi 'isiū mei he 'atita kimu'a:

1.1 Fakatamaki; ko e mo'ua mai ki he Kautaha 'e 'ikai totongi mai.

'Oku totongi fakafoki 'e he Kautaha 'a e nō 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga ki he Pangike ANZ. Kaneonga ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha felotoi 'i ha tohi 'a e ongo Kautaha ni, Kautaha Kasa mo e Kautaha 'Uhila, 'i hono totongi fakafoki 'e he 'Uhila ki he Kasa 'a e pa'anga ni.

2. 'Atita ko 'eni

2.1 'Ikai faiatatau 'a e Lipooti fakamāhina mo e fakamatala pa'anga.

'Oku 'oatu 'i he tēpile 'i lalo 'a e ngaahi kehekehe 'i he fika 'a e 'atita mo e fika 'i he fakamatala pa'anga:

Hingoa	Fika 'a e Kautaha	Fika 'a e 'Atita
Fakatau atu LPG	\$8,383,626	\$8,356,859
Pa'anga Hū mai makehe	\$85,393	\$141,518

'I he hoko 'o e fakatau atu 'o e LPG, ko e polokalama komipiuta *Cybill* 'oku' ne lēkooti 'a e voliume, ('i he kg), 'oku 'oatu ki he kasitomā takitaha. 'Oku fika'i 'otometiki ai pe 'e he *Cybill* 'a e kātoa 'o e fakatau 'o 'oatu 'a e talitotongi 'a e kasitomā. 'I he kakato pe hono 'oatu 'o e talitotongi, 'oku lēkooti leva pē 'e he polokalama tauhitohi, (*Tech One*), 'a e pa'anga hūmai 'i he taimi ko ia'. 'I he 'emau vakai, 'oku falala'anga 'aupito ange 'a e *Cybill* fakatatau ki he fakamatala' ni.

'I he tafa'aki 'e taha, 'oku lēkooti 'e he Pule Fakahoko ngāue 'a e fakakātoa 'o e voliume 'oku fakatau atu 'i he 'aho takitaha 'i he tēpile, (*Microsoft excel spreadsheet*), 'a ia 'oku to'o mei he lipooti faka'aho 'a e polokalama *Cybill*. Pea ko e makatu'unga ia 'oku fa'u mei ai 'a e lipooti fakamāhina ki he Pulengāue, *CEO*, mo e Pule Pa'anga'. 'Oku mau 'amanaki 'oku tatau 'a e kātoa 'o e voliume 'oku lēkooti mo e voliume 'o e fakatau atu 'oku lipooti ki he kakato 'o e ta'u fakapa'anga. Kaneongo ia, na'a mau ngāue'aki 'a e voliume 'o e lipooti fakamāhina ki hono fika'i 'o e fakakātoa 'o e fakatau atu pea mau ma'u 'oku faikehekehe 'aki 'a e \$26,767, fakatau atu 'o e LPG.

Ko e me'a tatau ki he Ngaahi Pa'anga Hūmai Makehe.

Ngaahi Fopkotu'u

1. 'Oku mau fokotu'u ki he Pule Fakahokongāue ke ngāue'aki 'a e lēkooti mei he polokalama *Cybill* ki he'ene lipooti fakamāhina 'o 'ikai ko 'ene toe ngāue'aki 'ene *Microsoft Spreadsheet* 'oku 'ikai fekau'aki hangatonu mo e *Cybill*.

2.2 Toe fakakalasi 'o e ngaahi fakamole.

Na'e toe fakakalasi 'a e ngaahi fakamole 'i lalo mei he Ngaahi Fakamole Kehe, ("Other Operating Expenses"), ki he Ngaahi Fakamole Fakalukufua mo e Pule'i, ("General & Administrative Expenses");

- Totongi 'a e 'Atita
- Totonga 'a e Kau Talēkita
- Malu'i
- Ngaahi fakamole fakafo'ituitui.
- Ngaahi totongi nofo
- Fetu'utaki
- Ngaahi me'a ki he nofo, (*utilities*).

Ngaahi Fokotu'u

2. Fokotu'u ke fakakau 'a e Nouti ko 'eni 'i he Fakamatala pa'anga, "Fekau'aki mo e tonu 'o e fakamatala, ko e ngaabi fika fakatauhoa 'oku lilin ia 'o fakapatonu ki he fika 'o e ta'u lolotonga, tukukebe ange 'a e ngaabi lilin fekan'aki mo e makatu'unga tamhitobi IFRS 16 'a ia 'oku 'oatu 'i he NOUTI 3."

2.3 Ko e koloa 'a e Kautaha Kasa & Malu'i Mo'ui

Ko e aleapau ko ia 'o e ongo malu'i' ni na'e 'ikai malava 'o 'omai ki he timi 'atita, ko ia ai na'e 'ikai te mau fakapapau'i 'a e faipau ki he lahi 'o e totongi fakata'u 'a ia na'e \$141,589 'i he fakamatala pa'anga, fakakalasi 'i he Ngaahi Fakamole Fakalukufua mo e Pule'i, ("General & Administrative Expenses").

Ngaahi Fokotu'u

3. Ke fakapapau'i ko e aleapau malu'i fakamuimui taha 'oku ma'u 'o faile ke kakato 'a e ngaahi lēkooti fakapa'anga.

2.4 'Ikai ke 'akauni ki he komisoni fakamole (discount allowed).

Ko e komisoni \$1.25 ki he hina kasa kotoa pe 'oku fakatau atu mei he kau Fakafofonga. Na'e 'ikai ke 'akauni kakato 'e he Kautaha 'a e fakamole ki he komisoni 'i he 'osi 'a e ta'u. Ko hono totonu ke lēkooti pe ko e pa'anga hūmai, totongi kakato 'o e hina kasa, pea toe hūatu 'i hono totongi ki he kau fakafofonga, ka na'e 'ikai.

Ngaaho Fokotu'u

4. Ke 'akauni kakato ki he komisoni fakamole ko 'eni kae tuku hono lēkooti pe 'a e fakatau atu mo e fakamole 'ikai fakakau ai 'a e komisoni ko 'eni'.

2.5 Ko e ngaahi sieke te'eki toho mei pangikē, tuku fuoloa.

Ko e ngaahi sieke ko 'eni' kuo laka hake 'i he māhina 'e tolu hono te'eki ke toho mei pangikē:

Fika Sieke	\$	'Aho	>Māhina 'e 3
991320	30.00	16/12/2020	Māhina 'e 6

2.6 Ngaahi Mo'ua mai Fuoloa

Fakatatau ki he lisi fakatatau ki he taimi 'o e ngaahi mo'ua mai, 42% lahi he 'aho 'e 90 fakakātoa ki he \$30,412.67. Ko e lahi 'o e kau mo'ua mai ko 'eni 'oku 'ikai ke nau kei pisinisi ka 'oku kei tu'u honau mo'ua 'i he fakamatala 'a e Kautaha:

- Melie-meいLangi \$5,718.82, 8%
- Tevita Tu'itupou \$5,997.37, 8%

Ngaahi Fokotu'u

5. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngane ke toe tanaki mo fakalelei'i mai ha ngaahi Tu'utu'uni Ngane Fakatauhīpa'anga ke fakamalohi'i 'a e tanaki mai 'a e ngaahi mo'ua fuoloa. Mo fakakan aipe ha tu'utu'uni ke to'o 'a e ngaahi mo'ua ku tuku fuoloa 'o hangee koia 'oku haa atu 'i he fakamatala 'i 'olunga.

2.7 Kau Kasitoma 'oku nekativi 'enau palanisi

'Oku 'i ai 'a e kau kasitoma 'oku nekativi 'enau palanisi 'o e mo'ua ki he Kautaha Kasa 'aki ha pa'anga 'e \$6,654.80. Ko e taimi 'oku pila mo'ua ai 'a e kasa 'a e kasitoma, 'oku hanga 'e he sisitemi ngāue fakatauhitohi 'a e Kautaha 'o liliu 'a e palanisi ke noa. 'Oku 'i ai 'a e 'akauni kasitoma 'e ni'ihi 'oku 'ikai ke tātānaki 'i he 'ene hā 'i he sisitemi fakatauhitohi (Tech One System). 'I he taimi 'oku totongi mai ai 'e he kasitoma 'enau kasa, 'oku nekativi leva 'a e palanisi 'o 'ikai ke noa.

Ngaahi Fokotu'u

6. 'Oku siema'u ke fakapapau'i ko e ngaabi palanisi kotoa pe 'oku nekativi, 'oku siema'u ke 'ave ki he ngaahi mo'ua totongi tomu'a mai ke tonu hono lēkooti mai 'i he fakamatala pa'anga.

2.8 Ngaahi kupu fengāue'aki lelei ('Ikai ha tohi aleapau fengāue'aki ni)

Ne fakahoko 'e he Kautaha 'Uhila 'a Tonga 'a e nō pa'anga taimi loloa 'i he 2013 'i he mahu'inga koe TOP 600,000 ke fakatau'aki 'a e Kautaha Home Gas. 'I he 2015, na'e toe fakahoko 'e he Kautaha 'Uhila 'a Tonga ha toe nō tanaki fo'ou fe'unga moe TOP 3,200,000 ki hono fakalele'aki 'a e Kautaha Kasa 'a Tonga. 'Oku lolotonga fakahoko 'e he Kautaha Kasa 'a Tonga hono totongi fakafoki 'a e nō ko 'eni ne fakahoko 'e he Kautaha 'Uhila 'a Tonga 'o totongi 'a e TOP 30,077.70 'i he mahina. Lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga 2020/21 kuo 'osi totongi ai 'e he Kautaha Kasa 'a Tonga 'a e TOP 360,932.40 pea 'oku lekooti ia mo fokotu'u koe mo'ua ke tanaki mai mei he Kautaha 'Uhila 'a Tonga.

'I he 'aho 30 'o Sune 2021, koe kātoa 'o e mo'ua ke tānaki mai mei he Kautaha 'Uhila 'a Tonga na'e fe'unga kātoa moe TOP 2,538,940. Na'e fokotu'u eni ko ha 'isiū mei he 'Atita 'i he ngaahi ta'u ki mu'a atu kā 'i he 'ene a'u mai ki he ta'u ko 'eni' 'i he fakahoko ai 'a e 'Atita lolotonga na'e 'ikai ha tohi ke fakapapau'i ai kuo pau ke totongi fakafoki 'e he Kautaha 'Uhila 'a Tonga 'a e pa'anga ko 'eni kuo totongi 'e he Kautaha Kasa 'a Tonga ki he nō 'a e Kautaha 'Uhila. 'Oku fiema'u ke fakatokanga'i aupito 'a e 'isiū ko 'eni' koe'uhī' ko hono lekooti eni 'i he mo'ua ke tānaki mai mei he Kautaha 'Uhila 'a Tonga ka 'oku 'ikai ha tohi ofisiale kuo tu'utu'u ni 'e he Poate 'o e Kau Talekita 'a e Kautaha 'Uhila ke totongi fakafoki 'a e pa'anga ni ki he Kautaha Kasa 'a Tonga. 'Oku kau 'a e 'isiū ko 'eni he fakahā atu 'i he palakalafi 'o e ngaahi me'a ke fakamamafa'i 'a e toe tokanga ki ai.

Ngaahi Fokotu'u

7. 'Oku fokotu'u atu ki he Poate 'o e kau Talekita 'a e Kautaha Kasa 'a Tonga ke fakaboko ha aleapau pea moe Kautaha 'Uhila 'a Tonga ke fakapapau'i 'a e founa ke fakapapau'i 'a 'ene hā 'i he mo'ua ke tanaki mai mei he Kautaha 'Uhila.

2.9 Faikehekehe 'i he pepa lau sitoka pea moe Fakamatala Pa'anga

'I he palanisi kamata 'a e sitoka mei he 'uluaki fakamatala pa'anga fakaangaanga na'e fe'unga katoa moe TOP 370,340. Ka 'i he lekooti sitoka 'i he 'aho faka'osi na'e TOP 376,020 'a ia na'e faikehekehe'aki 'a e \$ 5,669.97. 'Oku makatu'unga 'a e faikehekehe ko 'eni mei he tupu mā'olunga 'a e totongi tu'uta 'o e toni kasa ki he māhina ko Sune 2021. Kaikehe, 'e ngāue'aki 'a e fika ko 'eni 'o e lau sitoka ki he fakamatala pa'anga.

Ngaahi Fokotu'u

8. Ke toe fakapapau'i 'e he kau taki ngae 'oku fakaboko 'a e ngaahi fakatonutonu ki he fika 'a e lau sitoka 'i he 'aho 30 'o Sune 'i he ta'u fakapa'anga hono kotoa.

2.10 Kehekehe 'a hono ngae'aki 'a e peseti tu'utu'u ni ki hono holoki 'a e mahu'inga fakata'u 'a e koloa.

'I he nouti 4 (d) 'o e tu'utu'u ni ngāue fakatauhitohi 'a e Kautaha Kasa 'a Tonga ki he fakamatala pa'anga 'oku hā ai 'a e peseti fakafuofua pau ke ngāue'aki mo fika'i 'aki 'a hono holoki 'o e mahu'inga fakata'u 'a e koloa 'a e Kautaha Kasa 'a Tonga. 'Oku kau ki ai 'a e peseti ki hono holoki 'a e ngaahi koloa fale, ngoue 'akau & misini ngae. Ka na'e hilifaki 'e he kau takingae 'a e Kautaha Kasa 'a Tonga 'a e peseti lahi ki he me'angāue fakakomipiuta 'o mā'olunga ange ia 'i he peseti tototonu 'oku 'i he tu'utu'u 'ni ngāue. Kae hilifaki si'isi'i 'a e peseti holoki 'o e mahu'inga fakata'u 'a e me'alele' 'o kehekehe ia mei he peseti tototonu 'i he tu'utu'u ni ngāue fakatauhitohi.

Ngaahi Fokotu'u

9. 'Oku fokotu'u atu ki he kau takingae ke fakapapau'i 'oku feboanaki 'enau fakaboko fatongia 'o fakatatau ki he tu'utu'uni ngane fakatauhitohi kuo tali ke fakahā 'i he fakamatala pa'anga.

2.11 Ngae'aki 'a e totongi feleti uafu ke tānaki ki he mahu'inga 'o e koloa me'alele

'I he Sepitema 2020, na'e fakahoko hono fakafolau atu 'a e me'alele L 16592 ki he Va'a 'a e Kautaha Kasa ki Vava'u pea totongi ai 'a e \$ 1,443.43 ki he Kautaha Vaka Tofa Ramsey 'a ia koe mahu'inga ia 'o e totongi feleti uafu. Kaikehe, na'e fakahā 'a e pa'anga ko 'eni 'i he fakamatala pa'anga 'o tānaki atu ki he mahu'inga fakapa'anga 'o e me'alele.

Ngaahi Fokotu'u

10 'Oku fokotu'u ki he kau takingāue ke fakapapan'i 'oku ngae totonu mo fakafaikehekehe'i 'a hono lekooti 'a e fakamole ki he totongi feleti 'i nafu ke makebe mei he mahu'inga 'o e koloa tauhi.

2.12 Tukuhau Ngāue'aki 'oku tonu ke totongi atu

Na'e fakahoko 'e he Kautaha Kasa 'a Tonga 'a hono fakahū pea mo totongi 'i he taimi totonu 'a e Tukuhau Ngāue'aki 'o fakatatau ki he tu'utu'u ni 'a e Potungāue Tānaki Pa'anga moe Tukuhau. Fakatatau ki he sisitemi 'a e Potungāue Tukuhau, koe palanisi 'o e tukuhau ngāue'aki ke totongi 'i he mahina 'o Sune 2021 ke fakahā 'i he fakamatala pa'anga koe tukuhau ngāue'aki ia ke totongi atu 'i he 30 Sune 2021. Koe faikehekehekehe 'eni 'o e tukuhau ngāue'aki na'e toe ke totongi atu 'oku hā atu 'i he tepile 'i lalo.

Tepile XI: Tukuhau Ngāue'aki ke totongi atu

Tukuhau Ngāue'aki ke totongi	Fika 'a e 'Atita	Fika 'a e kalaieni
Tukuhau Ngāue'aki ne hū mai	100,591	2,681,783
Tukuhau Ngāue'aki ne hū atu	(113,995)	(2,808,678)
Fakakatoa	(13,404)	(126,895)

2.13 Fakafuofua fakamahu'inga'i 'o e livi fakata'u

'I he 'aho faka'osi 'o e ta'u kotoa pe 'oku fakahoko 'e he kau takingāue 'a hono fika'i 'a e ngaahi toenga livi fakata'u 'o fakamahu'inga fakapa'anga ia 'o makatu'unga he tu'unga vahenga 'a e tokotaha ngae takitaha. Kuo pau ke fakahā ia 'i he 'elia 'o e fakamole moe ngaahi mo'ua 'a e Kautaha. Kaikehe, 'i he vakai 'a e 'Atita mo hono fika'i 'o mahino 'oku 'i ai 'a e kehekehe ai.

Ngaahi Fokotu'u

11. 'Oku fokotu'u atu ki he kau takingāue ke fakapapan'i 'oku tonu hono fika'i 'a e toenga livi fakata'u mo hono fakatonutonu. 'A ia 'oku ha atu 'ibe Tobi tu'tu'u ni 'a e a

2.14. Ikai ke fai pau ki he alea 'i he Nō

Na'e i ai 'a e ngaahi 'isiū 'ikai ke faipau ki he aleapau nō lolotonga hono vakai'i 'a e ngaahi aleapau ni 'o hange ko 'ene hā atu ko 'eni:

- 'Ikai ke faipau 'a e Kautaha Kasa 'a Tonga ki hono totongi tu'o ua he ta'u 'o 'oua toe tōmui 'i he 'aho e 45 mei he kamata'anga 'o e māhina 1 moe māhina hono 6.
- Ke teuteu ha setifikeiti 'oku fakamahino'i ai 'a e faipau ki he *Minimum Combined DSC* ki he ta'u fakapa'anga;
- Ke fakahā atu 'a e fakamatala pa'anga fakata'u kuo 'osi 'atita'i ki he pangike ANZ 'i he hili 'a e 'aho faka'osi 'o e ta'u fakapa'anga takitaha 'o 'oua e toe tomui 'i he 'aho 'e 120.

'E kau ki ai moe fakamatala ki he fehū'aki moe tu'unga 'o e pa'anga pea moe patiseti ki he ta'u fakapa'anga hoko 'o 'oua toe tōmui ange 'i he 'aho 'e 60.

Ngaahi Fokotu'u

12. Ke fakatokanga'i lelei ange 'a e 'ikai ke faipau ki he ngaabi tu'tu'unni mo e siema'u 'o e aleapau no ko 'eni pea ke kamata'i 'e he kau takingāue 'o e Kautaha Kasa hono hiki'i baki 'a e tu'unga 'o e faipau ki he ngaabi tu'tu'unni 'i he kaha'u.

5.3.10 Kautaha 'Uhila 'a Tonga 2021-22

Na'e kakato 'a hono fakahoko 'a e 'atita ki he fakamatala pa'anga 'o e faka'osinga 'o e 'aho 30 'o Sune 2021 'i he 'aho 19 'o 'Epeleli 2022. Na'e 'oatu 'e he Atita 'a e ola koe tala fakakaukau fakamo'oni pau 'a e fakamatala pa'anga ko 'eni 'a e Kautaha 'Uhila 'o Tonga ki he ta'u 2021/22.

Ko e ngaahi isiū ‘eni na’e ‘o hake ‘e he Atita ‘i he lipooti fakataki ngāue:

1. Ngaahi isiū ke muimui’i

<p>Ngaahi ‘isiū ne ‘ohake ‘e he Atita he ta’u ki mu’a.</p> <p><i>Ngaahi fakatonutonu ki he fakamatala tu’unga fakapa’anga fakahoko fatongia ‘a e Kautaha Fakamatala fakaikiiki</i></p> <p>Fakatatau ki he fepōtalanoa’aki ne fakahoko mo e kau Pulengāue ko e fakafehoanaki mo fakatonutonu ki he fakamatala pa’anga ‘i he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga ‘oku teuteu’i ia ‘e he tokotaha ‘akuniteni ‘a e ‘Ofisi. Ka na’e tuku fakataimi ‘a e tokotaha’ni kitu’a mei he ngāue ‘i he faka’osinga ‘o e ta’u ‘o tupu mei ai ‘a e ‘ikai ha taha ke ne fakahoko ‘a hono teuteu’i ‘o e fakafehoanaki mo fakatonutonu ki he fakamatala pa’anga. ‘I he tokoni a e kaungāue mei he ngaahi Kautaha kehe fakataha mo e kaungāue a e Kautaha ‘Uhila ne ‘ikai lava ke fai e fakafehoanaki mo fakatonutonu he faka’osinga o e ta’u o makatu’unga ai ‘a e tolo loloa hono Atita’i. Na’e fakahū mai ‘e he Poate ‘a e ‘Akauniteni fo’ou ke na fengāue’aki mo e ‘Atita mei tu’a. Na’e fakatokanga’i ai ‘a e ngaahi fakatonutonu lalahi ko e ola e fakafehoanaki na’e fakahoko ‘o tolo i hono fakapapau’i faka’osi ‘a e ngāue a e ‘Atita mei tu’a.</p> <p>Ko hono pule’i ‘a e kau hū ki he ngaahi sisitemi mo’ua ‘a e Kautaha ‘Uhila Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Na’e fakatokanga’i ko e tokotaha ‘Akauniteni na’e ma’u ‘a e mafai ma’olunga ke malava ‘o hū ‘o ngāue’aki e sisitemi tānaki mo’ua Orion (Orion Billing System). ‘Okú ne malava ke tānaki, tamate’i, liliu e ngaahi fehū’aki ‘a e fakatau mai mo e fakatau atu ‘o ‘ikai ha ngaahi me’ā ke sivi’aki hono ngāue’aki ‘a e sisitemi ni ke fakasi’isi’i e faingamālie ha hū ki henī ‘o fakatupu ha palopalema.</p> <p>‘E malava ke hoko henī hano liliu ta’e fakangofua ki he sisitemi tānaki mo’ua ‘o ne uesia e pa’anga tānaki mai ‘oku fakahā he fakamatala pa’anga ki he tupu mo e mole ‘a e pisimisi.</p> <p>Lēkooti fakatauhī-tohi ‘o e Lisi Fakamatala fakaikiiki</p> <p>1. ‘I hono ‘omai ‘o e lahi ‘o e lisi, pea fakatokanga’i ai e sisitemi lolotonga, ngaahi sitepu ‘o e hokohoko ‘o e ngāue mo hono leva’i mo hono fakalele ‘o e lisi/ fehū’aki ‘o e lisi mo e lipooti fakapa’anga ‘a e ‘ikai tatau mo e fehū’aki fakapa’anga e lisi ‘a ia oku hā he IFRS 16.</p> <p>Tānaki makehe atu, ‘i he lolotonga’ ni ‘a e kautaha ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha founa angamaheni pe founa tauhi mo tokanga’i ‘o e ngaahi nauuanu lisi kotoa.</p> <p>‘E malava ke hoko henī ‘a e fehalaaki mo e ‘ikai ke fehoanaki mo e hokohoko he fehū’aki fakapa’anga ki he lisi ‘oku hā ‘i he IFRS 16.</p> <p>2. Ko e ngaahi feliliu’aki ‘i he lisi ko e liliu he ta’umu’ā ‘o e lisi, ‘aki hono fakakaukau’i fakalelei e lisi ke ‘oua na’a hoko ko ha konga ia he teemi na’e kamata’aki mo hono makatu’unga. Fakatātā ‘aki eni:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fakalahi ‘a e ta’umu’ā ‘o e lisi ‘aki hono tānaki e totolu ke ngāue’aki ha taha pe lahiange ‘o e koloa mahu’inga. • Fakasi’isi’i e taumu’ā e lisi ‘aki hono to’o ha totolu ke ngāue’aki ‘o ha taha pe lahiange ‘o e ngaahi koloa mahu’inga. • Fakalahi ‘a e ta’umu’ā ‘o e lisi ‘aki e fakalahi ‘a e teemi e aleapau lisi • Liliu e fa’unga e lisi ‘aki hono fakalahi pe fakasi’isi’i ‘a e ngaahi totongi lisi. 	<p>Tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e ngāue ki he ‘isiū ko ‘eni ‘i he ‘ene a’u mai ki he 2021/22</p> <p>Fakahoko ‘a e fakalelei ki ai</p> <p>Te’eki fakahoko ha fakalelei.</p> <p>Te’eki fakahoko ha fakalelei.</p>
---	--

<p>Na'e vakai'i 'e he 'atita' 'oku 'ikai ke 'i ai ha founga 'oku tauhi 'e he Kautaha 'Uhila ke ma'u ai 'a e lisi na'e fakatonutonu/liliu. Pea 'oku lava ai ke 'ikai ke muimui pau 'a e Kautaha ko'eni kihe tu'utu'uni lao he IFRS 16 ki he Lisi.</p> <p>3. 'Oku fakafuofua'i foki 'a e ngaahi lisi ke totongi, he taimi 'oku:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Liliu ai ha sivi'i 'o e ngaahi lisi he taimi lōloa • Ngaahi liliu ki hono sivisivi'i 'a e ngaahi faingamālie ki hono fakatau 'a e ngaahi koloa tauhi. • Ngaahi liliu ki he totongi 'oku 'amanaki ke totongi atu 'i he malumalu 'o e mahu'inga lolotonga 'oku tauhi 'aki • Ngaahi liliu ki he totongi lisi 'i he kaha'u 'o makatu'unga 'i he feliliu'aki 'i he fika tu'utu'uni pau 'oku ngāue'aki ki hono totongi 'o e lisi. <p>Na'e vakai'i 'e he 'atita' 'oku 'ikai ke 'i ai ha founga 'oku tauhi 'e he Kautaha 'Uhila ke mahino pe 'oku fiema'u ke toe fakafuofua'i 'a e lisi ke totongi mei he ngaahi fakamatala 'oku hā atu 'i 'olunga. Pea 'oku lava ai ke 'ikai ke muimui pau 'a e Kautaha ko 'eni kihe tu'utu'uni 'a e lao he IFRS 16 ki he Lisi.</p>	
<p>Fiema'u ke tānaki mo fakalelei ki he Tu'utu'uni Ngāue mo e Founga Ngāue</p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Na'e vakai'i 'e he 'Atita' 'oku 'i ai 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue mo e ngaahi founga ngāue fekau'aki mo e tafa'aki fakatauhitohi kuo fouloa ta'u hono ngāue'aki ka kuo 'osi taimi ke fakalelei'i mo fakafo'ou. Ka 'oku te'eki ke fakatokanga'i ke fakalelei'i.</p> <p>Ko e tu'utu'uni mo e founga ngāue lolotonga 'a e Kautaha 'oku 'ikai ke ne malava ke makupusi kakato 'a e ngaahi ngāue fakatauhitohi 'a e Kautaha' ni.</p>	Te'eki fakahoko ha fakalelei
<p>Faka'au ke holo 'a e hū mai 'o e pa'anga</p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>'Oku fakatokanga'i 'e he 'Atita 'oku hokohoko 'a e holo 'a e pa'anga hū mai 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga, neongo na'e fakangatangata 'a e ngaahi fakamole na'e fakahoko lolotonga 'o e ta'u fakapa'anga.</p> <p>I he ngaahi ta'u ka hokomai, 'e malava ke uesia e Kautaha' ni 'i ha'anau fakahū mo tānaki mai ha ngaahi poloseki ki hono ngāue'aki 'a e 'uhila mei he ivi fakaenatula kae fakas'iisi'i 'a e ma'u 'uhila mei he lolo.</p>	
<p>Tu'utu'u ni ngāue pule'i makehe</p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Na'e fakatokanga'i 'a e fakafuofua 'e hiki 'a e totongi lolo 'i he 2021. 'E malava ai ke uesia 'a e tu'unga fakapa'anga 'a e Kautaha 'Uhila. Kuo 'osi fehangahangai 'a e Kautaha 'Uhila mo e ngaahi uesia 'a e tu'unga fakapa'anga pehē ki he viro'i 'a e pa'anga 'i he ngaahi ngāue mo e sevesi 'a e Kautaha 'Uhila 'o hoko ai 'a e holo ange.</p>	Te'eki fakahoko ha fakalelei
<p>Ngaahi founga ngāue ki hono pule'i 'a e mo'ua mai ki he Kautaha</p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Na'e vakai'i 'e he 'atita' ko e founga ngāue 'a e Kautaha 'oku 'ikai ke lava 'e he founga ngāue ko 'eni 'o ma'u ai 'a e ngaahi matavaivai ko'eni:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fehalaaki 'i he 'inivoisi (hala 'o e mahu'inga pe ko e lahi 'o e 'uhila 'oku ngāue'aki) • 'Ikai ke fakalelei'i e mita ke tonu 'ene ngāue 'oku fakahoko • Taimi 'oku hala ai hono lau e mita 	Te'eki fakahoko ha fakalelei

<p><i>Ikai ha fakamo'oni pau 'a hono vakai'i makehe 'o e fakahoa & fakatonutonu fakapangikē</i></p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>'Oku mahino ko hono fakahoko faka'aho 'a e fakahoa & fakatonutonu 'a e lēkooti fakapangikē 'o tuku atu ki he supavaisa pe 'ofisa ma'olunga ke toe vakai'i 'a e ngāue ko ia. Ka 'oku 'ikai ke fakahoko lelei 'a e vakai'i makehe ko ia.</p> <p>Ke fakapapau'i 'e he takingāue 'oku fakahoko lelei 'a e vakai'i makehe ko 'eni pea ke nau fakamo'oni he pepa ko ia.</p>	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
<p><i>Matavaivai 'i he lēvolo 'o e aleapau fengāue'aki mo e ngaahi Kautaha 'oku nau ngāue fakataha 'i he Fale pe 'e taha</i></p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>'Oku fakatokanga'i 'a e matavaivai 'a e ngaahi aleapau fengāue'aki 'i he vaha'a 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga pea mo e ngaahi Kautaha kehekehe 'oku nau 'i he fale ngāue pe 'e 1. Ko e ngaahi aleapau ki he ngaahi fengāue'aki 'e totongi mai 'e he Kautaha kehe.</p>	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
<p><i>Ikai ke 'i ai ha aleapau ki he totongi mo'ua</i></p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Na'e fakatokanga'i 'e he 'Atita 'a e 'ikai ke 'i ai ha alepau 'i he vā ko 'eni 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga pea mo e Kautaha Kasa ki hono totongi 'a e mo'ua nō 'a e Kautaha 'Uhila mei he Kasa. Ko e matavaivai ko 'eni 'e hoko ai 'a e ngaahi to kehekehe mo e fetokehekehe'aki.</p>	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
<p><i>Hokohoko atu 'a e holo 'a e fakahoko fatongia 'a e tafa'aki</i></p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Ke fakatokanga'i 'e he kau takai ngāue ke nau ngāue'aki 'a e FX ke pule'i 'aki 'a e hikibiki ko 'eni 'a e totongi lolo. Ke kumi ha ngaahi fale'i makehe ke tokoni ki hono aleai 'a e ngaahi isiū ko 'eni.</p>	Te'eki fakahoko ha fakalelei
<p><i>Ngaahi palani ki he fakaakeake fakatamaki fakaenatula</i></p> <p>Fakamatala fakaikiiki.</p> <p>'Ikai ke fakahoko 'e he Kautaha 'Uhila 'a e 'analaiso 'o e ngaahi ola tamaki ki he kautaha 'e malava ai ke 'ilo ki he ngaahi matavaivai. 'Oku tautaufito 'eni ki he IT sisitemi mo e ngaahi polokalama fakakomipiuta. 'E malava ke fa'u ai 'a e palani ngāue ki he taimi 'e hoko ai ha fakatamaki ki he ngaahi sisitemi ngāue.</p>	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
<p><i>Ikai ha fakataputapu'i pe pule'i 'o e kau hū ki he tafa'aki HR</i></p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Na'e fakahoko hono vakai'i 'a e pule'i 'a e hū ko 'eni ki he sisitemi tā 'o e vahe 'a e kaungāue 'o mahino 'oku malava pe 'e he tokotaha ngāue tafa'aki IT 'o hū mo fakahoko ha ngaahi liliu pe tamate'i ha fakamatala mei ai. 'E malava ke hoko hen'i 'a e liliu 'a e vahe 'o e kaungāue pea mo fakahū ha kaungāue loi ke nau ma'u vahe mei ai.</p>	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
<p><i>Ko hono vakai'i 'o e holoki fakata'u 'o e ngaahi koloa 'ikai fakapa'anga</i></p> <p>Fakamatala fakaikiiki</p> <p>Fakatatau ki he vakai'i makehe ko 'eni pea fakatokanga'i ai 'a e 'ikai ke fakahoko 'a hono vakai'i hono holoki fakata'u mo e ngaahi koloa 'ikai fakapa'anga'i. Na'e 'ikai ha fa'ahinga lēkooti 'e hā ai 'a hono fakahoko 'a e sivi'i ko 'eni 'o fakatatau ki he IFRS.</p>	Te'eki fakahoko ha fakalelei.

Matavaivai hono vakai'i 'a e taimi lōloa 'o e ngāue'aki 'a e koloa tauhi	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
Fakamatala fakaikiiki Na'e fakatokanga'i 'a e 'ikai ha lēkooti fakamo'oni pau 'a hono fakahoko 'a hono sivi'i ki hono toe vakai'i 'a e mo'ui taimi lōloa 'a e koloa polokalama fakatauhitohi pehē ki he ngaahi naunau mo e misini. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi liliu lahi moe hiki hake 'a e koloa tauhi ko 'eni he ta'u kotoa. 'E malava ke ne uesia 'a e mo'ui taimi lōloa 'a e koloa tauhi ni	
'Ikai ke fakahoko ha fakamahu'inga 'a e Koloa tauhi he taimi totonu	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
Fakamatala fakaikiiki Mei he ola hono vakai'i 'a e lēsisita 'o e ngaahi koloa tauhi ko e fale mo e kelekele na'e fakahoko fakamuimui pe hono fakamahu'inga'i 'i he 'Epeleli 2014 pea na'e 'ikai ha toe fakamahu'inga 'e toe fakahoko.	
'Ikai ke lau mo vakai'i ma'u pe 'a e koloa tauhi	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakamatala fakaikiiki Na'e 'ikai ke fakahoko ha a'ahi mo vakai'i ma'u pe 'a e Koloa tauhi ke mahino 'oku maau pe mo ngāue lelei.	
Matavaivai 'o e fakamo'oni pau 'a hono vakai'i 'a e ngaahi fakahū senolo 'akauni	Fakahoko 'a e fakalelei ki ai
Fakamatala fakaikiiki Na'e fakatokanga'i 'a e 'ikai ha lēkooti pau 'e fakamo'oni 'a hono fakahoko 'a e vakai'i 'o e ngaahi senolo kimu'a pea toki fakahū ki he sisitemi.	
Fakalelei'i mo e Monomono	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
Fakamanatu fakaikiiki Na'e fakatokanga'i 'a e ma'olunga 'a e ngaahi fakamole ki he monomono mo e fakalelei'i 'i he ngaahi ta'u kimu'a. Fakatatau ki he fetalanoa'aki mo e kau taki ngāue 'oku fakatokanga'i 'a e tolo'i hono fakahoko 'a e ngaahi monomono.	
Ke faipau ki he aleapau 'a e totongi nō ke fakahoko he taimi pau.	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
Fakamatala fakaikiiki Na'e fakatokanga'i 'a e 'ikai fai pau 'a e Kautaha 'Uhila ki he aleapau 'a e totongi fakakongokonga 'o e nō.	
Tu'utu'u ni ngāue ki he holoki mahu'inga fakata'u 'a e Koloa tauhi	Te'eki fakahoko ha fakalelei.
Fakamatala fakaikiiki 'Oku 'i ai 'a e kehekehe lahi 'i he ngaahi fika peseti 'oku ngāue'aki ki hono holoki fakata'u 'a e mahu'inga 'o e koloa tauhi 'o fakatatau ki he fika 'i he tu'utu'uni fakatauhitohi.	

2. Ngaahi matavaivai mei he 'Atita lolotonga

Pa'anga Hū Mai

2.1 Pa'anga Hū Mai 'ikai angamaheni:

'Oku lolotonga ngāue 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga ke fokotu'u 'a e Smart meter 'i he kau ma'u 'uhila kotoa pe 'i Tongatapu ke malava 'o lau mo 'ilo pau 'a e lahi 'o e 'uhila 'oku ngāue'aki takitaha mo e fakalukufua. Kuo lava ai 'a e peseti 'e 80% 'o e kau ma'u 'uhila 'o fokotu'u smart meter pea ko e peseti ai 'e 20% 'oku nau kei ngāue'aki pe 'a e mita 'uhila angamaheni . Na'e malava ke fakatokanga'i henri 'e he 'Atita 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakatonutonu ai na'e fe'unga mo e pa'anga 'e \$ 755,281.70. Ko e fakatonutonu ko 'eni na'e ma'u mei he;

- Faikehekehe na'e hoko mei he lau mita; mo e

- Faikehekehe mei he fakafehoanaki ‘o e mita pule kātoa pea mo e fanga ki’i mita iiki, ‘o tautaufito ki he ngaahi fale lalahi ka ‘oku toe mita makehe ‘a e fanga ki’i fale ‘i loto ai.

Ko e founiga ngāue ‘a e Kautaha ‘uhila, ko e ngaahi fakatonutonu hono kotoa pe na’e hoko ‘i he māhina lolotonga kuopau ke toki fakahoko ia he māhina ka hoko. Pe, ko e ha ngaahi fakatonutonu ‘o e ta’u kuo hili ‘e hū ia he fakamatala pa’anga ‘o e ta’u’ ni.

Ngaahi fokotu’u

1. ‘Oku fokotu’u atu eni ki he kau pule ngāue ke fokotu’u ha ngaahi founiga ke ‘oua hoko ha ngaahi fakatonutonu ki he founiga tānaki mo’ua.

Tali mei he Kau Pule Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga:

Ko e taha ia ‘a e ngaahi fakatongia ‘o e smart meter ki hono ‘omai ‘a e tohi mo’ua ‘i he taimi totonu. ‘Oku kokohoko atu ‘a e Kautaha ‘Uhila ki hono fokotu’u ‘a e smart meter.

2.2 Ngāue a’ahi mo sivisivi’i ‘o e mita paipaasi

Na’e fakahoko ‘e he Kautaha ‘Uhila ha ngāue makehe ki hono vakai’i ‘a e mita ‘uhila paipaasi ‘o e Falemahaki Vaiola. Ko e vaha’a taimi na’e fakahoko hono vakai’i ko e ‘aho 2 ‘o Sune 2016 ki he ‘aho 25 ‘o Sune 2020. Na’e tuku ai ‘a e ola ‘o e lipooti’ ni ‘i he ‘aho 30 ‘o Novema 2020 ‘o ma’u ai na’e fe’unga kātoa mo e pa’anga \$ 1,364,668.34 ‘a e fakamole ko ‘eni.

Na’e fakahoko ai ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘a hono tuku atu ‘a e tohi mo’ua’ ni ki he Potungāue Mo’ui ke totongi mai. Na’e fokotu’u mai ai ‘e he Palēmia ke liliu ‘a e mahu’inga fakapa’anga ‘o e mo’ua’ ni ke hoko ko e ‘inasi foaki fakata’u ia ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga ki he Pule’anga Tonga ‘o e ta’u fakapa’anga 2020/21 ‘aki ha pa’anga \$ 1,000,000. ‘E lēkooti ia koe pa’anga hū mai ‘a e Kautaha ‘Uhila na’e tali ia ‘e he fakataha poate ‘o e kau talēkita ‘i he ‘aho 18 ‘o Mē, 2021.

Ngaahi fokotu’u

2. ‘Oku fokotu’u atu ki he kau taki ngāue ke fakahoko ma’u pe hono vakai’i ‘a e ngaahi lipooti mei he va’ā ‘enisinia ki mu’ā pea toki fakahoko hono lēkooti ki he fakamatala pa’anga.

Tali mei he Kau Pule Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga:

‘Oku mau talu ‘a e fokotu’u’ ni

2.3 Ngaahi mole he ivi fa’u ‘uhila lolotonga ‘o e ngāue angamaheni he ta’u fakata’u pa’anga

Lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga 2020/21 ko e fakamā’opo’opo ‘eni ‘a e lahi ‘o e ivi fa’u faka’uhila na’e mole:

Parasitic loss (kWh)	2,094,085.00
Line loss (kWh)	<u>5,692,213.33</u>
Kātoa	<u>7,786,298.33</u>

Ko e *parasitic loss* ‘oku hoko ia he vaha’a ‘o e ‘iuniti ‘uhila ne fa’u ‘e he ngaahi misini fa’u ‘uhila pea mo hono tufaki atu ki he ngaahi laine ‘uhila. ‘Oku hoko ai ‘a hono lau mo lēkooti ia ‘e he sisitemi pila ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘o Tonga.

‘I he avalisi fakakuata, ko e kātoa ‘o e mahu’inga fakapa’anga ‘o e mole ko ‘eni he ‘uhila ‘oku fakafuofua ke ‘ihe \$ 5,193,4650.88 tatau ia ki he peseti 11 ‘o e kātoa ‘a e pa’anga hū mai.

Ngaahi fokotu’u

3. ‘Oku fokotu’u atu eni ki he kau taki ngāue ke fakahoko ma’u pe hono vakai’i ‘a e ngaahi lipooti mei he va’ā ‘enisinia pea toki lēkooti ‘i he fakamatala pa’anga.

Tali mei he Kau Pule Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga:

‘Oku nau tali lelei pe ‘a e ngaahi fokotu’u’ ni. ‘Oku kokohoko atu ‘a e ngāue ‘a e tafa’aki fa’u ‘uhila ‘a e Kautaha ‘Uhila ke faka’āta hono ngāue’aki ‘a e lahi ‘o e lolo tisolo ki kWh ‘o hangē koe totongi ‘oku ngāue’aki ‘i he 2020 he aleapau pea mo e Komisoni ‘Uhila ‘a Tonga.

2.4 Ngaahi totongi komisoni na'e tānaki mai mei he Kautaha Kasa 'i Ha'apai mo 'Eua.

'Oku fakahoko 'e he Kautaha 'Uhila 'a Tonga hono fakatau atu 'a e koloa hina kasa 'a e Kautaha Kasa 'i honau 'ofisi ngāue 'i Ha'apai mo 'Eua. 'Oku 'i ai hono totongi komisoni 'oku ma'u mei he ngāue ni 'a ia ko e \$ 4.50 mei he totongi 'o e hina kasa 'e 1 hono kotoa. Ko e fakakātoa 'o e komisoni na'e tānaki ne fe'unga mo e \$17,660.00 'i he ta'u fakapa'anga 2020/21. Kairehe, ne 'ikai ke 'i ai ha aleapau 'i ha pepa pe faili 'e tuku mai 'e he Kautaha 'Uhila 'o fekau'aki mo e ngāue ko 'eni mo e tānaki pa'a'anga mei ai.

Ngaahi fokotu'u

4. Fokotu'u atu ke tokanga 'a e kau taki ngāue ki hono fakapapan'i 'a e aleapau ni pea tauhi.

Tali mei he Kau Pule Kautaha 'Uhila 'a Tonga:

'Oku nau tali lelei pe 'a e ngaahi fokotu'u ni. 'Oku nau kamata ngāue'aki 'a e aleapau ngāue fakakantaha (SLA) 'a e Kautaha 'Uhila pehe ki he Kautaha Kasa lolotonga 'o e ta'u 2020.

Fakamole

2.5 'Ikai ke maau mo kakato 'a e ngaahi lēkooti 'o e fakamole.

Na'e vakai'i 'e he 'Atita 'oku 'ikai ke maau mo kakato hono tauhi 'a e ngaahi lēkooti ki he fakamole 'a e Kautaha 'Uhila.

- ✓ 'Oku 'i ai 'a e vausia 'e ni'hi 'oku 'ikai ke vakai'i pe fakamo'oni ai ha taki ngāue ke fakangofua 'a e ngaahi fakamole ko 'eni.
- ✓ 'Oku 'i ai mo e fakamole 'oku 'ikai ke fakakau mai ai 'a e pepa koloa ke fakatau mai pe 'oku kau ki ai mo hono taimi 'oku ma'u ai 'a e ngaahi koloa'ni.
- ✓ 'Ikai ke hā 'i he pepa vausia 'a e fakamo'oni 'a e supavaisa pe taki timi ngāue ki hono toe vakai'i 'a e vausia
- ✓ 'Ikai ke tauhi mo faili 'a e ngaahi tatau 'o e totongi vausia'ni.
- ✓ Na'e te'eki ke tuku mai ki he 'Atita 'a e pepa 'o e ngaahi tu'utu'uni ki he malu'i

Ngaahi fokotu'u

5. 'Oku fokotu'u ki he kau taki ngāue ke fakapapan'i 'oku sai ha tokanga ki hono tauhi 'o e lēkooti mo faili ke maau pea mo fakahoko ha fokotu'u ki he Poate 'o e kau Talekita ke fakalelei'i 'a e tu'utu'uni ngāue fakatauhi tohi 'a e Kautaha 'Uhila.

Tali mei he Kau Pule Kautaha 'Uhila 'a Tonga:

'Oku nau tali lelei pe 'a e ngaahi fokotu'u. Kuo pau ke ngāue 'a e kau taki ngāue ke toe fakamālohi'i ange 'a e palani fakahoko ngāue ke lelei mo longomo'ui ange pea fakapapan'i 'oku fehoanaki mo e tu'utu'uni ngāue.

2.6 Ngaahi fakamole na'e 'ova mo si'isi'i 'i hono fakahoa ki he patiseti na'e tali

'Oku 'i ai e tokanga lahi e 'Atita ki he ngaahi fakamole na'e 'ova peseti 100% he patiseti mo e ngaahi fakamole na'e si'isi'i he peseti 30% mei he patiseti na'e tali ki he ta'u fakapa'anga.

Tēpile III: Fakamole ne labi ange pea mo si'isi'i ange he patiseti

Fakamole	Patiseti	Fakamole na'e fakahoko	Fakamole ne 'ova
<u>Fakamole ki he Fakatau atu</u>			
Fakamole ki he 'utu	14,781,501	21,659,631	6,878,130.00
Fakamole ki he ngaahi hoa ngāue	539,542	1,118,325	578,783.00
Fakamole ki he ngaohi mo e monomono	2,105,000	2,235,171	130,171.00
Naunau komipiuta	823,471	1,033,681	210,210.00
<u>Fakamole makehe</u>			
Fakamole ki he laiseni	400,474	460,286	59,812.00

Ngaahi fokotu'u

6. ‘Oku fokotu’u atu ki he kau taki ngāue ke fakapapau’i ma’u pe ‘oku tokanga’i mo leva’i lelei ‘a e ngaahi fakamole ‘o fakatatau ki he patiseti kuo tali.

Ko e ngaabi fakatomutomu ‘eni ki he fakamatala pa’anga:	
Dr Totongi ki he ‘Atita	42,000.00
Cr Provision for audit fees	42,000.00
(ke fakahā ‘a e totongi atita ki he ‘abo 30 Sune, 2021)	

Tali mei he kau Pule Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga:

‘Oku nau tali lelei pe ‘a e ngaabi fokotu’u atu. ‘Oku ngāue’aki ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga ‘a e sisitemi fakatahanitohi ko e Tech One ke teuteu’i mei ai ‘a e ngaabi fakamole ‘amanaki ke fakahoko. ‘Oku malava ke hanga ‘e he sistemi’ni ‘o fakahā mai pe ‘oku kei faingamālie pe ‘a e patiseti ke totongi atu ‘a e fakamolé ni. E ‘ikai malava ke tali ‘e he sistemi ha fakamole ke totongi pe fakatau mai ha koloa kapanu ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha patiseti ‘e faingamālie ki ai. Ka ‘o kapanu ‘oku teuteu’i ‘i tu’u mei he sisitemi pea kuopau ke fakapaasi mo tali ia ‘e ha ‘ofisa ma’olunga pe taki ngāue ki he ngāue ko ia. ‘Oku teuteu’i ma’u pe ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘a e lipooti fakamāhina ‘a e fakamole fakaboa mo e patiseti ‘o lipooti ki he Poate ‘o e Kau Talekita

2.7 Totongi tukuhau he monū’ia ‘a e kau taki ngāue

‘Oku ‘i ai foki ‘a e ngaahi monū’ia ‘a e kau Taki Ngāue ‘o e Kautaha pea ‘oku hā pe ‘i he’enau taki taha aleapau. Pea ‘oku ‘i ai mo e ngaahi monū’ia ‘e ni’hi ‘oku mahino mai pe ‘i he aleapau ‘a e ngaahi monū’ia ko’eni, ka ‘oku ‘ikai ke mahino pe ko e fiha ‘a e tokotaha. ‘Oku kau ki ai ‘a ‘enau monū’ia malu’i mo’ui, koe ngāue fakafaito’o moe ‘initaneti ‘i ‘api.

Ko e ngaahi me’alele ‘oku ngāue’aki ‘e he kau taki ngāue ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha fika mahu’inga fakapa’anga pau ‘oku makatu’unga ai hono fika’i ‘a e tukuhau ‘e hilifaki ke nau totongi.

Kuo fakapapau’i ‘e he ‘Atita ko e kātoa ‘a e tukuhau ‘i he ngaahi monū’ia makehe ‘a e kau taki ngāue na’e totongi kakato ia ‘e he Kautaha ‘Uhila ka ko e fatongia ia ‘a e tokotaha ‘oku’ne ma’u ‘a e ngaahi monū’ia makehe’ni ke ne totongi mei he’ene pa’anga. Na’e ‘ikai ke ‘i ai ha pepa fakamo’oni’i na’e tali ke totongi ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘a e tukuhau ‘a e monū’ia makehe ‘a e kau taki ngāue’ni.

Ngaahi fokotu'u

7. ‘Oku fokotu’u atu ke to’o ‘a e founiga ngāue’ni ki hono totongi ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘a e tukuhau ‘o e ngaahi monū’ia makehe ‘a e kau taki ngāue ma’olunga kae fetukutuku ‘a e fatongia ko ia ke nau takitaha fakahoko pe mei he’enau pa’anga. Ke fakahoko ‘e he kau taki ngāue hono ‘omi ha tokotaha taukei ‘i hono fakamahu’inga fakapa’anga ‘o e me’alele ngāue ‘a e Kautaha ‘Uhila ke ne hanga ‘o fokotu’u mai ‘a e mahu’inga lolotonga ‘o e me’alele ke makatu’unga hono fika’i mei ai ‘a e tukuhau.

Tali mei he kau Pule Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga:

‘Oku nau ngāue ke fakahoko ‘a e ngaahi fokotu’u ni ‘o fakahou ‘i he’enau aleapau ngāue mo e ngaahi tu’utu’uni makehe.

2.8 Tukuhau mei he pa’anga ngāue mālōlō:

The Sanuali ‘o e 2021, ko e tokolahia taha ‘o e kaungāue ‘i he Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga na’au ma’u ‘enau pa’anga ngāue mālōlō ‘o ngata ki he ‘aho 30 Sune 2020 ‘o hangē pe ko ‘ene hā ‘i he lipooti ‘Atita ‘o e Pa’anga Ngāue Mālōlō ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga ‘i he ‘aho 20 ‘o Epeleli 2021 kimu’au pea nau hiki ki he Poate Sino’i Pa’anga Mālōlō Fakafonua ‘i he Fepueli 2021. Kaikehe, ko e fatongia ia ‘a e kau ngāue ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga ki hono takitaha totongi ‘enau tukuhau he ngaahi monū’ia pe vahe pa’anga ‘oku nau ma’u. Kuo fakapapau’i ia ‘e he ‘Atita na’e ‘ikai ke nau totongi ha tukuhau ‘i ai.

Fakamatala fakaikiiki	<i>Inasi foaki ‘a e tokotaha ngāue (7.5%)</i>
Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga	1,244,155.63
Poloseki NNUP	39,036.46
Kautaha Kasa ‘a Tonga	67,474.64
Fakakātoa	\$ 1,350,626.73

Ngaahi fokotu'u

8. Ko e totongi tukuhau PAYE ko e fatongia ia ‘a e kaungāue na’ā nau toho kakato ‘enau pa’anga ngāue mālōlō ‘i he Sanuali 2021. Ke fakapapau’i ‘eni ‘e he kau taki ngāue ‘i he vave taha.

Tali mei he kau taki ngāue ‘o e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga:

Ko e pa’anga ngāue mālōlō ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga ko e sino makehe ia pe a ‘oku ‘i ai pe mo hono kau mēmipa talasiti ki hono tokanga’i mo fai’utu’uni ki ai. Ko e ngaahi toho ko ‘eni ‘e he kaungāue ‘a ‘enau pa’anga ngāue mālōlō na’e fakafonu ‘enau foomu tohi ko e ‘o lau ko ‘enau nō pe a ko e makatu’unga ia ‘a e ‘ikai ke to’o ha tukuhau mei ai.

Palanisi ‘o e pa’anga ‘i he pangikē mo e ngaahi ‘inivesimeni

2.9. Lahi hake pa’anga kuo toho mei he palanisi faka’āta mei he pangikē

Ko e lahi ‘o e pa’anga he pangikē ‘oku lēkooti ‘i he fakamatala pa’anga ko e pa’anga faka’āta mei he pangikē ka kuo laka hake ia he mahu’inga ko ia ‘a ia na’e fe’unga kātoa mo e \$ 98,039.53.

Ngaahi fokotu'u

9. ‘Oku fokotu’u atu eni ki he kau taki ngāue ke lēkooti makehe ‘a e pa’anga ‘i he pangikē pea mei he pa’anga kuo ngāue’aki ‘o lahi hake he pa’anga ‘oku ‘i he pangikē.

Dr	Pa’anga ‘ihe pangikē	98,039.53
Cr	Pa’anga kuo laka hake he palani he pangikē	98,039.53

(Ke fetukutuku ‘a e palanisi pa’anga pangikē ki he palanisi pa’anga kuo laka hake he pa’anga ne faka’āta mei he pangikē)

Tali mei he kau taki ngāue ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga:

‘Oku nan tali pe ‘a e ngaahi fokotu’u ni.

Ngaahi pa’anga tonu ke ma’u mai ka ‘oku fuoloa taimi te’eki ai ke ma’u mai

2.10. Ngaahi mo’ua tuku fuoloa te’eki ke totongi mai

Vakai ki he tēpile ‘oku hā atu ‘i lalo ‘a e lipooti ‘o e mo’ua tuku fuoloa.

Tēpile VII: Lipooti mo’ua tuku fuoloa

	1-30	31-60	61-90	>90	Specially Assessed	Fakakātoa
Lahi Mo’ua tuku fuoloa	1,610,677	476,506	249,058	640,531	(556,034)	2,420,738
Fakakātoa	1,610,677	476,506	249,058	640,531	(556,034)	2,420,738

Fakatatau ki he lipooti ni ko e pēseti ‘e 26 (26%) ai kuo laka hake ‘i he ‘aho ‘e 90 ‘a e kātoa ‘o e mo’ua tuku fuoloa. ‘Oku fe’unga kātoa ia mo e \$ 640,531.00.

Ngaahi fokotu'u

10. ‘Oku fokotu’u atu eni ki he kau taki ngāue ke fokotu’u ha ngaahi tu’utu’uni ngāue pe ko ha lao ki hono tokanga’i ‘a e ngaahi mo’ua ‘oku te’eki ke totongi mai ki he Kautaha.

2.11. Pa’anga tonu ke tānaki mai

Ko e mo’ua ko ia ‘o Siulai 2021 na’e fakakau ki ai mo e konga ‘o e pa’anga hū mai ki he māhina ko Sune 2021. Ko e founiga lolotonga ‘eni na’e ngāue’aki mai ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘i hono fakakau ‘a e konga ‘o e pa’anga hū mai ni ‘i he ‘osi ‘a e ta’u fakapa’anga ‘abo 30 ‘o Sune 2021 ‘oku fakakau ia ‘i he mo’ua ‘o Siulai. Ka na’e fakatokanga’i oku ‘i ai ‘a e faikehekehe ‘i he motua’i fika ‘o e pa’anga tonu ke tānaki mai ko eni pea mo e fika ‘i he fakamatala pa’anga ko e \$ 335,713.99.

Ngaahi fokotu'u

11. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ngāue ke fakapapani'i ko e pa'anga hū mai tatānaki ni ke fakapapani'i 'oku maau mo lēkooti tonu.

Ko e fakatonutonu fakatauhitobi	'eni ke fakahoko;
Dr	Pa'anga ke tānaki mai
Cr	Fuel component revenue
	Non-fuel component revenue

335,713.99

148,782.34

186,931.65

(Ke fakatonutonu 'a e pa'anga 'oku tonu ke tānaki mai 'e he Kautaha 'Uhila ki he ta'u fakapa'anga 2020/21)

Tali mei he Kau Taki ngāue 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga:

'Oku nau tali lelei pe 'a e ngaahi fokotu'u.

Koloa sitoka

2.12. **Fakahū 'a e lahi 'o e lolo kuo 'osi ngāue'aki 'i he fika 'o e sitoka.**

Ko e kātoa 'a e fika 'o e sitoka 'oku \$1,188,537 'a ia 'oku 'ikai ke fakakau ai mo e lahi 'o e lolo kuo 'osi ngāue'aki ki he misini 'uhila ka 'oku sitoka mo ia. Ka 'i he taimi ne fakahoko ai lau 'o e sitoka he 'aho faka'osi 'o e ta'u fakapa'anga na'e kau 'a e sitoka lolo 'osi ngāue'aki ko 'eni hono lau mo lēkooti.

Na'e fakahoko 'a hono toe vakai'i 'a e lolo 'osi ngāue'aki ni 'o ngāue'aki 'a e WAC ke fakafuofua'i 'a e fakakātoa 'o e fakamole 'a e lolo 'osi ngāue'aki ni 'i he faka'osinga 'o Sune 2021 'o fe'unga moe \$ 55,181.59.

Ngaahi fokotu'u

12. 'Oku fokotu'u atu ki he kau taki ke fakakan 'a e lolo 'osi ngāue'aki 'i he fika 'o e lau koloa 'i he fakamatala pa'anga 'i he ta'u kotoa pe.

Tali mei he kau taki ngāue 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga

'Oku nau loto lelei pe ki he ngaabi fokotu'u ni.

2.13. 'Ikai ke tonu 'a hono fika'i 'o e mahu'inga fakamole mo e kehekehe 'o e 'i he lahi 'o e sitoka.

Ne fakahoko 'e he 'Atita' hono fika'i 'a e palanisi ko ia 'i he 'aho faka'osi 'i he loki koloa 'i hono ngāue'aki 'a e lahi 'o e koloa pea liunga 'aki ia 'a hono mahu'inga pea toki fakafehoanaki ia pea mo e mahu'inga ko ia 'i he lisi koloa pea na'e fakatokanga'i 'a e kehekehe ko e pa'anga 'e \$12,298. Na'e toe fakatokanga'i 'e he 'atita 'a e kehekehe 'aki 'a e pa'anga 'e \$10,597 mei he fehalaaki ko ia 'a e lahi 'o e koloa na'e ngāue'aki ki hono fika'i 'a e mahu'inga 'o e koloa takitaha (2OR-2359-KIT CAMSHAFT),ka ko e lahi 'o e koloa na'e totonus ke fakahū ki he system ko e 1 'o 'ikai ko e 2. Ko e fakakātoa 'o e faikehekehe ko e pa'anga 'e \$22,895 'oku fakaikiiki atu ia 'i he tēpile 'i lalo.

Tēpile IX: Kehekehe 'i he koloa sitoka

Audit Stock List on stock take	\$490,895.80
Fika 'i he Fakamatala paanga	\$501,493.00
Kehekehe 'i he pepa lau koloa	-\$10,597.20
Fehalaaki 'i hono fika'i	-\$12,298.16
Faikehekehe	-\$22,895.36

Ngaahi fokotu'u

13. Fakatonutonu ke fahoko:

Dr Ngaahi misini senoleita	\$22,895.36
Cr Kongokonga talifaki 'o e senolaite	\$22,895.36
Dr Lolo 'uli, kuo 'osi ngāue'aki	\$55,181.59
Cr Monomono moe fakalelei	\$55,189.59

Tali mei he kau taki ngāue 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga:

'Oku nau tali lelei pe 'a e ngaabi fakatonutonu.

Koloa fale, ngoue mo e ngaahi misini ngāue ‘a e Kautaha ‘Uhila

Ko e mahu’inga fakapa’anga hono ‘ovaholo ‘a e misini senoleita ‘i he ‘osi ‘a e houa ‘e 10,000 hono kotoa pe ‘a ia ko e meime i ta’u ‘e 2 ‘o ‘ene ngāue. ‘Oku lēkooti kepitololaisa ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga ‘a e mahu’inga fakamole’ ni lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga ‘o fakakātoa \$ 1,510,834.50.

Ngaahi fokotu’u

14. ‘Oku fokotu’u atu ki he kau taki ngāue ke fakapapau’i ‘oku tonu ‘a hono lēkooti ‘a e ngaahi fakamole mo hono fakafaikehekehe’i.

<i>Dr</i>	<i>Fakamole ki he ‘ovaholo</i>	1,435,785.85
<i>Cr</i>	<i>Mahu’inga ‘o e misini senoleita</i>	1,218,983.01
	<i>Kepitololaisa WIIP</i>	216,802.84

(ke fetukutuku fakafoki ‘a e mahu’inga fakapa’anga ‘o e fakamole ki he ovaholo ‘o e misini mei he PPE ki he ngaahi fakamole ‘a e Kautaha)

<i>Dr</i>	<i>Mahu’inga fakapa’anga holoki ‘aki ‘a e misini fakatupu ivi</i>	29,268.17
<i>Cr</i>	<i>holoki fakata’u ‘o e misini fakatupu ivi</i>	29,268.17

(Ke liliu mo fakatonutonu ‘a e mahu’inga fakapa’anga ‘oku ne holoki fakata’u ‘o e koloa tauhi)

Tali mei he kau taki ngāue Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga

‘Oku nau tali lelei ‘a e ngaahi fokotu’u ni.

2.14. ‘Ikai ke tonu ‘a hono fika’i ‘o e mahu’inga holoki fakata’u

I he ngaahi ta’u kimu’ a na’e ‘i ai ‘a e konga ‘o e netiueka na’e ova ‘a hono holoki fakata’u (*credit balance of distribution network by 37,472*) ka na’a nau fakahū ‘aki pe ‘a e fika tatau ki he fakamatala pa’anga ‘oe 2020/21. Ka ‘oku mau fokotu’u atu ke fakangata ha hoko ha toe matavaivai pehē’ ni he kaha’u.

‘Ikai ko ia pe ka ko hono toe hilifaki hifo ‘a e holoki fakata’u ‘i he saliote misini ‘oku toe si’isi’i ‘aki ia ‘a e fika ko e \$ 6,936 ‘o fakatatau ki he fika kuo tali ke ngāue’aki ki hono holoki fakata’u.

Ngaahi fokotu’u

15. ‘Oku fokotu’u atu ki he kau taki kenau fakapapau’i he ‘ikai ke toe hilifaki ‘o lahi ange ‘a e fika ki hono holoki ‘o e mahu’inga fakata’u ‘o e koloa ‘o fakatatau ki he fika kuo tali.

Fakatonutonu ke fakaboko:

<i>Dr</i>	<i>holoki fakata’u ‘o e ngaahi saliote misini</i>	6,935.76
<i>Cr</i>	<i>tatanaki ‘o e holoki fakata’u ‘o e ngaahi saliote msiini</i>	6,935.76

(Ke fakahā ‘a e mahu’inga fakapa’anga ‘o e account for the depreciation were undercharged in the financial statements)

Tali mei he kau taki ngāue ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga

‘Oku nau tali lelei ‘a e fokotu’u ni moe fakatonutonu.

2.15 ‘Ikai kakato ‘a e tauhi lēkooti

I he lolotonga ko ia ‘o e ta’u fakapa’anga, na’e totongi ai ‘e he Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga ki he tama Tu’i ‘a e pa’anga ‘e \$1,200,000 ko e totongi ia hono lisi ko ia ‘o Matatoa ‘oku tu’u ai ‘a e Faama Sola. Ne ‘ikai ke lava hono tukumai ‘a e vausia ko ia ki he ‘Atita ke fakahoko ha vakai ki ai.

13/11/202 Fika sieke 401519	\$ 30,500.00
Ko e totongi vausia na’e ma’u mai ki he timi ‘Atita	\$ 409,601.58
Totongi vausia na’e ‘ikai ke ma’u mai ki he ‘Atita	\$ 759,898.42
Fakakātoa	\$ 1,200,000.00

Ngaahi fakatonutonu

16. ‘Oku fokotu’u atu ki he kau taki ngāue ko e vausia kuo ‘osi totongi ki he lisi ‘o e Faama Sola ‘oku fiema’u ke ma’u mai he faingamālie vave taha ki he ‘Atita pea fakapapau’i ‘oku faile kakato ‘i he lēkooti.

Tali mei he kau taki ngāue ‘a e Kautaha ‘Uhila ‘a Tonga

‘Oku nau tali lelei ‘a e fokotu’u ni.

Ngaahi mo'ua ki tu'a 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga

Ko e fakamā'opo'opo 'eni 'a e lahi 'o e ponite 'a e kau kasitomā 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga 'oku hā atu he tēpile 'i lalo.

Tēpile XI: Fakaikiiki 'o e ponite 'a e kau kasitoma

Kau ma'u ponite	Kātoa mahu'inga fakapa'anga
Pōnite makehe	358,782.18
Kau ma'u pōnite 'i Tongatapu	761,857.23
Kau ma'u pōnite 'i Vava'u	253,993.30
Kau ma'u pōnite 'i Ha'apai	33,705.59
Kau ma'u pōnite 'i 'Eua	70,210.51
Kātoa	1,478,548.81

Ngaahi fokotu'u

17. 'Oku fokotu'u atu ke fetukutuku 'a e kātoa 'o e ngaahi pōnite fakamo'ua mei he fakamo'ua taimi nounou ki he fakamo'ua taimi lōloa 'aki hono ngāue'aki 'a e fakatonutonu ko 'eni 'oku hā atu.

Dr Ngaahi mo'ua ke totongi atu 1,478,548.81

Cr Pōnite fakamo'ua taimi lōloa 1,478,548.81

(Ke fetukutuku 'a e ponite fakamo'ua mei he ngaahi fakamo'ua taimi nounou ki he taimi lōloa)

2.16. 'Ikai ha lēkooti kakato ki hono tali ko ia 'a e totongi na'e hilifaki ki he pōnite

Na'e kole 'e he 'atita 'a e lisi 'o e tu'utu'uni totongi pau ki he pōnite, ka na'e pehē 'e Pule Ma'olunga 'o e tafa'aki pa'anga 'a e Kautaha 'Uhila ko Sitiveni 'Esau 'oku 'ikai ha totongi ia kuo 'osi tali ke ngāue'aki ka 'oku makatu'unga pe 'a e totongi ia 'oku nau ngāue'aki mei hono palani'i pea mo hono tā 'e he timi 'i he 'osi ko ia hono sivi'i 'o e 'u pale fo'ou. Na'e toe fakahā foki 'e Sitiveni 'Esau ko e Poate lolotonga na'a nau 'osi fakapaasi ke 'oua toe ngāue'aki 'a e pōnite.

Ngaahi fokotu'u

18. 'Oku fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke nau fokotu'u ha tu'utu'uni ngāue kuo'osi tohi'i ke lava ke ne fakahā mai ai 'a e totongi totonu ke ngāue'aki ki he Pōnite pea 'osi fakapaasi 'e he Poate.

Tali mei he kau taki ngāue 'a e Kautaha 'Uhila 'a Tonga

'Oku nau tali lelei pe 'a e fokotu'u ni.

2.17. 'Ikai ke muimui pau ki he tu'utu'uni ngāue fekau'aki mo e Pōnite

Na'e fai 'a e fakatalanoa pea mo e pule ko ia 'i he tafa'aki Pa'anga, Ma'ata 'Aho pe ko e kau kasitomā 'oku 'i ai 'enau pōnite 'oku 'i ai ha 'akauni makehe ki ai, ka na'a' ne pehē 'oku totongi hangatonu mai pe ia ki he 'akauni opoleita. Pea na'e fakatokanga'i leva ai 'a e 'ikai ko ia ke nau muimui pau pea mo e tu'utu'uni ngāue ki he Pōnite 'a ia 'oku ha 'i he kupu 2 (a).

Ngaahi fokotu'u

19. 'Oku fokotu'u atu ki he kau pule ke nau feinga ki hono fokotu'u ha 'akauni talāsiti ki he ngaahi pōnite fakamo'ua pea mo tauhi ha lēkooti makehe ki ai.

Tali mei he kau taki ngāue Kautaha 'Uhila 'a Tonga

'Oku nau tali lelei pe 'a e fokotu'u ni.

2.18. Mo'ua ki he ngaahi kupu felāve'i

I he ta'u fakapa'anga 2013, na'e fakahoko 'a e nō 'a e Kautaha 'Uhila ko e pa'anga 'e \$ 600,000 ko e seniti ko 'eni na' e fu'u 'aonga lahi ia ki he Kautaha Kasa 'a Tonga. I he 2015, na'e toe nō pe 'a e Poate 'Uhila ko e pa'anga 'e \$3,200,000 pea ko e seniti ko 'eni na'e fu'u 'aonga lahi ki he Kautaha Kasa, ka 'i he lolotonga'ni 'oku tā fakafoki 'e he Kautaha Kasa 'a e pa'anga 'e \$360,932.40 he māhina 'i he malumalu ko ia 'o e Kautaha 'Uhila 'a Tonga.

Lolotonga ko ia ‘o e ta’u fakapa’anga 2020/21 na’e totongi ai ‘e he Kautaha Kasa ‘a e pa’anga ‘e \$360,932.40 pea lēkooti ia ko e pa’anga te’eki ma’u mai mei he Poate ‘Uhila, kae lēkooti ia ‘e he Poate ‘Uhila koe totongi ki he Kautaha Kasa ko e kautaha fengāue’aki pe.

‘I he’ene a’u ko ia ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2021, ko e mo’ua ko ia te’eki ke totongi ki he Kautaha Kasa ko e pa’anga ‘e \$2,453,204 (2019/20), \$2,092,072. Ko e isiū ko ‘eni na’e ‘osi ‘ohake pe ia ‘e he ‘Atita ki mu’a. ‘I he’ene a’u mai ko ia ki he ta’u’ni na’e ‘ikai ha fa’ahinga lēkooti kuo ‘osi tohi’i ko e pa’angā ni ‘e toe totongi fakafoki ki he Kautaha Kasa pe ko e hingoa ‘o e ‘Akauni “Related Party Payable”. Na’e fakatokanga’i mei ai ‘a ‘ene kei tu’u veiveiu pe ‘e toe totongi fakafoki ‘a e seniti’ ni makatu’unga mei he ‘ikai ko ia ke i ai ha lēkooti kuo ‘osi tohi’i pea fakapasi ‘e he Poate. Ko e matavaivai’ ni ko e konga ia ‘a e tala fakakaukau ‘a e ‘atita pea kuo ‘osi fakahāai pe ‘i he “Me’ā Mahu’inga ke fai hono fakatokanga’i” ‘a ia ‘oku ha ‘i lalo.

Ngaahi fokotu’u

20. ‘Oku fokotu’u atu ki he Poate ‘a e kau talekita ‘a e Kautaha ‘Uhila mo e Kautaha Kasa ke ‘i ai ha felotoi ‘i he ongo tafa’aki ki hano fakalelei’i ‘o e fengāue’aki ‘i he ongo kautahā ni.

2.19 Koloa (stock)

Na’e fakamo’oni ‘a e ‘Atita fakataha mo e TPL ki he ngaahi ngata’anga (cut-off) ‘a ia na’e teuteu’i. Kātoa ‘o e ngaahi koloa na’e lau pea fakapapau’i ‘e he TPL mo e ‘Atita. Na’e fakatokanga’i ai ‘a e ngaahi ‘isiū ko’eni:

1. ‘Ikai ha lēkooti ‘i Nuku’alofa ki hono fe’aveaki ‘o e ngaahi koloa ki he ngaahi ‘otumotu

‘Oku tauhi ‘e he Kautaha TPL ‘i Nuku’alofa ‘a e lolo’ ki mu’a hono ‘oatu ki he ngaahi Va’ā ‘i he ngaahi ‘otu motu. Na’e ‘ikai ke malava ‘e he ‘Atita ke nau vakai ki he lēsisita ‘o e ngaahi fe’ave’aki lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga.

Ngaahi fokotu’u

21. Ke fakapapau’i ‘e he kau pulengāue ‘oku nau tauhi kakato ‘a e lēkooti ki hono fe’aveaki ‘o e lolo ki he ngaahi ‘out motu ‘i he taimi kotoa pe.

5.3.11 Potungāue ‘Uhila ‘a Tonga: 31 Sanuali 2021 (mahine ‘e 7)

Ne mau ‘oatu ha tala fakakaukau kakato fekau’aki mo e taumu’ā makehe ‘o e ngaahi fakamatala fakapa’anga ki he māhina ‘e 7 ‘o ‘osi ki he ‘aho 31 ‘o Sanuali 2021. Ko e kakato, mo ‘ene ‘i ai pehē ki hono mahu’inga ‘o e koloa pe ‘e taha ‘o e pa’anga mālōlō ‘i he ‘aho 31 ‘o Sanuali 2021, “Pa’anga Mo e Ngaahi Pa’anga Natula Tatau, na’e fakamo’oni’i mo fakapapau’i. Kau ki ai, mo e fakafekau’aki ‘o e “Mo’ua ki he Monū’ia Mālōlō” ‘o e kau mēmipa ‘o e Sino’i Pa’anga ‘i he ‘aho 31 ‘o Sanuali, 2021 na’e vakai’i pea fakapapau’i.

Na’a mau tānaki atu ha palakalafi (konga tohi) “Fakamamafa’i ‘o e Me’ā Mahu’inga” ‘oku’ ne tohoaki’i ‘a e tokanga ki he ngaahi totongi ‘o e ngaahi monū’ia ‘o e ma’u vāhenga mālōlō ‘a e kau mēmipa ‘o e Poate ‘i Tisema 2020, ‘a ia ‘oku fakahā kakato ‘i he ngaahi fakamatala fakapa’anga. Na’e fakata’eaonga’i ‘e he Poate Fakafonua ‘oe Sino’i Pa’anga Vāhenga Mālōlō ‘a e Tohi Fakamo’oni ‘o e Tokanga’i Makehe ne foaki ‘i he malumalu ‘o e Poate Fakafonua ki he Sino’i Pa’anga Mālōlō ki he TPL ‘i he ‘aho 18 ‘o Fēpueli, 2021 ko ha nunu’ā ‘o e totongi ki tu’ā ko ‘eni.

TOR 1. Tānaki Pa’anga Hū Mai

Ko e ngaahi tānaki ‘ae Memipa na’e anga pehē ni;

- Ko e tokoni ‘a e tokotaha ngāue ko e 5% ia ‘o ‘enau vahe fakauike ua.
- Ko e tokoni ‘a e ngāue’anga ko e 7.5% ki he kau ngāue kuo nau ngāue ‘o laka hake ‘i he ta’u ‘e 3 mo e 5% ki he kau ngāue ‘oku si’i hifo he ta’u ‘e 3.

Ko e tokoni ‘a e ngāue’anga ko e 7.5% ki he kaungāue kuo nau ngāue ‘o laka hake ‘i he ta‘u ‘e 3 mo e 5% ki he kaungāue ‘oku si‘i hifo he ta‘u ‘e 3.

Tēpile 1: Vaha'a Ta'u Ngāue mo 'enau

Vaha'a Ta'u Ngāue	Tokolahi 'oe Kau Ngāue	Tokoni	
		Tokotaha Ngāue	Ngāue'anga
Si'i hifo he ta'u 'e 3	88	5%	5%
Laka hake he ta'u 'e 3	166	5%	7.5%

Ko e kātoa e pa'anga tānaki hū mai ki he vaha'a taimi ko'eni na'e fe'unga mo e TOP\$379,188. Ko hono fakaikiiki 'oku ha atu ko'eni:

Pa'anga hū mai 'o e tokoni na'e ma'u 'i he pa'anga 'i he māhina 'e fitu 'o 'osi ki he 'aho 31 'o Sanuali 2021 To'o: Pa'anga Mo'ua ki he 30 Sune, 2020 Pa'anga hū mai ki he māhina 'e 7 'o a'u ki he 'aho 31 'o Sanuali 2021 'Oku 'oatu 'o hangē ko'eni;	\$401,258 <u>(\$22,071)</u> <u>\$379,187</u>
KauMēmipa Ngāue'anga	\$164,368 <u>\$214,820</u> <u>\$379,187</u>

Ko e fakakātoa 'o e tokoni ko hono fakatahataha 'i ia 'o e tokoni 'a e mēmipa 'i he uike 2 'oku kau ai 'a e ngaahi tokoni 'a e mēmipa mo e tokoni 'a e ngāue'anga. Na'a mau toe vakai'i 'a e fakamatala pa'anga ki he ma'u vāhenga mālōlō pea mo e fakamatala mo e palanisi 'a e mēmipa takitaha 'i he 'aho 31 'o Sanuali, 2021. Na'a mau fakapapau'i 'oku na fakatou loto fiemālie ki he ngaahi lēkooti 'o e vahe 'ae TPL mo e fakamole. Na'a mau toe fakapapau'i 'a e pa'anga 'oku to'o mei he mēmipa takitaha mo e tokoni 'ae TPL ki he pa'anga takitaha 'a e mēmipa pea 'ilo 'oku tonu 'eni.

TOR 2. Fakamatala Pa'anga pea moe fakatonutonu 'o e Mo'ua ki he Monu'ia Mālōlō.

2.1 Fakalei

Na'e fakangofua 'e he Poate 'o e kau Talāsiti 'i he 'aho 17 'o Tisema 2020 ke totongi 'a e palanisi 'o e ma'u vāhenga mālōlō 'ae mēmipa 'o ngāue'aki pe ko e "No 'a e kau ngāue" pea fakamolemole 'i hili hono totongi. 'Oku anga pehē ni leva 'ae fakalei na'e fai:

- (8) "Na'e loto taha e Kōmiti 'o fakangofua ke totongi 'a e pa'anga ki he mēmipa 'i he palanisi 'a e mēmipa 'i he 'aho 30 'o Sune 2020 fakataha mo e tupu.
- (9) Na'e toe fakangofua fakapapau'i foki 'e he Komiti ke maumau'i kotoa e pa'anga kuo fakahū tu'u ma'u/pa'anga malu'i fakapule'anga ki he taumu'a ke totongi hono kau mēmipa pea 'ave ki he Pa'anga Vāhenga Mālōlō Fakafonua;
- (10) "Na'e loto taha e Kōmiti 'o fakangofua ke totongi 'a e kaungāue fakakongokonga 'e ua 'o e 50% ka e lava ke fakafaingofua'i bono maumau'i/hū'i 'o e pa'anga kuo fakahū tu'u ma'u/pa'anga malu'i fakapule'anga; mo e
- (11) Na'e toe loto pe e Kōmiti ke faka'atā ke:
 - a. Liliu ha taha 'o bono ngaahi lao mo e ngaahi tu'utu'uni ke fakafaingofua 'i 'a e fe'are'aki pa'anga ki he Pa'anga Vāhenga Mālōlō Fakafonua.
 - e. Fakamolemole 'i kotoa e No 'ae kau ngāne bili e bono totongi.

2.2 Ngaahi Totongi

Ko e totongi fakakātoa na‘e fai ki he kau mēmipa ‘i he vaha‘a taimi ko ia ko e Pa‘anga Tonga \$2,318,905. ‘Oku fokotu‘utu‘u ‘a e fakaikiiki ‘o hangē ko ‘eni;

Palanisi Kamata (1 Siulai 2020)	2,496,958.70
<i>Tānakī:</i> Pa‘anga hū mai ‘o e foaki lolotonga e vaha‘a taimi	<u>398,140.97</u>
	2,895,099.67
<i>To‘o:</i> <u>Ngaahi totongi lolotonga e vaha‘a taimi</u>	
Ngaahi monū‘ia ki ha mēmipa ‘oku mate	169.14
Monū‘ia ki ha mēmipa kuo mālōlō	22,540.35
Totongi (1, 50%)	1,139,528.07
Totongi (2, 50%)	1,145,270.31
Totongi (memipa 1 na‘e toki faka‘atā)	<u>11,397.24</u> <u>(2,318,905.11)</u>
Palanisi faka‘osi ‘i he ‘aho 31 ‘o Sanuali, 2021	576,194.56

- Na‘e fakahoko ‘ae totongi ki tu‘a ‘i he konga ‘e ua. Ko e ‘uluaki totongi ko e ‘uluaki 50% ‘o e totongi fakakātoa (TOP\$1,139,528) ‘a ia na‘e fakahoko ‘i he ‘aho 18 ‘o Tisema, 2020.
- Na‘e ngaohi ‘a e ‘uluaki totongi mei he ‘akauni pangikē ‘o e pa‘anga ma‘u vāhenga mālōlō.
- Ko e totongi hono ua ‘o e 50% faka‘osi (TOP\$145270) na‘e fakahoko ia ‘i he ‘aho 10 ‘o Sanuali, 2021.
- Na‘e fakahoko ‘a e totongi hono ua ko ‘eni mei he ‘akauni ngāue ‘a e TPL talu mei he te‘eki ai ke ‘ave ‘a e ngaahi pa‘anga kuo fakahū tu‘u ma‘u ‘o fakahū ki he ‘akauni pangikē ma‘u vāhenga mālōlō.

2.3 Kau memipa na‘e ‘ikai kau ki he tufa

‘I he toko 254 kau memipa ‘o e pa‘anga mālōlō, ko e toko fa ai ne nau fili ke ‘oua e tufa ‘enau pa‘anga monu‘ia mālōlō. Pea ko kinautolu ‘eni.

Hingoa	Palanisi ‘i he ‘aho 30 Sune 2020
Nikolasi Fonua	63,979.78
Setitaia Chen	108,805.07
Tupou Falemei Fale	4,607.13
William Fonua	1,740.60
Kātoa	179,132.58

2.4 Vahevahe ‘o e Pa‘anga Tupui Ki he Mēmipa

Ko e kotoa ‘o e pa‘anga tupu na‘e vahe ki he kau mēmipa ‘i he ‘aho 30 Sune 2020 ne fakalelei hangē ‘oku ha atu ko ‘eni:

Kātoa ‘oe Pa‘anga Tupu ‘i he ‘aho 30 Sune 2020	66,690
Kātoa fakamole mei he ‘inivesi ‘i he ‘aho 30 Sune 2020	<u>(2,383)</u>
Kātoa Vahevahe ‘o e Pa‘anga Tupui Ki he Mēmipa	<u>64,307</u>

2.5 Pa‘anga ‘Ikai ke Vahe ki he Mēmipa

Ko e kotoa e mahu‘inga ne ‘ikai ke vahe ‘i he ‘aho 31 Sanuali 2021 na‘e fe‘unga mo e \$66,129.81. Fakatatau ki he tēpile ‘i lalo.

Palanisi Kamata	77,834.08
<i>Kole:</i> Pa‘anga hū mai Kehe	<u>(17,072.22)</u>
	60,761.86
<i>Tānakī</i> Pa‘anga tupu mei he ‘Inivesi	10,903.66
<i>Kole</i> Fakamole	<u>(5,535.71)</u> <u>5,367.95</u>
Palanisi Faka‘osi	<u>66,129.81</u>

Ko e pa'anga hū mai mei he tupu mei he ngaahi 'inivesi 'a e pa'anga mālōlō. Ko e fakaikiiki 'o e pa'anga hū mai mei he ngaahi pa'anga tupu 'inivesi 'oku ha atu ko'eni;

Pa'anga Tupu Mei He 'Inivesi	
Pa'anga Tupu kuo Ma'u (Cash Flow)	66,338
Kole: Pa'anga Tupu Te'eki ai Mo'ua Mai 'i he 'aho 30 Sune 2020	55,434
Pa'anga Hū mai Mei he Pa'anga Tupu.	10,904

5.3.12 Kautaha Vaka 'Otumotu Anga'ofa (FISA) – 30 Sune 2020

Ko hono 'atita'i 'o e FISA ki he ta'u fakapa'anga ngata ki he 30 Sune 2020 ne kakato pea mau 'ave ha lipooti Talafakaukau Kakato 'a e 'Atita 'i he 'aho 26 Me 2021.

Ko e ngaahi isiū na'e fokotu'u atu 'i he'emau lipooti hangē ko ia 'oku ha atu:

1. Muimui'i 'o e ngaahi Isiū:

Ngaahi 'isiū mei he ta'u kimu'a.	Tu'unga 'oku 'i he 'atita 2019/20.
Vakai'i pe a hono tali 'o e Tohitaimi	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.
Fakamatala Lolotonga hono vakai'i 'o e tohitaimi, ne mau fakatokanga'i 'a e founiga hono siofi pea mo tali 'enau tohi taimi 'oku 'ikai ke fakahoko fakalelei kimu'a pea fakahū ko ia ke fakakakato 'a e tā vahe. Mei he ngaahi fakatātā e 15 ne fai hono siofi, ko e vahe ai ha kaungāue vaka ne fai e sio ki ai ne 'ikai ke fakahoko fakalelei hono fika'i pea mo hono sivi'i.	
Toenga Livi Fakata'u	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.
Fakamatala Lolotonga hono vakai'i 'o e palanisi 'o e Livi Fakata'u, ne fakatokanga'i ai 'oku 'i ai ha kau ngāue 'oku tatānaki mai 'enau ngaahi livi mei mu'a, pea 'oku 'ova ia 'i he 'aho e 20 'oku te ma'u fakata'u.	
Mahu'inga 'ikai Tali	Ko e 'isiū ko 'eni 'oku kei tu'u pe.
Fakamatala Ne fakatokanga'i he 'atita koe fakamahu'inga 'oku lolotonga ngāue'aki ne 'ikai ke vakai'i pea tali pea mei he poate.	
Ikai ha fakamo'oni ki hono tali 'o e Fakaikiiki 'o e Koloa 'Oku 'Ave.	Kuo 'osi solova 'a e isiu ko'eni.
Fakamatala 'Oku fakatokanga'i 'e he 'atita, 'oku 'ikai ke 'i ai ha fakamo'oni tali 'a e Fakaikiiki 'o e Uta. 'Oku mahino'i ko e fakaikiiki ki he tikite pasese 'oku fakamo'oni kakato ki ai 'a e pule tafa'aki fakalele ngāue (operationa manager), 'a ia 'oku 'ikai ha me'a te ne fakamahino mai 'oku fakahoko hono sivi pea mo tali 'a e fakaikiiki ki he uta 'oku fakafolau.	
Vahevahe 'o e ngāue.	Kuo 'osi solova 'a e isiu ko'eni
Fakamatala 'Oku fakatokanga'i 'e he 'Atita, ko e tokotaha pule ki he "Uta" (Cargo) ko ia pe 'oku ne ma'u mai 'a e pa'anga mei he kasitomā pea ne toe fakahū ke tali totongi. 'Oku fakahū leva 'a e talitotongi 'i he hingoa 'o e tokotaha pule uta. Pea 'i he'ene pehē, ko e fatongia 'a e tokotaha pule ki he "Uta" ko hono tānaki pea mo 'ave ha talitotongi feleti ki he kasitoma kimu'a pea ne fakahū e pa'anga ki he kau talitotongi.	

<i>Malava ke vakai ki he totongi ‘o e pa’anga hū mai</i>	Ko e ‘isiū ko ‘eni ‘oku kei tu’u pe.
Fakamatala Ko e totongi ki he tikite pea mo e uta ‘oku ‘i loto ‘i he sisitemi ‘oku ‘ikai ke malu’i fika fakapulipuli ka ‘oku malava pe ke liliu ‘e ha tokotaha ‘oku lava ‘o ngāue’aki ‘a e Polokalama <i>QuickBook</i> .	
Nounou & Hulu ‘i he talitotongi fakatatau ki he fakamatala poupou.	Ko e ‘isiū ko ‘eni ‘oku kei tu’u pe.
Fakamatala ‘Oku fakatokanga’i ‘e he ‘atita ‘oku ‘i ai e ngaahi talitotongi ki he pasese pea mo e uta ‘oku ‘ikai ke tatau ‘a e mahu’inga talitotongi pea mo e fakaikiiki ki he uta pea ‘oku’ ne fakatupunga ha hulu pe ha nounou mei he pa’anga tānaki fakatatau ki he fakamatala poupou.	
Pa’anga Hū Mai ‘ikai ke ‘iai hano Fakafa’ahinga.	Ko e ‘isiū ko ‘eni ‘oku kei tu’u pe. (<i>vakai ki he 3.1</i>)
Fakamatala ‘I he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga, ne fakatokanga’i he ‘atita ha \$282,550 ‘oku ‘i he “Suspence Account” ‘a ia oku hū ki ai pea koe \$107,000 ko e palanisi ia mei he ta’u kuo maliu atu. Koe mahu’inga fakapa’anga ko’eni ‘oku te’eki ai ke vahevahe pea mo to’o mei he ngaahi mo’ua pe ko hono fakatokanga’i koha pa’anga hū mai.	
Ikai ha tu’utu’uni ngāue fe’unga.	Ko e ‘isiū ko ‘eni ‘oku kei tu’u pe.
Fakamatala Lolotonga hono siofi ‘o e ngaahi founa malu’i fakangāue ‘a e potungāue, ne mau lava ‘o fakatokanga’i ‘a e ngaahi isiu ‘oku lisi atu ‘i lalo. Tu’utu’uni Ngāue ke ne fakamahino ‘a e founa ngāue ki ha fiema’u fakangāue ‘a e kau ngāue, pea mo malu’i kinautolu mei ha maumau e fakahoko he tokotaha ngāue ‘i ha to’o fatongia hala pe ko ha ngāue hala ‘i he ngāue’anga. Tu’utu’uni ngāue faka-komipiuta (IT Policy) ke fakapapau’i ‘a e malu mo e hao ‘a e ma’u’anga fakamatala ‘a e potungāue. ‘Oku ‘ikai ha Palani fakaakeake ‘a e Kautaha mei ha fakatamaki pe ko ha fa’ahinga founa ngāue ke tu’u poupou ‘i ha fakatamaki.	

2. Ngaahi ‘isiū ‘o e Ta’u Lolotonga.

2.1 Pa’anga Hū Mai

Pa’anga Hū Mai Makehe (Other Income)

Mei he Pa’anga Hū Mai Makehe mei he “Pa’anga Hū Mai mei he Kau Kauvaka”, “pa’anga totongi ki he fakafofonga US\$70, ki he tokotaha kotoa ‘oku ‘ave” mei he kautaha ngāue, Lydia Mar Shipping CO. S.A., ne fakapapau’i mei he lēkooti hangē ko ia ‘oku ‘oatu ko’eni.

Tokolahi ‘o e kaungāue US\$70/kihe fo’i ‘Ulu/māhina)	40,460
Fika mei he Fakamatala pa’anga	<u>32,890</u>
Kehekehe	<u>7,570</u>

‘Ikai ha fakamatala fakapatonu ki he mo’oni ‘o e kehekehe.

2.2 Pa’anga Hū Atu

Malu’i ‘o e Ngaahi Vaka

Ko e ngaahi vaka kotoa ‘oku fakalele ‘e he FISA ‘oku malu’i ia he kautaha ko e Willis Limited, USA. Ko e tefto’i fatongia ia ‘o e Kautaha ke lava ‘o malu’i kotoa ‘enau ngaahi vaka he taimi kotoa pe.

Ko e fakamole ki he malu’i, ‘oku fakakau ai ‘a e “Fakamole ‘o e Ngāue”. Ko e lahi ‘o e malu’i ki he ngaahi vaka ko e \$499,774 ‘i he 2020 (\$621,367 ‘i he 2019, holo ‘aki ‘a e \$121,593).

Ko e *tu'utu'uni ngāue ki he malu'i* na'e 'ikai ke ma'u mai ia ki he timi atita, pea ne 'ikai ke lava 'o fakapapau'i 'a e tonu, kakato mo e papau koe fakamole malu'i \$499,774 koe kakato ia e malu'i ki he ta'u, mo fakahoa ki he holo ko ia ne fakahā atu 'i 'olunga. 'Oku mau fakatokanga'i ko e totongi tomu'a ki he malu'i ko e \$100,040 'oku fakahā he fakamatala pa'anga.

Ngaahi Fokotu'u

1. *Ke faile kakato kotoa 'a e ngaahi tu'utu'u ngāue ki he malu'i 'o e ngaahi raka ki he ta'u fakapa'anga 'oku 'atita'i, m oe ta'u fakapa'anga 2020-2021.*

Tali Mei He Pule Ngāue 'a e FISA:

Ko e uesia 'o e fakataputapui 'o e KOVITI-19 'i he ngaahi vaka pea mo a'usia ai e ngaahi fiema'u 'a e malu'i, 'oku ne uesia ai e tu'utu'uni ngāue ki he malu'i ki he ta'u fakapa'anga, 2019-2020. 'Ikai ngata ai, ka koe fakangatangata ko ia 'o ha tokotaha le'ole'o 'i he Pule (CEO).

'Oku toe fakamamafa'i pe he 'Atita Seniale kuopau pe ke 'i ai ha tu'utu'uni ngāue ki he malu'i he 'oku fokotu'u e fakamole ko ia 'i he fakamatalapa'anga pea ke pau na'e totongi.

2.3 Lipooti Makehe ki he Ola 'o e Tupu 'o e vaka takitaha:

Ko hono 'akauni ko ia 'o e pa'anga hū mai moe pa'anga hū atu ki he ngaahi vaka; MV 'Otuanga'ofa, MV Tongiaki pea moe MV Niuvakai, 'oku fakahū pea fakakulupu fakapa'ahinga 'i he sistemi faka'akauni pea moe likooti fakapa'anga. Ko e fakamo'oni mei he fakamatalapa'anga, koe fakaikiiki ki hono fakalele 'o e ngaahi vaka pea mo e fakamatala pa'anga ki he ola 'o e tupu tautaha 'o e ngaahi vaka 'i he ta'u fakapa'anga, 'oku 'ikai ke lava 'o ma'u mai.

'Oku mau fakamamafa'i atu 'i he'emau talafakakaukau, ko e akauni mo hono lēkooti 'o e fakalele 'o e vaka 'e 3, 'oku totonu ke fakafaikehekehe'i hono fakahoko. Pea 'e ha hono ola 'i hono fakapapau'i ki he fakamatala 'o e Ola Tupu 'o e vaka takitaha 'i he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga. To e kau atu foki kiai 'a e lava he kau mafai pule 'o tala 'a e tu'u fakatu'utamaki pea mo e faitu'utu'uni fekau'aki ki he vaka takitaha 'i hono fakalele pea moe fakalukufua foki 'a e kautaha.

Ngaahi Fokotu'u

2. *I he'ene pebē, 'oku mau fokotu'u atu 'i he ta'u fakapa'anga ko'enī pea mo e kaha'u, ko e fakalele 'o e raka 'e 3 ke fakafaikehekehe'i pe hono 'akauni pea lipooti pe 'i ha 'akauni fakalukufua kia kinantolu pea teuten'i pea fakahā ko e konga 'o e fakamatalapa'anga kakato 'o e kautaha.*

3. Fakamatala ki he Tu'unga Fakapa'anga

3.1 Pa'anga 'i he Pangikē

Tēpile III: Ngaahi Sieke Te'eki Toho Mei Pangikē 2019-20 ('Akauni Ngāue)

<i>Faka'aho 'o e Sieke:</i>	<i>Fika</i>	<i>Hingoa</i>	<i>Mahu'inga</i>	<i>'Aho ne Toho ai:</i>
31/01/2019	6356	Fasi Pharmacy	-150.00	
22/01/2020	7800	Nanise Finau Pifeleti	-350.00	
20/03/2020	7937	Ports Authority, Tonga	-28,567.96	
20/03/2020	7942	Tonga Maritime Polytec Ins	-4,000.00	
16/04/2020	580	Vava'u Office	-295.00	
16/04/2020	580	Pangai Office	-100.00	
21/04/2020	007971	M & J Upholstery	-540.00	
05/05/2020	7982	Samiu Vaipulu	-778.00	
12/06/2020	8047	Joyco Electrical & Cleaning	-1,716.57	03/07/2020
12/06/2020	8047	Joyco Electrical & Cleaning	-974.05	03/07/2020
12/06/2020	8050	W&D Electric Supply Ltd	-504.00	01/07/2020

<i>Faka'aho 'o e Sieke:</i>	<i>Fika</i>	<i>Hingoa</i>	<i>Mahu'inga</i>	<i>'Aho ne Toho ai:</i>
26/06/2020	8094	Talaki Newspaper	-780.00	01/07/2020
30/06/2020	8100	Ports Authority, Tonga	-44,258.81	01/07/2020
30/06/2020	8097	Go Gas	-1,255.30	02/07/2020
30/06/2020	8098	Fisa Ltd	-560.00	01/07/2020
30/06/2020	8096	Fisa Ltd	-354.05	01/07/2020
30/06/2020	8099	Fisa Ltd	-250.00	01/07/2020
30/06/2020	8097	Go Gas	-90.00	02/07/2020
			- 85,523.74	

Mei he tēpile 'i 'olunga, ko e kātoa e lahi 'o e ngaahi sieke te'eki ke toho mei he pangikē hili ange hono fakapapau'i 'a e ngaahi sieke ne 'osi toho lolotonga 'i Siulai 2020 ko e TOP\$34,780.96. Ko e ngaahi sieke 'eni mei 31/01/2019 to 05/05/2020.

Kaneongo ia, ne mau fakapapau'i ko e kotoa e ngaahi sieke 'e 8 ko'eni ko e ngaahi sieke kaniseli pea ko e ngaahi tatau mo'oni 'o e ngaahi sieke 'oku tauhi fakataha mo e tohi sieke. Na'e hala hono fakahū pea na'e 'ikai ke fakatonutonu he na'e kaniseli. Ko hono fakatonutonu, hangē ko ia 'oku ha atu:

Dr	Pa'anga Pangikē	34,781
Cr	Ngaahi Fakamole Fakalukufua & Ngāue faka'ofisi	34,781

(ke fakatonutonu 'a e ngaahi sieke na'e kaniseli ka 'oku kei lau ko e ngaahi sieke te'eki ke toho ki he ta'u.)

Ko e fakatonutonu 'i 'olunga kuo 'osi fakakau ki he fakamatala pa'anga.

Tēpile IV: Fakahū pa'anga te'eki ke hū ki he pangikē

<i>Fa'ahinga</i>	<i>'Aho</i>	<i>Fika</i>	<i>Mahu'ing</i>
General Journal	16/04/2020	G15008	100.00
General Journal	16/04/2020	G15007	295.00
Transfer	17/04/2020		109.00
Fakakātoa 'o e Fakahū pa'anga te'eki ke hū ki he pangikē			504.00

Ko e ngaahi 'akauni pangikē 'eni ne 'ikai ke fakahoko ha fefakatonutonu'aki fakapangikē ki ai:

- MBF FISA Contingency Account
- ANZ FISA Cheque Account
- ANZ FISA USD Account

Fokotu'u

3. Ki he Pule Ma'olunga 'o e 'Akauni ke fakapapau'i ko e ngaabi fefakatonutonu'aki fakapangikē (bank reconciliation) ki he ngaahi 'akauni pangikē 'o e kautaha 'oku fakahoko he mahina kotoa.

Tali Mei He Pule Ngāue 'a e FISA:

- Tali lelei

Pa'anga Hū Mai 'ikai ke Fakafa'ahinga

Ko e 'isiū ko'eni ne 'osi fakakau atu pe he 'atita 'o e ta'u kimu'a "Ko e pa'anga hū mai 'ikai fakafa'ahinga" pea mo hono palanisi ko e \$282,550 pea ne fakatonutonu kotoa ia he ta'u fakapa'anga 2018-2019. Ka 'i he fakamatala pa'anga fakaangaanga 'o e ta'u ni, ne toe ha pe ha palanisi tatau fe'unga mo e \$235,975 'i he 'aho 30 Sune 2020.

'Oku fe'unga moe \$235,975 na'e hū ki he 'akauni pangikē "suspense account" ko ha ngaahi pa'anga hū mai ka 'oku 'ikai ke fakahū ki honau 'akauni totonu. Pehē foki, 'oku 'i ai mo e 'akauni talāsiti 'a ia ko e ngaahi pa'anga hū mai ka 'oku te'eki ke lava 'o vahevahe ki honau ngaahi fa'ahinga totonu 'o e pa'anga hū mai.

Ne fai e felotoi ke fakatonutonu ‘a e “suspense account” pea moe akauni talāsiti ki he ‘aho 30 Sune 2020 ‘o hangē koi a ‘oku ha atu.

Dr Undeposited Fund	13,524
Pangai Trust Fund	2,695
Suspense Account	235,975
Cr Tongatapu Trust Fund	16,274
Vava'u Trust Fund	488
Ha'afeva Trust Fund	4,776
Prior Year Adjustment	230,656

(ke fakatonutonu ‘a e ngaabi fika mei he “suspense account”, pa’anga te’eki ke fakahū pea mo e ngaabi pa’anga talāsiti ‘oku te’eki ai ke rahaerabe fakafa’ahinga mei he ngaabi ta’u ki mu’ā)

Fokotu'u

- Ke fakapapau’i he tafa’aki ‘akauni ‘oku fakahoko ha fefakatonutonu’aki fakapangike ki he “suspense account”, ‘akauni talāsiti pea mo e ngaabi pa’anga te’eki ke fakahū ‘i he taimi pau pea mo lekooti.

Tali Mei He Pule Ngāue ‘a e FISA:

- Tali lelei

3.2 Pa’anga Fakangatangata

Ko e teemi tipositi ‘i he BSP, hingoa koe FISA *Vessel Replacement Account*, ‘oku fakapapau’i ‘oku ‘i ai ha palanisi pa’anga ai ‘e \$2,390,638.06 ‘i he ‘aho 30 Sune, 2020.

Aleapau “Bareboat Charter”

Ko hono kamata’i ko ia ‘a e ‘akauni teemi tipositi “Pa’anga Fakangatangata” na’e fou ia ‘i he aleapau “Bareboat Charter” ‘i he vaha’a ‘o e Pule’anga Tonga pea mo e Kautaha ‘i he taimi ne kamata ai ‘a e kautaha ko’eni. Fakatatau ki he Aleapau, ‘e fakahū he Kautaha ha fo’i fika pau ki he teemi tipositi ‘oku lave ki ai ‘i ‘olunga, ‘o tukutalifaki mo siofaki ki hano fetongi ‘o e vaka MV ‘Otuanga’ofa ‘i he kaha’u. Ko e ngāue fakatauhitohi ko ia ne fakahoko ki hono fakatokanga’i ‘a e fiema’u ko’eni ko hono kamata’i ha ‘Akauni Mo’ua fo’ou.

Tu’utu’uni Kapineti, CD No.289, 31 Ma’asi 2017, ne to’o ai ‘a e Aleapau ko’eni pea ‘ave kotoa ‘a e mafai pule ki he MV ‘Otuanga’ofa ki he Kautaha ko ha “tānaki ki he ‘inasi ‘a e Pule’anga”

Ko e me’ā e taha, ko e ngāue fakatauhitohi ki he fakatonutonu ko’eni ‘o e “Equity” fakatatau ki he tu’utu’uni Kapineti ko e:

DR Capital	\$5,056,388
CR Retained Earnings	\$5,056,388

Ko ia ai, ko ‘emau tala fakakaukau mālohi ki he fakatonutonu ko’eni ke fakafoki ki he uluaki ‘akauni kamata pe, hangē ko ia ‘oku ha atu ko’eni.

DR Capital	\$5,056,388
CR Accounts Payable	\$5,056,388

Fokotu'u

- Ke fakahoko fakalelei ‘a e fakatonutonu ‘oku fakahā atu.

Ke fai ha ngāue ‘a e Potungae Ngaahi Pisini ‘a e Pule’anga ki he Faitu’utu’uni fika 5 ‘i he CD 336 ‘abo 15 Ma’asi, 2019 ke fa’u pea saini ha Aleapau “Bareboat Charter” ‘i he raha’a ‘a e Pule’anga Tonga pea mo e Kautaha ‘i he raretaha.

Tali Mei He Pule Ngāue ‘a e FISA:

Tali lelei ‘a e fakamo’oni faka’atita pea moe fokotu'u pea ‘oku fakataha’i mai ki he fakamatala pa’anga

3.3 Ngaahi Mo'ua ki he fefakatau'aki mo e ngaahi mo'ua kehe

Fokotu'u

6. Ke tokanga taba ke fai hano fakafoki mai 'a e ngaahi pa'anga hū mai ko ia mei he ngaahi mo'ua 'e ala lava he ta'ufakapa'anga lolotonga, pea ke toe longomo'ui ange hono mapule'i 'a tu'unga 'o e ngaahi mo'ua lolotonga.
Ko e ngaahi tu'utu'uni ngāue ki he faka'atā 'o e fakamo'ua 'a e kau kasitomā pea mo hono tokanga'i ke siofi pea fakahū ki he Poate 'a e kau Talekita ki hano faka'atā.

Tali Mei He Pule Ngāue 'a e FISA:

'Oku 'i ai e ngāue 'oku lolotonga fakahoko he ta'u lolotonga ki he founa fakafoki mai ko ia 'a e mo'ua.

Ngaahi Mo'ua 'ikai Mahino pe Totongi Mai:

'Oku 'ikai ha fa'ahinga tu'utu'uni ngāue ki he 'elia ko'eni 'i he 2019-2020, pe koha fakamo'oni 'oku fakahaa'i mai mei he fakamatala pa'anga fekau'aki mo ha tu'utu'uni ngāue ki he Ngaahi Mo'ua 'Ikai Mahino pe Totongi Mai. Ko e lahi 'o e Ngaahi Mo'ua 'ikai Mahino pe Totongi mai ko e \$224,290, ko e palanisi ia mei he 2018-2019.

I hono fakahoa mo e lahi 'o e ngaahi mo'ua laka hake he 'aho 'e 90 ko e \$517,141 'i he 'aho 30 Sune 2020, (\$376,393 'i he 2019).

Fokotu'u

7. Ke 'iai ha tu'utu'uni ngāue fakahāngatonu ki he Ngaahi Mo'ua 'Ikai Mahino pe Totongi ke kamata'i pea mo 'akauni ki he fakamatalapa'anga 'o e ta'u lolotonga.

Tali Mei He Pule Ngāue 'a e FISA:

Ne fakakako pea tali he Poate ke faka'ata ha Ngaahi Mo'ua 'ikai Mahino pe Totongi Mai ke hoko ko e fakamole 'o 1.5% 'o e fakalukufua 'o e Pa'anga Hū Mai 'o e ta'u lolotonga. Pea na'e fakakau ai pe ki he fakamatala pa'anga ko e Mo'ua 'Ikai Mahino pe Totongi Mai ko e \$99,402.00.

Ko e Ngaahi Fakahū Tu'o Ua Ki he Sisitemi

Ko e Lipooti Ki He Fuoloa 'o e ngaahi Mo'ua Mai, 'oku 'i ai e ngaahi palanisi ai 'oku tu'u fehangahangai (credit), fe'unga mo e \$38,303.03. 'Oku tupu 'eni mei fakahū tu'o ua ha ngaahi fika talitotongi, pea fakahū ki he tokotaha mo'ua ka 'i he ngaahi faka'ilonga fika kehe, pea fakahū mo e fakatau atu (cash sale) ia ko e fakatau mai.

Fokotu'u

8. Ke fakahoko ma'upe he 'akauni hono siofi 'a e kotoa he ngaahi fenga'unuaki mo e ngaahi fakamatala kotoa 'oku fakahū ki loto mo fakakau ki he 'akauni sisitemi pea ke ta'ota'ofi 'a e ngaahi fakahū tu'o ua, pea moha toe fa'ahinga fehalaaki pehē 'i he kaha'u.

Tali Mei He Pule Ngāue 'a e FISA:

Tali lelei.

3.4 Koloa Fakatau

Ko hono Lau 'o e Ngaahi Koloa Fakatau ngata ki he, 30 Sune 2020.

Ko e vahevahe hifo 'eni ki he lau koloa ne anga pehē ni:

Tuku'anga Lolo	44,343
Kongokonga talifaki	72,708
Fakakātoa	117,051

Ko e lēkooti ki he tuku'anga lolo ki hono toutou vakai'i 'oku fenāpasi pe pea mo e mahu'inga 'i he fakamatalapa'anga, \$44,343 'i he 'aho 30 Sune 2020. Kaikehe, ne 'ikai ha lēkooti pe ko ha fakamo'oni ne fakahoko ha lau koloa 'o e ngaahi kongokonga talifaki ki he 'aho 30 Sune 2020

Fokotu'u

9. Ko e Atita Seniale ko e 'atita ia ki he Kautaha, ke fakahoko taimi totolu ange 'a e lau koloa ki he faka'osinga 'o e ta'u kotoa pe.

Tali Mei He Pule Ngāue 'a e FISA:

Tali lelei.

3.5 Kelekele mo e Ngaahi Fale, Misini moe Me'angāue (PPE).

3.5.1 MV. Tongiaki

Ko hono toe fakamahu'inga 'o e MV Tongiaki 'i he 'aho 30 'o Sune 2019 na'e TOP\$6,210,156 (USD\$2.825 million). Ko e founiga ki hono holoki fakata'u 'o hangē ko 'ene ha 'i he tu'utu'uni ki hono holoki fakata'u ki he ngaahi kolo 'i he nouti ki he fakamatala pa'anga, Nouti 12, 'oku fakahā ko e 12.5% ki he ta'u, 'o ngāue'aki 'a e founiga fika'i hangatonu. Ko e fakaikiiki ko ia ki he fepakipaki- 'a e tu'utu'uni ngāue ki hono holoki fakata'u e mahu'inga 'o e MV Tongiaki 'i he fakamatala pa'anga 'oku fakahā atu ko'enī:

Tēpile V: Holoki Mahu'inga 'o e MV Tongiaki

MV. Tongiaki	Peseti Holoki (%)	Mahu'inga Totonu 'i he 30 Sune 2019	Mahu'inga Holo Fakata'u	Mahu'inga totolu 30 Sune 2020
Tu'utu'uni Ngāue ki he Holoki Mahu'inga	12.50%	6,210,156	776,270	5,433,886
Founiga Holoki Mahu'inga 'a e Kautaha	4.15%	6,210,156	257,844	5,952,312
Kehekehe	8.35%		518,426	(518,426)

Ko e mahu'inga ki hono holoki fakata'u 'o e MV Tongiaki na'e si'si'i 'aki 'a e pa'anga 'e \$518,426 fakataha ki ai mo hono mahu'inga fakata'u na'e lahi'aki 'a e mahu'inga tatau.

Ko e MV Tongiaki (TOP\$8.3m) na'e hopoki ia 'e he 'Ene 'Afio, King Tupou VI 'i he 'aho 12 'o Sanuali 2018 'i he Uafu Kuini Salote. 'I he tu'utu'uni 'a e Poate ki he Kau Talēkita 'i he 'aho 22 'o 'Aokosi 2019, na'e fokotu'u 'e he kau pulengāue 'a e kautaha ko e IBS Global ke nau tu'u vaha'a 'i hono tu'uaki atu e MV Tongiaki 'i he mahu'inga ko e pa'anga 'Amelika USD3.3 miliona (ofi ia he TOP\$7,399,103). Na'e tu'utu'uni ai pe he Poate 'o e Kau Talēkita ke ta'ofi ha toe folau atu 'a e MV Tongiaki 'o kamata he 'aho 27 'o Sepitema 2019. Ko e mahu'inga fakata'u 'o e MV Tongiaki', na'e fe'unga ia mo e pa'anga Tonga 'e \$5,952,312.

'E ma'u ai 'e he Fakafofonga Vaka' ha tupu mei hono fakatau atu 'o e vaka, ko e \$1,446,791 'o kapau te nau tu'utu'uni ai pe ke fakatau atu e vaka 'i he pa'anga 'Amelika USD3.3 miliona.

Ngaahi Fokotu'u

10. *Ki he kau pule ngāue ke nau fakapapanu'i ko e mahu'inga ki hono holoki fakata'u 'o e ngaahi raka 'oku kakato pe a fe'unga hono lekooti ki he ta'u ka hoko mai.*

Tali 'a e Kau pulengāue 'a e FISA:

Na'e kole 'e he Poate ke tu'u pē he 4.5% kae tuku ange ha taimi ke nau vakai'i mo sio ki he ngaabi tu'utu'u ni ngāne pea ka ai ha toe lilin, te manu tokī fakatonutonu leva 'i he ta'u fakapa'anga hoko.

3.5.2 MV. Niuvakai

Mahu'inga 'o e koloa ki he 'aho 30 Sune 2019	416,151
Mahu'inga ki hono holoki fakata'u 30 Sune 2020	<u>106,074</u>
Mahu'inga 'o e koloa of 30 Sune 2020	<u>310,077</u>

3.5.3 Ngaahi Koloa Lalahi Kehe

Mahu'inga 'o e koloa ki he 'aho 30 Sune 2019	374,550
Mahu'inga ki hono holoki fakata'u 30 Sune 2020	<u>178,064</u>
Mahu'inga 'o e koloa of 30 Sune 2020	<u>196,386</u>

I he tu'utu'uni ngāue ki he ngaahi me'a fakapa'anga 'a e FISA, 'oku fiema'u ai ke fai hono lau 'a e ngaahi koloa tu'uma'u ke fakapapau'i 'oku malu mo kakato 'i he ta'u kotoa pē 'e he tafa'aki pa'anga, ka na'e 'ikai ha lipooti ke vakai ki ai 'a e 'Atita 'i he 'aho 30 'o Sune 2020. Ko e mahu'inga 'o e ngaahi koloa tu'uma'u na'e \$6,458,775 (peseti 'e 55% 'o e kātoa 'o e ngaahi koloa).

Foktotu'u

11. *Ki he kau pule ngāue ke fakapapau'i 'oku fahaboko hono lau fakataha mo e 'atita ke fakapapau'i 'oku kakato 'o e ngaahi koloa tu'uma'u 'i he bili 'a e ta'u fakapa'anga.*

Tali 'a e Kau pulengāue 'a e FISA:

Poupou.

3.6 Ngaahi mo'ua 'a e kautaha

Fkatonutonu ki he ngaahi mo'ua 'a e Kautaha

Ke fakakau 'a e mou'a ki he totongi 'atita., mou'a ki he Tukuhau Pa'anga Hū mai, mo e Mo'ua ki he Pa'anga 'Inasi 'i he 'aho 30 Sune 2020.

Ko e ngaahi mahu'inga ko eni kuo fakahū ia 'i he ngaahi mo'ua ke totongi 'o fakamalumalu 'i he Mo'ua Fakataimi.

4. Fakamatala ki he Ngaahi Liliu ki he Pa'anga 'Inasi

'Oku fekau'aki 'eni mo e 'aitemi 3.2, Pa'anga Fakahū kuo vahe'i 'i 'olunga.

Ko e ngaahi fehū'aki eni ki he Pa'anga 'Inasi ki he ta'u fakapa'anga 2025/16:

Table VI: Fehū'aki 'i he Pa'anga 'Inasi

Ta'u Fakapa'anga	Tefito'i 'Inasi	Pa'anga Tataki	Kātoa
2015/16	400,000	384,982	784,982
2016/17	5,456,388	(7,296)	5,449,092
2017/18	5,456,388	1,402,095	6,858,483
2018/19	5,456,388	(2,099,181)	3,357,207
2019/20	400,000	3,654,100	4,054,100

I he fakamatala pa'anga 'a e FISA na'e 'atita'i ki he 'aho 30 'o Sune 2016, na'e 'asi ai e mahu'inga ko e \$5,056,388, ko e mo'ua ia ke totongi 'e he Fakafofonga Vaka ki he Pule'anga 'i he aleapau Vaka, Bareboat Charter Agreement 'i he vaha'a 'o e kautaha mo e Pule'anga 'o Tonga.

Ko e mo'ua ko 'eni ki he Pule'anga, \$5,056,388, na'e 'ave ia ki he Ma'u 'Inasi, ko e Tefito'i 'Inasi, 'o tānaki atu ki he Ma'u 'Inasi mei he Pule'anga 'i he tu'utu'uni na'e fai ke 'ave 'a e mafai pule ki he MV 'Otuanga'ofa ki he Fakafofonga Vaka.

I he taimi na'e toe tu'utu'uni ai 'i he 2018/19 ke toe fakafoki e MV 'Otuanga'ofa ki he Pule'anga pea na'e toe fakafoki 'a e senolo 'i he 2019/20 kae toe 'asi mai pe 'a e Mou'a ki he Pule'anga.

Ikai ia ko ia pē, ka ko e mahu'inga 'o e Ma'u 'Inasi na'e toe foki pe ki he tefito'i mahu'inga 'o e sea, \$400,000 'i he ta'u 2019/20.

5. Ngaahi 'isiū kehe

5.1 Pule'i mo hono hono ngāue'aki e vaka (MV 'Otuanga'ofa)

Ko hono vahe'i ha pa'anga talifaki mei he totongi ki hono ngāue'aki 'o e vaka, ko e taha ia he mo'ua fika 'uluaki ki he Fakafofonga Vaka 'i he'ene hā 'i he Aleapau ki he Bareboat Charter Agreement pea mo 'ene uesia ki he lēkooti fakapa'anga mo hono ngaahi fakamatala; "Fakaikiiki 'o e totongi mo hono fokotu'u ke langa'i hake 'a e pa'anga kuo vahe'i makehe 'i he pangikē MBF ki he vaka.

Ko e mo'ua 'o e Fakafofonga Vaka na'e a'u ai ki he tu'unga ko e \$3,325,682 'i he 2016 – ko e palanisi foki ia 'o e pa'anga kuo vahe'i makehe he pangikē MBF.

I he ‘aho 31 ‘o Ma’asi 2017, ko e tu’utu’uni Kapineti, (CD No. 289), ke tamate’i ai e Aleapau, kaekehe na’e tu’utu’uni ke pehē ni, “*ko e Poate ‘o e Kau Talekitā ki he Fakafofonga Vaka ke nau fakapapani’i ‘oku ‘i ai ha pa’anga talifaki fe’unga ke fakatau mai ‘aki ha vaka fo’ou ke ne fetongi e MV ‘Otuanga’ofa bili ‘ene ta’u ngāue*”.

I he tu’unga ko ia ‘i ‘olunga, ‘i he tu’utu’uni Kapineti he ‘aho 15 ‘o Ma’asi 2019, (CD N0.336), ko hono toe fokotu’u ko ia ‘o he Aleapau Bareboat Charter Agreement ‘oku te’eki ke kakato. Kaekehe, ko e palanisi ‘o pa’anga ku vahe’i ko e \$2,390,638 ‘i he pangikē BSP.

Hangē ko ia kuo fakahā atu ‘i ‘olunga, ko e Potungāue ki he ngaahi Pisinihi ‘a e Pule’anga mo e Fakafofonga vaka ke toe fokotu’u e Aleapau Bareboat Charter Agreement, ‘a ia ‘oku ‘i loto ai e ngaahi mo’ua ke totongi mo e ngaahi tuutu’uni ngāue ke muimui pau ki ai ‘i hono lanaga hake ‘o e pa’anga talifaki ki hano fetongi ‘o e vaka.

5.2 ‘Isiū mo e kaungāue

Na’a mau fakatokanga’i ‘a e mavahe ‘a e kau ngāue ki he tafa’aki pa’anga ‘a e Fakafofonga Vaka kimu’ā ia pea kamata e ‘atita. Kaekehe, na’e fakahū mai ‘a Tevita Potesio ‘o fu’u tokoni lahi ‘aupito ki he timi ‘atita. Na’e fai e talanoa mo e palani ke fakavave’i e ‘atita ke kakato kimu’ā ‘i he fakahoko ‘o e Fakataha Lahi. Kaekehe, tupu mei he mavahe ‘a e kaungāue ‘i he tafa’aki pa’anga ‘a e Fakafofonga Vaka, na’e hoko e ‘ikai maau ‘a e ngaahi lēkooti mo ma’u ‘i hono taimi totonus, ko ha fakafe’atungia ia ki he ‘Atita.

I he tu’unga ko ia, ‘oku mau fokotu’u atu ke fakahū mai ha taha falala’anga ki he tafa’aki pa’anga ‘a e Fakafofonga Vaka, pea ‘orange ki ai ‘a e fatongia ki hono tauhi mo tokangaekina ‘a e ngaahi fakamatala pa’anga kakato mo e ngaahi fakamatala ki he Fakafofonga Vaka.

5.3 Senolo Vausia

Fakamatala

Ko hono fakahoko hoko ko ia e ngaahi founiga ngāue ki he senolo vausia na’e ‘ika tauhi lelei hono ngaahi lēkooti. ‘Oku kau ai henihono teuteu’i mo hono tauhi, founiga ngāue mo hono fakapaasi mo hono toe vahaki’I e ngaahi senolo ko ia.

Fokotu’u

12. Ko e founiga ngāue ki hono fokotu’u ha senolo vausia ke lēkooti kakato ke fakapapau’i ko e senolo kuo fakahū ‘oku ‘i ai hono lēkooti pea ke fakamafai’i ia he kau pule ngāue kimu’ā pea toki fakahoko.

Tali ‘a e Kau pulengāue ‘a e FISA:

Poupou

5.4 ‘Isiū ki he hokohoko atu e ngāue ‘a e Fakafofonga Vaka

Ko e mafai ‘o e Fakafofonga Vaka ke ne lava ‘o feau ‘ene ngaahi mo’ua taimi nounou ‘e fekau’aki malohi ‘aupito ia mo e tokoni ‘e fai ‘e he Pule’anga ki he Fakafofonga Vaka ‘i he ngaahi ta’u ka hoko mai.

Ko e fatongaia ‘o e Fakafofonga Vaka ‘i he taimi lōloa ko e totongi ‘ene ngaahi no ‘i ha taimi lōloa pea mo hono langa hake ‘o e pa’anga talifaki kuo vahe’i makehe kene fetongi ‘a e MV ‘Otunga’ofa ‘i he tu’utu’uni ‘a e Aleapau Bare Boat Charter, ‘a ia ko e mo’ua ia ‘a e Fakafofonga Vaka pea mo hono fakalele ke lava ‘o fakakakato kotoa ia ‘e he MV. ‘Otuanga’ofa.

Fokotu’u

13. *Ki he Poate ‘a e kau Talekitā ke nau tokanga ki he ‘isiū ‘o e hokohoko lelei atu ‘a e lele ‘a e Fakafofonga Vaka ‘a ia ‘oku ha atu ‘i ‘olunga.*

Tali ‘a e Kau pulengāue ‘a e FISA:

Poupou

6. Lau ‘o e Koloa – 30 Sune 2021

1. Ola ‘o e ngāue

1.1. Lau Koloa

‘Uluaki, na’e ‘ikai ‘i ai ha polokalama lau koloa na’e ‘omai ki he ‘Ofisi ‘o e ‘Atita Seniale.

‘I he kaha’u, ‘oku mau fokotu’u atu ke ‘omai e polokalama ki he lau kotoa kimu’a ha uike ‘e taha pea ‘osi e ta’u fakapa’anga.

Na’a mau fakahoko ‘a hono lau ‘o e koloa ‘i he ‘Ulu’i ‘Ofisi ‘i he Uafu ko Kuini Salote ‘i Nuku’alofa ki he ‘enau koloa mo e pa’anga ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2021 ki he ‘aho 1 ‘o Siulai 2021. Ko e lahi leva eni lolo ‘i hono tipi ‘i he ‘aho 30 ‘o Sune 2021 ‘oku ha atu ‘i lalo:

Fakaikiiki ‘o e koloa	MV. ‘Otuanga’ofa	MV. Niuvakai	MV. Tongiaki	Fakakātoa (Lita)
Tisolo (lita)	30,800	4,080	2,107.6	36,987.6
Hyspin 32 steering (lita)	40			40
Rubia SAE 15W40 (lita)	80	50	40	170
Redstorm 15w40 (lita)	205			205
Pacific hydrom HM 46 205L (lita)	55	40		95

Ko e kotoa ‘o e ngaahi lēkooti’ na’e teuteu’i pea fakamo’oni ki ai ‘a e kaungāue ‘a e FISA mo e ‘Atita. Ko e kotoa ‘o e kalasi kehekehe ‘o e koloa na’e lau pea fakamo’oni’ ‘e he kau ngāue ‘a e FISA mo e kaungāue ‘a e ‘Ofisi ‘Atita. Na’e ma’u ai ‘a e ngaahi ‘isiū mahu’inga ko ‘eni;

1.1.1. Fekau’aki mo e mahu’inga ‘o e koloa na’e ‘ikai fakakau ia ‘i he lēsisita ki he ngaahi kongokonga ‘o e vaka

Koe’uhi ko e ‘ikai ha mahu’inga ki he ngaahi kongokonga ki he vaka, na’e ‘ikai lava ai he ‘atita ke fakamahu’inga’i e ngaahi kongokonga ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2021.

Fokotu’u

1. *Ki he kau taki ngāue ke nau fakapapanu’i ko e fakaikiiki ki he koloa kuopan ke fakamahu’inga ia ke tonu ke ‘omai e mahu’inga e koloa ke fakahā ‘i he fakamatala pa’anga ki he ‘aho 30 ‘o Sune 2021.*

1.2 Ko e Lēsisita na’e ‘ikai ke fakakakato

Ko e lahi ‘o e ngaahi kolo, ko e lahi ‘o e koloa ‘i he lēsisita na’e hala. Na’e ‘i ai e ngaahi koloa ia na’e ‘ikai ke lēkooti ia ‘i he lēsisita ka na’e ‘i ai e koloa pehē ia ‘i he loki talitali.

Fokotu’u

2. *Ki he kau pulengāue ke fakakapapanu’i ko e koloa kotoa ‘oku ‘i he lēsisita ke toe rakai’i ke mahino ‘oku tauhi kakato kimu’a ‘i he kamata ‘o e lau kolonga ‘i he ta’u fakapa’anga ka hoko mai.*

1.3 Na’e ‘ikai tokanga’i lelei ‘a e loki tuku’anga koloa

Na’e tolo hono fakahoko ‘o e lau koloa ko hono ‘uhinga he na’e ‘ikai ‘ilo ‘e he tokotaha tauhi koloa ‘a e fakaikiiki ‘i he lēsisita ke fakafehoanaki ki ai e koloa. Ko e loki tauhi koloa ‘oku ‘i ai pe ngaahi tuku’anga koloa ka ‘oku movete holo pe e koloa. ‘E toe faingofua ange ‘a hoko fakahoko ‘o e lau koloa pea toe faingofua hono fakahū ki he lēsisita ‘o kapau ‘e fakahingoa e koloa takitaha ‘i he tuku’anga koloa ke lava ‘o tala e koloa takitaha.

Ki he kau taki ngāue ke ‘i ai ha’anau founa ngāue ke malu’i e ngaahi koloa pea ke fokotu’utu’u e ngaahi kolo ke maau pea fakahingoa ‘i he ngaahi tuku’anga koloa takitaha.

Tatau pe mo e ki'i loki tuku'anga me'angāue iiki, na'e 'ikai pe fakahingoa mo ia. Ko e tokotaha ngāue 'oku fakafatongia'aki hono tauhi 'o e loki tuku'anga koloa na'e 'ikai ke ngāue ia 'i he 'aho na'e fai ai e lau koloa. Na'e toe lōloa ange 'a e taimi ke ma'u ai 'a e hingoa 'o e koloa mo ma'u 'a e koloa 'oku ha 'i he lēsisita.

Fokotu'u

3. *Ki he kau pule ngāue ken au fakapapan'i 'oku fokotu'utu'u fakalelei e koloa pea fakahingoa 'i he ngaahi tuku'anga koloa 'i he loki tuku'anga koloa.*

1.4 Kaati 'oku lēkooti ai e ngaahi koloa

Ne'e lēkooti 'e he FISA 'enau ngaahi koloa 'i he lisi ko e lēsisita peia ka na'e 'ikai ha kaati na'e lēkooti ai e ngaahi koloa kotoa pe 'a e Fakafofonga Vaka.

Fokotu'u

4. *Ki he kau pule ngāue ke nau fakapapan'i ko e koloa kotoa 'oku 'i ai hono kaati ke lekooti ai 'ene fehu'aki 'a e koloa kotoa pe.*

5.3.13 Kautaha Fetu'utaki 'a Tonga (TCC) – 30 Sune 2021

1. 'Atita mo e ngaahi 'isiū ki he Lipooti ki he Fakamatala Pa'anga

Na'a mau 'atita'i 'a e fakamatala pa'anga 'a e Kautaha Fetu'utaki 'a Tonga (TCC) ki he ta'u fakapa'anga 'oku ngata mei 'aho 30 'o Sune 2021. Ko e 'atita ko eni na'e kakato ia ki he vaha'a taimi 'o Sepitema 2021 pea na'a mau 'isiū ai 'a e talafakakaukau 'a e 'atita na'e 'ikai fakamo'oni kakato ki he fakamatala pa'anga 'i he 'aho 30 'o Tisema 2021 'o makatu'unga 'i he palanisi kamata 'o e fakamatala pa'anga.

1.1 'Ova 'a e palanisi fakamo'ua 'i he pangikē he limiti

Ko e mahu'inga 'o e ngaahi sieke 'oku te'eki toho mei he 'akauni no. 128648501 ko e \$497,001.67. Fakatatau ki he tohi fakamo'oni fakapangikē, ko e palanisi 'o e 'akauni ki he ta'u 'oku ngata mei 'aho 30 'o Sune 2021 ko e (\$578,889.41) pea ko e limiti ke lava 'o toho fakamo'ua ko e \$1,000,000. Kapau 'e toho kotoa e ngaahi sieke 'oku te'eki toho 'i he 'aho 1 'o Siulai, 'e lahi'aki 'a e palanisi fakamo'ua 'i he pangikē 'aki 'a e \$75,891. Ko hono fakaikiiki eni 'i lalo:

Palanisi he Pangikē 30 Sune 2021	(578,889.41)
Sieke Te'eki Toho 30 Sune 2021	<u>(497,001.67)</u>
Palanisi he pangikē 'oka toho kotoa e ngaahi sieke 'oku te'eki toho	<u>(1,075,891.08)</u>

'E malava pe ke fua 'e he TCC ha ngaahi totongi tānaki mai mei he pangikē ko e ola ia hono maumau'i 'a e limiti ki he toho fakamo'ua, \$1,000,000 'a ia 'oku fakahā atu 'i 'olunga.

Fokotu'u

1. *'Oku mau fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke nau toe lera'i lelei 'a e palanisi ki he toho fakamo'ua ke 'ona na'a 'ova 'i he limiti ke ne fakatupunga ai ha ngaahi fakamole 'oku 'ikai totonu ke hoko ki he kautaha.*

1.2 Kehekehe 'i he pa'anga ngāue mo e foomu lau pa'anga

Na'a mau fakatokanga'i 'a e kehekehe ko e pa'anga \$6,416.47 'i foomu lau pa'anga mo e pa'anga 'i he ngāue 'a ia 'oku fakahā 'i he fakamatala pa'anga, ko ia eni 'oku ha atu 'i lalo:

Foomu Lau Pa'anga	254,208.47
Pa'anga 'i he Ngāue	<u>247,791.00</u>
Kehekehe	<u>6,416.47</u>

Fokotu'u

2. *Ki he kau pule ngāue ke fakapapan'i ko e kehekehe kotoa pe 'oku fakatokanga'i pea lava 'o fakamatala'i lelei pea fakahā 'a e ngaahi fakatonutonu 'oku totonu mo taau ke fakahā.*

1.3 Kehekehe ‘i he vaha’ā ‘i he lau koloa mo e sisitemi ki he ngaahi mo’ua

Na’e ‘i ai ‘a e kehekehe ‘i he mahu’inga ‘o e lau koloa mo e palanisi ko ia ‘i he sisitemi ki he ngaahi mo’ua (Acc Pac) ‘a ia na’e ngāue’aki kimu’ā ‘i he kautaha. Ko e kehekehe ko ‘eni na’e fe’unga ia mo e pa’anga ‘e \$490,081. Fakatatau ki he founga ngāue ki he tafa’aki fakapa’anga ‘a e kautaha, ‘i he kehekehe ko ia na’e fakatokanga’ ‘i he lau koloa, ko e lipooti ko ia ki he kehekehe’ ‘oku totonu ke fakahū atu ki he pule pa’anga mo e ‘atita fakalotofale mo e fakamatala ki hono fakapalanisi ke tali mai ai. Ko e lipooti ki he kehekehe’ na’e ‘ikai fakahū atu ia ki he pule pa’anga mo e ‘atita fakalotofale ke fakatonutonu e fika ki he ngaahi koloa.

Fokotu’utu’u

3. ‘Oku mau fokotu’u atu ki he kau pule ngāue ke fakapapanu’i ko e lipooti ‘o e kehekehe ‘oku teuten’i ia ‘i he taimi totonu pe a ke fakahū atu ki he ‘atita fakalotofonua mo e pule pa’anga.

1.4 Kehekehe ‘i he fakapalanisi ‘o e ngaahi koloa tauhi tu’upau mo e ngaahi koloa ‘oku ‘ikai ha mai

Na’e ‘i ai ‘a e ngaahi kehekehe lalahi na’e fakatokanga’ ‘i hono feinga ‘e he ‘atita ke fakapalanisi ‘a e ngaahi Koloa Tu’uma’u, ‘i he’ene felāve’i mo e mahu’inga hono holoki fakata’u, fe’ave’aki ‘i loto mo tu’a fakataha mo e ngaahi koloa tu’umau tānaki mai. Ko e ngaahi kehekehe ‘eni ‘oku ha atu ‘i lalo;

1.4.1 Kehekehe na’e fakatokanga’i mei hono fakapalanisi ‘o e ngaahi mahu’inga ki he holoki fakata’u

Fakamole ki he mahūinga ‘o e holoki fakata’u	6,296,635
Mahu’inga ki he holoki fakata’u ‘o e ngaahi koloa tu’uma’u	6,724,054
Mahu’inga ki he holoki fakata’u ki he ngaahi koloa ‘ikai ha mai	,873,702
Mahu’inga ki he holoki fakata’u ki he Totonu ki hono ngāue’aki e ngaahi Koloa	<u>127,092</u>
Fakakātoa	<u>8,724,848</u>
Kehekehe	(2,428,213)

1.4.2 Kehekehe na’e fakatokanga’i mei hono fehu’aki holo ‘a e ngaahi koloa tu’uma’u mo e ngaahi koloa ‘ikai ha mai

Fkahū mai ki loto – Ngaahi koloa ‘ikai ha mai	7,766,748
Fakahū mai ki loto – Ngaahi Lisi Kelekele	513,562
Fakahū mai ki loto – Ngaahi saliote misini	<u>411,019</u>
Kātoa na’e hū mai	8,691,329
Fakahū atu – Ngaahi Koloa Tu’uma’u	4,994,884
Fakahū atu – Ngaahi ngāue ‘oku lolotonga lele	<u>604,341</u>
Fakakātoa ‘o e hū atu	<u>5,599,225</u>
Kehekehe	<u>3,092,104</u>

Fokotu’u

4. ‘Oku mau fokotu’u atu ki he kau pule ngāue ke nau fakapapanu’i ‘oku fai hono fakafeboanaki ‘a e fakamatala pa’anga, lēkooti fakaikiiki, lēkooti fakalukufua mo e lēsitsita ki he ngaahi koloa tu’uma’u mo e ngaabi koloa ‘ikai ha mai ‘oku fakaboko fakata’u. Ko e ngāue ko ia ke ne lava ‘o fakapapanu’i ‘oku tauhi kakato mo lēkooti kakato ‘a e ngaahi koloa ‘a e kautaha ‘i he fakamatala pa’anga.

1.5 Tukuhau Ngāue’aki (CT)

Na’e ‘i ai ‘a e kehekehe mei he hono fakahoa ‘o e palanisi ki he Tukuhau Ngāue’aki mo e fakamatala mo’ua tukuhau ngāue’aki na’e ‘omai mei Potungāue Tānaki Tukuhau mo e Tute (MoRC, ko ia eni ‘oku ha atu ‘i lalo;

Mo’ua ki he Tukuhau Ngāue’aki	Fika mei he Potungāue Tukuhau	Fakamatala Pa’anga	Kehekehe
Total	203,509.96	207,789.00	4,279

Ko e kehekehe ko ‘eni’ ‘e toe lahi ange ai ‘a e fika ‘o e ngaahi mo’ua ‘i he fakamatala pa’anga ki he faka’osinga ‘o e ta’u.

Fokotu'utu'u

5. 'Oku mau fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke fakapapanu'i 'oku fakahoko hono fakafeoanaki 'o e ngaahi tukuhau ki he Potungāue Tānaki Tukuhau 'i he faka'osinga 'o e ta'u, pea ka ai ha faikebekebe pea lava 'o tala ko e ha hono 'ubinga na'e hoko ai e kebekebe. Ko e ngaahi fakatonutonu na'e 'osi fakahū ia ki he fakamatala pa'anga.

1.6 'Ikai ha totongi na'e tali ki he fetu'utaki fakavaha'apule'anga (ISD)

Na'e 'ikai te mau ma'u ha ngaahi lēkooti ke fakamo'oni'i 'aki 'a e totongi na'e 'oange ki he kau kasitomā fetu'utaki ki muli kae lava ke fakakakato 'a hono vakai'i 'a e tonu mo e kakato 'o e fetu'utaki ki muli (ISD). Mei he 'emau vakai ki he lēkooti 'o e tā ki muli, 'oku mau fakatokanga'i ai e ngaahi kasitomā 'oku 'ikai lava ke fakahingoa 'oku 'ova e totongi na'e 'oange kiate kinautolu 'i he \$500.

Fokotu'u

6. 'Oku mau fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke nau fakapapanu'i ko e kasitomā ta ki muli kotoa pe 'oku lava 'o tala, pea fakakau atu, 'o toe tānaki atu ki he totongi kuo tali ki he fetu'utaki fakatu'apule'anga, ke tauhi mo pule'i lelei.

1.7 Kehekehe 'i hono fika'i 'o e fakafuofua ki he livi fakata'u

Na'e 'i ai e ngaahi fehalaaki iiki 'i he taimi na'e toe fika'i ai 'e he 'atita 'a e livi fakata'u ki he kaungāue 'a e kautaha ki he ta'u 'oku ngata mei 'aho 30 'o Sune 2021. Ko hono ngaahi fika leva eni 'i lalo;

Kātoa Kaungāue	Toenga 'aho	Vāhenga fakata'u	Faka'aho	Fika 'a e 'Atita	Fika 'a e Kautaha	Kehekehe
37	383	724,172	2,785	27,523	25,764	(1,759)

Fokotu'u

7. 'Oku mau fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke fakapapanu'i ko hono fika'i ko ia 'a e fakafuofua ki he ngaahi livi fakata'u 'oku toe vakai'i ki he lēkooti 'o e ngaahi toenga 'aho 'i he livi fakata'u ke mabino 'oku tonu.

1.8 Faipau ki he ngaahi aleapau 'o e nō

Fakatatau ki he aleapau nō 'i he vaha'a 'o e kautaha mo e pangikē ANZ, 'oku 'i ai pe ngaahi aleapau ke muimui pau ki ai, kaekehe, 'oku fakatokanga'i he na'e 'ikai faipau ki ai 'a e kautaha.

- Ke fakahū atu 'e he kau pule ngāue 'a e Kautaha TCC 'a 'enau fakamatala vaenata'u 'o 'oua toe tōmui ange 'i he 'aho 'e 45 mei he vaenau'anga 'o e ta'u;
- Ke fakahū atu 'a e sitifikeiti ki he ngaahi tu'utu'uni ki he faipau ke fakamo'oni'i 'aki 'a e DSC fakalukufua si'si'i taha ki he Fakamatala Pa'anga;
- Ko e fakamatala pa'anga ku 'atita'i fakata'u 'oku fiema'u ia he pangikē ANZ ke 'oua na'a toe tōmui ange 'i he 'aho 'e 120 hili e ta'u fakapa'anga kotoa pea; mo e
- Fakafuofua ki he pa'anga hū mai mo e patiseti ki he ta'u fakapa'anga hoko 'o 'oua toe tōmui ange 'i he 'aho 'e 60 hili 'a e ta'u fakapa'anga kotoa pe.

Fokotu'u

8. Ki he kau pulengāue ke nau talanoa'i ha souna ke fakalakalaka ai kimu'a 'a 'enau faipau ki he aleapau mo hono ngaahi tu'utu'uni ki he nō.

1.9 Nekativi 'a e ngaahi palanisi 'o e kasitomā

I he 'emau vakai'i ko ia 'a e lisi ki he fuoloa 'o e ngaahi mo'ua, na'a mau fakatokanga'i ai 'oku 'i ai 'a e kau kasitomā 'oku nekativi 'enau ngaahi palanisi. Na'e fakatupunga 'a nekativi ko 'eni 'e he ngaahi me'a ni;

- Ka 'ikai pe ko e 'ikai fakahū ha tohi mo'ua 'o e kasitomā ki he'ene lēkooti, ko ia ai, ko e taimi 'e fakahū mai ai ha'ane totongi mo'ua 'e fakahū kuletitia ki he'ene 'akauni 'o 'ikai ha'ane fekau'aki ki ha mo'ua ke tamate'i ki ai, ko ia ai 'oku hoko ai pe 'o tu'u nekativi; pe ko e
- Lahi ange 'a e totongi 'a e kasitomā 'i he'ene mo'ua, ka 'oku hāhāmolofia ke hoko.

Ko e kau taki ngāue ‘oku totonu ke nau fakahoko hano vakai’i ‘o e kau mo’ua ke totongi mai, ke mahino e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e kasitoma takitaha, pea ke fakahoko ha fakatonutonu ‘oku fe’unga ki he fakamatala pa’anga ke lava ke to’o atu ‘a e ngaahi palanisi ‘oku nekativi.

5.3.14 Poate ki he Pa’anga Mālōlō ‘a e Fale Alea 2018-19

Ko e ‘atita ‘o e Poate ki he Pa’anga Mālōlō ‘a e Fale Alea ki he ta’u fakapa’anga ‘oku ngata mei he ‘aho 30 ‘o Sune 2020 na’e ‘osi fakakakato ia pea na’a mau fakahū atu ‘a e tala fakakaukau kuo fakamo’oni kakato ‘a e ‘atita ki he fakamatala pa’anga ‘i he ‘aho 24th ‘o Sepitema 2021 (na’e toe fakahū atu pe ‘a e tala fakakaukau ‘a e ‘atita ki he’ene fakamo’oni kakato ki he fakamatala pa’anga ‘o e ta’u kuohili, 2018/19 ‘i he ‘aho 24 ‘o Sepitema 2021).

Ko e ngaahi ‘isiū eni na’e ‘oatu ‘i he’emau lipooti ki he kau pule ngāue ‘oku ha atu ko ‘eni:

1. Muimui’i e ngaahi ‘isiū mei he ta’u kuo hili:

1.1. Maumau’i e teemi fakahū pa’anga taimi lōloa

Ko e fakahū pa’anga taimi lōloa ‘a e poate, na’e maumau’i ia ‘o toho e pa’anga ‘oku te’eki a’u ki he kakato hono taimi ke toho ai. Na’e taumu’ā eni ke fakapa’anga hono totongi atu ‘a e pa’anga mālōlō hili ‘a e fili.

Fokotu’u

1. Ko e palani ‘a e poate ki he’ene ngaahi ‘iniresi ‘oku totonu ke palani fakalelei mo vakai’i ke mahino ‘oku mateuteu e poate ki he totongi atu e ngaahi monu’ia. E fakapapani’i ai henī ‘oku ‘i ai pe pa’anga ‘oku toe ‘oka hoko ha totongi.

1.2. Vakai’i ‘o e fakapalanisi ki he pangikē

Na’a mau fakatokanga’i ‘i he fakapalanisi ki he pangikē na’e teuteu’i pe ia ‘i hono taimi ka na’e ‘ikai ke toe vakai’i.

Fokotu’u

2. Ki he poate ke nau fakapapani’i ‘oku toe vakai’i ‘e ha tokotaha ngāue makehe mei he tokotaha ‘oku teuteu’i ‘a e fakapalanisi ki he pangikē.

1.3 Ngaahi Monū’ia ma’ae kau Mēmipa

Ko e ngaahi monū’ia ma’ae kau Mēmipa na’e tauhi ia ‘i he lēkooti fakakomipiuta ki he kau mēmipa kotoa, na’e ‘ikai tatau ia ki he fakamatala pa’anga.

Fokotu’u

3. Ko e ngaahi monū’ia ma’ae kau Memipa ke tauhi kakato ke mahino ko e monū’ia kotoa pe ‘o e kau mēmipa ‘oku tonu hono fika’i. .

5.3.15 Poate Taulanga ‘a Tonga (PAT) – 30 Sune 2021

Ko e ‘atita ki he Poate Taulanga ‘a Tonga ki he ta’u fakapa’anga ‘oku ngata mei he ‘aho 30 ‘o Sune 2021 na’e kakato ia pea mau fakahū atu ‘a e tala fakakaukau ‘oku ‘ikai ke fakamo’oni kakato ‘a e ‘atita ki he fakamatala pa’anga’ ‘i he ‘aho 27 ‘o ‘Okatopa 2021.

Ko e ngaahi ‘isiū eni na’e ‘oatu ‘i he lipooti ki he kau pule ngāue:

1.1 ‘Ikai ha lēkooti ke fakamo’oni’i’aki e ngāue tu’ataimi

Ko e ngaahi lēkooti fakamo’oni, ‘o hake ko e palani ngāue, lēkooti ki hono fakangofua, mo e tohitaimi na’e ‘ikai ha ngaahi lēkooti pehē ke vakai ki ai e ‘atita lolotonga e ngāue, ko ia ai, ‘oku ‘ikai te mau lava ke fakapapani’i pe ‘oku totonu ‘a e totongi na’e fakahoko ki he ngāue tu’ataimi he lolotonga ‘a e ta’u.

Fokotu'u

1. Tu'unga 'i he fu'u labi 'a e pa'anga na'e fakamoleki ki he ngāue tu'ataimi, 'oku manu fokotu'u atu ai 'oku totonu ke 'i ai ha palani 'oku fe'unga mo hono faka'atā kimu'a pea toki fakaboko e ngāue tu'ataimi. He'ikai ai ke lava hono pa'usi'i 'a e ngāue tu'ataimi 'o kāpanu 'e faka'atā'e he kau pule ngāue.

Tali mei he Kautaha

Poupou atu ki he fokotu'u pea mo e feinga 'a e ngāue ke nga'unu kimu'a 'a hono tauhi kakato e ngaahi lēkooti poupou

1.2 Ko hono toe tānaki mai 'a e ngaahi mo'ua ki he Poate Taulanga 'a Tonga

I he palanisi 'o e ngaahi mo'ua mai, na'e 'i ai 'ene toe hiki hake mei he ta'u fakapa'anga kuo'osi 'aki 'a e \$1,407,014. Ko 'ene toe 'alu hake ko 'eni 'oku tupu ia mei he ta'ofi fakataimi e sisitemi ki hono pule'i 'o e kau fakamo'ua 'i he māhina ko 'Epeleli, kae tokanga taha pe 'a e tafa'aki 'akauni ki hono toe fakahū atu 'a e ngaahi lēkooti ki he sistemi. I he tu'unga ko ia, na'e 'ikai ke fakahoko ai 'a hono toe muimu'i 'a e kau totongi mo'ua 'i he taimi ko ia pea ko ia ai na'e 'ikai ke lava ke fakakakato.

Kaekehe, 'i he māhina ko Siulai mo 'Aokosi, na'e tānaki mai 'e he Poate Taulanga 'a e pa'anga 'e \$713,820

1.3 Nekative 'a e ngaahi palanisi 'o e kasitomā

Na'e 'i ai 'a e kau kasitomā 'e 5 na'e to'o mai mei he sisitemi, 'a ia na'e nekativi 'enau ngaahi palanisi 'i he fakamatala ki he fuoloa 'o e ngaahi mo'ua 'a e Poate Taulanga 'a Tonga ('oku ha atu 'i he tēpile 'i lalo). Ko e palanisi nekativi ko 'eni 'oku tupunga ia mei he totongi 'a e kau fakamo'ua 'o laka hake 'i he 'enau ngaahi mo'ua 'oku lēkooti 'i he sistemi.

Potungāue Ako	(2,921)
Potungāue Polisi	(114)
Kautaha polouka ko e OST	(1,382)
Kautaha Leiola Duty Free	(2,480)
Simply the Best Custom Broker	(1,664)
'Ofa ki Tonga	(61)
Kātoa	(8,622)

1.4 Ngaahi mo'ua 'oku 'ikai mahino 'e 'ikai totongi mai

	<u>2019/20</u>	<u>2020/21</u>
Ngaahi mo'ua 'oku ngalingali 'e 'ikai totongi mai	337,836	337,836

Na'e 'ikai ha nga'unu 'a e ngaahi mo'ua 'oku 'ikai mahino 'e totongi mai mei he ta'u kuo'osi neongo 'a e hiki ma'olunga hake 'a e ngaahi mo'ua ke totongi mai.

Fokotu'u

2. Ki he Kau Pule Ngāue ke nau fakapapan'i ko e ngaabi mo'ua ko ia 'oku 'ikai mahino 'e totongi mai ke fakapapan'i 'oku tonu hono fika'i 'o fakafito 'i hono toe vakai'i 'a e ngaahi mou'a mai fuoloa 'oku 'ova he 'aho 'e 90. Ko e fakafuo'ua ko ia ke fakahū atu ki he poate ke nau tali pea ngāue'aki lera ia ko e makatu'unga ia 'e fika'i mai ai e fakafuo'ua ki he ngaahi mo'ua 'oku 'ikai mahino 'e totongi mai.

1.5 'Ikai faipau ki he aleapau 'o e tu'uaki fakatau

Na'e fakamo'oni e aleapau 'a e Poate Taulanga 'a Tonga mo e kautaha IPL 'i he 'aho 7 'o 'Okatopa 2020. Fakatatau ki he aleapau, ko e fokotu'utu'u ki he totongi 'o e ngaahi me'angāue mo e ngaahi me'alele na'e tuku atu kitu'a na'e fokotu'u ki ai 'a e ngaahi 'aho ko 'eni;

Fokotu'utu'u ki he totongi		
i)	60,000.00	30 Tisema 2020
ii)	71,387.50	30 Sanuali 2021
iii)	71,387.50	28 Fepueli 2021
iv)	71,387.50	30 Ma'asi 2021
v)	71,387.50	30 'Epeleli 2021

Na'e fakahoko 'e he kautaha IPL 'a 'ene fuofua totongi 'a e pa'anga 'e \$60,000 'i Tisema 2020 'o fakatatau ki he 'aho ke totongi ai 'i he'ene ha 'i he Aleapau. I he 'aho 30 'o Sune 2021, na'e 'ikai toe totongi 'e he IPL ha pa'anga 'o a'u mai ki he 'aho ni ko 'ene toenga mo'ua ko e \$285,550. Ko e ngaahi me'angāue ko 'eni mo e me'alele kuo 'ave ia he kautaha IPL. Kuo 'ikai ke tauhi 'a e kautaha IPL ki he taimi totongi 'o fakatatau ki he aleapau.

Fokotu'u

3. 'Oku mau fokotu'u atu ai ki he kau pule ngāue ke nau fakahoko ha ngāue ki he kautaha IPL ke fakafoki kotoa mai 'a e ngaabi koloa kuo nau to'o ke ngāue'aki. I he malava ko ia ke fakakakato 'a e totongi faka'osi ('a ia 'oku 'osi taimi eni ke totongi 'i 'Epeleli 2021) kimu'a pea toki 'ave 'a pule ki be ngaabi koloa ki he IPL.

Tali mei he Kautaha

Poupopu atu mo e fokotu'u ke mau fakahoko ia.

1.6 Ngaahi Kupu Fekau'aki mo hono ngaahi Uesia Felālāve'i

Na'e ma'u 'e he kautaha IPL 'a e tohi tala mahu'inga ki he ngaahi koloa pea na'e fakamo'oni hono aleapau mo e Poate Taulanga 'o Tonga. Ko e talēkita 'i he kautaha IPL ko Mr. Inoke Vala, ko ia na'e fakamo'oni ma'ae kautaha IPL. Ko Mr Vala, ko e taha ia 'o e kau memipa lolotonga 'a e Poate Taulanga 'i he taimi tatau. I he tu'unga ko eni, 'oku 'i ai e fekau'aki 'a Mr. Vala 'i he fakatau na'e fakahoko, he ko 'ene kautaha, 'a e IPL 'oku ngāue fakataha mo Poate Taulanga 'a Tonga pea 'oku lahi foki 'a e mahu'inga. Ko ia ai, 'oku 'ikai ke totonu ke kau 'a Mr. Vala 'i ha fa'ahinga 'uhinga pe, 'i he'ene hoko ko e Talēkita ki he ongo sino lōua, Poate Taulanga 'a Tonga mo e kautaha IPL fakatou'osi.

Fokotu'u

4. Ki he kau pule ngāue mo e poate ke nau fokotu'u ha lēsisita ki he ngaahi Uesia Felālāve'i ke nau ngāue'aki. Ko e lēsisita ko 'eni ke ne lēkooti kotoa 'a e ngaahi fakamatala ki he felāvē'i 'a e memipa kotoa 'o e poate pea mo e ngaahi me'a ke fakahoko. Ka 'i ai leva he felāvē'i ha memipa poate pe ko e kau taki 'i ha me'a fakangāue, 'oku totonu ke 'oua na'a kau ia 'i he ngāue ko ia.

Tali mei he kautaha

Popou atu ki he fokotu'u pea 'e feinga ke fakakakato.

1.7 Ko e peseti kuo vahe'i ki he Mahu'inga 'o e holoki fakata'u 'o e ngaahi koloa mei ngaahi tu'utu'uni fakatauhitohi

Ko e pēseti kuo vahe'i ki he mahu'inga ki he holoki fakata'u 'o e ngaahi koloa 'i he lēsisita 'o e ngaahi koloa tu'uma'u na'e 'ikai ke tatau ia mo e peseti ku vahe'i ki he mahu'inga ki he holoki fakata'u 'o e ngaahi koloa 'a ia 'oku fakahā 'i he Nouti 2 (e) 'o e fakamatala pa'anga. Kuo fakatonutonu eni ki he fakamatala pa'anga. Ko e peseti eni kuo vahe'i ki he mahu'inga ki hono holoki fakata'u 'o e ngaahi koloa 'i he ngaahi tu'utu'uni fakatauhitohi.

	Taimi ke ngāue'aki	Mahu'inga ki hono holoki fakata'u 'o e ngaahi koloa
Ngaahi fale	Ta'u 10-35	2.9%-8%
Ngaahi langa makebe	Ta'u 12-40	2.5%-8%
Ngaahi me'angāue fakalotofonua	Ta'u 4-20	5.0%-25%
Ngaahi me'angāue mavabe mei he Fonua	Ta'u 5-20	5.0%-20%
Ngaahi me'angāue tokoni	Ta'u 3-35	4.0%-33%
Ngaahi naunau fale	Ta'u 2-20	5.0%-50%

1.8 Ngaahi Mo'ua 'oku Palanisi Nekativi

Na'e ma'u 'a e ngaahi palanisi nekativi ko e TOP\$47,277 'i loto 'i he palanisi 'o e ngaahi mo'ua. Ko e palanisi nekativi ko eni 'oku felāve'i ia mo e mo'ua ke tānaki mai mei he ngaahi pa'anga mālōlō 'o e kaungāue ka 'oku hala hono lēkooti ko e ngaahi mo'ua nekativi 'a ia te ne holoki 'e ia e fakakātoa 'o e ngaahi mo'ua. Na'e 'osi liliu eni 'i he fakamatala pa'anga 'o to'o mei he ngaahi mo'ua 'o fakahū he ngaahi mo'ua mai.

5.4 Ngaahi 'Atita kehe na'e fakahoko 'e he Tafa'aki ni lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga 2020/21-2021/22

Na'e 'i ai 'a e ngaahi sino makehe na'a mau 'atita'i lolotonga 'a e ta'u 'a ia na'a nau fili e 'Atita Seniale ko 'enau 'atita tau'atāina. Ko e ngaahi sino ko 'eni 'oku nau tu'u tau'atāina (kautaha fakalao mavahe) mei he Pule'anga, kaekehe, 'oku 'i ai pe 'enau felāve'i fakapa'anga mo e Pule'anga.

5.4.1 Kautaha Tungi Koloneiti 2020/2021

1. Muimui'i 'o e ngaahi 'isiū kimu'a:

1.1. Pa'anga Hū Mai mo e ngaahi Mo'ua Mai – Lēkooti 'i he fehū'aki pe 'a e pa'anga

Ko e ngaahi ma'u'anga pa'anga hū mai 'a e kautaha 'oku ma'u ia mei he totongi loki, totongi 'uhila, totongi hotele mo e totongi ki he loki konifelenisi. Ko e pa'anga hū mai mei he hotele, loki konifelenisi mo e ngaahi pa'anga hū mai kehe 'oku toki lēkooti pē ia ko e pa'anga hū mai 'i hono totongi mai. Ko hono fakahū ko ia 'o e pa'anga hū mai he sisitemi lēkooti fakapa'anga (MYOB) 'oku fakahoko pē ia ki he pa'anga hū mai pe kuo 'osi totongi mai ('oku tohi'i pe he tohi tali totongi tānaki ki ai mo e pa'anga hū mai kuo 'osi fakahū pe ki he pangikē). Ko e toenga 'o e ngaahi pa'anga hū mai 'oku te'eki ke totongi mai 'i he 'aho 30 'o Sune, 'oku 'ikai fakakau ia 'i he fakamatala pa'anga ko e mo'ua te'eki tānaki mai.

Ko e totongi 'uhila mo e totongi loki 'oku lēkooti ia 'o tatau ai pe, pe 'oku hū mai ha pa'anga pe 'ikai, 'a ia ko e pa'anga ko ia 'oku te'eki ma'u mai 'i he hili 'a e ta'u fakapa'anga 'oku lēkooti totonu peia 'i he fakamatala pa'anga hili 'a e ta'u fakapa'anga.

Fokotu'u

1. 'Oku mau fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke lēkooti 'a e pa'anga hū mai 'o tatau ai peia pe 'oku hū mai ha pa'anga pe 'ikai 'o ngāue'aki fakatatau ki he'ene ba ko ia 'i he IFRS 15 – ko e pa'anga hū mai mei he ngaabi konituleki mo e kau kasitomā kae 'ikai ko e toki lēkooti pe hono toki ma'u mai e pa'anga 'a ia 'oku lolotonga ngāue'aki 'e he Kautaha. Ko hono fakahoko 'eni ke fakapapau'i ko e pa'anga hū mai mo e ngaabi mo'ua mai 'oku tonu hono fakahū ki he fakamatala pa'anga.

1.2. Pa'anga Hū Mai na'e Ma'u Mai Kimu'a

'I he 'atita ko ia 'o e ta'u kuohili, na'e 'uluaki totongi mai 'a e totongi hotele ia kimu'a he 'aho na'e totonu ke ne ngāue'aki ai e hotele pea na'e hala hono lēkooti ko eni 'i he ta'u fakapa'anga. Na'e 'ikai hano toe vakai'i 'a e 'aho totonu ke ngata mei ai 'a e ta'u, pea ko e totongi tokamu'a ko 'eni na'e fakahū hangatonu peia mei he tohi tali totongi ki he sisitemi lēkooti fakapa'anga ko e pa'anga hū mai. Hangē pe ko ia, ko e ngaahi mo'ua 'oku te'eki lēkooti ia 'i he fakamatala pa'anga koe'ahi na'e lēkooti ia he taimi na'e totongi ai kae 'ikai ko e taimi na'e hoko ai.

Fokotu'u

2. 'Oku mau fokotu'u atu ki he kau pule ngāue ke fakapapau'i 'oku toe fai hono vakai'i 'o e 'abo faka'osi ki he pa'anga hū mai mo e pa'anga hū atu 'i he faka'osinga 'o e ta'u ke fakapapau'i ko e pa'anga hū mai, pa'anga hū atu, kau mo'ua mai mo e ngaabi mo'ua atu 'oku tonu hono lēkooti.

2. Ngaahi 'Isiū ki he 'Atita Lolotonga

2.1. Pa'anga Hū mai

Ko e fakatonutonu ko ia ki he pa'anga hū mai mei he loki konifelenisi, \$2,300 na'e kei tu'u pē ia 'oku te'eki totongi 'i he'ene a'umai ki he 'aho 30 'o Sune 2021.

Ko e pa'anga hū mai mei loki konifelenisi 'oku tatau pe ia mo e totongi hotele mo e ngaahi pa'anga hū mai kehe 'o fakahā pe ia ko e pa'anga hū mai 'i hono talitotongi 'o hangē pe ko ia mo e ola 'i he ta'u kuohili (i.e. Ko hono fakahū 'oku fakahoko hangatonu pe ia mei he tohi tali totongi 'i he tēpitī ki he pa'anga pea kuletiti ki he pa'anga hū mai 'i taimi 'e totongi mai ai. 'Oku tauhi 'e he Pule Ngāue 'a e lēsisita kakato ki he loki konifelenisi, puka 'o e hotele fakaikiiki 'o e ngaahi totongi loki. 'Oku fakahoko pe hono fakahū hangatonu mei he tohi tali totongi 'o 'ikai toe fai hano vakai'i 'a e lēsisita 'oku tauhi 'e he Pule Ngāue. Ko e fakamatala pa'anga 'oku 'ikai kau ai 'a e pa'anga hū mai 'oku te'eki totongi mai 'a ia na'e totou ke fakakau ki he fakamatala pa'anga.

Fokotu'u

3. 'Oku fiema'u ke fakahoko TCCL 'a e cut-off analysis 'i he pa'anga hū mai mo e pa'anga hū atu' ki he faka'osinga 'o e ta'u ke malava hono teuten'i lelei 'o e hū mai mo e fakamole' pea ke 'ilo'i 'oku tonu ki ai.

2.2. Ngaahi fakahū 'oku 'ikai ke 'asi 'i he lēkooti fakapangikē

'Oku 'i he tohi tali totongi 'a e pa'anga \$4500 'a ia 'oku 'ikai 'asi ia 'i he lēkooti fakapangikē ki he fakahū 'o e fika tali totongi 4771, 4772 mo 4773, fakakātoa ia ki he pa'anga \$14,327, ka na'e 'asi pē ia 'i he lēkooti fakapangikē ko e pa'anga \$9,827. 'Oku fai e fengāue'aki 'a Mavae mo e pangikē ke lava 'o fakatonutonu 'eni. Ko e pa'anga na'e fakahū 'oku nounou'aki 'a e pa'anga \$4,500 ki he tohi tali totongi fika 4773.

2.3. Ngaahi Mo'ua mai 'i he Fefakatau'aki mo e Ngaahi Mo'ua mai Kehe

Ko Mo'ua Mai mei he pa'anga hū mai mei he loki konifelenisi 'oku te'eki ke faka'asi 'i he 'akauni. Hangē pe ko ia ko e 'isiū 'i he ta'u kuohili, ko hono ngāue'aki ko ia 'a hono lēkooti 'i he taimi pe 'oku ma'u mai ai 'a e pa'anga 'oku makatu'nga mei ai 'a e 'ikai fakakau 'a e ngaahi mo'ua mai 'oku totonu ke lēkooti 'i he ngaahi mo'ua mai mo e pa'anga hū mai. 'Oku hoko 'a e 'ikai tokanga ke fakafohoanaki mo e lēsisita 'oku tauhi 'e he Pule Ngāue ko e tefito'i makatu'unga ia 'o e hoko 'a e fehalaaki.
